

ODKAZ
MÝTVÝCH

KNIŽNICA
SLOVENSKEJ UNIVERZITY
V BRATISLAVE

BIBLIOTHECA
UNIVERSITATIS SLOVACAE
METROPOLITANA.

R 1955

EMSA

ODKAZ MŘTVÝCH

M A R T I N R Á Z U S

ODKAZ MÍRTVÝCH

r o m á n

1 9 3 6

L. M A Z Á Č, P R A H A - B R A T I S L A V A

Uvodom

Príčiny katolícko-protestantského antagonizmu sú v neblahej minulosti. Náboženské boje v kresťanských národoch nechaly hlboké stopy, čo sa ozývajú v podvedomí i nášho pokolenia. Trpeli protestanti, trpeli i katolíci — podľa toho, kto mal práve moc v rukách. Preto na základe prisne historickom viedem čitateľstvo do XVII-ho storočia — počut' odkaž predkov, čo už dotrpeli. Potrebujeme ho i u nás, ako chleba a soli. Lebo bolo, je i bude pravdou: Každé kráľovstvo, rozdelené samo v sebe — pustne a dom rozdrojený padá!

Pôvodca

I

Vlhký jesenný večer r. 1673.

Vysokým múrom a štyrmi bránami opevnené slobodné kráľovské mesto Brezno chystá sa na odpočinok. Aspoň by sa malo! Úroda z ohromného chotára posvážaná, dobytok po dvoroch nakímený. Všetko nasvedčuje, – za chvíľu vyhasne svetlo v oknách a len furmanom ostane svietiť v mestskom hostinci.

Zamíkle šero jednako sa pohne. Z privretých domov a ospalých ulíc vychodia tiene, mieriace za jedným cielom – na rýnek. Najváženejší mešťania! Krok ich znie tupo. Hlavy sa im klonia od veľkej starosti. Stretajú sa na chodníku pod odkvapom ohromných, vysutých krovov. Pozdravia sa a viac ani slova. Kráčajú k veľkému domu, líšiacemu sa i vo tme od susedných svojou výstavnosťou. Voda v objemnom hárajchu hukoce pred ním. Tažká, klenutá brána je otvorená. Na almarii, vstavenej do steny, bliká lampáš, ukazujúc všetkým cestu.

Dom viacročného rychtára a diktátora mesta, Daniela Chmeliusa!

V priestrannej kuchyni s veľkým ohniskom po strane zvítia sa okrúhlučká pani rychtárka, ohorená ešte od žatvy. Zdravá, bystrá žena, práve k svojmu mužovi — mocných rúk a rumenných líc. Má čo obskakovať. Gazdovstvo je veľké a okrem dvoch paholkov pri dvanásť voloch a páre koní, je tu len mladá vdova, Uliana Čermáčka, do pomoci. Keby však len gazdovstvo! Ale hľa – na ohnisku praskoce oheň. Pri ňom štyri strapaté dievčie hlavy. Zuzanna, Helena, Katarína, Judka – od štrnásť do päťročnej. Strkajú fakličky do pahreby a s rozžereným koncom čiarajú hadov vo vzduchu. Oči im jastria, smiech zvoní veselo. Tu zasa skočia ku kolíske privráviet sa učudovanému bračekovi. Prielal k nim len v januári tohto roku.

Nuž dosť je tej práce na brezniansku rychtárku! Najmä ked' jej Daniel, len asi tri roky starší od nej, priaha sa do vecí mesta, ani parádny kôň do panského hintova. Ba čo do hintova? Do pluha! Do rebriaka! Ak je čo väznejšie, to len on. V šesťdesiatom treťom dobyje Turek Nové Zámky. Kráľ Leopold vydá mandát na insurekciu. Kto dostane v Brezne poverenie cvičiť mešťanstvo v zbroji? Kto vymenuje náčelníkov? Kto ide so zbrojeniami do zvolenského tábora povstalcov? Chmelius

a len Chmelius! Palatín Fraňo Vesselényi, pán Muráňa a Ľupče, odtrhne z mestského chotára obec Bacúch. Kto ide pred jeho královské veličenstvo do Viedne konáť ho zpäť a to až dva razy? Zas len Chmelius! Treba sa postarať o mestské opevnenia proti Turkom, martalúzom, kurucom a kdekomu? Žnova len Chmelius! Pravda, on sa už potom nestáčí starať o deti! Ani o hospodárstvo. Najviac je to jej na hlave. Ona si však neťažká. Chápe, i o verejné veci musí niekto dbať. Trpezlivu znáša údel ženy, ktorej muž je verejným pracovníkom. Povahu má veselú. Na hodnosti si nezakladá, ľarchy sa nebojí. Tak je svojmu rychtárskemu manželovi, i jeho radným a senátorom neraz do pomoci.

Teraz je však i ona zronená. Nedobré veci dejú sa v krajinе. Nie dosť Turkov, Tatarov, kurucov a martalúzov! Kráľ Leopold mal byť pôvodne kňazom a je vraj celkom mäkký v dovece. Práve sa chystá druhý raz do ženby. Naslúcha však na nedobrých radcov. Gróf Rothal predsedá v Prešporiku delegovanému súdu, vraj pokarhať účastníkov vesselényovského sprisahania. Skutočným predsedníctvom sú však arcibiskupi, Juraj Szelepcsenyi a Leopold Kollonič. Minulého mesiaca predvolali už druhú výzvu evanjelických farárov. Predvolali aj kmotra, kňaza Jána Milochovského. Šiel chudák a viac sa nevrátil. Musel pod-

písat reverz a ísť do vyhnanstva. Na fare je jeho žena, Apolonia, s deťmi Jankom a Helenkou. Tí sa naplačú! Čo len z toho bude?!

Pani Zuzanna zadíva sa na dievčatá. Ich zvonivý smiech rozlieha sa priestrannou kuchyňou.

- Ako im je len dobre! – utre si zvlhnuté oči.
- Však už len nejako bude! – poteší sa hned.
- V božích rukách sme...

– Dobrý večer, – stane vtom vo dverách Jakub Gronell, mladý a už ovdovelý podnotár mesta. Žena, sestra farára Milochovského, Katarína, nedávno mu umrela. Je vyholený, v čižmách, mentieke so striebornými gombami a majcom, ako sa patrí na mešťana a úradského. Tvár má nabledlú. Vo veľkých výrazných očiach iskrí mu prívetivý úsmev a silný intelekt. – To je už potom hej obrázok, – pochvaľuje si, shliadnuc zdravú mater a jej päť švitorivých dietok. – Ste po večeri, pani rychtárka?

– Sme, – privítala ho dôverne. No, sú rodina! Potom pán podnotár k pánu rychtárovi musí často za úradnými vecmi. – Nech sa páči bližšie, – podá mu ruku. – A ty ako sa máš?

- Len tak, – sklopí oči, – ako vdovec!
- To je zle, viem, – prisvedčí gazdina. – Však nič! Najdeš si náhradu.
- Ej, nie je to tak ľahko, – vzdychne Jakub. – Kataluša bola dobré žieňa.

– Vedia byť aj iné, – pozre naňho sústrastne.
– Uver, vedia!

– Vedia, vedia, – kývne hlavou. – Len kde? – mrkne na dievčatá. – Iba ak mi vy vychováte z tohto štvorlístka – jednu!

– I to sa môže stať, – vynajde sa hned. – Ty nemáš tridsať a naša Zuzka má už štrnásť! Čochvíľa je na vydaj. Pôjdeš, Zinka?

– Ja-ja, mama? – zapýri sa modroočka, ani stúžka, čo má v bohatých gaštanových vlasoch. – Akí ste! – skočí, ani srnka a v zmätku fuk do zadnej izby.

– Nič to, Jakub, – usmeje sa pani Zuzanna. – Ved ak nie tá, mám ti z čoho dať. Helena má dvanásť, Kata osem, Judka – päť. Len či počkáš?

– Co by len nie? – usmeje sa dobrácky. – Mám času!

– Ale vy ste starí, – ozve sa vtom zpomedzi splašených dievčat šibalsky Kata. – Už by ste si mohli nechať i fúzy narásť!

– Veru starí, – fľochne zboku i hanblivá Helena.

– Aký starý? – bráni sa tento. – Ujec Kachnič má osemesdesiat a jeho Katarínka o päťdesiat menej, no!

– Jaja-jáj! – chichocú sa deti. – To len u Andrejov!

– A ja ho veru chcем! – ozve sa vtom päťročná Judka.

– Ale ty? – rozosmejú sa deti ešte viac. – Ved si ako krpec! Malá si, – ukazujú jej dlaňami len niečo od zeme. – Maličká!

– Narastiem, – odvetí drobizo celkom vážne.

– Lež či ťa počká pán podnotár – hm? – zadíva sa jej mať do povedomej tváričky, zabudnúc na všetky starosti.

– Však ma počkáte, kým narastiem, – postaví sa ono smelo proti nemu. – Pravda?!

– Počkám, – pohladí ju po vláskoch. – Len vo zdraví narast!

– To by ti už nežičila, – zamieša sa mať. – Radšej ti vychováme niektorú zo starších. Muž bez dobrej ženy – „vzdychá, toulaje se“. Tak je to v biblia! Nie?

– Tak, – prisvedčí Jakub. – A kde je pán rychtár?

– Tu v zadnej, – pohodí rukou na pootvorené dvere. – Číta postíliu. Máte zasedať?

– Nie.

– Ved to! – ponúka ho bližšie uspokojeno. – Dala by vám i do prednej zakúriť. Tu je však teplejšie. Na Ďumbieri je už snehu. Nevieš, príde ešte kto?

– Myslím, áno! – zvážnie podnotár. – Niekoľko mešťanov videl som ísť. Iste mieria sem....

– A čo sa robí, preboha? – vystúpi na okrúhlu, rumennú tvár nedobré tušenie.

– Nič zvláštneho, pani Zuzanna, – pozre na ňu, ako by jej nechcel všetko zjaviť. – Nič. Viete, ako v terajšie časy. Švagor Milochovský je na ceste do vyhnanstva. Azda je už i v Nemecku. V Písme zas čítať: „bíti budou pastýře a rozpíchnou se ovce stáda“. Na to možno myslí pán prior Mikuláš Housenka, osadený na valaštskej fare. Tam má – počuť – i chorvátskych vojakov grófa Collaltu. Nuž opatrnosti nezbýva. Človek v taký čas nerád je sám. Preto ideme za pánom rychtárom viacerí – poradiť sa.

– Počuj, Jakub, – stiahne husté oboče, nakloniac sa k nemu predesená, – azda by nám chceli vziať i kostol, faru a ostatné?

– Neviem, – stisne tento plecmi. – Uvidíme!

– To by nešlo len tak! – blysne jej v očiach povedome.

– Ako to myslíte?

– Nuž tak, – zapáli sa v obličaji, – rychtár Daniel Chmelius necvičil za roky mešťanov v zbroji pre daromnicu. To si tí páni rozmyslia!

– I ja myslím, pani Zuzanna, – pozre na ňu s úctou i obdivom.

Podnotár vojde do zadnej, Zuzanna frkne dvermi do kuchyne. On to ani nezbadá. Deti sa jej však smeju, keď utiekla. Hlásia jej, ako si pána Gronella vyvolila Judka za muža, ak ju počká. Ona je však

ešte vždy, ako fakľa. Z hojných gaštanových vlasov vypadne jej stúžka na zem. Hlboké oči, modré na starú mater, trochu sú zvlhlé. Jamky zružovelé. Vidno, pästmi si ich trela. Z jemných čít volá prirodzený stud. Na krojených perách červenie sa jej ešte vždy akési nevypovedané, zlostné slovo.

– Čo ti je, Zuzanna? – okríkne ju mať, hoc má plné ruky práce. – Čo si taká usmoklená?

– Keď ste vy takí...

– Akí? Nože ma nehnevaj, – dupne na ňu. – Dnes-zajtra si dievka na vydaj a divšia si, ako líška v Drakšiari! Nerozumieš žartu? Judka má viac rozumu, ako ty!

Dostalo by sa jej i viac kázne. Pod bránou však znejú tupé kroky. Po hluku počuť, ide ľudí a – väčší počet. Kroky sú vždy ľažšie, rozhovor stáva sa určitejším.

– Dobrý večer!... Dobrý večer! – vchodia mešťania do kuchyne, zkade oberučná Uliana vynáša kolísku. Rychtárka zas vyháňa deti do prednej.

– Ach, pekne vás vítam, ujec Padlicius, – stačí povedať vľudne slovo pani Zuzanna, i ruku podať čerstvému šesťdesiatnikovi, vyholenej, vajcovitej tvári. – Akože je pani Beta? Dobre? Chvalabohu! A vy, pán Taxner, ako? Judka je už hore? Počúvať – prechorela. Vedť to príde! Len keď je už lepšie! Má trápenie s tromi malými. Aspoň chová synov!

A u Závadských ste zdraví, pán Georgius? Pani Marina čo? Či tiež s deťmi? Má tri dievky a jedného syna. To je nič! My máme štyri. Dajú ma pekne pozdravovať? Ďakujem! Vedľ sú moje vrstovnice. I mladšie, ako ja. A vy, pán Rostarius? Bolia tie nohy? Len bolia? Hja, vdovec! Mali by ste si ešte najst' niekoho, čo vám ich pomastí, - smeje sa do oču váznych pánov, už i s prešedlými vlasmi, zato tvrdého rodzaju! - A čo sváko Gratza? - Prijíma ďalej došlých, ponukujúc ich do zadnej. - Akože pani Dorotha? Dobre sa jej kfmia husi? Naša Uľa, - mrkne na kvitnúcu vdovicu, práve žltučké masielko sberá z dbánky, - tá mi veru dve pridusila. No, stane sa! Hla, i pán Vŕbovský idú k nám! Pekne! Veru ste už dávno nenakukli! Ako sa majú dievčatá? Anička sa vraj už vydáva. Sestnásť rôčkov a dievča ani kvet. Nie div, keď jej ten Andrej Futasov nedá pokoja. V tom veku veru nedal ani mne môj pán Chmelius! To je už božie riadenie. Hen u Taxnerov Judka má len dvadsať a už troch synov, Janka, Miška, Maťka! Keby to Boh nechcel, nebolo by. U Futasov má Helena tiež len dvadsaťšesť a päť drobízgov ju drží za sukňu. Iba u Staxov je pusto, - podá ruku urastlému, bradatému pánu Gottfriedovi. Má niečo vyše päťdesiat, vykračuje si však ani mládenec. - Pani Barbora má už všetko pripravené na novú priadzu? My veru ešte všeličo nestačíme.

Nech sa len páči dnu! I vy mladí ženáči, – usmeje sa na Fašku, Skroviniusa a Martina Oleriniho, všetko dobrých, červených chlapov. — I pán Lopušíň sa hodí medzi vás, keď ste i spolu nemládenčili! A sváko Andrej Kachnič, – vtiahne ho do kuchyne, urastlého, keď už i bieleho ani jabloň, – tí sa vám všetkým nedajú! Čo je pre Brezňana osem krížikov? Vezme si takú Katu... Rozdiel je medzi nimi polstoročia, ale má ženu ako kvet a gazdinu, ani z mravenčej rodiny! – víta pani Zuzana rad radom vážnych mešťanov veselo, ako vždy. Ani čo by bolo v meste všetko v najlepšom poriadku.

A mešťania vchodia, ani sa dvere nezatvárajú, v čižmách, mentiekach s ľažkými striebornými gombami, s plochými širákmi v ruke – starší, mladší. Všetci však s mrakom starosti na čele. Iba všetečný Ondrej Fintok, na roky ani nie tak hojný, ako na bláznovstvá – pristaví sa pri vdovici. Práve trepe sobraté maslo v šechtári. Obzerá si ju, mykajúc hrubými gambami, kým pani Zuzanna skočí do prednej utíšiť rozmravčané deti. Zapára do ženy, žhavej jak pahreba a šepce jej reči, od nich sa ešte väčšimi rozžeravie.

– Uľa, Uľa, – potrhne ju za plece, – jak môžeš bez muža a taká mladá?

– Umrel mi, čo robiť? – blysnú jej šibalsky čierne oči.

– Najď si druhého, – uštipne ju po líci. – Niet azda v Brezne dosť chlapov?

– Jest! Čo by nebolo? – odťahuje sa od neho. – Ked' ma nikto nechce.

– Čo by len nie? – podíde za ňou. – I ja by pristal na teba!

– Ta chodťte! – odstrčí ho od seba. – Máte ženu...

– Mám, mám, – uškrnie sa Fintok, – ale takú – kam ma posadíš, tam sedím.

– Načo ste si takú vzali? – fľochne bokom Uľa na dvere z prednej, či nejdú gazdina. – Akú ste si našli, takú máte!

– Ved', ved', – vzdychne Ondrej, celý rozčertený.

– Čo si dostał, to si drž! Pravda?

– Veru, – stisne Čermáčka pery a prikývne mu hlavou. – A čo by ste už i šli za pánom rychtárom. Najde vás tu pani, zle bude na mňa.

– Idem, — schytí sa ženáč. Dobrý človek, i poctivého ševcovského cechu majster. Len búrna, ne-pokojná krv. – S Bohom, Uľka, – šľahne ešte po nej rozpáleným pohľadom.

– Uľa, – zachytí ten pohľad pani Zuzanna, vyjdúc od detí z prednej, – daj si s tým Fintokom pokoj! Nevieš, má ženu i deti?!

– Ja nemám s ním nič, – zamračí sa jej nad očima. – Povedala som mu ísť.

– Ved' to, – skrotne prísny pozor panej. – To je

chlap, ktorému je voda z vlastnej studne nikdy nie dobrá. Najprv chcel veľa vyženiť, vzal si Marinu od bohatých Svoradov. Priniesla mu i majetku, i tri dcéry. Teraz je už škamravá, suchá a chlap poletuje ani netopier poza humná. Vieš to ty?

– Čo mňa do toho? – odvrkne Uľa namrzeno, cifrujúc vytrepané maslo lyžicou. – Pre mňa môže lietať i po topoľoch a v Drakšiari popod jedlinu. Ani som nefľochla na človečiska.

– Ved' nech aj nie, – stiahne pani výstražne obočie. – U nás je to nie žart. Vieš čo sa stane v Brezne s chlapom, ak prestúpi šieste božie prikázanie?

– A čo? – narovná sa vdovica zvedavo.

– Skrátia ho na Viselniciach o jeho sprostú hlavu, – zvážnie zrazu pohľad pani Zuzanny. – Tu je nie, ako na dedine. Tu je magistrát! Vieš, ako obišiel valach Tomáš Tatárik – osem rokov je tomu – čo si zabil kamaráta Fašku? Odsúdili ho rozštvrťteľ. Aj to vykonali... A so ženou vieš čo by bolo, nech ju tak dochytia pri hriechu?

– Ozaj čo?

– Narazia ju na kôl, – prikývne si pani Zuzanna i dvakrát na dôraz. – Veru na kôl, stvorička!

– Pre mňa môžu i na dva, – smraští Uľa pekné okrúhle čelo a utre si oči zásterkou. – Však som mu ja ukázala cestu, – počne fikať. – Hned som vedela, bude kázeň. Vdovica, cez potok lavica!

– No, nič je nič, – chlácholí ju rychtárka. – Ne-rev, Uľa! Vedť som ti len, na čo máš dať pozor s ta-kým človekom. Nosa som ti neodhryzla. Nehuč! Chodť radšej k deťom a ulož tie mladšie.

V zadnej sú už pomaly dlhé lavice obsadené. Za vrchstolom v košeli a prucliaku so striebornými gombami, sedí domáci pán. Zdravý, silný štyri-dsiatnik, strednej postavy, červených líc, tmavého, chlapského pozoru, viacročný rychtár mesta – Daniel Chmelius. Vedľa neho asi o štrnásť rokov mladší podnotár, Jakub Gronell. Potom radom ostatní, až po Fintoka. Všetko vážení mešťania, z nich len silný, plavý Stax, čo má bradu a počerný Tanner, komorský úradník, je fúzaty. Ostatní sú hladkých tvári. Sedia zamíklí. Oči im blúdia nepokojne z kúta do kúta. Napokon spočinú na domácom pánovi, zamyslenom, ako i oni...

– Aká pocta môjmu domu! – prehovorí k nim vážne rychtár, nad neho nebolo v meste lepšieho vodcu od blahej pamäti Izáka Socovského. – Nevolal som vás, prišli ste, – ukladá dôrazne slovo na slovo pri nastavšom hrobovom tichu. – Tuším, čo vás dnes priviedlo!

– Časy sú zlé, – zdvihne sa z prítomných muž ostrých očí, tvrdý, ani z hrče, orátor Matej Faško. – Krv volá k nebesiam po uhorskej krajine! Cisárski generáli vešajú popri cestách ľudí na stromy, ani

hrušky. Keď Eszterházy zaujal Oravský zámok, rúbali, štvrtili, vešali, na kôl narážali a hrdúsili tam ľudí až hrôza. Majiteľ zámku, starý Thököly, umrel. Mladý, nedospelý Imro ušiel na Likavu s otcovským mečom v ruke a v srdci s túžbou po pomste. Nedobré sú to znaky, nedobré! Ako ten dobytok v našich horách, keď cíti dravého medveda, shfkne sa okolo pastierskej koliby, tak i my... Náš pán velebný, Ján Milochovský, so superintendentmi Kalinkom, Tarnóczym a inými kňazmi – predvolaný pred prešporský delegovaný súd ako sprisahanec a vlastizradca – musel podpísať reverz a ísť do vyhnanstva. V obci Valaskej je zas prior prievidzských piaristov, pater Mikuláš Housenka. Tento dnes – zajtra môže sa zjaviť v Brezne a sadnúť si do nášho cirkevného dedictva.

– Azda len nie? – ozve sa už schladlý Fintok pri dverách.

– Ba hej, – pokračuje Faško odmerano. – Však je nie sám! S ním je i gróf Collalto, plukovník, s troma prápormi chorvátskych vojakov. Čo spravíme, keď nás prepadnú?

– Budeme sa brániť! – ozvú sa mešťania, ktorým krv udiera do tvári. – I my máme svoju branú moc. I pušného prachu máme. A darmo nás naši náčelníci nevyučili. Čo, pán rychtár?

– Budeme sa brániť, – prisvedčí shromaždeným

Chmelius s dôrazom. – Kľúče od kostola, fary a školy nevydám, len presile.

– Vôbec ich nevydať! – skočí vtom prešedlý Tomáš Padlicius. – Nech robia s nami, čo chcú!

– Tak je! – prikyvuje i najstarší z prítomných, Andrej Kachnič, potrasúc odhodlane šedinami, bielymi ani ľan. – Či je to k sláve božej – takto trápiť pokojných mešťanov? Ja som starý človek a dosť som skúsil. Jednako neviem, čo je to za zlé v ľudoch, keď vždy hľadajú spôsob trápiť svojich blížnych? No, Jakub, – ukáže rukou na Gronella, – ty si mûdry, učený človek, povedz, prečo je to?

– Tak Boh skusuje svojich verných v pravde, – odvetí podnotár. – Ľudia si vždy hľadali i našli titul, trápiť svojich blížnych. I v Athénach, i v Ríme. Prečo by si nenašli za nášho veku i v našom meste? Ku skúške patrí i utrpenie. Taký je život!

– Taký! Taký! – zašomrú mešťania, hľadiac na priameho a otvoreného Chmeliusa, ako na Lutheru, na mûdru tvár Gronellovu, ako na obličaj rozvážneho Melanchtona.

– Jak si to však páni arcibiskupi, Szelepcsényi a Kollonič, len zručne natiahli, – diví sa Martin Olearíni, vrstovník pána rychtára. – Ved sprisahanci proti královi – Vesselényi, Zrínsky, Frangepán, Nádašdy – všetci sú katolíci!

– Vlk a baránok stáli pri potoku, – poznamená Jakub chladno a poklepe prstami na stole. – Našly sa vraj akési listy Štefana Vitnyédyho z roku 1669, písané z Prešova, – vysvetluje prítomným. – V oboch zmieňuje sa o pripravovanom boji za Boha, cirkev a slobodu. Katolíci menovaní sú tu modlármi a psami. V druhom liste spomína sa evanjelické kňazstvo, ako čaká zahraničnú pomoc zo severu do Žiliny, z juhu do Sobotišťa a Senice. Žilinský farár Ladiver má udajne udržiavať spojenie s Moravou a Sliezskom.

– Tie listy môžu byť falšované, – ozve sa orator Faško. – A potom, ak sú dajedni vinní, nie sú všetci. Čo na to kráľ?

– Jeho jasnosť kráľ Leopold, – vraví podnotár ďalej, – je v rukách ľudí, čo robili poriadky i v Čechách po Bielej hore.

– A naše práva? – nesie sa svetnicou.

– Veľkovaradínsky biskup, Juraj Bárszony, vydal knihu – Veritas toti mundo declarata – Pravda, ohlásená celému svetu. – V smysle tejto nemusí kráľ práva evanjelikov rešpektovať. V tom bude asi i rozum jeho jasnosti!

– Smutné! Žalostné! – letia poznámky, zaiskria oči prítomných, jak krútia hlavami.

V tú chvíľu otvoria sa dvere. Do izby vstúpia noví hostia. Sú to dve dámy v smútku, sprevádzané

dôstojného vzozrenia pánom rektorom miestneho gymnázia, Jánom Simonidesom a mladuškým kaplánom Michalom Srnkom.

– Dobrý večer! – pozdravia prítomných.

– Pán Boh daj! – vstanú všetci, ako na povel.

Medzi prišlymi poznajú i do závoja zahalenú pani velebnú, Apoloniu Milochovskú a Katarínu Simonidesku, plavovlasú, modrookú, šťastnú matku ani nie dvojročného synka Samka. – Pán Boh daj i vám! – ďakujú s hlbokou sústrastou.

– Odpusťte, pán kmotor, – podá mladý, štíhly Simonides ruku Chmeliusovi, i najbližším, potrasúc vlasatou, intelligentnou hlavou. – Pani velebná je na ceste za svojím mužom do vyhnanstva. Ako verná manželka mieni ho nasledovať i so svojimi dvoma dietkami do ďalekého Nemecka. A chce vám, pán kmotor, i veľactením mešťania, povedať niekoľko slov na rozlúčku.

Nastane hrobové ticho. Ako by sa v miestnosti všetko, i ľudia zmenili na kameň. Dych sa pristaví a oči sústredia na príjemnú, odhalenú smutnú tvár pani velebnej.

– Drahý pán kmotor, milovaní mešťania a priatelia, – znie mäkký hlas pobledlej, zlomenej panej. – Môj manžel, váš kňaz, Ján Milochovský, nevinne je odsúdený. Ani on, ani nikto z našich nesprisahal sa proti kráľovskej jasnosti. Prišlo to však na nás,

keď nás Boh chce skusovať vo viere. Len by ne-prišlo viac! Keď musel môj muž, teda i ja – jeho prisahaná manželka s deťmi – ideme za ním do vyhnanstva. Spomeňte si, prosím, niekdy na nás! Ďakujem vám za lásku, za dobroru a Pánu Bohu vás porúčam...

Pri týchto slovách, topiacich sa v plači, vypukne nárek v nabitej miestnosti. I v kuchyni, kde sa pani Zuzanna vrhne na zem a staršie deti okolo nej. I Uľa Čermáčka zafiká. Dnu zas rychtár Dániel Chmelius, pokmotrený s farárovci i rechtorovci, len si oči prikryje, premôčť ohromné vzrušenie.

Neostane suchého oka. I tie múry, chladné múry — ako by plakaly.

Prvý premôže sa rektor, Ján Simonides. Jeho výrazná, inteligentná, ľahko zarastlá tvár je ako vosk. Zato sa vzpriami a podopierajúc obe zlomené ženy, Milochovskú i svoju, zadíva sa odhodlane na skľúčených a počne zvučným barytonom:

Hrad přepevný jest Pán Bůh náš,
zbroj výborná i síla.

On nás chráni, když Satanáš,
proti nám své vysílá...

nesie sa už mocne miestnosťou a hlavy, i ovisnuté ženské hlavy sa dvívajú:

Ten starý nepřítel
zkaziť by nás chtěl.
Moc a mnohá lesť –
hrozná zbroj jeho jest,
nemá v světě rovného...

Pieseň znie najprv smutno, potom pevnejšie, od-hodlano. Do očí miesto súz vracia sa oheň. Ten oheň viery, hotovej všetko priňiest v obeť za po-znanú pravdu.

II

Po veľkom vzrušení nespí sa dobre. Ani Chme-lius nevie oka zohnúť. Prehadzuje sa na posteli, až praští pod ním. Jemné črty pani Apolonie a jej smutný pohľad nejdú mu s myslí. Ako len popu-tuje táto slabá žena v šíry svet? Vidí oválnu, bielu tvár kmotry, však i Simonidesky, i štíhlú postavu kmotra, Jána Simonidesa, jak ich obe, letiace s nôh, nežno podopiera. Hľadí na ten obraz živej fantázie a srdce mu zabúcha silnejšie. Tuší niečo zlého. Vy-norí sa mu postava chudého mnícha v čiernej reverende. Počerná tvár jeho blíži sa, rastie. Zanietená, tvrdá. Pater piarista Mikuláš Housenka! V očiach jeho svieti ten istý oheň, ako v pohľade Simonide-

sovom. Oheň presvedčenia? A hľa, jeho postava mohutnie, až zastre rektora i jeho ženu. Zavadzajú mu, ako farár, Ján Milochovský, a jeho skromnučká Apolonia? Vtom sa zjaví príjemná postava mladého podnotára Jakuba Gronella. – Nevieš, čo sa povráva vo Zvolene? Iste i v Ostrihome a Prešporku, – zdá sa mu vysvetľovať. – Ján Simonides, rektor breznianskeho gymnázia, nevychováva mládež v smysle ustanovenia tridentskej synody!

– Ach, – zastone Daniel. Prejde si rukami po tvári, zahnať nemilé predstavy. Stavajú sa mu pred oči znova a znova. V izbe nečuť, len rovnometerný dych pani Zuzanny a dietok. Živá obraznosť však nevie ustať – predvádza zjav za zjavom. Farby sú zretelné. Postavy živé – zapĺňajú priestor. Vidí panstva a panstva, shromaždeného so všetkých strán Uhorska v neveľkom Brezne. Tu sa oni radia, ako odvrátiť vlast' ohrožujúce nebezpečenstvo v smysle krajinských zákonov a kráľovských diplomov. Jak niekdy na hrade Makovici za svadby Fraňa Rákocziho s krásavicou, Ilonou Zrínyi. Čo však ich, Brezňanov, do toho? Majú len úlohu hostiteľov. Kým sa totiž tí radia de publico bono regni, ide k nemu kamarátsky podžupan Zvolenskej stolice. Prosí ho opatriť veľmožov a zemanov, ako sa svedčí na slobodné kráľovské mesto. A on, Chmelius, nie je proti tomu. Prichystá sa hostina na štyri stoly.

Veľká hostina. Kto vie, ako sa to niekdy mestu môže zísť? Spotrebuje sa hovädziny 60 funtov, teľaci-ny 49, bravčoviny 90 funtov, moriakov, husí, jarabíc, sliepok, rýb, vína i piva v hojnosti. Vyplatí sa za to 320 zlatých 26 denarov. Hned potom zatieni všetko chmúrny obraz prešporského súdu. Predsedá mu gróf Rothal s bujnou parochňou na hlave. Tam je už však i šedivý starec Juraj Szelepcsényi a ľstivý podozieravý štyridsiatnik Leopold Kollonič. Ich pichľavý pohľad neveští nič dobrého. Pred tento súd musí sa i on postaviť. Za štyri mesiace ho vyšetrujú, vláčia, strašia. Nevedia mu však ničoho dokázať, mimo tej hostiny. A tú predsa nedalo mesto nijakým zradcom, ale zemanom a magnátom len zo zdvorilosti. Čo robiť? Musia ho pustiť domov. K rodine a do jeho rodného mesta medzi magistrátnych pánov. Takú chvílu však, keď človeka obchádza smrť, ľažko zabudnúť! Pred tým súdom stál kmotor Milochovský, krotký služobník boží. A tam si má stať druhý kmotor, rektor Simonides? Ktože už potom nacvičí v Brezne divadlo s mládežou? Výpomocný Sartorius a kantor Fabricius nie sú na to. Kaplán Srnka je zas plachý ako srnka. A čo bude s kmotrou, mladuškou Katou? Čo s jej Samkom? Pater Mikuláš striehne na kostol, ale i na faru a školu.

Podráždená myseľ nevie sa upokojiť. Hlásnik od-

trúbi hodinu za hodinou a nedajbože usnúť. Zarazí ho akýsi hrmot na rýnku. Vstane z alkovne a ide k oknu. Hľadí, hľadí – nič. Len bariny sa príšerne lisnú na širokom priestore po jesennom daždi. Obloha je jak vatou vystlatá. Mäkké, biele obláčky sa nesú ponad mesto, zaliate mesačným svitom. Iba psi zavýjajú do vlhkej noci.

Zašomre Daniel a vráti sa do alkovne.

– A vy pán manžel nespíte ešte? – ozve sa naraz pani Zuzanna.

– Nemôžem, žena moja, – povie ticho, nevyrušíť deti. Menšie z nich spia s nimi. – Starostí mám veľa!

– A čo sa staráte? – doloží hned ona. – Pán Boh je na nebi, bude, ako bude! Len si vy zakrúťte hlavu do hlavnice. Nevyspatý človek je nie do práce. Každý deň má dosť na svojom trápení. A ak sa ten pán Collalto odváži, máte svojich strelcov!

– Ved tak, mamka naša! Ved tak!

Na druhý deň Chmelius s Jakubom Gronellom a senátorom, bradatým Staxom obídu mestské múry, počnúc od valaštianskej brány. Ustália si nedostatky a potrebné opravy. Rychtár hned i naradi vyslať majstra ctihodného murárskeho cechu s jeho ľudmi i patričným počtom furmanov. Nevedieť, čo sa môže stať. Nech je teda všetko v poriadku. Potom dá zavolať náčelníkov mestskej obrany – Daniela Lavru, Jána Vŕbovského a Daňa

Englera. Tí sa i dostavia, mladí, zdraví, silní chlapí. Dojdúc pred rychtára, pozdravia ho ako svojho hlavného veliteľa.

– Náčelníci, máte svojich ľudí v poriadku? – obráti sa hned k nim s otázkou.

– Máme, – odvetia po vojensky.

– Zbrane sú rozdelené?

– Sú.

– Streliva a pušného prachu?

– Je.

– A čo nového?

– Plukovník Collalto posal dnes stotinu svojich vojakov na Horehronie, – hlási náčelník Lavro. – Kapitán Barbo viedol ich cez mesto hore na Polomku.

– A koľko má Collalto vojska?

– Jeden pluk, – oznamuje Vfbovský. – Tri stotiny.

– Kde sú ešte dve?

– Jedna vo Valaskej, druhá okolo Lopeje.

– Teda pozor na ne, – zdôrazní rychtár. – Postavte stráže okolo mesta! Na kopce nezabudnite!

– Dobre, – pozdravia náčelníci a vzdialia sa za svojou povinnosťou.

Múry a bašty sa opravujú – mestská obrana shromažduje. Pravda, i napäťie stúpa. A nie pre vojsko, ktoré zavčas rána maširovalo na Polomku. Taká

udalosť je tu častá a neznepokojuje. Keď však meštania vidia veliteľov – Lavru, Vŕbovského a Englera v plnej zbroji – vedia, stroja sa vážne veci. Predstráže posunujú sa na západ. Na Čachovo a Žaly, obstojné to kopce nad cestou z Valaskej. Ľudia vedia – prečo.

Listnaté hory žltých, červenejú, jedlina otmavie. Niekoľko pekných dní ešte svitne. Kto si neopatril dreva na zimu, vozí ho. Ináč práce dosť i okolo domu. Idylu preruší nevšedná udalosť. Istého rána dobehne z Čachova mládenec, Tomáš Dolňan, ako bez duše do mesta. Zápäť za ním hlási sa i mladý ženáč Jakub Belušiar, prišlý práve so Žalov.

– Čo je, mladí ľudia? – sputujú sa ich strážníci, hľadiac im z vyjavených tvári vyčítať, čo sa robí.

– Kde sú pán rychtár?

– Vyšli si s pánom podnotárom pozrieť mestský rybník.

– To je zle, – lapá sa slova raz jeden, raz druhý. – Poslať niekoho za nimi, ale hned!

– A čože sa robí?

– Chorvátski vojaci grófa Collaltu maširujú na Brezno.

– Azda idú tiež na Polomku...

– Nejdú.

– Odkiaľ viete?

– S nimi ide i piarista Mikuláš Housenka, – istí

Belušiar. – Ten na Polomke nemá čo hľadať. Zato v Brezne áno.

– I trubačov majú, – doloží Dolňan. – Idú, ani na slávnosť.

– A koľko ich je? – zvedaví sú strážnici na najhlavnejšie.

– Dobre vyše tristo...

– Tedy tri razy viac, ako našich...

– Tak asi.

Nedobrá zvest' letí z úst do úst, ani oheň so strechy na strechu. Chvíla a mesto je na nohách. Chlapi vychodia z ulíc, ozbrojení sekerami, kosami a vidlami. Hrnú sa na priestranný rýnok, kde stojí sto mužov – vyzbrojených ako-tak. Náčelníci sú u svojich čiat. Čakajú hlavného veliteľa.

– Čo tu stojíte, – okríkne ich obstarný senátor, Juro Závadský. – Len nepočkáte nepriateľa na rýnku?

– Nie, baťko, – vraví mu Lavro. – Pán rychtár sú tu čo nevidieť.

– No len – no, – pohmká si Juro. – Nech sa neprerátate!

– Budte spokojní!

Dochodia noví posli. Ich chýry neveštia nič dobrého.

– Tých je ani šiašok, – hovorí jeden. – Nie tri sto. Azda vyše tisíc!

– A ako sú všetci vyzbrojení! – doloží druhý.
– Dozvedeli sa vraj od kohosi z našich, strojíme sa ich so zbraňou privítať, – vraví tretí, čo ako vyzvedač chodil v samej Valaskej. – Idú na nás ako opravdové vojsko!

– A ktože tam chodil z našich? – pozastaví sa hned na reči orátor, Matej Faško, človek odvážny a prudký. – Kto to bol?

– Hej, kto to bol? – obstanú mešťania posla, s hrozivým výrazom na tvári.

– Čo ja viem? – stisne tento plecmi.

– Ondrej Fintok to bol, – vykríkne ktosi zo zástupu. – Ten sa obalkoval v tieto dni okolo Valaskej.

– Tak je zradcom a patrí pred súd, – zahrmí na rýnsku. – Strážcovia, za ním sa! Chyťte ho!

– Niet ho doma, – vykrikne ktosi. – Azda je kde si u Collaltu.

– No, hej! On vás bude čakať!

Druhá časť chlapov hrnie pod Dubravku. Ak ide Collalto s patrom Housenkom, ich cieľom nie je nič iné, než chrám. Tu sa tedy shromaždia okolo mohutnej stavby z kameňa a z dreva. Pred ňou je zvonica, na nej až päť zvonov. Na múranom sanktuáriu slnečné hodiny. Tienistá čiara dosahuje číslo 9. Dajedni mešťania obzerajú si ich. I nápis šlabikujú na múre: Quaelibet hora manet, praesentia tempora labi. Una tamen veniet, quae tibi dicet: abi!

– Vylož nám to, vylož, – volajú viacerí na Daňa Lopušina, dobrého latináka.

– Vyložím, čo by nie! – usmeje sa červenastý päťdesiatnik. – Že časy prítomné bežia, každá hodina hlása, – kladie slovo ku slovu pozorne. – Príde jedna, ktorá ti riekne: ber sa zlato!

– Vivat, Daňo, vivat! – volajú mešťania. – A to je veru pravda spravodlivá!

– Tú by mal znať i plukovník Collalto, – poznámená starý Andrej Kachnič. – Netrápil by nás zbytočne!

– Ba pater Housenka mal by ju znať, – dodá o dvadsať rokov mladší Jakub Svorad. – Nešiel by nám, ako vlk do košiara. Náš kostol je posvätený svätému krížu. Čo ešte chce?

– Chce nám ho vziať, – zdvihne plešivú hlavu senátor Ďuro Gratza, vrstovník tamtých.

– Kto by mu len chodil doňho? – ozve sa ktosi. – Tu katolíkov niet!

– Však si my kostol nedáme! – zahučí davom.

– Nedáš, ako nedáš, keď je tamtých veľa?

– Zmeráme sa! – nalieva ducha rečník ľudu Martin Olerini. Mladý ešte človek, a chlap, ani húžva.

Medzitým vrátia sa rychtár s podnotárom. Ženy a deti, hľadiac len z privretých okien, čo sa robí na rýnsku, zbadajú hned akési uspokojenie. Hja, keď je Daniel Chmelius medzi svojimi, to je ani otec v do-

me. Zaraz stúpne v mešťianstve sebádôvera. Ľudia vedia, nič je nie stratené. Čo sa dá spraviť, spraví sa.

– Pán rychtár, nepriateľ tiahne proti nášmu mestu, – hlási Lavro hlavnému veliteľovi. – Naša obrana je hotová.

– Dobre, – kývne Chmelius hlavou, tvrdý ani zo žuly. – Mestské brány zavrieť! Ideme sa brániť! S hlavnou silou k valaštianskej bráne!

Náčelníci, hotoví vyplniť vôľu hlavného veliteľa, vydajú obrane rozkazy. Od dolnej brány vtom začuť rachot bubna a hukot trúb. Na námestí povstane ohromný zmätok.

– Cisárski sú v meste! Cisárski! – chytajú sa ľudia toho, čo majú práve v rukách. Hrnú sa do valaštianskej ulice, jej brána je vylámaná a otvorená dokorán. Vojska a vojska maširuje cez ňu v somknutých radoch.

– Kto by sa do tých dal? – šumí v zástupe. – Priveľa ich – smetú nás!

Vojsko postupuje nezastaviteľne. Prvé rady sú už na rýnku, zadné ešte ďaleko za bránou. Na čele vojska vezie sa v koči, ponorený do modlitby, piarista, pater Mikuláš Housenka. Pohľady vojakov sú tvrdé a chmúrne. Vidieť, tí chlapí sú hotoví na všetko. Maširujú na rýnok – raz – dva, raz – dva – a rozostavia sa do pevných radov v plnej, ľažkej zbroji.

Daniel Chmelius, bledý ako stena, chápe, sú zaskočení. V prvej chvíli chce sa vrhnúť na príselcov sám so svojou mestskou obranou. Jeho najlepší radca, podnotár Gronell však skočí k nemu a lapí ho pevne za ruku.

– Nie, pán rychtár, – vraví mu vzrušene, – tu je presila! Nesmieme obetovať životy našich najlepších, i celé mesto!

– Ale Jakub, – pozre naňho Chmelius s výčitkou, – len sa im nepoddáme a bez odporu!?

– Vzdorovať týmto to je – postaviť sa proti kráľovi Leopoldovi, – poznamená Gronell odmerano.

– A na to je Brezno jednako len slabé.

– A čo robiť? – zadíva sa Daniel svojmu priateľovi bolestne do očí.

– Magistrát i senátori sú spolu. Čakajú len na nás. Podme k nim!

Pred Chmeliusov hľba ľudí – vážnych to mešťanov. Medzi nimi i pán hlavný notár s poriadnou šticou a bokombriadkami, Eördögh. Potrhuje si krátke fúzky nervózne, diškurujúc so senátormi. Tu sú pospolu – Padlicius, i Gratza, fúzatý Taxner, i Ochrnial, urastlý Stax, starý, ale jarý Kachnič, ustarostený Rostarius, i Lopušin. Všetci sú utrápení. Nielen pre krížiky, čo nesú na chrbtoch. Viac pre udalosti, čo sa tu strhly. Keď vidia kráčať rychtára s Jakubom, všetci im idú v ústrety.

– Vďaka Bohu, že idete! – volá im oproti Padličius, vzrušením zmenený v obličaji. – Ved' je tu súdny deň!

– Veru je, pán rychtár, – prisvedčí i Eördögh. Za ním i ostatní. – Čo len počneme?

– Nech sa vám páči, pánovia, – pozdraví sa Chmelius s meštanmi chladnokrvne. – Podľme k nám!

U Chmeliusov je všetko hore nohami. Panna Zuzanna opatruje bračeka v kolíske. Ten reve, ako by ho drali. Jeho varovkyni je tiež nie daleko do pláču. Uľa chodí po dvore, ako zabitá. Najmä, keď vie nedobrý chýr o Fintokovi, ktorý nevynechá jednej príležitosti zaliečať sa jej. I teraz kde sa vzal, tu sa vzal, – obalkuje sa okolo nej, kým ona nepovažuje za hodné slova s ním stratiť.

– Uľka, čože si taká? – privráva sa jej Ondrej medove. – Nežerú ti svine? – nedbal by ju uštipnúť po lící.

– Aleže chodte! – oženie sa naňho a beží do dvora.

– Cože ti je dnes? – pobehne za ňou upachtený.

– Však si vždy nie, ako tŕň!

– Som-niesom, – pristaví sa vdova. – Nemali ste zraditi!

– Koho? – vystúpi mu údiv na tvár.

– Nuž mesto!

– Ba netáraj!

– Aké netáraj? – okríkne ho vtom pani Zuzanna, čo má ešte najviac ducha zo všetkých. – Prac sa zľato, lebo ťa magistrát v kolese zláme!

– Čo by len zlámal? – odsekne Ondrej trochu zahanbene. Namieri rovno do prednej, kde sa už rychtár Chmelius radí so svojimi.

Ked' vojde do zasedania s vyzývavým úsmevom, jak by len niekto hodil skalu rovno do okna. Nastane ruch a potom hrobové ticho. Po chvíli pretrhne ho silný hlas Mateja Fašku, orátora ľudu.

– Slávny magistrát, – ohliadnuc sa po kamenných tvárách, povie, – zradca je medzi nami!

– Zradca! Zradca! – nesie sa priestrannou miestnosťou.

– Nie som zradcom, – postaví sa Fintok z tvári v tvár prítomným. – Som len obozretnejší, ako vy.

– A nebol si vo Valaskej? – obráti sa k nemu Faško, zostriac naňho zrak.

– Bol, – odsekne mu chladno.

– A nezaniesol si Collaltovi, že sa chceme jeho moci vzoprieť?

– Collaltovi nie, – vydrží Ondrej ostrý pohľad. – Povedal som však jeho kapitánovi, Martinovi Fitkovi, že sa Brezňania nedajú len tak.

– A prečo si mu to povedal? – ujme sa slova Chmelius.

– Spravil som to v domnení, rozmyslí si to a dá

Breznu pokoj! – bráni sa otvorené, ako kto nemá čo tajiť. – Myslíte, plukovník Collalto a jeho kapitáni nevedia o našej mestskej stráži? I koľko jej máme? Pater Housenka chodí už sem od niekoľko týždňov, ako domov! Aké teda tajnosti? Vy ste si na vine, keď ste nevyslali vyzvedačov až do okolia Collaltovho! Myslíte, vojaci sú samé dietky božie?

Slovo vyvolá slovo a rozčulenie slabne. Zato prudká hádka bola by neodvratná, nech sa neotvoria dvere a nevstúpia dnu – sám pater Mikuláš Housenka, vypnutý obor, cisársky kapitán Martin Fitko, a za nimi piati, po zuby ozbrojení vojaci.

Shromaždení razom zabudnú na causa Fintok. Vzrušenie vystúpi na najvyššiu mieru. Niektorí z mešťanov hľadia zmäteno, iní s úžasom. Samému Gronellovi schvejú sa pera rozčulením. Iba rychtár Daniel Chmelius sedí ako socha na svojom mieste. Díva sa na prišlých meravo. Ani ich neprivítá.

– Slávny magistrát, – pretne trápne ticho úsečný hlas kapitánov. – V mene jeho veličenstva, uhorského kráľa Leopolda predstupujeme pred vás a i v mene jeho osvietenosti grófa Collalto žiadame – klúče od miestneho kostola, fary a školy vydať nám bezodkladne. Splnomocnenie máme, – vykročí Fitko po vojensky a predloží písмо Chmeliusovi. – Dúfam, ako jeho veličenstvu verní a poslušní poddaní, vykonáte to dobrovoľne.

– Ba nie, pán kapitán, – pokrúti hlavou Chmelius. – To už nie!

– Rozmyslite si to dobre, pánovia, – seká dôstojník ostro, kým pater Mikuláš vhľbený do seba merovo hľadí do zeme. – Váš odpor je márny. Naši vojaci sú na rýnku a neodídu z mesta, kým sú nie kľúče v našich rukách. Mimo tejto moci čaká na nás pokyn Barbova stotina na Polomke a jeho osvietenosť, sám pán gróf Collalto s vyberaným vojskom niže mesta. Ďalej — váš vz dor považovaný bude za vzburu proti kráľovskej vôle. Viete, čo sa nedávno stalo na Španej doline? Z Vallis domini po vstala Vallis lacrimae — dolina slz.

– Pán kapitán, – zmerá rychtár rečníka od päty do hlavy, – my Brezňania nestavíame sa proti jeho veličenstvu. Ked nám však kto siahal na nás chotár, odvolávajúc sa i na samého pána kráľa, vedeli sme si to obrániť. Ako hmotný, tak si chceme v medziach práva a spravodlivosti obrániť i svoj majetok duchovný!

– Duchovný majetok nik vám neodnesie, – zdvíhne mnich počernú tvár vpadlých líc a prenikavých očí, nadčiarnutých hustými obrvami. – Chrám ostane chrámom. A to chrámom pre vás, i pre vaše deti. Podobne i škola.

– Lenže pán môj, – zdôrazní Chmelius odmerano, – my sme protestanti!

– Jeden je Bôh, – obráti pater Mikuláš oči k nebu.
– Prečo nás teda nenecháte v pokoji mu slúžiť?
– 1520-ho roku vystavený bol v Brezne chrám pre katolíkov, – vraví prior chladno. – To je teda pôvodne chrám katolícky.

– To je chrám mestský, – ide rychtárovi na pomoc notár Eördögh, hoc je sám katolíkom. – Katolíkov v našom meste skoro niet.

– Oni budú, – stisne pater pery zaryto. – Iste budú!

Hádka sa rozrastá. Senátori vpadajú do reči tu mníchovi, tu zas kapitánovi. Kto si mlkvo podopiera hlavu za stolom, je Jakub Gronell. Na reči ani nepočúva, ale snaží sa vystihnúť a zvážiť situáciu. Čo je tu možné vykonať a čo nie? Napokon odporúča slávnemu magistrátu – vyžiadať si od kapitána dve hodiny na rozmyslenie.

Kapitán Fitko pristane ochotne. Len si vymiení priniesť mu klúče na námestie. Otcovia mesta ostatní sami. Uvažujú, rozmýšľajú – postaviť sa proti kráľovskej vôle, a či nie? Pani Zuzanna im odkáže – nevydať klúče za celý svet. Čo však robiť? Vojsko je už mestu na krku a veľa ho je.

Vojaci zatiaľ už všetci stoja v zavrených radoch a plnej zbroji na námestí. Ľahostajne hľadia na okná mûraných domov. Rozvinú si svoju zástavu z bieleho hodvábu. Na jednej strane zjaví sa cisár-

sky orol, na druhej obraz Panny Márie so zlatým nápisom: Patrona Hungariae.

O dve hodiny dostavia sa senátori na čele s Danielom Chmeliusom pred kapitána Fitku a piaristu Housenku, postávajúcich pred vojskom na rýnku. Na tvárich meščanov ešte badať reflex ťažkých duševných bojov. Chmelius vezme Jakubovi kľúče, hrkotajúce na remenci, podíde k poslanstvu a podá ich Fitkovi.

– Pán kapitán, – prerečie k nemu, – v mene magistrátu tohto mesta oddávam vám kľúče od chrámu pod tlakom násilia. Vezmite si!

Prítomným prebehne mráz po údoch. Samému rychtárovi svezú sa dve ťažké slzy tvárou od hlbokeho pohnutia. Fitko podíde k vojsku a vzpriameň stane.

– K pocte zbraň! – zavelí ostrým hlasom. Potom obráti sa k patrovi Housenkovi, a pokloniac sa pred ním, oddá mu kľúče.

– A kľúče od fary a školy? – zdvihne tento chladne oči.

– Nie! – pokrúti Chmelius hrdo hlavou. – Tie vám nedáme. Na to potrebujete arcibiskupské povolenie.

– A kde ja tu budem bývať?

– Dostanete izbu v mestskom hostínci!

Na druhý deň je slávnostná vysviacka kostola pod Dubravkou. Sám gróf Collalto, pristrojený a

vypäť v brnení, príde sem na koni so skvelým sprievodom. Pater Mikuláš celebriuje omšu a spovedá. Prítomní sú len samí vojaci. Po slávnosti predvolá si plukovník kaplána Srnku a rektora Simonidesa.

Dostavia sa oba. Tamten, plavý mladík, trochu placho, tento s tvrdým pohľadom a s ráznou, otvorenou tvárou.

– Vy ste zástupci zradcu, farára Milochovského?
– obráti sa k nim s otázkou v prítomnosti rychtára, Daniela Chmeliusa.

– Zradcu nie, vaša osvietenosť, – pozre rektor plukovníkovi smelo do očí, — ale farára Jána Milochovského – áno!

– Tak vezmite na vedomie, – pokračuje Matej Collalto povýšene, – za štrnásť dní vypracete sa z Brezna. Ináč budete areštovaní. Rozumeli ste?

– Rozumeli!

Chmeliusovi sa zatmie v očiach. Idúc domov, ani ich nezdvhne so zeme. Nechce vidieť svoje mesto pokorené, hlboko – do prachu.

III

V neveľkej izbici mestského hostinca ubytuje sa pater Mikuláš. Zariadenie miestnosti je skromnuč-

ké – posteľ, stôl, stolička. Ozaj len tie najpotrebnejšie veci. On je však nenáročný – stačí mu to. Z valašianskej fary dá si priniesť obraz Panny Márie, podeň postaví kľakátko a je to. Spať má kde. O stravu postará sa mesto. Modliť sa tiež má kde. To najhlavnejšie by teda bolo v tomto kacírskom hniezde. Svojou húževnatosťou a pomocou grófa Mateja Collaltu dosiahol veľa. Nedosiahol však všetko. To je jediná príčina nespokojnosti v jeho ostrých črtách a tmavých, zanietených očiach. Jemu nejde o hmotné pohodlie. To by hľadal inde a inak. Akýsi vnútorný hlas núti ho pevne nohu položiť v Brezne. Získať ho pre svätú cirkev rímsku, ako pre reholu piaristov a potom odtiaľto pracovať na všetky strany. K tomu však potrebuje faru, i školu, pritiahnuť aj iných svojich spolupracovníkov. Sám tu nič nevykoná. Brezňania sú tvrdí, ani kremeň. Keď však zmiznú kaplán Srnka a rektor Simonides, čo sa stane za dva týždne, i ľud bude mäkší. A až dostane arcibiskupskú investitúru na farský úrad a užívať i dôchodky tohto, budú i prostriedky, bude i auktorita! Práca pôjde ľahšie...

Zaujatý myšlienkami ostrúha si husie pero, namočí do pripraveného černidla. Vezme papier a – píše. Je to list, vlastne – ponížená prosba, adresovaná na jeho arcibiskupskú milosť, Juraja Szelepcsenyiho, v Ostrihome. Poukazuje v nej na úspe-

chy, dosiahnuté v protestantskom Brezne a prosí o povolenie – prevziať s dôchodkom i faru a školy. Dlho škrípe husie pero na drsnom papieri. Skoro sa zatupí a on musí ho znova a znova zaostriť. Keď skončí, prečíta si všetko ešte raz. Zabalí písмо a usmejúc sa spokojne – zapečatí. Odošle ho postilio-novi. Potom si kľakne pred obraz Matky božej. Jas-ný svit z neveľkého okna dopadá mu rovno na ma-lú tonzúru. Tu ho najde i večer, ponoreného v modlitbách.

V noci počuť zdola hulákať furmanov. Preha-dzuje sa na posteli. V podráždenej mysli rysujú sa mu plány, ako dobyť srdce tohto mesta. Povolá si do pomoci patra Šimona z lopejskej fary, i patra Venceslava z Prievidze. Potom aj iných. Práce jest! Vyrobuje dežmu a môžu tu byť i štyria farári! Re-hola piaristov skvitne a svätá cirkev tiež.

– Obránili si svoj hmotný majetok, obránia si vraj i duchovný! – ozvú sa mu v hlave Chmeliusove slová. – A im ja nenesiem duchovného majetku? Nechcem im kázať kresťansky? Nechcem im po-riadiť školy sriadiť? Lenže — oni sú protestanti! Či je to však nie blud? Načo krušíť svätú cirkev? Nekruší ju dosť Turek, Tatar, i kuruc? Ešte i vy-znanie má nás krušíť? Jeden je Boh a jedna cirkev, svätá – katolícka!

Zdola čuť drsné výkriky a hulákanie. Pater Mi-

kuláš začas trpí. Napokon však vstane, natiahne si reverendu a vyjde na schody.

– Hej, vy tamdolu, hej, – zavolá.

– Čo je? – ozve sa mu akýsi furman.

– Čo nedáte späť človeku?

– A kto ste vy? – zadíva sa naňho tmavá furman-ská tvár.

– Pater piarista!

– No, hehe, – uškrnie sa tento, ako človek, čo má v hlave, – nemyslite na zlé veci. Pomodlite sa a zaspíte! Hehehe...

Pater Mikuláš, vidiac, s akým človekom má do činenia, vráti sa do svojej izbice. Poklakne pred obrazom Panny Márie a modlí sa. Potom složí reverendu – zahasi svetlo. Začas čuje ešte hahot dolu v hostinci. Skoro však zaspí.

Ráno dá zvoniť na omšu.

Ked' ide do chrámu na Dubravke, ľudia mu vyhybujú. Radšej vojdú pod najbližšiu bránu, nestretnúť sa s ním. Ak prejdú deti popri ňom, obzerajú mu reverendu. Pozdravia sa mu však úctivo: – dobré ráno. On im odpovie: – laudetur...

V chráme najde len organistu Fabriciusa. Ten má nariadené – vyplniť mu, čo žiada. Ináč niet tu jednej duše. Ako Collaltovi vojací odišli, Brezno je zas, ako bolo predtým.

Pater Mikuláš vykoná si zato svoju povinnosť.

Rozladený navráti sa na svoj byt. Druhého dňa však ide zas. On nie je z ľudí, čo by sa dali znechutiť. Keď sa už dal do toho, ani nemôže inak. Zvedavý je na nedeľu.

Svitne i tá. Na drevenej zvonici rozhlaholia sa všetky zvony. Ozvú sa vo tri razy, volajúc breznaňov do chrámu, ktorý býval prv naplnený do posledného miesta.

Dnes nikoho nevidieť kráčať pod Dubravku.

Pater Mikuláš v reverende, s knihami pod pazucho, ide ta jediný. Oči má sklopené. Iba kedy – tedy ich zdvihne – pozriete, čo sa robí vôkol. Stretá sviatočne pristrojených mešťanov, aj ich ženy. Postretnie mládencov, panny a deti. Vystupujú sa mu. Nik si ho však neobzre – nik ho nepozdraví. Ako by to ani neboli človek, ktorý stúpa v povedomí svojej moci i dôstojnosti k chrámu, vypiatemu na nedalekom vršku. Ako by to bol len nahodilý, mítavy tieň.

Úzkosť stisne mu srdce. Už tuší, ako to bude v kostole. Ohliadne sa, kam ľud hrnie. Keď vidí, do fary, – príde mu na myseľ kaplán Srnka a rektor Ján Simonides. Ich čas ešte nevypršal. Iste oni zariadia evanjelikom, čo chcú mať k nedeli. Mal by chuť obrátiť sa a ísť ta i sám. Pustiť sa do hádky s tým kaplánskym mládačom, i s trúfalým rektorm. Rád by prehovoril ten rozvášnený ľud a donútiť ho

ísť s ním do veľkého chrámu, kde by mu on zvestoval jedinú pravdu, svätú – katolícku. Ale fara a školy sú ešte v ich rukách. Magistrát mu ich bez biskupského povolenia neoddal a neoddá. Musí teda to povolenie dostať stoj, čo stoj. Ináč tu poslušnosti, ani pokoja nebude!

V priestrannom kostole zíva zo všetkých kútov chlad a prázdnota. Vychudlá, vpadlá tvár patra Mikuláša zožltie. Tie hlboké tmavé oči zazrú na chóre organistu Fabriciusa a nikoho viac, nikoho! Tažký vzdych vyderie sa mu z pás. Vyjde pred oltár a kovovým hlasom odslúži omšu. Slová jeho letia ponad prázdnne lavice, po stĺpoch, i chóroch a vracajú sa k nemu zpäť.

Ked' skončí, počká organistu Fabriciusa pred kostolom. Ten dlho nejde. Čosi mu píska v organe. Najprv to opraví – nech mu nekazí jeho umenie. Potom si ide i on dolu schodmi, netušiac na dvore, obohnanom dosť vysokým múrom, patra Mikuláša. Zazre ho, ako prestupuje s nohy na nohu. Ide k nemu odmeraným krokom.

– Počujte, pán organista, – zadíva sa mnich na človeka v najlepšom veku, – a to váš ľud nechce poslúžiť pánu Bohu?

– Čo by nechcel? – odpovie Fabricius, ako by z povinnosti.

– A čo nepríde na svätú omšu?

- Keď sme my protestanti.
- I vy ste protestant?
- I ja!
- A prečo môžte prísť vy?
- Keď musím.
- Kto vás primusí?
- Magistrát, - prizná sa organista, ako by šlo o najprirodzenejšiu vec. - Tak mám rozkázané, aby ste neboli sami v kostole.
- Pekne! Pekne! - usmeje sa pater trpko na úprimné slová. - A kde sú ostatní?
- Iste vo fare, - hľadí Fabricius naňho, ako by ho ľutoval. - Pani velebná už sa vystahovali. Tam je izieb a širokánske chodby. Miesta dosť.
- A čo sa tam robí?
- No, slúži Pánu Bohu.
- A kto to riadi?
- Ešte sú tu kaplán Srnka a rektor Simonides.
- A neboja sa stretnúť s kráľovskou mocou?
- Čo by sa báli? Kostol máte a súkromne slúžiť Bohu nie je zakázané.

Pater sa nato zamyslí a chvíľu nepovie slova. So svojím stavom je načistom. Hľa, ani len tento organista Fabricius nie je jeho človekom. Tu si musí získať a vychovať všetkých od miništrantov počnúc cez kostolníkov až po organistu. Tak potom ostatných. Tažká to veru úloha. Lež nech! Podo-

berie sa na všetko ad majorem Dei gloriam. Zrazu mu čosi kmitne v očiach a on zdvihne hlavu.

– Pozrem si to, – usmeje sa na organistu.
– Čo? – zastane ten prekvapene.
– Tie ich služby božie, – povie rozhodnutý. – Za-jdem ta . . .

– Do fary? – vystúpi úžas na tvár Fabriciusovu.
– Do fary!
– A nebojíte sa, ak sa niečo zhrkne?
– Nebojím, – vzpriami sa mních odhodlano. – Brezňania môžu nesúhlasiť, ale nesiahnu rukou na vysväteného kňaza. Pôjdete so mnou?
– A čo tam chcete – kázať?
– Nie, – zdvihne hlavu. – Chcem ich len vidieť a dokázať, že sa ich nebojím. Idete?
– Podľme!

Vo fare zatiaľ stoja ľudia na širokej chodbe, v otvorených izbách, i na priestranných schodoch tesne vedľa seba. Ledva, že dychu popadnú. V prostredku stolík, prikrytý bielym obrusom. Na ňom biblia a dve horiace sviece. Za stolíkom kaplán Srnka, rektor Simonides, učiteľ Sartorius. Okolo mimo notára Eördögha – celý magistrát. Potom ostatní – mužovia, ženy, mládež i drobné deti. Miesto plachého kaplána káže horlivý rektor z ev. Matúša X. kap. 28. verš:

A nebojte se těch, kterýž mordují tělo, ale duše

nemohou zamordovati. Než raději se bojte toho, kterýž může i duši, i tělo zatratiti v pekelném ohni.

Mocne znejú oduševňujúce slová mladého a odvážneho rektora. Ani pán velebný Ján Milochovský nech je tu – nepovie ich lepšie. Poslucháči ssajú hlásanú pravdu, ako smädom umorení vodu z chladného prameňa. Oči im horia, jak jemu. Magistrátni páni, tychtár Chmelius, podnotár Gronell a senátori radom – visia na každom slove. Cítia, ten ich obľúbený, temperamentný rektor mnoho rizikuje. I tak je už zle naňho. Bude ešte horšie. Zpomedzi žien hľadí na rečníka zanietene paní Zuzanna. Dcéru Zinku, štíhlú, švárnú, drží si zbožne za ruku. Vedľa nich sedí a uprene sa díva na svojho rozohnneného Jána ružová, milá tvárička panej Kataríny Simonidesovej, rodenej Machner.

Kázeň sa práve končí, keď sa dvere zľažka odchýlia. Vtisnú sa organista Fabricius, za ním zvedavý pater Mikuláš. Nikto si ich nevšimne. Oni zas nemôžu napred pre veľký stisk. Tam teda zastanú, naslúchajúc, čo sa deje. Nasleduje dlhá modlitba za osirálú cirkev, za kráľa, za vrchnosť, za výhnanca farára Milochovského, za celé měšťanstvo, i za nepriateľov. Ticho a vážne predrieka rektor vetu za vetou. Súladný obličaj sa mu zazorí. Shromáždením nesie sa tichý šepot, i tlmený plač. Pater

Mikuláš naslúcha tvrdý, ani kameň. Nič ho nedojme. Tento svet je mu cudzí. Cudzia je mu i piešeň, čo sa ozve mohutne na všetky strany :

Jestliže mnohé dobré věci
z rukou Páně jsme přijali,
když ráči zlé na nás uvrci,
proč bychom odporovali?
Zdáž netresce, koho mít chce,
z úprimného srdce?
Buď jeho jméno od nás chváleno,
až na věky!

Ludia spievajú stojac. I tí, čo si majú kde sadnúť. Za veršom nasleduje druhý verš mohutne vystupňovanej nábožnej hymny. Pater Mikuláš vidí, jak tie tváre horia presvedčením. Počuje slová, obetujuče majetky, manželky, dietky, áno i sám život za vernosť k Bohu. Jednako sa jeho cit búri proti tomuto duchu. Organista vidí, ako myká ústy, prestupuje s nohy na nohu. Najmä, keď príde na posledný verš, ktorý schytí i Fabriciusa. Takže mu spieva skoro rovno do ucha :

Kdo proti nám, dyž Bůh s námi jest?
Živí i mrtví jsme jeho.
Dábel, smrť, peklo, žádná nerest

neodlúči nás od neho –
Meč, povodeň, žalár, oheň,
i zlosť sveta všeho.
Budť jeho jméno od nás chváleno,
až na věky!

Fabricius zbadá chmúrny, až zlostný výraz na patrovej tvári. Jeho oči zabodnuté sú vo vyjasnený obličaj rektora Simonidesa. Inštinktívne cíti, toto je človek, čo tu udržuje tohoto ducha.

– Ešte má niekoľko dní, – mihne Housenkovi myšľou. – Ten však musí odtiaľto navždy! To je záujem svätej cirkvi!

Ako sa tak zamýšla, zrazu vidí – a to ešte za spevu – z magistrátnych pánov pohne sa sám rychtár Chmelius. Robí si cestu pomedzi ľud a mieri rovno k nemu.

– Len ma nechce vyhodiť?! – pohodí Fabriciušovi.

– To nie, reverendissime, – ukáže, ako i on vie povedať latinsky, čo sa patrí.

Chmelius prederie sa až k Housenkovi a pokynom ruky pozýva ho íst s ním napred.

– To nie, – bráni sa tento. – To už nie!

– Len sa nás nebojíte? – povie mu priateľsky s ľahkým úsmevom. – Sme kresťania – nemáte sa čoho! A potom – tu som ja, rychtár mesta!

Pater Mikuláš pochopí v tú chvíľu – príležitosť, ktorú hľadal, núka sa mu sama. Krv mu vstúpi do tvári. Preto obzrúc sa na Fabriciusa, poberie sa za Chmeliusom.

Shromaždenie, pravda, zdúpne prekvapením.

– Čo to bude? Čo to zas len bude?? – šepcú si ženy. – Ten pater neprišiel sem darmo.

– Iste nás chce rozohnať.

– To mu nepôjde, – upokojuje splašených pani Zuzanna. – Nemá tu dnes Collaltových žoldnierov!

– A ak si ich už zavolať?! – pritúli sa k nej dcéra, ako kurča ku kvočke v čas nebezpečia.

Pani Katarína upiera modré oči, ani vyjavená, raz na mnícha a zas na svojho Simonidesa. Zlé tušenie spáli jej za chvíľu ružičky v lícach na popol.

– Bratia, sestry, – prehovorí Chmelius hlasno od stolíka, – pán pater Mikuláš zvedavý je na nás, ked slúžime Bohu. Ukážme sa mu takými, akí sme!

Housenka stojí tam vedľa v čiernej reverende. Oči má sklopené, tvár chladnú, ako z kameňa. Zrazu však zdvihne hlavu. V zraku kmitne mu iskra zanietenia.

– Stavil som sa počuť vaše služby, – počne oceľovo. – Nie som vlk, ani nejaký šarkan. Chcem sa vás len priateľsky spýtať – prečo nehľadáte Boha tam, kde je?

– A kde ho máme hľadať? – ozve sa rektor pokojne.

– Vo vašom chráme!

– Ten ste nám vzali!

– Ale ho oddávam službe božej, – pokračuje pater, obrátiac oči k nebu. – Prečo mu vyhybujete?

– Keď nemáme v ňom svojho kazateľa, – ozve sa zrazu odhodlane pani Zuzanna.

– A ja som čo?

– My sme vás nepozvali, – zamiešajú sa ženy do reči jedna za druhou. – Sami ste prišli! Nevieme, kto ste...

– Ani nechcete vedieť?

– Nie!

– A kde poslúžite Bohu, keď vám tu bude zakázané?

– V našich domoch.

– Keď sa narodí dieťa, kto ho pokrstí?

– Pokrstíme ho sami.

– Kto vás sosobáší?

– Nebudeme sa sobášiť!

– Kto pochová?

– Pochováme sa sami! – letia poznámky a odpovede. Tu sú všetci jednej myslí. Členovia magistrátu celkom tak, ako pani Zuzanna a jej nedospelá dcérečka, hľadiaca raz na vážnu tvár otcovu, raz na Simonidesovu. Niekedy i na príjemný, pobledlý

obličaj pána podnotára. Pravda, ak by sa ten i len polokom pozrel na ňu, hneď sa odvráti. Voľačo mu ešte vždy nevie zabudnúť. A nezabudne ani tu.

Mladý vdovec zas všíma si slovného súboja. Hľadí na mnícha i na shromaždenie. Pred zrakom vyenorujú sa mu vlny, dve ohromné vlny, čo sa valia zo šíreho sveta a rozpenené, hučiac, tu sa stretajú. Z dumania vyruší ho len pater Mikuláš.

– Uvidíme! – ukloní sa ten prítomným a pretíska sa ku dverám.

– Nič neuvidíme! – pohodí Jakub rukou za odchodiacim. – Váš svet je iný, náš iný. A nemôžeme za svoje svety...

Housenka ide rovno do hostinca. Doma pred obrazom Panny Márie zrovna sa zosutí a modlí sa dlho, dlho. Potom stroví skromnučký obed, čo mu dáva nie najžičlivejšie magistrát. Popoludní odbaví s Fabriciusom litanie. Keď sa vráti z chrámu, oddajú mu list. Veľký, zapečatený arcibiskupským prsteňom.

Keď ho otvára, ruky sa mu trasú. Chudá tvár sa mu ešte väčšmi stiahne, čelo zamračí a do tmavých očí vstúpia slzy. Nechce veriť svojmu zraku. Zamrazený číta odpoved' na svoju prosbu o farársku investitúru znova a znova: *Qui non ingreditur per ostium, sed ascendit aliunde, ille fur est, et latro...*

– To je arcibiskupské uznanie a odmena, –

vzdychne si pater trpko. – Kto nejde cez bránu, ale vstúpi inokade, je zlodej a lotor! Pekne veru! – zamýšla sa, čo je za tými slovami arcibiskupa Szelepcényiho. – Mal som si pýtať od neho povolenie a len tak vstúpiť do Brezna! Či by ho však bol dal, keď on tu vraj chce mať svetského kňaza a nie patra...

Dlho uvažuje, čo robiť? Zanechať vydobytnú pozíciu a vrátiť sa do Prievidze? Či tu ostať ďalej, bojkotovaný Brezňanmi, i samým prímasom Jurajom Szelepcénym? Farár s chrámom, ale bez fary, bez cirkevníkov a bez dôchodku! Vnove neprivre oka – trápi sa a trápi. Ráno však, za modlitby pred obrazom Matky Božej vidí jasne, čo spraviť. Neustúpi, to nie! Žiada si však povoz od magistrátu a pohne za svojimi conpatrami do Prievidze.

Utrmácaný zosadne v prievidzskom kláštore. Prijme ho superior Venceslaus Hanacius. Len čo sa občerství, prídu patri – Šimon, Tomáš, Štefan a iní. Všetci starší a vážni, ako on. Vypytnania niet konca kraja. Mikuláš miesto dlhých rečí predloží im arcibiskupský list. Ide z ruky do ruky. Patri otvárajú oči, udiveno pokyvujú hlavami a sústrastne hľadia na svojho druha.

- A čo ty teraz? – spýta sa ho Šimon. – Ustúpiš?
- Nie, – povie rozhodne. – Prosím vás o pomoc.
- O akú? – obrátia sa naňho všetky oči.

– Viete, – hľadí na nich zanietene, – nepracujem za seba. Pracujem za svätú cirkev a za rád piaristov. Z Brezna nemôžem, lebo by musel chrám nanovo zaujať. Preto prosím ťa, Šimon, chod' ty za jeho milosťou, arcibiskupom Jurajom Szelepcseným. Rozlož mu situáciu, v akej som – nie ja, ale vec cirkvi našej v Brezne. Povedz mu, tu je pôda nebezpečná. Farár Milochovský je vo vyhnanstve, ale má nástupcov. Tam je rektor Simonides, ktorý v meste nemá čo hľadať. I v túto nedelu kázal ľudu na fare z textu proti nám. Prehovor ho, nech mi prizná investitúru. Bude to pre mňa i pre vás. Vykonáš to, Šimon?

– Ochotne!

– Tak sa ja spokojne vrátim na svoje miesto.

IV

Pater Mikuláš žije zpočiatku v Brezne veľmi utiahnuto. Trpezlivo vyčkáva výsledok Šimonovej cesty. Vz dor mešťianstva ho trápi, ale nezlomí. Kaplán Srnka odíde z mesta, ako mu bolo naložené. O Simonidesovi vie, utiahol sa so svojimi k bratovi, Baltazárovi. Dom jeho je na námestí. Mohol by žiadať od magistrátu vyhnať ho, alebo zatvoriť. Čo však robiť zbytočne nepokoj? Už sa on verejne ká-

zať ani na fare, ani v škole neodváži. A potom – i tak príde naňho. Szelepcsényi iste vie, čo robiť, keď mu Šimon povie slovo o nebezpečnom človeku. Nech si teda len polahodí. Dlho to i tak nepotrva.

Ked sa však jednotvárne míňa týždeň za týždňom – i Vianoce prejdú bez akejkoľvek zmeny – počne to Housenku omínať. Takto žiť je predsa len ľažko. Farár Milochovský je vyhnancom v Nemecku, a on – jeho nádejný nástupca – zas v Brezne. Ľudia sú ako oceľ – nejdú za ním. Ked však nejdú oni – pôjde on. I tak ho magistrát opatruje stravou nakrátko. Dežmu totiž sobrala královská komora a milosť je len milosť. Čo teda robiť? Vezme kôš a hanba – nehanba – ide do Hronca a po okolitých osadách nažobrať si stravy. A citlivých ľudí najde sa v sade. I tak nie je on prvým žobravým mníchom, čo zaklope na dvere chalúp. Prinesie si múky, strovy, slaniny, vajec i chleba a má na čas . . .

Brezňania hľadia na tvrdého mnícha a pridŕžajú sa svojho.

Pomaly však pater zaklope i do niektorých mestianských domov. Náhodou je to najprv dom všeestranného majstra, Tomáša Padliciusa. Tu on so svojou ženou Betou, so synom Jánom a nevestou Juditou hospodári.

– Ach, kde sa tu beriete? – hľadí naňho pod návratím gazdina chladno. – My sme nie katolíci.

– Nič nerobí, – usmeje sa pater. – Ste ľudia, nie? A ja som zas ani vlk, ani šarkan. Môžem si s vami chvíľu pohovoriť?

– Nech sa páči!

V izbe najde i prešedlého, zato sviežeho hospodára. Vyrezáva čosi z dreva, keď on vždy majstруje na niečom.

– Čomu môžme ďakovať takúto návštěvu? – zdvihne Tomáš hlavu mrzuto.

– Ale dobrý človek, vy sa do všeličoho rozumiete, – obzerá si pater peknú rezbársku prácu. – Potreboval by som vašej pomoci. Ten náš chrám je pustý. Musíme ho krajšie vystrojiť. A vy by ste to vedeli.

– Hádam i vedel, – mrkne povedome.

– A dali by ste sa na to?

– Za dobrý peniaz prečo nie?

– Až sa pomery usporiadajú, bude i groša, – chytá ho Housenka za slovo. – Môžem teda na to rátať?

– Áno, – prisvedčí domáci. – Ved som i remeselník. A ako sa tu máte v našom meste? – zadíva sa na hosťa dôvernejšie.

– Keď mám pravdu povedať, ako holý v tñni, – prizná sa otvorene. – Žijem, ako na púšti. Ale ľudia poznajú, nie som ja taký zlý! Nie je to, ako vravia v Brezne – vidieť patra, radšej čerta! Všetci sme ľudia!

– Teda i nás považujete za ľudí? – zadíva sa majster na mnícha.

– Ktorých svätá cirkev chce s blúdnej cesty odviešť...

– Teda predsa! – pokýva si hlavou, ako by prišiel na niečo.

Pater Mikuláš odchodí s dosť dobrým dojmom. Pri druhej príležitosti zajde si za komorským úradníkom Taxnerom, ktorému dvadsaťročná Judka doniesla až troch chlapcov. Tu ho deti vítajú s krikom a všetko pouteká do kúta. Mladá mama však nepríde do rozpakov a fuzáč muž, vzdelaný a v najlepšom kvete, traktuje ho vtipmi o katolíckych kňazoch.

– A vy ste komorský úradník? – pozre naňho pater, smejúc sa nenútene. – Škoda, že ste nie katolíkom!

– Prečo? – vykrúti si fúzy a pohladí bradu.

– Vedeli by ste iste dobré vtipy i o luteránskych farároch! Ináč pri vašom povolaní bolo by lepšie byť katolíkom. Boli by ste istejší!

– Čo robiť, keď som raz evanjelik?

– Konvertovať, – utkvie na ňom hosti dlhým poľadom. – Nie je to, ako hlavu stratíť. Naopak! Komora je majetkom cisársko-kráľovskej jasnosti, čo je stĺpom svätej cirkvi katolíckej...

Od Taxnerov zajde do Ochnialov, i do Gratzov.

Všade nechá niečo, na čom sa dá ďalej stavať. Najlepšie však pochodí u Vŕbovského, čo si žije bezdetný so ženou Annou. Tu naberie Daňa prísť si do kostola zahrať na organe.

– Naozaj, môžem? – hľadí naňho tento rodený muzikant nedôverivo.

– Keď vám poviem, – prisvedča mnich hlavou.

– Však ja už čosi i viem.

– No, teda. Ešte mi môžete byť i organistom.

– Ved' ho máte!

– Koho?

– Fabriciusa!

– To je hlavaj, – stiahne mnich ústa, ako od octa. – Ten je len, kým nemám iného – katolíka!

Takto si najde Housenka zamestnanie v opustenosťi. Niekde mu proste ukážu dvere. Ale s niektorými dá sa celkom rozumne rozprávať. Tomáš Padlicius ho i poľtuje, keď ho stretne s košom na Bacúchu hľadať si živnosť. Zašomre i na magistrát.

Skoro prikvitne mu i pater Šimon pomáhať. Je strhaný cestou, ale jeho vyholená, mäsitá tvár jasá.

– Gloria domini, – vyskočí mu Mikuláš oproti v svojej izbietke. — Čo nového?

– Dobré, – pohodí prišlý rukou uspokojive.

– Seno, a či slama?

– Seno! – vymaní sa Šimon z bratského objatia.

- Teda ťa prijal?
- Ano, – sadne si ustatý na posteľ.
- A dal sa uprosiť?
- Dal, – usmieva sa Šimon.
- Máš i arcibiskupský dekrét?
- Ako by prišiel bez toho?
- Laudetur Jezus Christus, – prežehná sa pater.
- In aeternum! Amen... – vytiahne zpod reverendy ohromný, zapečatený list, adresovaný na archidiakona Juraja Kolossyho, detvianskeho farára. V najkratšom čase ten má uviesť Mikuláša a piaristov do majetkov a príslušností breznianskej fary. – Ale... – zdvihne Šimon ruku...
- Čo za ale?
- Jeho milosť, arcibiskup Juraj Szelepcsényi neprepúšťa to definitívne. Len – usque ad beneplacitum nostrum... do nášho dobrozdania...
- No, nech! – zajasá Housenka. – Keď to už raz dal, o to, či to vezme – postaráme sa my! A – pozre naňho významne – vravel si mu o Simonidesovi?
- Hovoril som mu.
- To je had, – rozčuľuje sa Mikuláš. – Aj je vypo-vedaný, jednako sa skrýva v meste. Tu u brata Baltazára, tu inde. Ak má byť zdarná naša práca, ten musí byť porazený na hlavu...
- Nemaj obavy! – usmeje sa Šimon. – Jeho mi-losť Juraj Szelepcsényi postará sa oňho...

– Ako?

– V marci povolá ho pred súd do Bratislavu. On bol tiež s Vesselényovci na hostine, čo dávalo mesto na štyri stoly. Potom je všeobecne známy kacír a burič. Pri vynaučovaní v škole nezachoval nariadenia tridentskej synody, – vykladá pater spokojne.

– Tak je vec v poriadku!

Šimon už ani nejde z Brezna. V Lopeji odbaví nedelu. Ináč tu je už práce dosť – pripraviť slávnosť, keď sa prevezme investitúra.

Tá je určená na popolnú stredu. Z obavy pred výtržnosťami prídu do mesta i tri stotiny Collaltovho vojska z Polomky.

V tento deň otvoria sa dvere breznianskej fary. Zavíta objemný archidiakon Kolossy, i niekoľko patrov. Na omši v chráme, kde už vidieť čo to osadských ľudí, ustanoví sa pod vedením Gottfrieda Staxa povinnovate niekoľko radných. Pristrojení sú sviatočne. Z vážnych pohľadov však cítiť im čosi nesmierne chladného. Obzerajú si niekdajší svoj chrám, prerobený už i na bočné oltáre, ako by spomínali. Iba Padlicius hľadí spokojne. Na chóre vedľa Fabriciusa sedí už i Vŕbovský pri organe. Ta by sa rád i on dostať. V laviciach pri oltári mimo prievidzského provinciála, prešedlého Štefana Kinda, sú i patri-plebani, Ján Šumický, Michal Baj-

móczi dubovský, k tomu pater Šimon, pleban lopejský. Prázdne lavice vyplnia Collaltovi vojaci, kým pater Mikuláš kľačí pred oltárom.

Po omši obráti sa archidiakon obradne k Housenkovi. Povie slávnostnú reč o dobrote jeho arcibiskupskej milosti, Juraja Szelepcsenyiho a o vernom šafárovi. Na to mu oddá kľúče od fary a školy. Týmto je pater Mikuláš potvrdený v povinnostiach i právach farára v Brezne. Ako Juraj Kolossy, i všetci ostatní podajú mu potom ruky, na znak toho, že investitúru uznávajú a súhlasia sňou.

– No, a teraz nech sa vám páči všetkým do fary, – pozýva ich pleban Mikuláš, ktorý napokon dosiahol, za čím túžil.

Vo fare je už prichystaná veľká hostina, na ťu dalo mesto rýb, vína, piva a všetkého, čo treba.

– Ej, škoda, ked' je popolná streda! – stisne pery okrúhly archidiakon, chlap zdravý, červený, plných líc. – Dobre ste si to vybrali, carissime, – mrkne žartovne zboku na Mikuláša.

– Ach, – pokrúti ten hlavou, – všetkého je hojne! Brezno je Brezno, ale ked' ide o hostí, vie, čo sa patrí.

Hostia sa pobavia i rozveselia. Ryby sú výtečné pstruhy z mestského rybníka. A keby nie ryby, tu je dosť iného. I dobrého vína a nie najhoršieho piva z mestského pivovaru.

– A Chmelius s Gronellom čo neprišli? – spytuje sa Kolossy radných, čo i tu sedia akosi nesvojsky, dreveno.

– A poznáte ich? – usmeje sa sladko Padlicius.

– Ktože by ich neznal?

– No, tí ostali doma, – poznamená Gottfried Stax.

– Prečo?

– Hja, pán archidiakon, – zvážnie naraz, – my Brezňania dáme, čo je cisárovho cisárovi. Ale sme protestanti!

Mikulášom to trhne. S touto odpovedou často sa tu stretá.

– No, pri stole sme všetci hladní ľudia, – zažarzuje si Kolossy. – Jednako je však v Písme – bude jeden ovčínc a jeden pastier!

– Nie je však, že tým ovčíncom bude cirkev katolícka.

– Ale ani protestantská!

Takto sa oni doberajú. Čím diaľ tým menej o cirkevných veciach. Prejde debata na veci sveta tohto. Lupčiansky plebán, biely kučeravec, Ján Šumický, človek neobyčajného apetítu, tvrdí: – najlepšie studeno je z medvedej dlaby. Oblíže si po ľom ústa katolík, luterán rovnako!

– Svätá pravda, – prikyvujú okolo stolov a spojkný úsmev zasveti tu i tam.

Vtom sa dvere otvoria a do priestranej obedovne, miesto posluhujúcich frátrov, vážnym krokom vojde – rychtár Daniel Chmelius s Jakubom Gronellom a podagristým Rostariusom, ktorý najnovšie obzerá sa vraj za Uľou Čermáčkou.

– Vivat! Vivat! – zvolá archidiakon a za ním ostatní. – Nech sa páči medzi nás!

– Nech sa páči! – ponúka prišlých k stolu i hostiteľ.

– Nie, pánovia, – zdvihne Chmelius hrdo hlavu a stane pred Kolosyho chladno – úradne. – Prichodím len po povinnosti. V prítomnosti týchto dvoch svedkov Gronella a Rostariusa, ako rychtár mesta Brezna protestujem proti investitúre, a to pre narušenie mestského privilegia. Kostol, fara a školy patria u nás do rúk voleného svetského kňaza a nie natisnutého mnícha. A my už toho kňaza máme v osobe Tomáša Kovačoviča, a to i s arcibiskupskou investitúrou. A nech sa nikdy nepovie, že si breznianski evanjelici oddali svoj kostol, faru a školy katolíkom dobrovoľne sami!

S tým sa ukloní prítomným a so svojimi, ako prišiel, tak aj ide.

– Daňo, Daňo! – vstane archidiakon, ako by ho chcel zachytiť – darmo protestuješ! Ked' sme raz tu, nik nás odtiaľto nevyženie. A Kovačovič? Ten sa zriekne! Radšej pod medzi nás a bude dobre tebe i mestu!

Chmelius však nevidí nič, ani nepočuje. Druhovia ho nasledujú.

– Vidíte, reverendissime, – mrkne Stax očima na archidiakona, – takí sme my, protestanti!... Vtom vstane od stola i on, vstanú mimo notára Eördögha i ostatní zástupci magistrátu a porúčajú sa.

Patrov to zarazí. V hostine sa však pokračuje.

Chýr o Chmeliusovom proteste vzruší celé mesto, ktoré dosiaľ žilo jedným životom. Dojde i do Simonidesov – Baltazárov, kde je práve ťažký smútok v dome. Mimo domáčich, tu – pri bratovi uchýlil sa so svojimi i Collaltom vyhnaný rektor miestneho gymnázia, Ján Simonides. Ráno priňiesol mu mestský sluha predvolanie na 25. marca tohto roku pred prešporský súd. Také niečo, hoc človek i čaká, jednako len deprimuje. I rektor sedí v zadnej sám. Tvár má rozrytú, ťažkú hlavu ponorenú do dlaní – uvažuje, uvažuje. Svedomie má čisté – no, vie, čo také predvolanie znamená. Keď vojde jeho mladá, švárska žienka, Katarína, vedúc za ruku učudovaného Samka, ani ich nezbadá...

– Áha, oťko, – upre nevinné oči chlapec na mamu, ukážuc na otca prštekom. – Oťko!

– Pst! – pohrozí mu nežne nevyrušovať. Jej pekná ružová tvár je dnes biela a smutná. V očiach hrajú slzy.

– A čo je oťkovi? – zvedavý je Samko.

– Chcú nám ho vziať, – zašepce pani, dusiac v sebe pláč.

– Ja si nedám, – skríkne chlapček na to a po-behnúc k otcovi, objíme mu kolená.

– Ste to vy? – zdvihne naraz hlavu. Tvár sa mu vyjasní. Z očí svieti intelekt, znežnený hlbokou láskou. – Ani som vás nezbadal, – pritúli Samka k sebe, pohládzajúc ho po plavých vláskoch.

– Nechcela som vás, pán manžel, vyrušovať, – siahne matka za synkom. – No, tento nezbedník...

– Nechaj! – bráni ho vziať, podnesúc si ho na kolená. – Sadni si k nám i ty, mamička!

Kata si prisadne, zachvejúc sa, ako tichučká hladina. Oči jej utkvejú tu na mužovi, tu zas na dieťati. Citná duša rozvlní sa bôľom. Zrazu len ovisne na jeho pevnom pleci, ani ovocie, čo má odpadnúť. Voľačo zmyká celou jej bytosťou a on to zacíti.

– Neplač, žena moja, – vraví jej mäkko, pritúliač i ju tesno k sebe. – Musíš byť silná. Ved som ešte doma!

– Ale pôjdeš, otecko náš drahý, – šepce mu, dusiac, čo sa rúti z pís. – A Boh vie, či ťa ešte kedy uvidíme!

– Nieže tak, Katuša, – pohladí ju po jemnej tvári, kým dieťa pozera mlkvo na oboch. – Tušíš, tam budú i Juraj Láni, krupinský a Tobiáš Masni-

cius, ilavský. Nepôjdem sám. Pôjde nás veľa. I náš Miško Srnka dostať citanku...

– Čože ten, – preglga žieňa slzy. – Podpíše reverz a vráti sa.

– Myslíš? – pozre na ťu skoro s výčitkou.

– Viem, – zdôrazní. – On je dobrý človek, ale plachý.

– A ja? – zadíva sa na ťu pohľadom, plným lásky.

– Čo ja, ked mám vás?

– Ty to nepodpíšeš! – lapí sa ho kfčovito. – Ty sa nevzdáš úradu len prísť domov! Nepôjdeš ani do vyhnanstva, ako Milochovský. – Ty... ty, – vyhrnú jej prúdom slzy, – ty to vydržíš až do konca. Ja ťa znám...

– A nemám vydržať?

Otzážka zapadne do detského plaču. Samko, ked vidí slziť mamu, rozplače sa tiež. Katuša vezme ho do náručia a vynesie švagrinej do pitvora. O chvíľu vráti sa spokojnejšia. Chce si sadnúť na lavicu vedľa. Muž strhne si ju na kolená a zadíva sa jej do zrosených, hlbokých očí.

– Tak čo, Katuška moja, nemám vydržať?

– Keď je toho málo, čo sme spolu!

– Málo a veľa, – pohládza jej bohaté, zlaté vlasys rukou i očima. – Máme ten najväčší dar, čo dáva Pán Boh smrteľníkom. Máme sa radi!

– A mali by sme o to prísť?

– Nie, duša, – pokrúti on hlavou. – O našu lásku nepripraví nás Juraj Szelepcsényi, ani Kollonič. Tí sú na to prislabi. Ona je silná, ako hrob. Len či ma nezabudneš, ak ma tu nebude?

– Ach, Janko, Janíčko, – vrhne sa mu na prsia a objíme ho vôkol hrdla tuho, tuho.

– No, vidíš, – bozká ju na čelo. – Tak je dobre! Nás diaľka nerozdelí, ani utrpenie – ani smrť! Ja v duchu budem s vami, hoc v žalári, hoc v otroctve. To je, čo ľudia nevedia. Duch vládze zvíťaziť nad hmotou a pre lásku diaľky niet. A vy si pomyslíte na mňa? A ty si pomyslíš?

– Vo dne v noci budem pri tebe – vstávajúc, líha-júc, – prenáša sa s neho zvláštna, tajomná sila na ňu.

– Povieš Samkovi, ak ma uväznia, – zažihá sa mu zrak, – že je jeho otec nie zlý človek?

– Poviem, – šepce a dokladá zduchovnelá. – Poviem, že má veľkého otca, ktorý vie trpieť za pravdu, ako mučeníci. Za svoje presvedčenie...

– Duša drahá!

– Pomodlíme sa za teba, zvládať ti všetky ľažkosti a prísť čím skorej k nám.

– Teda vydržať do konca?

– Vydrž!

– Katuša, – strhne ju mocne k sebe, – teraz sa mi páčiš. Teraz vidím v tebe to, prečo som si ťa zamiloval. Teraz si moja!

A dve duše splynú v horúcom objatí – v dlhom, čistom bozku. Ked' zdvihnu hlavy, ani už nehovoria. Povedali si všetko. Ostatné uvalujú na Toho, ktorý riadi všetky veci.

Takto zabudnú na všetky trampoty, keď sa otvoria dvere a vojdú – domáci, máločo mladší brat Baltazár a jeho žienka, Katušina vrstovnica, Zuzanna. Oči im akosi neobyčajne svietia.

– Viete, čo nového? – vypne sa Baltazár povedome.

– Len či dobré?

– Dobré, – prikývne Zuzanna. Zjavne rada, keď môže do tohto smútka trochu svetla priniesť.

– Tak čo? – zvedavý je už rektor.

– Rychtár Chmelius v mene mesta zaprotestoval proti investitúre. To je násilníctvo proti potvrdeným privilegiám. Tak to oznámil patrom v prítomnosti Jakuba a báťu Rostariusu, ako svedkov.

– To je muž, – vzchopí sa rektor nadchnuto. – Všetci si musíme vykonať svoju povinnosť – stáť za svoje právo i presvedčenie. A nik nás nezlomí!

Tak sa míňa deň za dňom, týždeň za týždňom. Pán rektor už sa neskrýva. Slobodne chodí medzi mešťanov. Pater Mikuláš, vie, nebude si teraz prsty páliť. Collaltových žoldnierov nepošle naňho. Má citanku pred súd. Čo ho nemá minúť, i tak ho neminie!

Zajde si pozrieť školu, z nej starší žiaci, studiosi, po jeho odstránení väčšinou odišli. Menších učia conrektor Jonáš Sartorius a bývalý organista, Štefan Fabricius. V alumnáte je však už len hŕstka žiakov. I tí sa chystajú rozísť. Nebudú sa studiosi trhať o dôchodky, kto má zvoníť a kto mechy ťaňať! Kto spievať a kto hrať na husle v kostole! Disputacines i divadla prestanú.

– Pán kolega, – lapí Simonides Sartoria priateľsky za obe ruky, – vydržte a zachráňte, čo sa dá!

– Budte spokojní, – ukloní sa tento učenému druhovi. – A Boh vás ochraňuj!

V nedelu ešte odbaví služby božie v dome rychtára, Daniela Chmeliusa. Snehu je mnoho, ale deň je pekný. Slnko svieti teplejšie, s odkvapov sa sciedza. Márne zakazuje pater Mikuláš. Celé Brezno je tu, mužovia, ženy – stárež, i mládež. Kto sa nezmestí do izieb a pitvora, stojí na priestrannom dvore. Duše ssajú smelé slová milovaného rektora na rozlúčku... na posilnenie. V prsiach sa zažíha oheň viery, i nádeje, ale oči pláču.

Plačú – nariekajú!

Istého chmúrneho dňa počiatkom marca stanú pred Baltazárov dva koče. Oba mestské. Na chodníku skoro celý magistrát. Na rýnsku ľudstva a ľudstva. Ani ženy a deti nechýbajú. Žiaci – juvenes, i pozostalí studiosi stoja v rade. Oči prítomných sú

smutné. Nervózne sa obracajú k Simonidesovie bráne.

Zrazu sa otvorí, ľudia sa vystupujú. Vyjde rektor Ján. Je pobledlý, zato kráča pevne špalierom vďačných a rozlútostených mešťanov. Do ramena vešia sa mu žena, Katuša, odetá v smútku. Za nimi sinavie vyjavená tvár kaplána Michala Srnku. Potom nasledujú ostatní.

– S Bohom, žena moja, – sovre ju mocne do náručia. – S Bohom, Samko, – pobozká si synka. – Ak by vás tu znepokojovali, chodte k rodičom do Prešova!

Pri pohľade na to prepukne shromaždenie v úzkostlivý nárek.

– Sme ako tie ovce bez pastiera! – vystierajú sa ruky najbližších aspoň sa ho dotknút.

– Pán Ježiš je pastierom všetkých nás, – zavolá Simonides s prvého koča, kde si sadne so Srnkom a kmotrom Danielom. – Držte sa ho verne! On všetko obráti na dobré.

Bujné kone sa hnú a koče odhrčia. Rychtár, podnotár a dvaja senátori odprevadia obžalovaných po Banskú Bystricu. Ked sa vrátia, pater Mikuláš prekvapí magistrát oznamením pretvoriť školu na piaristickú. Učiteľské sily už sú.

Oznámenie sa vybubnuje. V označený deň však nedostaví sa ani z juvenes, ani zo studiosi – jeden jediný do pretvorenej školy.

V

Do Prešportku na 5. marca 1674 nejdú len Brezňania. Tiahnu povozy a postiliony so všetkých strán Uhorska. Už tretí oddiel ev. farárov a učiteľov obojeho vyznania – do sedemsto ľudí pozýva arcibiskup Juraj Szelepcsényi pred delegovaný súd pre ťažkú obžalobu, podanú na nich kráľovským fiškusom, Mikulášom Majlátom. Vina je, ako proti tým, čo tu už stáli v máji roku 1672 a v septembri minulého roku. Že totiž – vrhnúc za chrbát božiu a ľudskú bázeň, žalovaní krajinské stavy katolícke, i samého kráľa – z modlárstva obviňujú. Proti Panne Márii, svätým a ich, i Pána Krista obrazom ohavne kážu. Oltárnu sviatosť šliapu nohami. Rebelantom a nepriateľom jeho veličenstva žičia rady, pomoci, i živnosti. Z ich príchodu sa radujú, krajinu zaujať Turkom cestu otvárajú a tak v hriechu urážkou najvyššej vrchnosti, teda – z crimen lasae majestatis vinní sú... Popri tom je proti rektorovi breznianskeho gymnázia ešte i to obvinenie, že ustanovenia tridentskej synody pri výchove žiakov nezachováva vôbec.

Simonides to vie, zato – dojdúc do Bratislavu – so spokojnou myslou sosadne u Gressnerov, v dome dobrej vinohradníckej rodiny. Tu už nájde svojich známych, Juraja Láni, krupinského,

Tomáša Štellera, conrektora bansko-bystrického,
Balzatára Nikleciusa, nižnostrehovského farára,
Tobiáša Masniciusa, kaplána ilavského a iných.
Utišne sa ešte miesta preňho, i pre Srnku.

– Ach, Brezňania! – zavolá im Šteller v ústrety,
ked' otvoria dvere. – Teda i vy? I vy?

– Kde by sme my mohli chybieť? – usmeje sa
rektor Ján na kolegu a na prítomných.

– Pomaly sme všetci tu z banských miest. Sze-
lepcsenyi nás vysberká, ako holub žitko.

– Ba vychytá nás, ani vydra pstruhy, – ozve sa
prudký a plecitý Juraj Láni. – Boh vás poteš!

– Spoločne, – nedá znať na sebe Simonides ni-
jakého rozčulenia. Privíta sa i s domácimi. Tí sú
už navyklí na takých hostí. S ich farármami sa to
vlastne začalo pred dvoma rokmi. V jeseni zas slo-
žili sa u nich superintendenti, Joachim Kalinka,
i Martin Tarnoc. Ba i brezniansky Milochovský,
Hľadia na prišlých so súcitom, častujúc ich vďačne.

– A hen koho že máš? – ukáže pohyblivý Nikle-
cius na pobledlého mladíka.

– To je Miško Srnka. Náš kaplán.

– No, carissime, – potrasie mu ruku. – Dobre to
začínaš. A vieš, – usmeje sa na rozochvelého, –
umrieť musíme všetci.

– Ide len o to, kedy a ako! – vravia veľké, tmavé
oči Tobiaša Masniciusa.

- A sme už všetci tu? – zvedavý je Simonides.
- Všetci, ako všetci, – pokračuje dobrodušne Baltazár. – Tí z tureckej državy asi neprídu.
- Aj tých citoval arcibiskup?
- I tých, – prisviedča dobrodušný Šteller. – Lenže tureckí pašovia a oficieri majú viac citu, než on. Tí svojich poddaných proste nepustia.
- I nám Boh pomôže!
- Dúfajme!

Na druhý deň utvorí sa súd. V priestrannej dvo-
rane mestského domu na vyvýšenom mieste pripra-
vený je dlhý stôl, zakrytý súknom. Na stole krucifix
a dve horiace sviece. Naoko predsedá gróf Rothal,
v pravde však bezmála už osemdesiatník, arcibiskup
Juraj Szelepcsényi. Na pravici sedia asesori – arcii-
biskup kaločský, vypočítavý, prudký a ešte mladý
Leopold Kollonič, nateraz biskup Viedenského No-
vého Mesta. Prezident komory, Štefan Klobušický,
pätičostolský biskup – Korompay, opát Štefan Ba-
logh, trnavský kanonik, a iní. Po ľavej ruke sú zas
grófi, Adam Forgáč, sudca kráľovského dvora. Ju-
raj Illéšházy, asesor kráľovskej tabule, s magnátskou
dôstojnosťou v pohľade. Oba bývalí evanjelici. Ďa-
lej Štefan Vecsey, strážca koruny, notári a protono-
tári. Tu sú už i obranci obžalovaných, a to advokáti
Resler, Heister a ešte jeden. Auktoritu vysokého
tribunálu zväčšíť stoja vojací s vytasenou zbraňou.

Veľká budova naplní sa hned ráno obžalovanými. Je ich niekoľko sto, všetko ľudia vzdelaní. Mimo toho je tu 179 svedkov predvolaných proti nim. Ich tváre sú najviac opadlé. Na črty vystupuje popol obavy. Viac sú však pokojnej mysle. Ešte len i humor zaikrí v ich slovách.

– Čo sa trápiť? – nahne sa Ján Korody, ceglédsky reformátsky kňaz k Simonidesovi. – Szelepcsenyi svolal nás na spoločný konvent, luteránov – kalvínov. Kto vie, čo z toho ešte môže byť?

Rektor Ján zachová duchaprítomnosť. Minulej noci bol so svojou Katušou a Samkom vo sne. Búrka sa pustila na nich kdesi v Drakšiari. Potom však i slnko blysklo z mrakov. Také voľačo človeka i ked' neverí na sny, jednako len zdvihne. Stretá sa so známymi a pokojne konverzuje s Masniciusom, starším niečo od neho.

– A ty si dnes v akejsi dobrej koži, – vraví mu Tobiaš. – Čo sa stalo?

– Bol som so svojimi aspoň vo sne, – odvetí mu rozradostený. – Videl som belasé oči svojej Katy a veselý úsmev synka Samka. A ty nemáš nikoho, naňho by si si pomyslel?

– Ako by nie? – zvážnie naraz. – Však som kaplán a ženatý. Tri roky sú tomu, čo sme sa pobrali s mojou Betkou. A už nám Pán Boh požehnal i Betinku.

- V našom ťažkom stave je to i radosť, i bôľ.
- Azda nás Pán Boh ochráni pre tie naše deti, – zvlhnú oči obom.

Po dlhom čakaní odchýlia sa dvere. Volajú vraj zistiť prítomných. Po jednom púšťajú ich do dvorany. Simonides stojí so svojimi, kým na nich príde rad. Medzitým vyjde na chodbu jeden zo svetských suds. Bradatý, vysoký s bezvýraznou plachostou v očiach. Gemerčania ho obstúpia.

– Vaša osvietenosť, – prehovorí jeden z knazov k nemu, – zastaňte sa nás! Nie sme si vedomí ni-jakej viny. Nevieme, prečo nás sem volajú.

– Pre Boha vás prosím, dajte mi pokoj! – lapí sa tento nervózne za hlavu. – Prisahám, ani sám nie som bezpečný. Ak len ceknem, vyhlásia ma rebe-lantom a vrhnú do žalára.

– A tak čo my? – hľadia naňho Rimavsko-sobo-ťania s úžasom. – Sme vaši – veď nás znáte. Čo máme robiť?

– Vaši dobrí kazatelia nech podpíšu reverz, – ohliada sa, či ho nik nesleduje. – Tak pôjdu v pokoji.

– Kto je to? – spytuje sa rektor Ján okolo.

– Jeden z našich suds – gróf Adam Forgáč.

– Podivný súd, kde sa sudcovia trasú viac, než obžalovaní! A čo, – pozre na zatvorené dvere, – viac nevpúšťajú?

- Len na niekoľkých sú vraj zvedaví.
- A na nás, keď sme už tu, kedyže budú?
- Zajtra! Pozajtre! – vysvetluje jeden. – Možno za týždeň!
- Teda môžme ísť?
- Iste!

Súd sa ozaj takto vlečie. Simonidesovi predchodí to všetko nevážnou hrou. Hráči nevedia, čo majú robiť. Či až veľmi vedia? Obžalovaní chodia na súd deň po deň. Prejde týždeň i dva. Vypočúvajú hlavne svedkov. Od vypočutých však mnoho sa dozvedieť. Sudcovia obviňujú ich dohromady z jednakých zločinov. Chcú ich nie po jednom, lež v celku odsúdiť.

– No, to je už nie v poriadku, – pohoršuje sa rektor Ján. – Kde kto videl taký hrdelný súd? Tu nechcú nič skúmať! Ani nás osobne vypočuť! A len pod niekoľko menami a osobami všetkých nás odsúdiť. Neostáva nám veru len protestovať!

– Protestovať! Áno, protestovať!! – zahučí chodbami, až to napadne i v súdnej dvorane.

Na hluk vyjde obranca Resler. Rozrušený spytuje sa, čo sa robí.

– Súdiť nás chcú, – čuť výkriky, – a nestoja o to vidieť a vypočuť nás! Protestujeme!! Takýto súd nemôže byť súdom jeho jasnosti!

– Čo si teda želáte?

– Nech sme predvedení a vypočutí rad radom – osobne, – blysne oheň rozhorčenia v utrápených zrakoch. – Nech sa dokáže po jednom, kto je vinný a kto nie!

– Dobre, – prikyvuje dobrácky Resler, – oznamim to súdu.

– Nech ide pred súd i naše posolstvo, – nástoja nedôverivejší.

– Tak si ho voľte! – ochotne pristáva advokát.

– Láni!... Korody!... rektor Simonides! – označia deputáciu.

O dobrú chvíľu vpustia posolstvo do dvorany. Rektor Ján prvý raz vidí Szelepcsényiho tribunál a jeho prísediacich. Prekvapia ho tu nasladlé, tu zas privážne tváre biskupov i svetských hodnostárov. Stelesnená duchovná i svetská moc, postavená samým panovníkom proti nim – skromnučkým kazateľom a učiteľom! Čím si ich však viac všíma, tým viac tratia pred ním na tej hroznej moci. Pomyslí si na svojich drahých – Katušu i Samka – a tých mocných tam ako by ani nebolo. Či sú? Sú – on však poznáva v nich úbohých hercov, predstavujúcich najkrutejšie výjavky zo života Spasiteľovho na javišti breznianskeho gymnázia. Na ústach objaví sa mu ironický úsmev.

– A či by to malo byť ich skutočným presvedčením?

Súd vypočúva svedkov. Fiškus Majlát, človek ostrých očí i fúzov predkladá im otázky. Notári ich značia. Starec Szelepcsényi, biely už ako jabloň, hladí ľahostajne. Zato dobre mladší, podozieravý Kollonič všíma si napnute každého slova. Ostatní príslušníci bavia sa, jak vedia, diškuriujúc medzi sebou.

– Pánovia, – hľadí biskup svedkom priateľsky do očí, – viete dosvedčiť, že evanjelickí kňazi kázali o modlárstve v cirkvi katolíckej?

– Vieme, – odpovie asi 10 mužských, viac mestsky priodetých.

– Hovorili proti obrazom a úcte Panny Márie?

– Áno!

– I proti sviatosti oltárnej?

– Áno!

– I proti vrchnosti?

– Levický farár hovoril, – vystúpi jeden zo svedkov, – tým pod Turkom je vraj lepšie, ako nám pod naším najjasnejším kráľom, Leopoldom I.

– Čujte! Čujte! – pozre Kollonič významne na príslušníkov. Mrkne i na notárov. – Zaznačiť!

– V Senici zas bol rozširovaný spis, hanobiaci katolíkov, – tvrdí druhý svedok. – V ňom sa vyzývajú evanjelici katolíkov na okršleku zemskom vyničiť!

– No, čo vy na to, páni? – flôchne prezident na obrancov.

– Ten spis by sme radi vidieť, – skočí obranca Heister temperamentne.

– Máte ten spis, – sptyuje sa fiškus svedka.

– Nemám, – odpovie. – Ale som ho čítal!

– I to, prosím, zaznačiť, – kynie Kollonič notárom. – Vážna vec!

Simonides naslúcha tvrdeniu svedkov najmä proti niektorým kazateľom, ako levickému, komárňanskému, modranskému, senickému. No a proti Honťanom, ktorí si vraj získali novohradského tureckého bega a ten ohrožil súdnych poslov na živote.

– Pozrite, – šepce rektor Ján druhom. – Tu sú všetky typy, ako boli na súde nášho Spasiteľa! Annáš, Kajfáš... I Pilát je tu medzi nimi.

– Ktorého myslíš?

– No, grófa Adama Forgáča, – uškrnie sa tento. – Koho iného?

– Všetci svetskí sú, ako on, i Vecsey a Illésházy, – doloží Korody vázne. – Vedia, na nás niet viny a jednako...!

– Nič nového pod slnkom, – kívne Láni, nediviac sa už ničomu.

– Ďalších svedkov! – vyruší ostrý hlas fiškusa, kým z chodieb doráža hluk veľkého hurhaju. Myslia, nechcú ich posolstvo vypočuť.

– Čo je to tam von? – pohliadne Szelepcsényi k stolu advokátov.

– Slávny súd, – vstane a pokloní sa advokát Resler, – obžalovaní s postupom vyšetrovania nie sú spokojní. Predkladajú svoju pokornú žiadosť – vypočuť ich po jednom a dokazovať každému jeho vinu. Túto prosbu predložiť vysielajú tu svoje posolstvo!

– Tak teda predstúpiť, – ukáže im rukou arcibiskup. – Nech sa nepovie, že je náš súd bezohľadný!

– Najprv, prosím, zistiť, kto sú tí páni! – žiada fiškus, ktorý má tu – zdá sa – najprvšie slovo.

– Kto ste vy? – spýta sa notár Medňanský prvého.

– Juraj Láni, rektor krupinský, – odpovie ten odmerano.

– Ďalej!

– Ján Korody, kňaz ceglédsky, – vraví tento.

– Ďalej, – hľadí bezcitne Medňanský na štíhlú postavu posledného.

– Ján Simonides, rektor brezniansky, – zdvihne smelo hlavu.

– Ach, Simonides? – nakloní sa fiškus k sudcom. – Ján Simonides? To je ten, čo popri buričstve a vlastizrade má na svedomí i pošliapanie ustanovení svätej synody tridentskej! Nebezpečný človek!

– Akú žiadosť to chcete predložiť? – pozre na nich Szelepcsényi ironicky.

– Slávny súd, – vystúpi vpred rozechvelý rektor Ján, – v mene všetkých obžalovaných protestujeme proti doterajšiemu postupu vo vyšetrovaní. Žiada me v smysle zákona vypočuť všetkých podľa mena a dokázať s pádu na pád, či je kto vinný a či nie!

– Zbytočné! Celkom zbytočné! – kývne rukou Majlát.

– Ba azda... pozre prezident na svojich biskupských druhov. – Všetci kacíri boli vždy vypočutí! A potom – jak je to v Písme? Nevchádzaj v súd so služobníkom svojím. Milosrdenstva chcем a nie obeti.

– Škoda čas mariť, – vstáva fiškus. – Proti takému nariadeniu musel by som protestovať. Oni sú všetci jeden, ako druhý. Nie sú len kacíri, ale i rebelanti a osočovatelia jeho jasnosti! Keď sú však už tu, nech nemajú krivdy. Súd vypočuje toľkých, koľkých môže. Nemôžme tu sedieť do nového roku! Navrhujem, vypočuť prítomných!

– Bene! Bene! – prikyvujú viac-menej vznešené hlavy slávneho tribunálu.

– Ved sa my tým nazreme do žalúdka! – zgáni na poslanstvo Kollonič, ako by mal pôžitok z ich utrpenia.

– Tak prosím, prečítať im vinu!

Žalobu prečíta protonotár Juraj Trstenský. Hlas sa mu pri niektorých bodoch zachveje, ako by slovám, čo tlmočí, neveril ani sám. Monotónne opä-

tuje známe obvinenia – tupenie svätých, Pannej Márie, urážku veličenstva až po rebelantstvo a vlastizradu. Pri Simonidesovi vyzdvihuje, že je naňho žaloba i pre nedodržanie ustanovení svätej synody tridentskej na breznianskom gymnáziu.

– Čo povedia na to milí páni? – díva sa fiškus posmešne na deputantov.

– Všetci traja zdôrazňujú svoju nevinu.

– I vy, domine Simonides, – obracia oči Majlát, – i vy ste nevinní?

– Som! – odvetí tento pokojne.

– A čo je to s tou vašou školou? Podľa akých nariem vyučujete mládež?

– Podľa nariem pedagogických a kresťanských!

– A nie vittenbergských?

– I tie sú kresťanské!

– Lžete, – odsekne mu pri súhlase prísiediacich. – Prečo sa nepodrobíte ustanoveniam tridentskej synody?

– Lebo som protestant a vynaučujem protestantom!

– Ba priznajte sa – rebelant! – nezdržiac sa ďalej, vpadne Kollonič do reči. – Rebelant a chcete vychovať i vychovávate rebelantov. Už malých žiakov ženiete do crimen lasae majestatis! Do vlastizrady a rebelantstva. Sú proti vám dôkazy a udania zo sámeho Brezna.

– Kto mňa udal, väčší hriech má, – bráni sa chladno rektor Ján. – Do politiky sa nestarám. V škole si konám svoju povinnosť. Necítim sa vinný!

– Pravda, – uškrnie sa Majlát a uštepačno pokračuje, – vy ste všetci ako baránkovia. Myslíte, – obráti sa k obžalovaným, – my teda nevinných ide me tu súdiť. Upodozrievať slávny súd, delegovaný jeho veličenstvom, je nová vaša vina! Azda neviete, z čoho ste obžalovaní? Neviete, kto je Vitnyédy a zlopovestný Ladiver, farár žilinský? Ten prokátor Vitnyédy – tu hľa, – zdvihne so stola listy, – píše i o vás, ako o získaných pre pohyb proti jeho veličenstvu. Kazateľ Ladiver zas mal povolenie sdružovať i vás v odbojnej snahe proti korune. A ďalej, nestáli tu pred vami v septembri minulého roku vaši superintendenti, Martin Tarnocý, Joachim Kalinka? Nestál tu i farár rektora Simonidesa, Ján Miločovský? A hľadte, – natrčí písma obžalovaným, – poznáte, čo je to? To sú reverzy, čo oni i s priznaním sa k vine podpísali. Nech sa necítia vinnými, nepodpíšu ich! Tieto reverzy svedčia i o vašich zločinoch a o zločinoch všetkých, čo sú pred súd predvolaní...

– Bene! Bene! – prikyvujú sudcovia rozohnenenému fiškusovi. I grófi – Adam Forgáč a Juraj Illés-házy.

– Pánovia, – ozve sa vtom Kollonič ostre, kým

notári značia a ostatní hľadia kamsi do neurčita. – Vidíte, na čom ste. Ostáva vám troje. Podpísat reverz, že sa vzdávate úradu. Podpíšete ho?

– Ale podpíšu! Podpíšu! – hľadí Szelepcsényi priateľskejšie na obžalovaných. – Aj to spravte, lebo dnes som vaším otcom, zajtra budem vám prísnym sudcom.

– Nepodpíšeme! – krútia hlavami všetci traja.

– Podpísat reverz, že pôjdete do vyhnanstva.

Podpíšete ho?

– Nie!

– Teda prestúpte!

– Nie!

– Tak prepadnete prísnosti hrdelného súdu.

– Nech sa stane vôľa božia!

Po tomto vlečie sa súd spôsobom, ako dosiaľ, dalej. Protest nezmení mnoho. Jednako je viac tých, ktorých vypočujú. Obžalovaní, ubytovaní slobodne na rozličných miestach, najviac však u dobrých evanjelických rodín, očakávajú ortiel, potesujúc sa navzájom.

Sivý Dunaj sobral už ľady na Dolniaky. Tečie si a hučí, ako od vekov, slobodne. I jar už cítiť. Zem sa pomaly rozvoniava a dýcha teplom. Iba v dušíach obžalovaných clivo je a chladno.

– Čo ste takí smutní? – sptyujú sa ich domáci neraz.

– Dávno sme už z domu, – odvetí Simonides, ako všetci ostatní. – A nevedieť, čo nás čaká. Nič dobrého – iste.

– Musíte vydržať, – posilňuje ich starý Gressner s dlhými šedinami na hlave. – Viete, čo hovoria katolíci?

– Ozaj čo?

– Teraz sa vraj ukáže, či sú evanjelickí kňazi a učitelia premknutí duchom božím, a či sú len nádenníci.

– O to nemusia mať starosti!

Večer, keď stíchne ruch a všetci sú spolu, Prešporok sa rozspieva. Za mesačných nocí nesú sa piesne a žalmy o kríži a nezlomnej nádeji v niekoľkých rečiach. Vstupujú ako vonný dym obeti pred trón najvyššieho Sudcu, ktorý spravodlivo súdi. U Simonidesov zneje však vždy najsilnejšie:

Přijde-li na zmatek
čest, hrdlo, statek,
necht sobě mají,
nic tím neziskají,
nebes nám však nechají.

Niekdy prídu medzi nich priatelia, niekdy však i tajní posli delegovaného súdu. Títo ich nahovárajú podpísať reverz a mať pokoj. Ako by sa súd obá-

val sám svojho výroku a chcel by vec urovnať ľudsky znesiteľnejšie. Raz tak – práve sú s Gemerčanmi i Honťanmi spolu - zavíta k nim i sám sudca, gróf Adam Forgáč. Ako by ho len svedomie hrázlo a hnalo.

– Prišiel som, prehovoriť s vami múdre slovo, – vraví sadajúc si celkom priateľsky medzi nich. – Pozrite, viem, nie ste vy nijakí rebelanti. Ale kráľ je kráľ. On chce vec podľa svojho najlepšieho pre-svedčenia usporiadať. Poddajte sa súdu!

– A to je?

– Keď ste už v takom podezrení, – pokračuje Forgáč najmä pre svojich Gemerčanov, – podpísaním reverzu zrieknite sa úradu. Po čase jeho jasnosť vás omilostí a vráti vám, čoho ste sa zriekli.

– Kto sa čoho zriekne, stratí na to právo, – zneje odpoved.

– Panovník komu chce, tomu prizná právo, – neustáva gróf. – Pozrite, čo si počnete? Utrápite seba i svojich. Keď kráľ raz rozhodol mať svoju ríšu katolíckou... Cuius regio, ilius religio! – Čie je kráľovstvo – toho i naboženstvo!

– A naše práva, zabezpečené zákonom? – ozve sa Michal Miškolci.

– Hja, moji milí, – usmeje sa Forgáč, – právo je toho, kto má moc! Napokon hľadte, čo spravíte! – zváženie mu obličaj. – Ale prisahám, nemáte toľko

vlasov na hlave, koľkokrát oľutujete, že ste neposlúchli!

Takto sa pozná rektor Ján s mnohými. Narozmýšla sa, pravda, mnoho. Má kedy. Keď je sám, alebo je tichšie okolo neho, najčastejšie je v Brezne medzi svojimi. Láska nezná diaľky – cíti pravdivosť svojich slov. Stráca sa mu okolie i priestor. Vidí svoju Katušu, hovorí v duchu so svojím synkom. Skoro ich lapá za ruky. Konferuje s kmotrom Danielom. Vykladá, čo sa deje, múdremu Jakubovi.

– Boh je jednako len dobrý, – vzdychne si, keď sa mu živé vidiny rozplynú.

Istého dňa dostane z Brezna list. Na jeho listy odpovedá mu jeho milá, k manželským službám vždy hotová žienka, Katarína, ako svojmu pánu manželovi. Oznamuje mu, prišiel list od Apolonie. Kmotrovci sú už spolu, žijúc si tíško i s deťmi, Jankom a Helenkou vo Vratislave. Pán kmotor veľa píše a tak sa živia. Kmotor Chmelius má jednostaj srážky s patrom Mikulášom, ktorý nateraz behá za dežmou. Sobral sa peši do Ostrihomu a pôjde vraj i do Bratislavu. Už ich je viac – tu je i pater Šimon. Brezňania im nechcú nič dať a z almužny žiť je ľažko...

Rektor Ján cíti sa celý unesený.

– Moja, moja Kata! – číta si list znova a znova. –

Samko, dieľa moje milé! – zalejú ho slzy a zas sa usmeje.

Súd sa medzitým kloní ku koncu. Istého dňa počiatkom apríla fiškus Majlát povie veľkú a ostrú reč proti všetkým obžalovaným. Obvinenia podržuje a žiada ukrutne potrestať najmä tých, ktorí potu pili katolícke sviatosti, obrazy zlámali a spálili. Žiada ich spáliť. Nech sú im však prv nohy a ruky odťaté. Ostatní nech prídu o hlavy a majetky!

Obvinení stoja v dvorane pred súdom, koľkí sa len zmestia. Medzi nimi je i rektor Ján. Jeho štíhla postava a vľudna biela tvár odráža sa od ostatných. Naslúcha protestom obrancov. V duši ešte cíti sladkosť a akúsi nevšednú odvahu z manželkinho listu. Vidí tie jej krásne oči, ako mu hovoria: vydrž! Nevie ako, postúpi vždy napred. Napokon je pred samým súdom.

– Protestujem i ja, – ozve sa, keď obranca Heister zaklúčí svoju protestnú reč. – Protestujem v mene spoluobžalovaných!

Nastane ruch dolu i medzi súdcami, hoc Simonides len používa svojho práva. Oči zablýsnú kde zlostou, kde obdivom.

– Akým dôvodom? – zneje sucho hlas protonotára Medňanského.

– Keď ani polovica obžalovaných nebolo vypo-

čuté, – zdvihne smelo hlavu a zvýši i hlas rektor Ján. – Súd ich nevidel. Ani len ich mená nezná.

Po Simonidesovi vystupujú i druhí a podávajú protest proti takémuto prisluhovaniu spravodlivosti.

Súd sa utiahne. Fiškus Majlát ostane v dvorane. Hľadí posmešne na shromaždených, ktorí, pravda – nečakajú nič dobrého. Ani na protesty nie.

Ked' sa sudcovia vrátia, ostanú stáť – všetci na svojom mieste.

– V mene jeho jasnosti nášho najmilostivejšieho kráľa Leopolda prvého, – číta rozsudok sucho protonotár Juraj Trstenský, – v smysle sem patriacich zákonov krajiny Uhorskej odsudzujú sa všetci obžalovaní na stratu slobody, hrdla i majetku. Výnimku tvoria tí, čo uznajúc svoj zločin, podpíšu reverz na stratu úradu, alebo pristúpia na vyhostenie...

Po prečítaní výroku vydýchnu si všetci obžalovaní.

Stalo sa len – čo čakali. Ostáva už iba prosba o kráľovskú milosť.

Po vyhlásení k údivu všetkých prepustia ich na staré byty. Tobiaš prinesie rektorovi Jánovi zvest, že Srnka podpísal reverz.

Ked' sa kaplán vráti domov, nevie sa pozrieť Simonidesovi do očí. Iba moce, že toto, že oné...

– Miško, – zadíva sa mu tento do zapálenej tvári, – stalo sa! Vezmeš mi aspoň listy do Brezna pre kmotra Chmeliusa a pre moju ženu.

VI

Z Gressnerovie hostí ubudne takto jeden. Ale iba tento. Vážny Niklecius, srdnatý Láni, vľudny Masnicius ostanú so Simonidesom. Oni sú ako reťaz – v povedomí svojej neviny nijaký reverz nepodpísat. Nech Szelepcsenyi počne s nimi, čo chce, nepoddajú sa mu! Človek, trpiaci za svoje presvedčenie, dostáva sa do duševného stavu, keď sú mu v porovnaní k jeho pravde – všetky hrozby malicherné.

– Tak čo tí biskupi, – hľadí na nich starý Gressner so súcitom, ale i hrdo, – odsúdili vás?

– Odsúdili.

– A na smrť?

– Na smrť, – prisvedčí chladno rektor Ján.

– To sú časy, – pokýva si vážne striebrovlasou hlavou, – to sú, pane, časy! Od hanobného vašvárskeho mieru len samé nepokoje v krajinе. Súdy a smrť, súdy a smrť! Kancelár Hocher, ten škamravec nadutý, gróf Rothal a ich krvaví generáli vykonali svoje! Tri roky sú tomu, čo popravili úcast-

níkov vesselényovského povstania, magnátov – Nádasdyho, Zrínyiho a Frangepána! Čo však to – tí už aspoň boli v niečom! Koľko však padlo obetí, čo mali jedinú vinu, že sa narodili! Apaffy, knieža sedmohradské, márne orodoval u Leopolda so zatknutými mierne zaobchádzat. Aj mu to prisľúbil! Na druhý deň to už i splnil. Jeho ľudia používali miernučké prostriedky. Vedľa hradských po desať-dvadsať väzňov viselo na stromoch. Ani k ženám nemali milosti, – rozohňuje sa starec, ako by mu dobre padlo – vyvravieť sa. – Pohádzali ich, i vznešené panie, do väzeňských dier. Pod Oravským zámkom tiekla krv potokami. Na stá ľudí, najmä evanjelikov, schytali a popravili. Stínali, vešali, lámali v kolese, narážali na koly, drhli a kýptili! Ani sám diabol neboli vymyslel tie ukrutnosti, akých používali oni, ničiť ľudský život. Pane, – upre na rektora mdly zrak, – videl som to a od tých čias nemôžem spávať. Mladý Imro Thököly azda to tiež nezabudne, ako sa tu kúrilo z ľudskej krvi! A ja neviem pochopiť, ako to všetko možno robiť v mene jeho cisársko-kráľovskej jasnosti! Páni moji, – obráti sa i k ostatným, – ak viete, povedzte mi, – ako tomu rozumieť? Musí to byť?

– Azda i musí, – zamieša sa územčistý, počerný reformát Korody, čo prišiel za Lánim, pohovorí si so Slovákmi. – Myslím, – pozre na druhov, – na-

še nešťastné pokolenie je už k tomu predestinované.

– Ale predsa... predsa, – krútia hlavami ostatní.

– Vysvetlite to inak, – stojí ten na svojom. – Pozrite, – pokračuje vážne, – my sme ani jeho jasnosti, ani vlasti, ani len tej katolíckej cirkvi nič zlého nespravili a v mene kráľovom odsúdení sme na smrť.

– To je justičný omyl, – poznamená Masnicius.

– Áno! – prichodí kňaz do ohňa. – Ako sa však ten omyl mohol stať? Tu sú nevyhnutné podmienky. Musela byť reformácia. Musel prísť Turek. Muselo dojsť k hanobnému vašvárskemu pokoju, čo pohol magnátov k vesselényovskému sprisahaniu. Musel sa stať správcom nešťastného Uhorska pán Gašpar Ampringen, arcibiskupmi Szelepcsényi a Kollonič, ktorí sa snažia využiť čas i príležitosť v svojom domnom cirkevnom záujme. Len tak sme sa mohli my sem dostať a byť odsúdení!

– A nech sú iní ľudia, myslíš, nedostaneme sa sem? – zadíva sa naňho rektor Ján tázavo. –

– Možno áno, možno nie, – zneje odpoved. – Keby však boly pomery tie isté a kráľ i sudcovia tej istej povahy, iste sme tu dnes, ako odsúdenci! Nezdá sa vám?

– Ty teda myslíš, musí to byť? – zdvíhne Láni vzdorovitú hlavu.

– Áno, – odvetí tento so silným prízvukom. – A vy nemyslíte?

Nastane ticho. Všetci sa mordujú s podanou otázkou. Starý Gressner si šomre, nespokojný s vysvetlením. Láni a Masnicius hľadia na seba, ako by boli jednej mienky zavrhnuté náhľad reformáta. Simonides pod ľarchou počutých slov zajde v duchu do Brezna. Zdá sa mu, kôra zeme sa rozpúšťa, zúri búrka a to mesto, neveľké mestečko hádzané je ako lodička na mori.

– Tak by sme my boli len íverkou na vlnách? – ozve sa napokon.

– A čímže sme? – stisne Korody plecmi.

– Prostriedkom vôle božej i v utrpení, – odpovie rektor. – Utrpenie musí byť. Pre svedectvo pravdy – pre slávu Hospodinovu!

– My sme však určení na to – byť predmetom utrpenia, nie?

– Ale podpíš reverz a môžeš ísť do Ceglédu k svojim, – usmeje sa Simonides dobrácky. – Sprav to a si von z utrpenia!

– To je tak! – prikývne i Gressner. – Vy to však nespravíte!

– Nespravíme, baťko, – s jasným čelom podíde k starcovi rektor Ján. – Nespravíme, lež zo svojej slobodnej vôle!

– Áno, áno, – prisviedča starec ohnivo. – Ináč by

nemohli za to, čo robia, ani kráľ, ani Ampringen a Rothal, ani Szelepcsényi a Kollonič. A už skoro pôjdem pred tvár božiu, – zamyslí sa chvíľu, – ale nechcel by som byť v koži z tých pánov ani jedného.

– Ani my, – súhlasia prítomní, – ani my!

Hádka sa preruší a nechá na inokedy. Takéto duchovné cvičenia sú tiež jedným zo spôsobov, ako zabudnúť na drsnú skutočnosť a znesiteľným spraviť to večné – čo bude zajtra? Čo pozajtre?

A dni sa miňajú. Minie sa apríl, nastane i máj, krásny mesiac na brehoch Dunaja. Stromy sa rozzelenajú, kvety rozkvitnú, celá zem omladne a v živote odsúdencov skoro nijakej zmeny. Ponechajú ich na doterajších hospodách. I v meste môžu, kde sa páči. Len z mesta nie.

– Čo nás ani neuväznia? – diví sa Tobiaš.

– Fiškus chcel, – prinesie Láni, ktorý vychodí najviac povzbudzovať iných. – Lenže niet toľko žalárov. Iba troch uvrhli do väzenia hore na zámku za všetkých ostatných. Tých vraj i mučia.

– Oni vedia, čo robia, – vzdychne si rektor Ján.

– Na čo myslíš?

– Ale Jurko, – zdôrazní kamarát, – nevidíš, čo sa deje okolo nás? Naša sloboda je horšia, ako žalár! Bolo nás do poltrefasto a padá list za listom. Reverzy sa podpisujú jeden za druhým. Ak to takto pôjde, neostane nás veľa.

– Za jari a na slobode zatúži sa žiť, – vraví Baltazar Niklecius. – A naši sudcovia to chcú. Plesnivý žalár nie je pre život. Na slnku zatúži človeki za svojím domovom. Za svojou ženou, i deťmi. A ak ho navštívia, neodolá...

– Tažko je to, ťažko, – zachveje sa pri pomyšlienke na svojich i sám Simonides. Ako pekne bolo by žiť pri šumiacom Hrone. Hľadieť do očí krásnej mladej žienky a škádliť sa so synkom. Debatovať s múdrym Gronellom a vytúžiť sa rozšafnému kmotrovi Chmeliusovi – ach!

– I Spasiteľovi nebolo ľahko kráčať na Golgatu, – povie Tobiaš, uľahčiť si, keď nemá tu svoje dve Betky.

– Musíme vydržať, – postaví sa Láni srdnato. – Ani u našich druhov nie je to tak zle. Zachodím si medzi nich.

– Len si daj pozor, Jurko, – vystríha ho Simonides. – Počúvať, všímajú si ťa vyzvedači. Ľahko budeš na zámku ten štvrtý!

– Keď budem, budem! – dupne odhodlane. – Učeník Pánov musí byť i pravým mužom.

To osoží. Keď nadídu slabé chvíle, takto sa utvrdjujú navzájom.

Zato dni prinesú i zvláštne prekvapenia. Po hospodách odsúdencov chodia i po vynesení rozsudku zvláštni ľudia, ako Ján Majtáni, personalis, gróf Ju-

raj Forgáč a iní. Prejavujú súcit k nešťastným a medovými rečmi nahovárajú ich zachrániť sa. Istého večera dostanú takú návštevu i u Gressnerov.

– Dobrý večer, páni, – pojde k nim bradatý, bystrý človečik, ako by sa dostał sem náhodou. – Odpusťte, prosím, keď vás vyrušujem. Ale mi svedomie nedá pokoja. Nedá...

– A ktože ste vy? – zmerá ho Láni podozrivo od päty do hlavy.

– Ja som Majtáni, personalis, prosím, – ako by sa zajakal. – Áno, Majtáni.

– Aha! – spomnie si Korody. – Na súde sme sa videli.

– Áno, – usmeje sa tento dôvernejšie. – Na súde.

– A kto vás posiela? – predkladá mu Tobiaš otázku. – Szelepcsényi?

– Nie, – krúti tento hlavou. – Moje svedomie. Lúto mi vás je takých mûdrych, mladých.

– A čo chcete s nami?

– Pomôcť vám, holúbkvia, pomôcť, – stíši tento hlas. – Však viem, i celý súd to vie, vy ste nie nijakí rebelanti, ale ľudia tichí, tichučkí. Chcem vám povedať, nie ste nikým strážení. Môžte i za mesto. Môžte i domov – nik vás nepristaví.

– Ba? – diví sa Simonides. S ním i ostatní.

– Veru, – pokračuje vrtký človek. – Páni sudcovia čudujú sa vám, že ste ešte tu. Čo nejdete do-

mov? Máte svoje rodiny, ženu, deti. Máte priateľov. A pre takú bagateľ trčíte tu...

– Sme odsúdení, – vraví rektor Ján.

– Taký súd, – pohodí hosť rukou. – Ani dnes neviete, že je ten výrok nie vážny?

– Nikto nám to nepovedal a súd je súd!

– Tak vám to vravím ja, – usmeje sa človečik sladko.

– A kto vám to povedal?

– Jeho osvietenosť sám pán arcibiskup Szelepcsenyi.

– Teda jednako vás len on poslal.

– Poslal – neposlal, – zvážnie došlý, – ale škoda vás bude hniť. Krvi už dosť vytieklo u nás, i životov padlo. I sám Kollonič vám odkazuje spamätať sa a miesto zaťatej hlavatosti spraviť niečo za svoje rodiny a za svoj život.

– My chceme spraviť niečo za Krista, – podotkne mužne chatrný Baltazár.

– Môžte, priatelia, – snaží sa im dostať bližšie k srdcu, – musíte však najprv žiť a nie hniť. Čo vás čaká? Žalár, šiance, galeje, smrť... A prostunkým ľahom pera môžte tomu všetkému ujsť.

– Počujte, pán personalis, – stáva sa Simonides vždy nervóznejším, – ktokoľvek vás sem poslal, poviedzte mu, my reverz nepodpíšeme!

– Prečo? Však je to len zdrap papiera!! – vy-

kladá prítomným. – Zrieknete sa úradu. Jeho jasnosť po čase omilostí vás a môžte úradovať znova. Chcete do cudziny? Časy sa zmenia a jeho kráľovská milosť umožní vám návrat.

– Nie, – zmerá si ho tvrdo rektor. – Nie pre svoje úrady a nie pre domov nepodpíšeme reverzy. Ne podpíšeme ich preto, lebo nemôžeme sa uznať vinými, keď sme nijaký zločin nespáchali. Tak!

Majtáni vo všetkých očiach vidí to isté. Ešte i starý Gressner ako by patril medzi nich.

– Spravte niečo pre seba a pre svojich, – vytiahne napokon posledný tromf. – Dostanete sa na slobodu a dajú vám na cestu päťdesiat zlatých.

– Odíd od nás, Satan, – zahrmi vtom naňho srdnatý Láni a otvoriac dvere, vyhodí ho von.

Na druhý deň odvedú krupinského rektora vojaci za štvrtého do kazemat prešporského hradu. V železách priviažu ho k vlhkej, chladnej stene horšie, ako hoviadko v maštali.

Táto udalosť je vlastne prvým úderom tvrdej skutočnosti. Čím krajsie usmieva sa máj na uliciach a v záhradách, tým chladnejšie a drsnejšie je v duši odsúdených. Tušia, ak nepovolia, voľačo hrozného sa chystá. Ktorí nechcú o reverze počuť, podajú ešte poníženú prosbu na jeho jasnosť Leopolda I., a čakajú, akžeby sa v ňom ozval človek. To je po Bohu posledná ich nádej.

U Gressnerov je tiež stiesnená nálada. Jurko Láni so svojím odhodlaním a dobrým vtipom veľmi chybuje. Niklecius má dobrú povahu, myslieť vždy na lepšie. Tobiaš sa už ľažko zamýšla pre tých, čo zanechal. A Simonides neraz neodpovie na otázky druhov. Ako by len telesne bol medzi nimi.

– Ešte sme tak málo spolu, – zdá sa mu neraz – počuje sladký hlas svojej žienky a hľadí mŕkvo pred seba, ako by tam stála, ružová, modrooká. Čaká od nej odpoveď na list, čo jej poslal po Srnkovi. To vyčkávanie robí mu ľarchy dňa znesiteľnejšími. Ráno vstáva s tým – azda dnes! Večer líha s podobným – azda zajtra! Keď sa napokon dočká Katušíných riadkov, teší sa im, ako decko najkrajšej hračke. Číta si tie vety, nie – slová, slovíčka, čo roznečujú jeho fantáziu! Všíma si, jak múdro mu píše. Ani kňaz, alebo učiteľ, keď potešuje seba i teba. Nežaluje, nerepce, ale všetko porúča do vôle Najvyššieho. Popri tom nezabudne mu podotknúť, ako rastie a hovorí ich Samko. Čo pán kmotor a pani kmotra u Chmeliusov? Jakub do rychtárov darmo nezachodí. Zuzanka je, pravda, plachá jak jahnička, ešte nemá šestnásť. Ale keď jej mama povie, poslúchne a nahradí zosnulú Katku Milochovskú. Niekdy na jeseň môžu mať i svadbu. – Keby vás, môj drahý pán manžel, milosť božia vytrhla zo všetkého zlého a na ten čas doprevadila k nám!

– Keby! Keby! – svezú sa mu slzy na otvorený list. – Chuderka Katuša! Aká je však silná, – poteší sa. – Jedným slovom ma neobmäkčuje. Pamäť na to naše – vydrž! – utre si oči a číta ďalej. Vyčíta, ako skromnučko hospodári pani kmotra Apolonia Miločovská so svojimi vo Vratislave. Pán kmotor počul až ta, čo sa v Uhrách deje a strojí sa mu do Prešporka písat.

Skoro na to príde i avizovaný list. Rektor Ján poteší sa i tomu. Vedľa je to, ako by si len pohovorili so svojím druhom. Kmutor však už nevyhýba väznej otázke a píše otvorene. Radí mu podpísať a ísť do vyhnanstva i so svojimi, ako on.

– Tu vo Vratislave jest ešte miesta i pre vás, – číta Simonides. – Nebudete tu sami. Mimo nás sú tu ešte i dvaja Sextiusovci, Ján a Peter, i Daniel Siniapius a Hiob Trusius. Moja Apolonka príjme vďačne svoju kmotričku a naša Helenka pobaví sa s vaším Samkom. Požijeme si tu, medzi týmito dobrými ľuďmi, kým nás Pán Boh nevyslobodí a nenavráti domov...

Kmotrove slová ešte najsilnejšie zaťahnú mu na dušu. Vedľa aké by to bolo prostunké, dostať sa z tohto katovho osídla a žiť tam spolu s tými! Život je predsa len pekný, ked človek má komu žiť. Keby sa tak Miločovský teraz zjavil u Gressnerov, azda by mu ani nevzdoroval. Tu však miesto

Milochovského stretne sa rektor Ján s očami, slabnúcimi očami domáceho pána, starého Gressnera, čo práve ide z mesta.

– Tie reverzy len podpisujú, – vraví namrzeno. – Napokon sa katolíci – nám, evanjelikom, iba vysmejú!

– Keď všetci podpíšu, – ozve sa na to Tobiaš, – my nie! Pán Ježiš povedal svojim: a budete mi svedkami i v Jeruzaleme, i v Samarii, až do posledných končín zeme! Teda i – v Prešporku!

– I v Prešporku, – zdvihne na to hľavu rektor Ján. Kmotrov list odloží medzi svoje veci a zamieša sa medzi druhov. Ich prítomnosť ho dnes jaksi uspokojuje. Ba posilňuje.

– A viete, priatelia, čo nového? – hľadí na nich Masnicius s vyjasnenou tvárou.

– Čo také?

– Pred chvíľou bol i u nás dráb. Zajtra ráno máme sa všetci sísť v hostinci u Bieleho koňa.

– A čože tam?

– V meste sa vraví, – pokračuje Tobiaš, – kráľ si vraj neželá našej smrti. Omilostil nás a tam nám to majú oznámiť.

– Dal by Pán Boh, – poznamená Baltazár.

– Neverím, – pohodí rukou Gressner. – V tých pánoch je mnoho lesti, ale srdca málo! Ja ich znám!

Jednako je to lepšia noc, čo prežijú v akej-takej nádeji. I sen im sadne na ustaté viečka.

Ráno vyberú sa do hostinca k Bielemu koňovi. Jedných tam najdú, druhí prichodia. Všetko od-súdenci. Obličaj ich je zbledlý, väčšinou zarastlý. Vo vpadlých zrakoch kmitá iskierka nádeje.

– Ale sme sa scvrkli! – upozorňuje reformát Korody. – Z vyše tristo sotva nás je deväťdesiat!

– Tažký čakan kameň láme, – poznamená rektor Ján.

Prijme ich Ludvik Hofkyrcher, komárňanský komandant. Človek drsný, nesympatický. Čakajú oznámenie o kráľovskej milosti a on k ich podivu predkladá im reverzy podpísat. To si vraj želá jeho jasnosť kráľ. Keď neposlúchnu na prosby, ani na hrozby, oddelia luteránov od kalvínov a vedú ich do arcibiskupského paláca, kde ich čaká so Szelepcsenym i fanatic Kollonič.

– Pánovia, – natiahne šedivý Szelepcsenyi tvár priateľsky, ako neraz za tohto súdu, – čas kráľovskej milosti vypršal. Vaša žiadosť je vyslyšaná...

– Nech žije kráľ, – ozve sa viac hlasov, čo sa odrazí v irónii na rečníkových ústach.

– Pravda, pod podmienkou, – doloží Kollonič ľstivo a pomazane, – ak podpíšete reverz...

– Teda?! – prejde nepokoj radmi odsúdencov.

– Ináč ortiel, vynesený na vás, riadne sa vykoná,

– pokračuje Szelepcsényi, cítiac i sám ohromné napätie nevinných. – Čaká vás väzenie na zámkoch, práca na šiancoch, na galejách a smrť! Ktorí máte rozum a cit, zachráňte sa! Dáme vám hodinu času, rozmyslite si to!

– Nemáme čo rozmýšľať, – hučí za odchádzajúcimi. – Staň sa vôľa božia!

– Ak nemá tento kalich minúť ma, než aby ho pil, – šepce si rektor Ján, – staň sa vôľa tvoja, Pane!

Vtom ho neznámy vojak potiahne za ruku.

– Pod za mnou, – vraví mu.

– Kam?

– Nespytuj sa, pod!

Stisne ruku Tobiášovi a ide. Vojak vedie ho do akejsi bočnej izby. Otvorí dvere a zavre ich za ním.

Simonides dobre nespadne s nôh. V izbe stojí známy piarista – vychudlá tvár, tmavé oči...

– Pater Mikuláš! – zabudne prekvapený i na svoje kruté postavenie. – Čo vy tu?

– Domine rektor, – ide ten priateľsky k nemu, – stavil som sa u jeho osvietenosti arcibiskupa Szelepcénského na svojej ceste pre dežmu. Idem z Ostrihomu a pôjdem i do Viedne k pánu Zinzen-dorfovi a pred jeho cisársko-kráľovské veličenstvo vymôcť od kráľovskej komory uchvátenú dežmu pre breznianskeho farára. A tu počujem o hroznom stave, v ňom sa nachodíte. Ilustrissime domine

rektor, – díva sa naňho ustrašene, – viete, čo vás čaká?

– Čo?

– O chvíľu je tu voz, – chveje sa hlas Housenko-vi. – Dvanástich odvezú vás na šibenice pre výstra-hu ostatným!

– Teda stane sa! – nepohne sa mu sval na tvári. – Na všetko som pripravený!

– A nepomyslíte na svoju krásnu ženu? – stup-ňuje prízvuk významne. – Na svoje milé dieťa?

– Kto neopustí otca, matku, manželku, dietky pre mňa – hovorí biely v tvári, ani z druhého sve-ta, – nie je mňa hoden!

– Dovoľte, domine rektor, – pozre mu pater cel-kom ľudsky do očí, – vy Krista pre nich neopustíte. Ja som prosil za vás jeho arcibiskupskú osviete-nosť. I jeho kráľovskú jasnosť, až prídem do Vied-ne – poprosím za vás, – vykladá s citom, ako by sa mu pohlo čosi v svedomí. – Vy svojmu Kristu môžte slúžiť v tichu. Môžte, ak chcete, i medzi nami, kde ako vysokoučeného človeka čaká vás závratná budúcnosť! Myslite, že my neprinášame obete? Po-zrite, mňa mali nedávno na ceste do Ostrihomu zbojníci zabiť a tu som. I u nás môžte sa dosť na-obetovať. Len nehľadte na formality! Podpište ten mizerný kus papieru, alebo prestúpte k nám!

– Čo osoží človeku, hoc celý svet získa, ak duši

svojej uškodí? – zasvieti Simonidesovi zrak pre-svedčením. – Ved čím nahradí človek dušu svoju?

– Teda nespravíte to málo za seba?

– Nie!

– A čo povedať vašej žene?

– Nič, reverendissime, – odvetí mu. – Ona vie, ako po Bohu len na nich myslím. A pomyslím si i v tej najkrutejšej – poslednej chvíli!

Ked sa rektor Ján vráti k druhom, nenajde ich už len niekoľko. Komandant Hofkyrcher dal ich okovaných do pút odviezť na Branč, do Komárna, do Sárváru. Niektorých i na Trnavu do Leopoldova. Dnes sa vraj správí poriadok i s reformátmi, ktorí majú byť väznení v Sárváre, Kapuváre, v Eberharde. Jedenadvadsať ich je tu na zámku. Medzi nimi i srdnatý Láni.

Ako to Simonidesovi vyprávajú, zastane na arcibiskupskom dvore ľažký voz, na ňom vozia odsúdených, vykonáť ortiel. Nechybujú ani kat a jeho pomocníci. Ani dvanásť hladkých ľanových povrazov so všetkou príslušnosťou.

– Koľko vás je? Jeden, dva, tri, – načíta Hofkyrcher pozostalých až do dvanásť, sputnaných už v okovách. Medzi nimi už i Simonides. – Vy sadnete na voz a idete na smrť, – zazerá na nich komandan-t. – Spravodlivosti musí byť vyhovené! Rúšať!

Putá zarinčia, väzni nastupujú tichunko, pokor-

ne. Iba hlavy svesia, nepovediac slova. Keby Ježiš nastupoval s nimi, nebolo by ho znať medzi nimi. To nazlostí Hofkyrchera. Ešte však väčšmi tmavo-zrakého, prudkého Kolloniča. Szelepcsényi aspoň sa stratil kdesi. Tento však má, ako vidieť, zvláštnu radosť z ich krutého utrpenia.

– Svine, teraz poznáte, v čom ste?! – kope ich a fliska komárňanský komandant. Ešte však viac surový Leopold Kollonič. – Viete už, v čich ste rukách?!

– V božích, – odváži sa rektor Ján odvetiť biskupovi.

– Cože? – zdvihne tento palicu a praští ho po hlate. – Ty pes! Ty rebelantský pes!!

Voz rachotí po okrúhlom skáli. Po prešpor-ských uliciach ohliadajú sa zvedavci na smutný záprah. Keď ho však poznajú, mnohí utiahnu sa pod brány aspoň sa vyplakať.

Pred Gressnerov stojí starec ako jabloň. Díva sa na ľažké štajeráky, i na tých vo voze. Keď pozná svojich hostí, nevie sa zdržať. Složí širák s hlavy a hladí, a hladí. V duši jeho ozve sa kliatba, hrozná kliatba na kráľovský rod, čo takto utvrduje svoju moc.

– Na krvi! Na vražde nevinných!!

Za mestom ovanie ich jar, krásna jar, svojím vonným dychom. Škovráňky spievajú, pole sa ze-

lenie. Vedľa cesty kvieťa. A väzni cítia to. I to je skúška, ťažká, azda však posledná! Niektorí myslia na svojich, druhí sa modlia, tretí rozprávajú.

– A nebojte sa tých, ktorí mordujú telo, ale ducha nemôžu zamordovať, – šepce Niklecius rektoriu Jánovi a zbledlému Tobiášovi.

– Tak je! – stisnú si ruky a pozrú vrelo do očí. – Dnes máme byť s naším Spasiteľom!

– Už sme, – povie Simonides, ktorému v tejto hroznej chvíli predchodí všetko zemské len dy мом a parou. – Neboj sa, len ver!

Všetci sa takto bratsky posilňujú. Cítia, i vidia, tá viera nie je daromná. Strachu ani na jednej tvári. Keď uzrú šibenice, želajú si len jedno – byť čim-skôr po tom.

Pod šibenicami štajeráky zastanú.

– Dolu s voza! – skríkne na nich ohromný kat drsno. Človek býchieho krku a širokej tvári s bokombriadkami. – Nepoveziem vás až na ten druhý svet!

Väzni sa bratsky oprú o seba a schodia jeden za druhým pokorne, bez slova. Síde i rektor Ján. Tvár má pokojnú. Ba až sa mu jasá. Nie je tu. Je v Brezne u svojich. Duch víťazí nad hmotou a pre lásku diaľky niet! Ona je silnejšia, ako hrob...

– Katuša, – šepce si. – Samko, dieťa moje!

– Alžbeta moja. Betinka naša! – zahľadí sa Tobiáš dlho, bolestne kamsi do Trenčianskej.

Kat, keď sú už všetci dvanásti dolu pod šibenicami, ani len nemuknúc, díva sa a díva na svoje obete.

— Čo sú to za ľudia?! — kmitne mu v ohromnej hlave s tým býčim krkom. — Skoro by im povedal — chlapi ste! No, nesmie! I obráti sa k nim a spustí na nich ani lejak : — Nuž vy svine kacírske, už vám je nič nie drahé? Ani život, za ním sa i ten pes škrabe? Myslíte, soberiem si vaše hriechy na seba? — iskria mu divo krvavé býchie oči. — Marš na voz! Zavezú vás do Leopoldova. Tam vás jezuita pater Kelionaučí poriadku! Avšak vy — až sa vytrápíte — toho môjho povrazu i tak neujdete! Rúšať!

V tú chvíľu vyrúti sa z mesta cestou k Viedni ohromný poštový voz. Medzi niekoľkými cestovateľmi sedí v kúte zamyslený pater Mikuláš Housenka.

VII

Viedenská cesta patra Mikuláša korunovaná je zdarom. Tento húževnatý a za svoju cirkev zanietený človek vari by ani neodišiel s prázdnou rukou z cisárskeho mesta. S odporúčaním Szelepcsényiho dostane sa k prefektovi cisárskej komory, grófovi Ludvikovi Zinzendorfovi. Vysoký hodnostár na základe donacionálneho diplomu, vydaného kráľom Žigmundom v roku 1405, vymôže u krála nariade-

nie, čím sa kráľovskou komorou zhabaná dežma mesta Brezna – pro religione catolica et animarum cura – na náboženskú a duchovnú opateru katalícku – oddáva patrom piaristom do úžitku.

Tažko si predstaviť tú radosť, s akou sa Housenka po svojej púti, a to najviac per pedes apostolorum, poberá do Brezna. V Trnave sa dozvie, že je rektor Simonides so svojimi druhmi v Leopoldove pod mocou prísneho jezuitu Kelia. Odlahne mu, keď zvie, že je živý. Inak by mu v Brezne ťažko bolo obstáť. Prstom by ukazovali naňho, že on dohnal ich rektora na šibenicu! Spokojnejšie pozre na chmúrne leopoldovské múry. Idúky myslí, Kelio je mnich suchého rozumu a nie piarista. Ten najde spôsob vybiť takým ľuďom všelijaké kacírstva z hlavy! Ináč uvažuje o svojich veciach, ako sa to už teraz všetko inak zariadi v Brezne, keď patri nemusia žobrať po okolí.

V Prievidzi pripojí sa k nemu pater Franciscus Hanacius. Asi jeho vrstovník – chybuje mu niečo do štyridsať. Ešte chudší ako on. Reverenda len tak visí na ňom. Ale človek – samý pohyb a nerv. Pochodil už veľkú časť sveta. Nedávno vrátil sa z Varšavy, kde bol v záujme svojej rehole na poľskom sneme. Až pred poľským kráľom. Pracoval na Spiši. Teraz hegá so svojím druhom hore Hronom do Predajnej, kde má prevziať faru.

– Vieš, Franciscus, – vraví mu Mikuláš cestou, – pomaly sa stane skutkom, čo sme si povedali u nás-ho provinciála. Túto časť Pohronia obsadíme naši-mi ľuďmi. V Lupči je Šumický, v Dubovej Baj-móczy. Lopejská fara patrí Šimonovi. Ty budeš v Predajnej, ale len do času.

– Jak to myslíš?

– Nuž tak, – zabodne oči do druhových, iskria-cich ostro pod vysokým čelom, – ja už v Brezne ne-môžem dlhšie ostať!

– Prečo? – diví sa Hanacius. – Dežmu už máš.

– Áno, – stisne pery. – Ale Brezňania ma nenávidia. Oni vidia vo mne človeka, čo im pomocou Collaltových žoldnierov vzal kostol, vyhnal rektora Simonidesa. I horšie si myslia o mne...

– Rozumiem! – zamýšľa sa pater Franciscus. – A kto tam sadne po tebe?

– Ty, – lapí ho dôverne za ruku. – Ty si človek učený, skúsený sveta. Pater Šimon je tvrdší, ako ja. Má však dobrú povahu a je tým protestantom sym-patickejší. Jednako i on prejde do Lopeje a bude ti do pomoci. Ja prejdem do Predajnej a breznian-skym farárom budeš ty! Nič odízneho nelpie na tebe. Zaimponuješ im svojím rozhľadom a Brezno stane sa tým, čím ho chceme mať.

– Ty si opravdový pater, – stisne mu Hanacius ruku. – Nepracuješ pre seba! Derieš sa pre reholu a pre svätú cirkev.

– Deriem, ako i ty! A to nám robí radosť!

– Robí, – prisvedčí mu skromne. – Povedomie, že pracujeme za veľkú vec, umožňuje nám preniesť najťažšie obete. Povedz, prosím ťa, ako to bolo s tými zbojníkmi na ceste do Ostrihomu?

– Ako bolo? – usmeje sa Mikuláš. – Nuž ideme – Šumický, Bajmóczy a ja. Tí dvaja na koňoch, ja s nimi pešo. Sme blízko Tekova, keď tu istého večera zaskočia nás traja chlapi, ozbrojení po zuby: – daj Bohu dušu a nám peniaze! Kým tých dvoch rabujú, ujdem. Počkám ich v Tekove, kde im dám svoje peniaze a ja sa vrátim...

– Spravodlivý z viery živý bude!

– Z čoho sú však živí kacíri? – hľadí Mikuláš na druhu. – Tí tiež dosť prenesú. I taký Simonides. V Prešporku už šiel na smrť a neuhnul.

– Hlavatosť, – pohodí Hanacius rukou. – Človek môže trpieť za pravdu a môže sa domnievať, že trpí za pravdu. My sa boríme za cirkev, ktorá je tu. Oni za niečo, čo si vymysleli!

– A čo povieš na arcibiskupov súd?

– Keď sa ti mám priznať – považujem ho za nesmysel! – vykladá Franciscus, dôverne. – Narobiť protestantom martyrov, to len zaťaží našu prácu.

A potom, ide o boj duchovný, ktorý má svoje argumenty.

– Z Boha, ale i zo sveta!

– Ako zo sveta?

– Pozri, – uškrnie sa Mikuláš, – nebyť Collalto-vých žoldnierov, nie sme ani dnes v Brezne. Svetská moc pochodí tiež od Boha. V svetskej moci prejavuje sa vlastne moc božia a i takto je naším argumentom.

– Zato neraz myslím, – privre Franciscus oči, vhľbiac sa do seba, – krajšie by bolo opierať sa len na samú moc božiu.

– Krajšie, krajšie, – prisviedča i druh. – Ako si však pomôcť s tými kacírmami, keď sa oni tiež opierajú na ňu? Rozkrušia ti cirkev, nevediac, čo vystavia. Napokon, ak je kde chyba, nedá sa napraviť? Ak chce kto zbožne žiť, nemôže to v cirkvi katolíckej? Musí revoltovať? A svetská moc je len, kým ju potrebuješ. Pozri, taký prešporský súd! Myslíš, jeden zmäkol z tých poblúdencov? Koľkí našli cestu do cirkvi zpäť! Uvidíš to i v Brezne! Len pracovať – najdeme ľudí i v tejto luteránskej bašte. Svetskéj moci nám už potom ani nebude treba.

Takto uvažujúc idú a idú. Prídu do Zvolena. Potom hore Hronom do Banskej Bystrice. Tu navštívia prefekta komorného panstva, veľko-

možného pána Schultza, ktorý je dobroprajným patrónom ich vecí. Královské rozhodnutie o dežme vezme v známost. Prisľúbi im tlačiť na úradníctvo komory v smysle – čí chlieb ješ, toho náboženstvo vyznávaj! Cestou ďalej skoro uzrú i plešivú hlavu mohutného Ďumbiera. Ľudia ich stretajú. Niektorí sa im i pozdravia. Najviac však odpluvnú – nešťastiu vyhnút.

Taký je svet!

– Laudetur, – lúčia sa pred farou v Predajnej.

– In aeternum! Amen.

Mikuláš zprvu myslí ísť rovno do Brezna, kde ho zastupuje pater Šimon. Príduc však do Lopeje, složí sa dočasne na tejto tiež piaristom pridelenej fare. Dozvie sa, ako sa jeho námestník vždy smelšie a smelšie chová k Brezňanom. Počuje však o jeho chorobe, i odkáže do Brezna magistrátu poslať mu voz...

Na druhý deň stojí prostý rebrinák pred lopejskou farou.

– Tí ma ale majú radi! – uškrnie sa pater. Zato vysadne na pohodený šúp slamy a hio!

Šimonovi zablysne sa v mdlých očiach, keď vidí Mikuláša pristúpiť k svojmu lôžku. Ožijúc, hned si sadne. Obzerá vybiedneného kolegu a zvedavý je na všetko. O vydobytí dežmy už počul. Ako to však bolo v Trnave? Ako v Bratislave a najmä vo Viedni?

Mikuláš zas rád by počuť, čo ho čaká v Brezne?

– Ako bolo, Šimon, odkedy som ťa nechal na seba? – upre prišlý oči na nažltlý druhov obličaj. – Šlo to nejako?

– Ale šlo! Ako by nie? – prikývne ustatou hlavou. – Lapil som hned vec nakrátko. Sartoria a Fabricia som vyhnal a sriadil školu podľa zásad našej rehole.

– Správne, – súhlasí Mikuláš. – A služby božie?

– Zakázal som im súkromne vybavovať, – vyzkádá oslabený ako samozrejmú vec. – Ak sa dochytí nejaký potúlny kazateľ, zaraz je v svätokrížskom biskupskom väzení! Celkom podľa biskupského nariadenia.

– Kaplán Srnka nemátoží? Podpísal reverz, vieš?

– Viem, – uškrnie sa Šimon. – Však tu i počali vykrikovať za ním. Iste to chcel napraviť – svolal ľudí do Chmeliusov. Ked som mu však pohrozil, prišiel ma i prosiť. Od tých čias chodí i na svätú omšu!

– V poriadku! A funkcie?

– Donucujem ich na riadny katolícky sobáš, – ožíva pri rozprave. – Počúvať, podnotár, Jakub Gronell nadchodom za dcérou pani Žuzanny Chmeliusovej. Tu by bolo barana chytiť za rohy. Potom by už ovce šly ľahko.

– Na to sa vynasnažíme. A služby božie?

– Veľkú noc slávili sme už v chráme po katolícky.
Na Božieho tela šli sme po rýnsku v procesii!

– Výborne! – mädlí si ruky Mikuláš. – Mešťania,
pravda, zazerali!!

– Čo mali robiť. Boli tu i vojaci z Polomky.

– No, hľa, – usmeje sa druh spokojne, – svetská
moc doplňuje božiu, ako som vždy myslal! A na-
šiel si i váznejšie porozumenie?

– Starý Baltazár Taxner a Matej Poll, úradníci
komorského drevárstva konvertovali, – oznamuje
Šimon povedome.

– Vivat! – objíme ho priateľ. – Tak sme na po-
stupe. Najhoršie už prešlo. Musíme si spraviť matri-
ku konvertitov. Prefekt Schultz prisľúbil pritlačiť
komorské úradníctvo v smysle zásady – čí chlieb
ješ, toho Boha vzývaj! Teraz príde na Mateja Po-
scha a Jeremiáša Taxnera. Vec si zariadim. Z dežmy
už bude prostriedkov. Nebudeme žiť, ako žobráci.
Spravíme si niekdy i hostinku. Povoláme nieko-
rých z mešťanov. Uvidíš, ako im to zaimponuje!

– Ani nevieš, brat môj, – vzpriami sa nemocný, –
ako mi je dobre počuť to. Hned som zdravší!

– A ja, Šimon, nedal by to za polsveta!

Nemocného patra prevezú na lopejskú faru. Tu
je tichšie, i zdravšie. Kde on prestal, Housenka po-
kračuje. Koná si svoje v chráme, i v škole, kde sú
už plnšie lavice. I po domoch chodí. Jednu ženu

podarí sa mu nahovoriť, príde mu na vádzky. Skoro však zbadá, plameň nenávisti neuhasol. Šimon bol tvrdší, než on. Pre jeho žartovnú povahu jednako mu mnoho odpustili. Kým jemu, Housenkovi?!

– Ale pán podnotár, – pristaví raz na rynku Jakuba Gronella, – čo ste vy, mešťania, do mňa tak zažratí? Vedľ pater Šimon robil vám horšie! Nie?

– Áno, reverendissime, – obzre si ho tento hrdo, – ale vy ste to začali!

– Napraví sa to, – usmeje sa naňho priateľsky. – Skoro sa zídem i vám.

– A ozaj načo?! – zadiví sa Jakub.

– No, sodať vás s peknou Zuzankou Chmeliusovou.

– Či tak?! – pohodí rukou. – O to sa vy netrápte!

– A kto vás sosobáši?

– To je už moja starosť! Niekde už len najdem svojho farára.

– A ked vás spokutujem?

– Mňa môže iba mesto spokutovať a rychtárom toho je Daniel Chmelius.

– A ked nebude? – robí pater, ako by si ho len doberal. – Počkajte, jeho jasnosť vydá mandát, v smysle ktorého úradskí mesta môžu byť len katolíci!

– Ked vydá – vydá, – odvetí Gronell chladno. –

O toľko budeme tvrdší. A o toľko vám menej porozumieme...

— Prečo?

— Opierate sa vždy na moc svetskú,—trafí ho podnotár. — Keby vám šlo o pravdu, stačila by vám moc duchovná. A keby vám stačili prostriedky duchovné, — rozhorlí sa, — môj švagor Milošovský bol by tu. Ani rektor Simonides nemusel by sa trápiť v Leopoldove!

— A viete, že pracujem na jeho vyslobodení?!

— Ale vy? — vyvalí Jakub oči.

— Prečo sa divíte?

— Ked' celé mesto vie, i vašou zásluhou je, že je nie medzi nami!

— Nie pravda, — bráni sa Housenka. — I arcibiskupa Szelepcsényiho prosil som zaňho v Prešporku. Môžem ja zato, že je hlavaj? Už mohol byť doma, ako Srnka. Teraz idem rovno do Simonidesov poradiť jeho manželke, čo má robiť v mužovom záujme!

— No, a ja musím sem, — pokloní sa Gronell patrovi a neobzrúca sa naňho, celý vzrušený skočí do Chmeliusov.

V pitvore najde Fintoka. Prišiel si vraj k Ule fajku zapiečť.

— A kde sú ostatní? — spytuje sa ujca.

— Ktože ich vie? — stisne tento plecmi. — Iste bu-

dú po susedoch. Ani len tej vdovice tu niet. Mohol by im všetko vykrajdnuť.

Tu buchne čosi na výške. O chvíľu vojde Uľa s poriadnym kusom slaniny, čo treba čeľadi k večeri. Zápäť za ňou i pani Zuzanna.

– Preberali sme si bielizeň, – vraví gazdina, obzerajúc hostí. Najmä naježeného podnotára. – A čo ty, Jakub? S čertom si sa stretol, keď si ako moriak?

– Keby s čertom!

– A s kým?

– S patrom Housenkom, – nakyslí tvár. – Viete, pani Zuzanna, kam ten šiel?

– A kam?

– Za Katušou Simonidesovou.

– A načo?

– Vraj dať jej radu, ako si má muža zachrániť.

– To je ale vták, ten pater, – podopre si pani boky. – Najprv potisne človeka, potom ho chce dostať na slobodu. Teda šiel do Simonidesov?

– Áno, – prisvedčí Jakub. – Čo by šiel váš za ním!

– No, starý, – zamyslí sa rychtárka, – ten šiel pozrieť mestskú píslu.

– Tak chodte vy!

– Daj pokoj! pohodí rukou. – Kata je za chvíľu tu. A tá sa mu nedá. Nemaj obavy. Radšej chod za dievčatmi do prednej. Šijú...

Pani Zuzanna pomôže Jakubovi vďačne. Hoc je už i v doveč, jej Zuzanka nenašla by v Brezne milšieho druha. A potom otec si to praje, keď sú s Gronellom, ako dva prsty. Iba dievča je trochu plaché. Nechce sa ešte vydávať. A on sa musí oženiť. Akože bude?

Jakub obráti sa v kuchyni. Pri pomyšlienke na driečne dievča ani nezbadá, ako sa ujec Fintok fantkuje Ule, hoc si už fajku zapiekol. Mocnejšie mu buchne srdce a ponáhľa sa – zaklopať.

– Volno, – zaznie ticho z vnútra. – Nech sa páči!

– Ach, a Zuzanka je sama! – vojdúc, skoro vykríkne podnotár od radosti. – A mama mi vraví, je vás tu vraj viac!

– Boly tu Anička Vŕbovských a Helena Siedemovie, – zapýri sa dievča, zastrúc si na chvíľku bielučkým šitím horiacu tváričku. – Musely však domov.

– Ako dobre, Zinka, – prisadne si v slušnej diaľke, všímajúc si jej štíhlej postavy a drobných, hybkých rúčiek. – Aspoň si už raz povieme niečo o samote.

– Neviem, – odpovie táto, ako by len musela.

– Celé Brezno to vie, – zachveje sa hlas Jakubovi.

– A čo? – zdvihne trochu hlávku, hodiac si vrkoč na pravé miesto. – Čo vie?

– No, že Jakub Gronell chodí do Chmeliusov.

– Chodil i kým mu žila Katuša Milochovská. Nie?

– Chodil... chodil, – zavzdychnie si. – Vtedy to však bolo inak. – Teraz ty vieš, prečo chodím. I vaši vedia...

– Lenže ja sa ešte nemienim vydávať, – upre naňho oči.

– Tak mám čakať?

– Čo ja viem? – dá sa dievča zasa šíť, ako by robiло od kusa.

– Ale vieš, – podíde k nej a dotkne sa jej rúčky. – Ako by si nevedela? Len ma nenecháš žiť o samote? Pozri, všetko mám, čo potrebujeme – dom, gazdovstvo, úrad – všetko!

– Tak keď máte všetko?

– Ale ty mi chýbaš, – hľadí na jej vábne pery, červené, zrovna vyzývajúce. – Budeš moja? Povedz, budeš!

– Nepoviem!

– Nepovieš?

– Nie! – búri sa v nej mladá krv. Cíti, je to stratený boj. Jakub je pekný mužský a múdry. Imponuje jej. Len keby neboli vdovec! – Nie veru, – pokrúti peknou hlávkou.

– Tak íst?

– Ako sa páči!

– Teda nejdem, – stane Jakub zanovito. A Zuzanka ani sa nenazdá – cup! – bozká ju na ústa.

— Juj, — odstrčí ho od seba, nevediac, čo počať, — hnevám sa na vás!

— Ale nehnevaj, dušička, — chláholí ju Jakub nežne.

— Veru sa hnevám! — zakrýva si horiacu tvár.

— Prečo?

— Ked' ste takí!

— No, nie, Zuzanka, — usmieva sa Jakub. — Ak sa už chceš hnevať, hnevaj sa na svoje kamarátky. Prečo ľa nechaly samú? Nech sú tu, nestane sa to!

— Hej, stane sa to inokedy!

— Ked' sa to musí stať?

— Nemusí, — mykne hlávkou. — To je hriech!

— Ale babuľka, ktože ti to povedal?

— Teda je to nie hriech?

— Ak je z lásky, tak nie!

— Ale ja sa predsa hnevám na vás, — nahne sa nad šitím. — To by ani nebola poriadnou meštianskou dievkou, keby sa nehnevala!

— No, tak sa hnevaj! Hnevaj! — privinie jej chutnú hlávku k sebe. — Ale na jeseň budeme svoji...

Rozkladajú si dlho, ako takí. Napokon rada je i panna Zuzanna, že Anička šla do Vŕbovských a Elenka do Siedemov. Ten Jakub vie cestu nielen k hlave, ale i k srdcu.

Vyruší ich pani Zuzanna, vedúc i Katušu Simónidesovú so sebou.

— No, vidíš, Jakub, — vraví mu s vážnosťou v tvári, — som ti nevravela? Kmota je hned tu! Sme viac, než rodina.

— A čo bolo, pani? — utkvie on tým citným pohládom na pôvabnej tváričke, zbelenej, jak papier. — Bol u vás pater Housenka?

— Bol! — vzdychne smutno.

— Navrával vás konvertovať?

— To nie, — zachvieva sa i pri pomyšlienke na návštevu. — Posiela ma za mužom do Leopoldova. Sľubuje mi vyprostredkovať u patra Kelia síť sa s ním, hovoriť...

— A použijete jeho pomoci? — zmatne Jakubov pohľad i jeho jasné čelo. — Viete, načo vás on posiela do Leopoldova?

— Tuším, — sklopí vyvädená pani uplakané oči. — Ale nie, — vzpriami sa zrazu, posbieranú sily. — Nechcem pomoci toho, kto mi muža potisol pred súd. Poprosím kmotra Chmeliusa zaviesť ma ta a ja najdem spôsob, vidieť svojho drahého manžela...

— Ako, dušička? — spytuje sa pani Zuzanna, kým Jakub obdivuje jej krásu v tom zduchovnení. — Ako si to predstavuješ v takých pomeroch?

— Už to mám, — zdvihne Katuša oči, plné lásky a odhodlania. — Pater Housenka mi vravel, ako ich tam trýznia. Ja však už viem i to, ako sa tam tešia. Minulého týždňa bola som v Bystrici. U rektorov

Štellerov mi hovorili, že ženy, čo chcú byť so svojimi mužmi, idú za slúžky do Leopoldova...

— A ty by si šla? — diví sa kmotra.

— Už som sa rozhodla, — zazoria sa jej líčka. — Pôjdem! Samko zatiaľ ostane u strýčka Baltazára. I vy mi ho prihliadnete, však?

— Vďačne, — prisvedčí pani Zuzanna. — Ako by nie? Je naším duchovným deckom. Ale predsa — ďaleká to cesta, plná nebezpečenstva! Čažko sa uspokojí Samko s nami a bez mamy.

— Neviem si už so sebou rady, — vrhne sa Katuša na stôl a skloniac hlavu do dlani, úpenlivo zaplače. — Musím ho vidieť! Musím s ním aspoň slova stratiť. Musím mu aspoň ruku bozkať. Nebudem ho prehovárať byť slabým. Nie! On vie, čo má robiť. Ale verte mi, — upre na prítomných oči, plné slz, — umrela by, nech nejdem za ním. Musím... musím... Nemám dňa, nemám noci, odkedy odišiel. Jednostaj som pri ňom. Keď sme sa lúčili, povedal pre lásku niet diaľky. Jeho oči, samé utrpenie, stále na mňa hľadia. Stále ma volajú... Musím za ním... musím.

V poslednú trojíčnu nedele je u Chmeliusov svadba. Panna Zuzanna podá rúčku svojmu vyvolenému Jakubovi Gronellovi. Najde sa i evanjelický kňaz, nik mu nevie meno. Ten ich manželstvu požehná v prítomnosti priateľov v rodičov-

skom dome. Keď stanú vedľa seba, on je zduchovnený a ona, ako plný jabloňový kvet. Jednako je to smutná svadba, keď mimo toho šťastia dvoch duší, čo si prisahajú vernosť do smrti, niet príčiny hlučne sa veseliť. Pater Housenka vie o všetkom. Mohol by zakročiť, ako pater Šimon. Nespraví to. Nechce sa načisto rozísť s vplyvným Chmeliusom a s múdrym Gronellom. Zaznačí si mladý páru do matriky, ako by ho on sobášil a je to.

Chmelius hned po svadbe splní horúcu túžbu svojej kmotry, Kataríny, ktorá počne nápadne chradnúť. Vie, ak jej nevyhovie, uvädne, ako kvet bez vlahy. Odprevadí ju teda do Leopoldova. Tu sa ona preobleče do sedliackych šiat a najde si skromnú službičku v zámku u pani prefektovej.

VIII

V tomto čase osadí sa v Leopoldove, i v susednom Hlohovci niekoľko zaujímavých služobných dievčat. Často ich vídať chodiť okolo zámku. Sú to mladé sedliačky, v trnavskom, piešťanskom, ba až lieskovskom kroji. Vojaci si ich všimnú. Oni majú právo vydržiavať si i milenky na svojom byte. Prirodzene, pri pohľade na tieto dievky, jedni – druhí hned by boli hotoví čarovať.

— Hej, Anča, počkajže, — poponáhla sa taký žoldnierko za svedčnou, počernou dievkou, ohliadajúcou sa placho okolo seba. — Kam ideš?

— Do zámku, — upre naňho inteligentné oči.

— Dáš sa s nami na vojnu? — treskne ju dlaňou po riasnej sukienke.

— To nie, — odtiahne sa, ako by ju pichol.

— A čo tu chceš?

— Chcela by sa pozrieť na tých uväznených...

— Hohó, duša moja, — vykrútiac si fúzy, zachechce sa vojak. — Čože teba do tých bláznov?

— Je tam jeden od nás, — červená sa dievča. — Rada by ho vidieť.

— Uvidíš ho zajtra o tomto čase, až vyjdú záchody čistiť, — uškŕňa sa žoldnierz, príťahujúc sa k nej bližšie. — Vodíme ich na prácu, jak čriedu. Načo sú však hlúpi? Treba im len reverz podpísat a pater Kelio ich prepustí. Takto vymýšľa, čím ich obmäčiť. Niekdy je ich už i nám lúto. Rozkáže, musíme ich hnať do práce, keď je najviac horúco, alebo najhoršia zima. Ich pokrm je plesnivý chlieb a voda. Keď kto nevládze, musíme ho bit. Voňahdy akýsi Szentmiklósi, sedemdesiatročný starček, prosil Kelia osloboodiť ho od práce, keď už nevládze. Vieš, čo mu povedal?

— Čo? — zjaví sa úžas v plachých dievčích očiach.

— Starče, — vraví mu jezuita, — nie, že by ti od-

pustil. Ba keď skapeš, ani tvojmu mŕtvemu telu neodpustím. Lebo ťa dám na hnoj vyhodiť – psom! – To boli jeho slová. Ja som ich počul. Hi, to ti je chlap, ani náš strážmajster. A ty, Anička...?

– Nie, ja som Betka, – osmelí sa dievča.

– Teda Betka, – díva sa jej žoldnier na jemné črty, – ty by si chcela k nám? Vedť ťa zavrú, alebo dostaneš niekoľko palíc za zvedavosť, tak! Len za jednej podmienky by si mohla...

– Ako?

– Keď sa staneš mojou frajerkou, – pohladí ju po tvári. – Podľa! – lapí jej rúčku. – Najdeš si tu kamarátky. Tak uvidíš, koho chceš. Väzňovia musia i vás poslúchať a vašu vôľu plniť. Ideš?

– Nie, – vzopre sa Betka, vytrhnúc sa žoldnierovi z rúk. – Možno inokedy, – obzre sa ešte naňho a ponáhla. – Až zasa prídem...

– Ale si to rozmysli, – volá tento za ňou. – A príd čím skorej!

Takto obletujú väčšinou mladé, inteligentné ženy hrozné miesto, kde trpia ich manželia – ako pestré motýle kaluž. Sú to farárky a učiteľky, túžiace aspoň zdaleka uzrieť predmet lásky svojej. Ak možno – slovko stratíť a podať väzňom posledných párov zlatých. Ak nie – tak povedať si zrakom, čo biedne srdce cíti. I tak je s nimi zle. Jedna zpomedzi tých z Hlohovca podá väzňom chleba a masla. Lapia ju

a zavedú do zámku. Tu jej hlavu a ruky do klady sovrú a šarha ju vodí za najtuhšej zimy po pevnosti.

Katuša Simonidesová vidí to z okna a srdce premkne jej nesmierna úzkosť. Ona má iste šťastie – dostať sa takto do bezprostrednej blízkosti svojho muža. Prefektová je dobrá, staršia pani – vzala si ju pre jej príjemný zjav. Ani drsní žoldnier nemajú smelosti natískať sa jej, keď slúži na takom mieste. Čo však bude, ak sa dozvedia – kto je?!

Robí, čo môže zatajiť svoj pôvod. Práce sa chytá s chuťou. Jej ruky sú skoro tvrdé, mozoľnaté. Schválne spraví niečo i zle, ľarbavo – ako sedliačka. Prefekt, starý, fúzatý úradník neobzre sa o ňu. Pani ju pouča a má ju rada.

Prvý raz uzre väzňov z okna, keď ich vojací s krikom a nadávkami vedú do práce. Je treskúca zima – majú šance kopat. Otrhaní, zarastení idú v rádoch – jeden biednejší, než druhý. Na pleciach motyky, rýle a čakany. Na rukách a nohách okovy, uvoľnené len umožniť potrebné pohyby. Ak kto zostane, hned je tam vojak. Praští ho pažbou, alebo palicou. Ak sa kto potočí, alebo padne na zem – čo potom? Musí sa zdvihnuť a ísť. Na sprievod hľadí mních, vysoký, počerný – tvrdých, ostrých čft. Čierny je od päty do hlavy. Pozor má prísny, kmitá mu, ako lesk chladnej ocele pod čiernym širákom so širokou strechou. Tvár ani z kameňa. S rukami,

složenými povedome do ramien, obzerá si smutne vycivené, bradaté postavy. Vidieť, s pôžitkom na slúcha tupému rinčaniu pút.

— Kelio! — schveje sa Katuša pri pohľade na patra, oňom počula už veľa, veľmi veľa. A nič nie dobrého! — Kde je však on? Kde je môj Janíčko? — uvažuje strnule, či je muž nie v niektorom väzení mimo zámku. Zrazu skoro vykríkne. Pozná ho, svojho Simonidesa! Ani nie po tvári, len po tej jeho štíhlej postave a veľkých, mûdrych očiach. Za chvíľu obráti zrak k oknu, ako by zacítil jej roztúžený, milujúci pohľad. Potom však skloní pokorne hlavu a odchodí v šedom húfe s nádvoria.

— Ach, Bože môj, — zalomí žieňa rukami, snažiac sa zo všetkých sín zdržať sa pláču. Tu však cíti, srdce sa jej ide puknúť, zem sa pohne pod nohami. Padne na lavicu a ponoriac hlavu do dlaní — horko zanarieka.

— Čo ti je, Kata? — stane vedľa nej domáca pani. — Čo sa ti stalo? Vojaci ti nedajú pokoja?

— Nie, — lapá tátó slová.

— Tak čo? — kmitne obava v tom dobráckom zraku. — Povedz!

— Poviem, pani moja, všetko poviem, — utiera si slzy. — Videla som... a zasa nevládze ďalej pre hojný prúd slz, čo sa jej roní z očí.

— Čo si videla? — sptyuje sa pani ďalej starostlivo.

— Videla som väzňov, — vydýchne si konečne. — Viete, tých kazateľov... A prišlo mi ich ľúto.

— No, dievka moja, — vraví spokojnejšie, — to tu vidíš horšie veci. Nesmieš byť taká citlivá. I mne ich bolo ľúto, keď som videla, ako narába Kelio s nimi. Trápilo ma, tí ľudia nespravili nič zlého! Iba čo sú verní svojmu náboženstvu. Aj som povedala môjmu, vojací horšie zaobchodia s nimi, než s tými, čo kradli, alebo vraždili. Čo však robiť? Pater Kelio je tu všemohúcim pánom. Čo raz on chce, musí sa stať. Tak som navykla na všetko. I ty navykneš — neboj sa!

— A kde sú zavretí? — ozve sa v Katuši zvedavosť.

— Až na päť miestach, dievka moja, — vykladá jej paní ochotne. — V samom zámku na troch. Hrozné sú to miestnosti, kde väzni žijú potiskaní, v okovách. Je tam smrad, puch a hmyzu, žiab i hadov. V lete nám istý Niklecius omdlel od sparna. V zime zas idú pomrznúť. Vlastným telom si vyhrievajú svoje žaláre...

— A čo jedia?

— Dostanú komisného chleba a vody. Na tom sú, — vidieť, i jej je ľažko o tom hovoriť. — Niektý im dobrí ľudia položia niečo pokrmu do fúrikov, na nich navážajú piesok. Niektý i spoluvázni, zlodeji a vrahovia. Najčastejšie poddaní, čo tiež sem chodia šance kopať a nasýpať. Počula som, v Hlohovci ma-

jú pre nich niečo peňazí. Ak prídu vojaci, pošlú im po nich. Tí však to najčastejšie prepíjú. Alebo dajú svojim frajerkám a povedia, že nič nedostali. Tak ich navdáva Kelio.

— Ach, Bože, — zavzdychnie ticho Katuša, schytiac ochotne drevené krhly, priniesť vody zo studne. — To sú už ako prekliati! Tým ani pomôcť!

— Veru kto sa k nim priblíži, ľahko sa dostane do klady! — pozre pani za odchádzajúcou a zamyslí sa.

Na chodbe Kata utre si oči. Tak vyjde na dvor. Tu sa jej však kolená dobre nepodlomia. Oproti nej kráča so zdvihnutou hlavou pater jezuita, Kelio.

— Pochválen Pán Ježiš Kristus, — vynajde sa slúžka a chce prebehnúť popri ňom.

— Až na veky, — všímne si driečnej postavy a stane jej do cesty. — Odkiaľ si, dievča? — obzerá si ju, i jej vyšívaný kroj od päty do hlavy.

— Ja... ja... ja, — príde do rozpakov, — z Pobedíma, prosím.

— No, tam sú dobrí katolíci, — kívne hlavou spokojne. — A ty chodíš na svätú omšu? Akože sa voláš?

— Kata!

— Tak čo, Katka, chodíš? — zmäkne mu ten chmúrny pohľad.

— Chodím, — sklopí oči. — Každú nedeľu.

— No, vidíš, — zosfkne naraz pater. — A tí predikanti nechcú. Ale ich naučím. Hej, ja tých naučím!!

Kata beží na studňu. Tu stoja vojaci. Obzerajú si ju, mrkajúc na seba. Keď si však položí nádoby, vytiahnu jej vedro sami, i nalejú.

— Ďakujem, — ukloní sa im a pod!

— A viac nič, — pohodia tí, hľadiac za ňou. — Pekná potvora!

— Len akási usmoklená! — poznamená jeden.

— Kto vie, či je tiež nie jedna z tých, čo majú u nás svoj záloh, — uvažujú vojaci, robiac si klzke vtipy.

— Lahko možno, — vykladá akýsi kaprál, — človek sa tu v nich nevyzná. Ale ja som už prišiel veci na koreň. Ak sa ti dá oblapiť, je sedliačka. Ak sa odťahuje od teba, je paní.

Takto prežíva Kata deň za dňom. Svoju paniu snaží si získať pracovitosťou. Pri tom myslí len na dve duše — na muža a na synka Samka. Neraz jej príde na um, ako ju doveduje — ako hľadá! Aj by ta šla za ním. Tu je však ich otecko! Čaká rána, keď ho môže aspoň očima pohladíť. Čaká i večera, keď ženú húf z práce do tých hrozných pivníc. A on ani nevie. Ale svitne nedela. V kostole sa iste uvidia. Tak si stane, nech sa im stretnú zraky. A nebude mu možné nepoznať ju.

Vo vytúžený deň oblečie sa sviatočne. Taká je, ani lusk. Len trochu preblednutá od veľkých starostí a trápenia. Natiahne kožuštek, keď je tam von

zima. Na hlave plachetka, sukňa sa osieva, kapčeky klopkajú...

Vyjdúc na dvor, uzre jednorukého väzňa, rektora z Pápy a začuje, ako prosí Kelia, nenútiť ho nespôsobného pracovať. I tak v žalári a v okovách má dosť trápenia.

— Ty sa sám nad sebou nechceš smilovať,—vyčituje mu jezuita,— a cudzieho prosíš o milosť? Ak si kopal na šiancoch dosiaľ, budeš viac. Stúpaj do kostola!

Katuša sa ohliada a chce ísť. Na bielej, od zimy zružovelej tváričke zbožnosť. V rukách pátričky, ako sa patrí. Sotva však spraví krok, zamrazí ju výkrik, ako zpod zeme. Za ním druhý, tretí. Nárek sa nesie chórom po zámockom nádvorí. Väzenia sú otvorené. Vojaci vyvláčajú väzňov z dier za vlasy, za brady, za nohy, takže hlavy cengajú po kamení. Iní ich mlátia holými mečmi, palicami a býkovcami, až to duní na vychudlom tele.

— Len ich dobre! — posmeľuje Kelio. — Len ich! Naučiť ich chodiť do chrámu! — A vidiac zarytosť väzňov, skočí ku kaprálovi. Vytrhne mu palicu a počne mlátiť nešťastníkov, kade zachytí. — Takto! Tak im dať! — ukazuje.

— Slovom božím a nie bitkou máš presvedčovať! — stane si smelo pred neho vychudlý Tomáš Šteller, banskobystrický rektor.

— Tak aj ty? — vrhne sa naňho Kelio a prásik

a prásť! – Rúšaj do chrámu, počuješ to slovo!

Katuša stane za chvíľu, ako omráčená. Chce sa jej vykriknuť! Chce sa jej zaplakať! Aký zlostný je len ten mních! Spamätá sa však a pobehne. Cestou zachytí hovor oficierov.

– Hľadme, čo robia s týmito predikantmi! – povie jeden. – Ak ich nepošlú v nedeľu na šiance, bijú ich, ísť do chrámu!

– No, – poznamená na to druhý, – ak nie pre inú, pre túto príčinu musí spravodlivý Boh vyvrátiť túto pevnosť.

– Treba povedať komandantovi a vojakom.

– Tým rozkazuje Kelio!

– Teda samému Kelioví!

– Jemu zas nakladá Kollonič!

Ked' to počuje Katuša, všetko sa jej točí okolo. Slzy sa jej tisnú do očí. Ledva príde ku chrámu. Jednako sa premôže a zamieša medzi postávajúcich pred kostolom. Miesto si hned najde – medzi dievkami, pristrojenými, ako ona. Nie sú to dievky a slúžky. Sú to mladé farárky a učiteľky, vyčkávajúce svojich mužov, až ich poženú z väzenia pred oltárom. Sú radom bledé a vyplakaných očí. Nevedia si mena a poznajú sa. Čupia ani kŕdeľ splašených holubíc, hľadiac mŕkvco, nemo...

– A vy ste nie sedliačka? – dotkne sa v tom Katy susedka.

- Prečo myslíte? – zachveje sa táto.
– Ručník němáte dobre uviazaný, – pozre jej priateľsky do očí. – Nebojte sa, ani ja som nie!
– Koho čakáte? – osmelí sa Kata.
– Muža! I vy?
– I ja!
– Vaše meno!?
– Kata Simonideska. A vy ste?
– Beta Masniciusová – z Ilavy.
Potajme stisnú si ruky. Ostatné povedia si očima.
– Pochválen Pán Ježiš Kristus, – klonia sa ľudia zprava i zľava.

– Až na veky! – prejdú Kelio s kuľhavým rektorm, Jánom Bene, horším vraj ešte na väzňov než on.

O chvíľu nasleduje ich i smutný húf vycivených, zarastených, polonahých kňazov a učiteľov. Podbehnuté oči majú sklopené. Údy sa im hýbu automaticky. Ako by len telesne boli tu. Iba niektorí zdvihnú pohľad. Dajedni stretnú sa i s užaslým zrakom, čo k nim hovorí – tajnou rečou nekonečnej bolesti a lásky. Radosť zablysne na utrápených tvárich, hoc len na chvíľočku. Svit potechy zjasá i v ustatých očiach Tobiáša Masnicia. Na prísny pokyn rektarov však vhrnú sa ľudia do chrámu. Vojdú s ťažkým srdcom i tie smutné dievky. Iba väzni zastanú predo dvermi a nechcú ani krok ďalej.

– Počujte, – skočí k nim rektor Bene, dobre

ich neprebohdnúc surovým pohľadom, – nepokúšajte! Ak nepôjdeťe dobrovoľne, rozkážeme vás vyliecť.

– Ako chcete!

– Prosím vás, – vyjde v tom za nimi šedivý starček, jezuita Adam Zeiler, – nezdráhajte sa vojsť! Ak neposlúchnete, vidím, ukrutne zakročia proti vám!

– My by sme i šli do vášho kostola, nech nás nenuťte, – vravia na to väzni. – Ale takto?! Pekne to robíte, duchovní pastieri!

– Práve, ako treba! – pohodí Kelio, vrátiac sa k nim z chrámu. – Vy máte diabolstvo. To sa musí z vás vyhnáť!

Ked' ani na to nechcú vstúpiť do kostola, dohrnú vojací. Dvaja talianski dôstojníci počnú mlátiť najmä Masnicia a martinského rektora Michala Pavloviča. Potom za vlasy, za brady, za nohy – vovlečú väzňov dnu. Prítomní ľudia a medzi nimi i uplakané dievky od oltára, shliadnu opravdový zápas. Väzni vzpierajú sa, do čoho sa dá, i hoc im hlavy cengajú po kamennej dlážke. Jeden-druhý ostáva polomŕtvy ležať pred oltárom. Dobrý starček, jezuita, Adam Zeiler, prosí za nešťastných. Márne!

– Pred Bohom i pred vami, čo ste sa tu shromaždili, osvedčujem sa, – zvolá vtom od oltára Pavlovič, – keď ma sem dovlečiete tisíckrát, nebudem

účastný vašich obradov! A o týchto ukrutnostiach musí sa i jeho jasnosť kráľ dozvedieť.

– Vy nemáte Boha, ani kráľa, – znie odpoveď.

Nastane ticho, keď pater Kelio slúži svätú omšu pred božím oltárom. V tú chvíľu stretajú a poznávajú sa oči trpiteľov a ich preoblečených manželiek. Pohládzajú sa pohľadom. Rozprávajú si o láske, preňu niet diaľky, ani hrozby a ťažkostí, lebo je silnejsia ako hrob...

I breznianský rektor Ján, ukonaný, zbitý, hľadí, hľadí a ešte raz hľadí. Tá biela hlávka medzi dievčatmi taká mu je známa! Postava tiež, i rúčky. Len kde sa vzaly tie pátriky na nich? Zrazu sa mu rozleje žiar po vpadlom obličaji. Oči sa im stretňu a prehovoria. Áno, to sú oči jej! Ona je to iste! Kde by ju nepoznal?

– Katuša, – zašepe blažene pre seba.

Ona nezačuje, ale cíti, vidí – zbadal ju. Tie jeho veľké múdre oči upierajú sa na ňu, ako niekdy za šťastných chvíľ v Brezne. Sptyujú sa, i odpovedajú. Ona sa ich tiež spytuje i odpovedá na ich otázky. Naraz stáva sa jej tento chrám milým, božím. Nedala by za nič na svete toto miesto. Kelio a jeho miňstranti, i vojaci a nábožný ľud, ba i smutné postavy väzňov sa jej strácajú. Napokon nevidí nikoho – len jeho...

— Dominus vobiscum... ozve sa sonórny hlas kňazov.

— Et cum spiritu tuo, — odpovedá ostro Bene zpoza organa.

Nič ju nevyruší. Zdá sa jej, snije o svojom stratenom a najdenom šťastí. Čo skúšila, ako by z toho nebolo nič pravdou. Pravdou je len, že si našla jeho a on ju. Pôjdu si v duchu za svojím Samkom a horúca túžba troch sŕdc sleje sa vo veľkú radosť.

V tom sa ozvú jemné zvonky. Ľudia si kľakajú a križujú sa. I ona si kľakne, ako ostatní. Iba väzni si nekľaknú. Meravo stoja, ako sochy. Ona to vidí. Predíde jej, ani ona si nemala kľaknúť. Pozre na muža, keď zrazu skočí k nemu akýsi vojak. Obráti proti nemu pažbu a — bác! Udre ho do pŕs, až buchnie o mûr a zrúti sa na zem.

— Ach! — úzkostlivý výkrik vyderie sa jej z hrdla. Pátriky jej zahrkocú na kamennej dlážke. Za nimi sosutí sa i ona.

Ked' otvorí oči, poznáva — je v svojej kuchynke u prefektov. Domáca pani sedí vedľa nej a hľadí jej mäkkoo do očí.

— Katuša, čo sa ti stalo? — utiera jej tvár octovou handrou. — Koho si videla v kostole?

– Ja... ja... – zamre jej slovo na perách.

– Neboj sa, – pohladí ju po hojných plavých vlasoch, – ja ťa nezradím! Ja viem...

– Videla som jeho, – zašepce, ako by sa ľakala tých múrov. – Jána Simonidesa som videla.

– A kto je to?

– Brezniansky rektor, – vzdychne. – Môj muž!

– Tušila som! – skloní sa k nej pani. – Na sedliacke dievča zdala si sa mi priučená.

– A ozaj ma nevydáte? – chytí jej ruku a podnesie k ústam. – Ja by som už ani nedbala. Ak má zahynúť on, nech zhynieme spolu. Ale máme malého synka v Brezne. Ten čaká...

– Neboj sa! – uisťuje ju prefektová. – Si na dobrom mieste. A maj trpežlivosť! Za mužom nechod, zmárniš jeho i seba! Príde však čas a vy sa shliadate i porozprávate spolu.

– A kde?

– U nás!

Katuša, získajúc si srdce pani prefektovej, teraz už trpeživo čaká. Dlho jej je, dlho. Nemôže to však už byť ináč. Keď idú väzni na prácu alebo z nej, zúmyselne vyjde na studňu. Aj sa stretne neraz s očima svojho druha. Zbadá v nich radosť a to ju poteší. Teraz už vie i rektor Ján, koho má v tom kuchynskom okne u prefektov. Raz sa jej podarí nahovoriť istú ženičku z poddaných, čo odrabajú

panštinu na šancoch s väzňami – podať mu niekoľko riadkov a trochu peňazí. Počuje však, odbili to na ňom. Dostal ľažké okovy na noc a musel ležať v klade.

– Vidíš! – kára ju pani. – Nebudť netrpezlivá! Ináč pokazíš všetko!

I dá si povedať. Koná si svoju povinnosť verne, svedomite. Najradšej však ide do mesta. Najmä na trh do Hlohovca. Tu sa stretne so seberovnými, i s Betou Masniciuskou. Vyžalujú sa, potešia. Tu počuť všetko, čo sa deje. Kelio vraj zúmyselne chodí k nemocným so sviatosťou blízko pracujúcich väzňov. Ak si títo nekľaknú, vojaci ich bitkou musia donucovať. Tak sbili nedávno vyše sedemdesiatročného farára Gregora Illéša. Učiteľ Bene prebil mu hlavu. Istý dôstojník mal toho už dosť a okríkol ho: Nuž ty kuľhavý pes, kto ti dal tú moc takto trýzniť nevinných ľudí? – Prečo nevzývajú Boha? – odpovedal Bene. – Vzývaj si ty tohto Boha svojho! – ozval sa na to Pavlovič. – My vzývame svojho pravého Boha! – Čože! – vrhol sa učiteľ na Pavloviča a zlomil mu palicou ruku, z nej sa valila krv. – Choď a povedz Keliovi, – vraví mu zranený, – nech nehovorí viac, že je jeho obeť nekrvavá! Dnes ju, ako Pilát, smiešal s krvou nevinnou!

Rany sa množia, zato – rozpráva sa v meste –

väzni nie sú zlomení. Voňahdy im dali kopať nový žalár. Oni prosia jezuitov, nenútiť ich na to. Keď sa im vysmejú, povie Štefan Hárssányi: Vy chýrni buntoši, ani Židia a pohania nerobili to s apoštolmi! Apoštolov zavreli do žalára, ale ho aspoň nemuseli pre seba kopať. Na ich ospravedlnenie – zdvihnuť motyku, hovorí – ja prvý zakopem do zeme pred vami...

– Podivní ľudia, – poznamená pani prefektová, keď Katuša rozpovie, čo počula. – Musia byť presvedčení o svojej pravde.

– Sú, – prikývne táto.

– Len keď sú i tí druhí!

– Kto? – zadiví sa slúžka. – Azda i Kelio?

– I ten!

– Aké je to smutné, keď je na svete viac právd, – vzdychne si Simonideska, – a pravda môže byť len jedna!

Sneh sa popúšťa, sedmikrásky rastú na pažiti. Oráči kýpria drevenými pluhmi drobnú, čiernu zem. I škovránok zašveholí nad leopoldovskou pevnosťou, keď istého dňa pozre pani prefektová Katuši nežno do očí.

– Pred večerom nechodź nikam, – vraví jej. – Vy mohla som si od muža Simonidesa. Príde k nám. Mám prácu preňho!

Zieňaťu tisne sa krv do tvári. Chytí obe ruky pani

prefektovej a pritisne k ústam. Nech si neodtiahne, posype ich bozkami.

— Konečne! — zavzdychne si zhlboka. — Ako sa len stretneme? Čo si len povieme? Či ma nevyhreší, keď som prišla sem a Samka nechala na seba? — hučí jej v hlavičke a nevie si miesta.

Po obede rýchlo si všetko porobí. Potom si sadne v kuchyni niečo šíť. Srdce jej dobre nevyskočí. Zamýšla sa, zamýšla. V predvečer vyruší ju pani.

— Katuša, — usmeje sa na ňu, — padol mi prstienok v izbe. Chod', pohľadaj mi ho!

— Prosím, — ide poslušne. Hľadá prsteň i najde ho pod stolíkom. Ako však vstane so zeme a zdvihne hlavu, div nevykríkne. Vo dverách stojí vysoký, štíhly mužský a díva sa na ňu hlbokým zrakom milo, prívetive.

— Janíčko! — zastone a je mu v náručí.

— Katuša! — zobjíma si rektor Ján svoju ženu. — Zdá sa mi, roky čo sme neboli spolu. A ty si prišla za mnou i do tohto pekla! Moja, moja Katuša... moja...

Zamílknu, nevediac prísť k slovu. Slzy ich zalejú od veľkej radosti. Ani dobrá pani prefektová nevie sa zdržať plácu. Odvráti sa a vyjdúc, pozorne zavre za sebou dvere.

Ked' prevládzu prvé pohnutie, hľadia si do očí a nevedia sa prenadvátať. Stanú sa na chvíľu deťmi,

opravdovými deťmi. Len potom si uvedomia svoj stav i povinnosť, využiť tú štipku času čo najlepšie.

— Čo náš Samko? — spýta sa jej. — Ako si prišla sem? Nevyzradí ťa pani prefektová? Pred vojakmi si istá? — zasýpa ju otázkami, nečakajúc ani na odpoved.

Ona ho uspokojuje a hovorí mu o všetkom možnom. Je to i dve-natri, ako by strácala rozum. A zasa sa spamäta. I složí si tú strojnú plavú hlávku na jeho prsia. A znova plávajú im oči v slzách a pery vlhnú na perách.

— Jednak je len Boh dobrý, — šepce jej do uška, ako by sa bál niekoho. — Nikdy som nemyslel zažiť tu takú chvíľu. Ja som ťa poznal v kostole. I to viem, že si zamdlela. Nemala si sa tak rozčuliť. Vieš, my sme na bitku navyklí a znesieme veľa. To už Boh tak dáva. Teraz však tu dlho neostaň. Vráť sa do Brezna k nášmu dieťaťu, vychovávať ho! Včera bol u nás Kollonič. Hrozil nám galejami, keď nepodpíšeme. Moji bratia nepodpisali, ani ja som nepodpísal. Nehneváš sa preto na mňa?

— Nehnevám, — vravia jej ústa, ale oči pláčú.

— Povedali sme si — vydržať.

— Áno, — zašepce ona. — Len keď je to ťažko! Ja by najradšej umrela tu s tebou.

— Máme Samka!

— Vedť to!

— A ty musíš k nemu...

— Pôjdem, drahý, — objíme ho znova kŕčovito. Potom, skočiac do kuchyne, prinesie mu čosi. — Na, — tisne mu do ruky plný mešec, — vezmi si! Pre Boha ťa prosím!

— Ty... ty... ty moja, — pobožkajúc si ju, usmeje sa na ňu. — I tebe sa zíde. Mne by to vojací pobrali. Čo sa nás tí narevidujú! Čo najdú, poberú. Ja už mám môj najväčší dar, — díva sa jej do očí. — Obrázok tvojej tváričky, čo si v duši odnesiem so sebou.

— Nie, Janíčko, — bráni sa ona zúfalo. — Ak ma máš rád a aj svojich breznianskych priateľov, vezmi si ten groš! Podel medzi bratov! Tak ho skôr ukryjete. A tu čo máš? — pozerá odreniny na jeho rukách, snažiac sa uviesť reč na iné.

— To od okov!

— Keby ťa mohla vykúpiť!

— Vykúpi nás náš milý Spasiteľ, — usmeje sa šťastne. — Ja verím, príde hodina nášho vyslobodenia. Snívalo sa mi, boli sme v Drakšiari, ty, ja i náš Samko. Strhla sa ohromná búrka. Tu sa však naraz rozídu mraky a slnko zasvieti na nás troch. Vidíš, drahá, pomysli si na to...

Ani nezbadajú, len keď je už večer. Simonides odchodí šťastný do svojho žalára. Teraz ho už ozaj nič

nebolí. Duch jeho teší sa obrazu tej krásnej ženskej tvári a nezapomenuteľných belasých očí.

Večer dňa 15. marca 1675 stojí s desať vozov pri bočnom východe zo zámku. Sú tam v hustnúcom šere. Nikto ich nezbadá. Len biela, mlaďušká sedliačka tlačí sa k múru. Tuší, čo sa chystá. Striehne a tisne k srdcu bielučkú mužskú košeľu.

Skoro na to vyjdú väzni. Vojaci rozkážu nasedať. Tu ona rozhliadne sa po vozoch a skočí k jednému.

– Čo tu chceš, pľuhavstvo – okríkne ju vojak a pristaví.

– Len toto, pán vojak, – podnesie bielizeň. – Košeľu mužovi, – povie v slzách.

– Aleže mi idť! – odstrčí ju surovo.

– Máš sa načakať, kým si pospíte spolu! Hehehe!
– rehlia sa vojaci.

Vozy zrachotia a s Bohom!

– S Bohom! – hľadí dlho do hustnúceho šera Katuša Simonideska.

Po odchode väzňov rozletia sa ženy ako opustené holubice na všetky strany. Odoberie sa od dobrej panej i Katuša, spokojná s tým, čo dosiahla. Ide do Brezna a nie naprázdno. Na dne svojej ubolenej duše nesie si obraz svojho muža a Samkovho otca.

IX

Za fortňou leopoldovskej pevnosti sadne na vozy z tridsiatich štyroch väzňov – len tridsaťdva. Dva-ja, vyčerpaní na smrť od bitky a hladu, nemôžu už z miesta. Chystajú sa do kraja, kde sú Kelio, Kollo- nič a Szelepcsenyi, ba ešte len i jeho cisársko-krá- lovská jasnosť Leopold I. – veľmi malí páni.

– Hio! Hio! – potŕhajú liacami pohoničia. Šľaha- jú i bičom do koní. Rozkaz je, majú hnať čím rých- lejšie. Zbytočne nezastávať a mestám sa vyhnúť. Neísť ľuďom na diváky. Na ľažkých vozoch sedia i vojací v plnej zbroji. Väzni sú sputnaní a v okov- vách. Ujsť – niet ani pomyšlienky. – Hio! Hio!

– Kam nás to vezú? – nakloní sa Masnicius k svojmu druholi.

– Kto vie! – odpovie Simonides, zahľadiac sa do noci. – Ideme azda k vám, do Trenčianskej!

Pri Novom Meste zabočia vozy dolnou cestou a ženú Moravským Lieskovom hore dolinou rovno na Moravu. Ľudia už i v obci, najmä však na ko- paniciach vychodia do poľa. Poznajú ich, kto sú.

– Kam idete? – volajú na nich, hoc im i vojací hrozia.

– Nevieme! – zneje odpoved i tu, i tam. – Po- vedzte našim, vezú nás von z krajiny!

– Pán Boh vás ochraňuj!

Ked' prídu na šiance, prejme srdcia úzkosť. Zahľadia sa utrápené oči do očí. Pohladia kde-tu vynorenú chalúpku, rozložené mladnúce hory. I zasľzia.

– S Bohom, otčina! Či ťa ešte kedy uvidíme?

– S Bohom, Katuša! – zavzdychnie si Simonides, obratiac svoj zvlnhlý pohľad dolu dolinou – S Bohom, Samko!

– Alžbeta... Betka malá, s Bohom! – zastone Tobiaš.

Rachocú ťažké vozy dňom, rachocú i nocou. Vežú do šíreho sveta nešťastníkov, čo radšej zomrú, než by sa spreneverili svojmu presvedčeniu. Ľudia ich ľutujú, vojací nadávajú im do bláznov. Oni nič. Ich vychudlé, vycivené telá stávajú sa bezcitnými. A duch? Ten je pánom vo svojej ríši, kam surová vojenská kliatba nezasiahne. Vedia, pre tento svet pomohli by si ľahko. Čo však z toho? Svet do času, Boh na veky! Szelepcsényi? Kollonič? Ľudská moc a sláva? Nie! Napokon zvíťazí Boh a verní svedkovia pravdy jeho!

– Hio! Hio!!!

Tak prejdú Hodonín a mesto za mestom. V štýrskom mestečku Schottwiene čaká ich prekvapenie. Tu najdú svojich spoluväzňov z Branča a Komárna.

– Jurko, Jurko, – pozdravia sa Simonides a Mas-

nicius so srdnatým Lánim, – tak sa zasa vidíme? Čo to len z nás bude?

– Ale nič sa nebáť, – usmeje sa tento. – Do smrti vydržíme!

Vojaci ich obstanú. Je ich vraj dve kompanie. Sú naverbovaní v Uhorsku a Rakúsku do pomoci španielskemu kráľovi proti vzbúreným Messínčanom. Títo suroví chlapi, posbieraní so všetkých strán, majú ich odviesť do Neapola, kde ich už čaká určenie.

– Hej, vy rebelanti, buriči, – kričí vtom na väzňov akýsi zlostný, fúzatý človek v oficierskom odevе s chlpami obočia nad pichlavým zrakom, – máte peniaze na povozy?

– Nemáme, – povedia mu väzni ľahostajne.

– Tak vozy obrátiť, – zavelí, – a pôjdete pešo!

– Nech je vôľa božia! – ozve sa v niekoľko rečiach.

– Kto je to ten pán? – spýta sa Simonides vojaka.

– Kapitán Juraj Gemanner, – pohodí ten sucho. – Kollonič mu vás dal na život i smrť. Dajte si pred ním pozor!

Rektor Ján má nejaký ten groš, čo mu dala Katalína. I kamarátom rozdal – skryť, ako možno. To však má byť len na najnevyhnutejšie.

Ked nemajú na povozy, vezmú ich vojaci sputnaných medzi seba a ženú, ako dobytok. Iba von-

koncom bezvládneho Johana Večeyho naložia na záprah, ťahaný volmi a tak idú. Schotwienci, viac, ako úbožiakov strkajú a bijú, hľadia na to, ako vyjavení. Pohoršujú sa, i pláčú.

Je jar. Snehy a ľady tu, vo vysokých vrchoch, práve sa púšťajú. A oni v putách skalnatými cestami po vode i suchu musia sa predierať. O polnoci pristavia sa v nejakej krčme.

— Pán kapitán, — vravia Gemannerovi, — prosíme vás...

— No, čo? — pozre na húf utrmácaných ľudí zvysoka.

— Dajte nám to diurnum, čo sme od Leopoldova dostávali, — postaví sa pred tvrdého oficiera Simonides. — Je to päť krajciarov na deň. Najmeme si aspoň niekde vozy!

— A potom, dajte nám dolu putá, — doloží Láni smelo. — Inak nevieme chodiť!

— A vy rebelanti, — zgáni kapitán na nich s výsmechom na bezcitnej tvári, — čože by ste ešte nechceli?! Ani jedno, ani druhé! Keď ste vy neposlúchli na hrozby a prosby takých vznešených pánov a biskupov, teraz skúste, ako sa vám bude žiť! Ja, veru, nedbám, keď i všetci podochnete hladom!

Sotva sa složia na oddych, o tri hodiny rúšajú ďalej. Ledva sa strcrajú. Pre putá a hroznú ustatošť padajú na zem. Keď to nejde nijako, snímu im vo-

jaci na druhý deň s jednej nohy okovy. Len na jednej ruke i nohe ostanú sputnaní. I tak sa im hned ľahšie kráča.

Takto oni idú horami, vrchami – hladní, otrhaní, bosí. Kto ich stretne, zastaví sa, nevediac, čo si myslieť. Mnohí, keď môžu, proste vyhnú smutnému sprievodu. Kto nevládze a zaostáva, dostane šabľou, alebo býkovcom, ako nerozumné hoviadko.

– Čo nekráčaš poriadne? – letí s hroznou kliatbou na ustatého Nikleciusa, ktorý ledva údy vlečie za sebou.

– Nevládzem!

– Tak zdochni tu! – praští ho vojak palicou. – Bude nám aspoň ľahšie.

– Ale nebud taký, – tíši druh rozkateného.

– Čo ti povie kapitán, nech to vidí?!

– Nič, – mrdne plecom. – Vieš, čo mu naložil Kollonič? Hlavné je, aby sa z týchto blúznivcov nevrátil domov ani jeden! No, a to bude, keď sa tu vyvrátia. A myslíš, dajú nám za túto čriedu, čo nám patrí?

Pri rieke Mure zastanú. Potrebujú loďku, na nej by sa plavili do Št. Hradca.

– Najmíte si hajov, – okríkne ich kapitán Gemaner. – Ináč pohádžeme vás do rieky, ako žaby!

Väzni hľadia zúfalo jeden na druhého. Peňazí niet.

– Nebojte sa bratia! – povie Simonides. – Najde-

me, čo treba! – Niečo dá sám, niečo posbiera od kamárov a vyplatí desať zlatých za všetkých. – Katuša, Katuša! – zavzdychnie si vrelo. – Boh ti odpáť, kde si!

Ináč on je jednostaj pri svojich. Duch víťazí nad hmotou a pre lásku diaľky niet. Márne vojací kľajú, márne nadávajú. Daromne i bijú. On prekladá nohy, ako druhí. Márne navráva prešibaný Gemanner podpísat reverz. Nad jeho dušou nemá moci. Láska mu ju sladí, viera učí i hory prenášať. To je jeho šťastie.

Ked' vystúpia z lodky, ide sa na suchu ďalej. Raz-dva... raz-dva... raz-dva. Kto zaostáva, ten to odnesie.

– Čo nekráčaš, ty vôl? – bijú Michala Miškolcynho, reformátskeho kňaza.

– Okovy mám na oboch nohách! – napína sa, ako môže, až sa pod údermi zrúti na cestu.

– Čo je toto za národ?! – zašomre kapitán, idúci na koni. – Ani najmenšieho z nich nevieme obrátiť?

– Ty to jakživ nepochopíš, – pomyslí si, vlečúc sa vedľa, Simonides.

Dňa 4. apríla zastanú v svojej trúchlivej púti na ulici Lublane. Ľud sa shfkne. Posmešne hľadí na otrhancov, polonahých, bosých. Na ich ranavé nohy, zarastené, vycivené tváre.

— A to sú vraj klerici! — zaznie zo zástupu. — Ha-haha!

— Dobre, že sa nám tu neukážu nahí! — počuť zas. — Čo to máte za biskupa, keď sa o vás lepšie nepostará?

Rektor Ján hľadí na všetko, ako by toho ani nebolo. Jednako ho zaujme, keď zbadá i kňazov v pestrom dave. Niektorí sú i citní. Podajú im potajme niečo pokrmu. Ale prídu jezuiti a chcú sa s nimi hádať.

— Vy máte inú múdrost a my inú, — povie im.

O dve hodiny nasleduje cesta ďalej a len ďalej. Už len pod vojakmi a koňmi ozýva sa zem. Väzňovia sú bosí. Len blato ak sa rozčlapne pod ich doráňanými nohami. Kade idú, ostávajú znaky krvi a hnoja. Údy si už ani necítia. Len idú a idú — raz-dva... raz-dva a ako kto. Najviac ich trápi, keď im ani len rozhovoru nedovolia. Vojaci však jedni idú ďaleko vpred, druhí sú vzadu. Nuž vyprávajú si potichu. A keď nie inak, teda očima.

— Všetkému príde koniec, — pohodí Láni kamarátom.

— A všetko na svoju pravdu a spravodlivosť, — prisvedčí Tobiáš.

Vedľa nich vlečie sa mŕkvo rektor Ján. On rád blúdi zrakom po skalnatých vrchoch a kypiacich bystrinách. Upomínajú ho na rodný kraj. Niekdy mu obraznosť predvádzza hotové vidiny, miesta

i postavy. Na ne hľadí v duchu, s nimi konverzuje. Ľahšie mu je takto. Niekdy si zas stavia sám otázky, hľadá odpovede. Uvažuje, uvažuje...

– Čo len trvá v nás? – stúpa i teraz, ako stroj, hoc okovy na lavej nohe vžierajú sa mu do mäsa. – Hlad a nahota, kliatba a bitka – sú naším údelom. Zviera by to už neuneslo. Pomaly nás je len hľba kostí, kože, uzly natrhlých nervov. Jednako vzierame sa, jak črviačik, do stromu života pre ten lúč nádeje! Čo to má za smysel? Hannibal šiel svojho času cez Alpy na Rím. Čo tento trúchlivý pochod nás rabov a otrhancov? Preporodí naša obeť svet k lepšiemu? Zúrodní sa kamenistá cesta, pokropená krvou nášho tela? Je každý človek ozaj na obraz boží stvorený, keď tak mnohí nosia obraz diablov v najzrelejšom veku? A takých je veľa, veľa! Čo z boja proti presile? – Hned' sa mu však ozve v duši: a mohol by si inak? Veď sa ti celý tvoj svet zrúti na hromadu! Čím ospravedlníš ohromnú prázdnosť, čo ťa obstane? Láskou k žene a k dieťaťu? I túto lásku zošľachťuje viera v Boha, ktorý jej dáva pravý smysel a tebe káže vydávať svedectvo až po kríž Golgoty. Tažká to úloha? Iste! Ty ju však musíš vyplniť. Musíš, lebo nemôžeš inak!

Takéto myšlienky rozrývajú mu vnútro. Trápia ho, i bavia. Na šťastie skončí sa to vždy otázkou – Ked Boh s nami, kto proti nám?

— Počuj, Janko, — vyruší ho Láni z dumania, — hovoriť nám nedovolia. Čo by sme si teda zaspievali.

— A to nám dovolia?

— Skúsme to!

O chvíľu najprv tichúčko a ojedinele, potom vždy silnejšie a širšie zneje pieseň Gustava Adolfa. Vzmáha sa v chorál a letí do vrchov:

Nezaufej stádečko malé,
byť tvých nepriateľ tá vúle
byla konečne tě zhladit...

odbýja sa mocne od skál a vracia, pršiac v opätovaných zvukoch na trúchlivý zástup.

Nechť v zlosti své jak chtí, běží,
to však, co chtí, neobdrží....
Bůh ví, jak svých má ohradit...

spievajú spoločne Slováci, Maďari, i Nemci pod tlakom jednej bolesti a v zápale jednej nádeje.

Prekvapení vojaci pozrú jeden na druhého. Niektorí sa i rozbehnú za rabmi, zaraziť hymnu palícou a šablou. Keď však vidia, zástup ožíva, údy sa vystierajú, pochod je istejší — vrátia sa k svojmu veliteľovi oznamíť mu to.

– Čo s nimi? – spytujú sa kapitána Gemannera.

– Hovoríte, lepšie stúpajú?

– Lepšie.

– Tak ich nechajte, – pohodí rukou, – nech si stelú svoje pesničky pod nohy! Bude i nám veselšie.

Dve míle pred Triestom dostanú rozkaz sniať si okovy. Nech nevzbudia zbytočnú pozornosť! Sadnú si tedy vedľa cesty a skalami na skalách pretíkajú železá a retiazky, až si ich sosnímu. Nie je to ľahká vec. Mnohým vrezaly sa do opuchnutých nôh. Ako viacerí, i Láni a Simonides musia si kúsky visiaceho mäsa vyrezáť. Tak sa osloboodia od okov a zahodia ich od seba.

Jak v pravde Bůh Bohem vždy jest,
tak všech nepřátel zlostných lesť,
i jich zlé usilování
jistě v posměch Bůh uvede...

zaspievajú si oslobodení od pút radostnejšie:

A svých předivně vyvede
ze všech bíd a sužování!

V Trieste ich čaká nová skúška. Zavrú ich všetkých na predmestí do maštale, páchnucej hnojom a nečistotou. Sotva si oddýchnu, príde k nim

kapitán Gemanner so sekretárom a zástavníkom.

— Pozobliekať sa! — zavelí prekvapeným.

Väzni hľadia jeden na druhého, tu zas na kapitána v nedorozumení.

— Zobliecť sa, svine! Nerozumiete? — zareve na nich znova. — Vizita!

Úbožiaci shadzujú na to svoje handry. Len bieleň im nechajú. Odev, i čo mimo toho u nich najdú, vojaci všetko odnesú.

— A teraz vás dám všetkých ostríhať a oholiť, — oznámi im kapitán svoje rozhodnutie. — Tak radom!

Vtom už i vojdú vojaci s potrebným náčiním a strihajú, i holia väzňov jedného za druhým. Za niekoľko hodín všetci sú obriadení do nepoznania. Hľadia na seba, ako cudzí. Len po hlase vyznajú sa, kto je ktorý.

— Tak nám dajte aspoň naše šaty zpäť, — nástoja takto pokorení.

— Vojenské dostanete! — odsekne zástavník.

Táto odpoved zarazí ich ešte viac.

— Vojenské! Aké vojenské? — strkajú holé hlavy dohromady. — Len nás nechcú vradiť medzi vojakov? Pošlime ku kapitánovi poslov! Nech nám povie, čo chce s nami! Kam nás to vedie?

Posli aj idú ku Gemannerovi. Ten ich však na krátko odbaví.

— Ked' teda chcete vedieť, vedzte, — vraví im

tvrdo a zvysoka. – Jeho jasnosť kráľ dal vás Kolloňovi, Kollonič zas mne. Mám vás odviesť na miesto, odkiaľ by ste nikdy viac neprišli do Uhier. Tomu môžte vyhnúť, ak vstúpite do vojska. A to do služby jeho jasnosti španielskeho kráľa. Hned vám doručia písmo, z čoho porozumiete všetkému.

Sotva to posli oznamia svojim, vyženú všetkých na dvor. Dve hodiny tam sedia v prachu a na slnci. Príde zástavník so sekretárom a chcú popísat mená, čas a miesto narodenia, rodičov atp.

– Ani slova! – mrkne Láni na priateľov.

– My sme bojovníci za pravdu božiu a nie za moc tohto sveta, – povie rektor Ján.

Medzitým vojaci už vynášajú celé stohy vojen-ských šiat. Vidieť, čo mienia s nimi.

Vyjde k nim i kapitán a natiahne vľúdnú tvár.

– Pozrite, – vraví im, – lepšie vám je stať sa vojakmi, než ísť na galeje. Ináč i tak všetkého pozba-vení a nahí, zahyniete hladom. Ako vojaci dostanete každý po päť groší na deň. Ak nepristanete, nečakajte nič odo mňa!

– Pán kapitán, – pozre mu Simonides smelo do očí, – my sme nie súci za vojakov. Jedni pre vek, druhí pre telesné vady a slabosť. Všetci však pre svoje povolanie. Kráľ i Špaňielci majú dosť zdra-vých a silných vojakov. Našich služieb nepotrebuju.

– Ba je to ako na posmech i pre vojenský stav,

i pre tých mocnárov, – ozve sa Láni, – nás – takých-to bedárov – za vojakov verbovať!

– Sme vašimi väzňami, – doloží Tobiáš. – Robte s nami, čo sa páči!

– Taák? – zgáni kapitán na Masniciusa a zdvihnúc palicu, počne ich mlátiť. – Nate tedy! Nate! Nate! – praští na chrbtoch i hlavách. – A vy čo tu stojíte? – skríkne na vojakov. – Bite ich! Bite, kade pochýtíte!

Vrhnú sa na nich i tí, bijú ich, kopú, zauškujú. Nešťastníci len čo si hlavy zakryjú rukami.

– Oblečte ho! – ukáže Gemanner na Štefana Fileckého, obstojného chlapa.

Aj mu navlečú vojenský odev násilím. Tu ten počne zúriť. Poshadzuje vojakov so seba. Strhá šaty kus za kusom. Žoldnier ho schytia, mlátia – darmo! Ked' ustanú, pripojí sa ubity Štefan k svojim druhom.

– No, – zastrája sa kapitán, – prasce! Vojakmi nechcete byť, do horšieho prídeťte. Prisahám!

Nastupujú na loď pokračovať v púti. Na väzňov však nedopadne jedinký úsmev modrého Jadranu. Vženú ich do tmavej, úzkej, smradlavej miestnosti, čo len malým otvorom svrchu dostáva niečo čerstvého vzduchu. Mdloba, závrat sa ich chytá. Ked' kto letí s nôh, zdravší pomôžu mu pod tú dieru shora – nadýchať sa povetria. Vypukne morská ne-

moc, nevedia si rady. Ešte i v tých surových vojakoch ozve sa svedomie. Kožky z jabĺk a citrónov pohadzujú otvorom úbožiakom – uťaviť si neduh.

– No, to už nevydržím, – vraví Láni svojim, rektorovi Jánovi a Tobiášovi. – Len nech vystúpime, spravím niečo!

– Čo by si len spravil, Jurko, čo? – Hľadia naňho bezradne.

– Skúsim utiečť!

– Lapia a zabijú ťa...

– Nech! – mihnú sa mu bielka. – Čo utratím?
Takto žiť, lepšia smrť!

A troje priateľských očí nevie na to, len zadívať sa nemo do práz dna.

V noci strhne sa krutá búrka. Loď letí do výše a zasa bezvládne klesá do hlbky. Víchor skučí. Divoké vlny bijú, v bokoch práaska. Z cestujúcich nikto nezaspí. Vojaci v svojom oddelení sedia, čakajúc, čo bude. Dvaja jezuiti prišli medzi nich. Klačia pri dverách a modlia sa.

– Len sa modlite, patri, za nás! – ponúkajú ich ešte vojaci. – Ináč nás ryby zjedia do rána!

– To je trest! – zdvihne hlavu jeden z mníchov. – Trest boží veru!

– Čože sme my spravili Pánu Bohu?

– Vy nie, – vraví pater, – ale tí, čo sú pod nami.

– Predikanti?

– Tí!

Vtom počuť z hlbín spev, čo ani povyk divej búrky neutlmí. Raz slabšie, raz zasa silnejšie nesie sa chodbami, až do miestností pre vojakov.

Bud' jen dobré myсли, malé
stádečko boží, té chvíle,
bojuj smeľe za česť boží!...

On tvých nepřátel ukrutnosť
porazí a dá je v lehkosť,
když pomstu zlau na ne složí...

– Čo to? – sputujú sa cestujúci.

– Predikanti!

Nad ránom búrka stíchne. Ľudia si odpočinú, hoc loďou ešte vždy hádže. I väzni zabudnú na svoje trápenie. Na špinavej dlážke opretí jeden o druhého spia kamaráti, Tobiáš, Juraj, Baltazár, i Ján – sediačky. Duše ich tešia sa iste v jase večného svetla, v ňom miznú tmy i najkrutejších chvíľ.

V Pescare vystúpia na breh. Znovu im dajú okovy a putujú, jak stádo, hnaní vojakmi ďalej. Sýtobelasá, južná obloha hľadí len a hľadí na smutný pochod ranavých otrhancov. Z ľudských očí srší najviac oheň výsmechu. Kde-tu stretnú sa so sú-

citom. Slabosť a všelijaký neduh podtína im nohy a oni musia do príkrych Abruzov. Vlečú sa, jak môžu. Kde opierajúc sa jeden na druhého, kde štvornožky. Citronové a pomarančové sady ich nepotešia, tmavé cypry a pinie nepoľutujú. Skôr sú znakomich nekonečného smútka a nešťastia! Strkaní a bití – padajú bezvládne. Trúchla silhueta padá na biele steny brál, kade sa vlečie pochod odsúdených na smrť. Chudák Korody, už je len tôňa! Kto nemôže ďalej, dostane sa na osla. Dostane i Štefan Seley. Ale osol nestúpa dosť rýchlo, preto vojak mláti Seleyho. Praští ho do tvári palicou a zláme mu nos. Úbožiak zakrvaví seba, i osla. Gregor Illés, starec zničený bitkou a červenou nemocou, ide tiež na osli, podopieraný druhmi so dvoch strán. Letí však na všetky strany, pracujúc už k smrti. Na veľmi príkrom mieste neudržia ho vzpäťe ruky. Padne na zem a skoná. Vojaci stiahnu s neho rozodrané handry a nahého hodia ho, ako zdochlého psa – vedľa cesty.

Díva sa na to Juraj Láni a zatne zuby! V jeho vzdorovitých očiach ešte vždy jest ohňa. Priatelia pozrú nemo naňho. Vedia, čo búri v ňom.

Tak sídu do mestečka Capracotta, kde im zničeným a krvácajúcim sosnímu niečo z pút.

Na ceste z mesta do Neapola zunujú už dohliadať i sami vojaci. Kompánia ide popredku,

kompánia za väzňami. Kráčajú najprv pomedzi záhrady, potom pomedzi vinice.

Južné slnko už dobre pripeká. Stromy vedľa cesty sú dobrodením. Podivný zástup mučených vzdelancov vinie sa nadol k moru.

— Počuj, Tobiáš, — mrkne Simonides na druhu, — Jurko je už tam.

— Ozaj? — obzre sa tento. — Mohli by sme i my.

— Mohli! — prisvedčí mu viac očima. — Až príde me na vhodné miesto.

Srdce im silnejšie zabúcha. Ohliadajú sa vpred i vzad. Vojaci sú ďaleko. K tomu ešte stúpa na ceste oblak prachu. Láni zmiznul, čo keď sa stratia i oni? Nepodarí sa? Dobre! Ak sa však podarí? Ved' je toto už vôbec nie vydržať! A svet je jednako len pekný. I žiť sa chce. Chce, chce, chce!!! Ako by sa nechcelo?!

Neváhajú dlho. Na zákrute zbadajú niektorí z väzňov, ako sa dve postavy zpomedzi nich vrhnú do viníc.

— Kam idete? — volá ktosi za nimi.

— Na stranu, — odsekne Tobiáš.

Večer je však potom súdny deň. Vojaci zbadajú, traja z väzňov sú preč.

— Kde sú? — vyšetrujú zlostne.

— Vy musíte vedieť, kde sa stratili! — zúri Gemaner, ako besný.

– Nevieme!

– Neviete? – zareve a zasa sa začne tortúra. Hlavá, nehlava – tlčú všetkých, ako vedia. – Ešte neviete?

– Nie!

– No, ja si poradím i bez vás, oplani! – zaprisahá sa kapitán a už aj ide niekoľko vojakov zpäť do Capracotty.

Pobehajú mesto, prekutajú okolie. Vrátia sa bez väzňov. Čo robiť? Kapitán vyzve vrchnosť vystriehnuť ubehlíkov. 100 dukátov odmeny dostane, kto ich dochytí. Tak! A smutný sprievod pohne sa ďalej...

X

Ubehlíci, hodiac sa do viníc, učušia sa najprv v listnatých klíčoch, ani splašená, divá zver. Zaprášená, biela cesta vinie sa nablízku. Nepozorný beh mohol by ich prezradiť a bola by veta. Tažko dýchajúc, pritlačia sa k zemi, čo je na šťastie taká špinavá, ako oni. Počkajú, kým zmíknu ľažké kroky vojska a galop koní.

– Sú už preč? – dáva Simonides znak druhovi viac očima, než šeptom.

– Ešte nie, – odvetí Tobiáš posunkom. V jeho pohľade odzrkadluje sa nádej uštvaného človeka,

čo vie, že je medzi životom a smrťou. – Hľad, hen je akási búda! Podľme ta!

Pobehnú. Tu ich však naraz krik búši do tvári. Akýsi sedliak s vínom a dvoma oslami utiahol sa sem pred vojskom. Kričí zo strachu pred ubehlíkmi. Mohol by ich hned prezradieť.

– Nadol, Tobiáš, nadol! – nestráca rektor duchaprítomnosti.

Hodia sa do neveľkého údolia. Dúfajú, tu ich vojaci nevidia.

– Hav – hav – hav, – vrhnú sa v tom ovčiarski psi na nich. I pastieri s krikom.

– Naľavo, Janko, do jarku! – volá zas Tobiáš.

Skočia, ako štvané jelene, tušiace kopovov. Povedomie nebezpečia ženie im dušu na jazyk. Možnosť slobody zas dodá im, vybiedeným, naraz veľkej sily. Putá majú len okolo pása a na jednej ruke. Bežať môžu, ľahko sa je však prezradiť. Po okovách by ich každý, nech sa s nimi stretne, poznal. Ale nech!

Učupia sa do veľkého, tŕnistého krovia a vyhliadnu len po dobrej chvíli. Nevidieť nikoho. Iba stávská Capracotty rysujú sa v diali za stromovím. Obloha upiera na nich svoj usmiaty belasý pohľad a zo zeme prelieva sa do nich nevšedná sila. Oči sa im stretnú a – hybaj! – pohnú rezko najprv trochu nahor a potom dolu do údolia. Tam vidieť

šíre kroviská. Myrtový hájik, i tmavý pruh pinií, kde sa možno ukryť. Srdce im buchoce a silná túžba žiť dodáva im krídel. Ani sa neobzerajú. Keby i stretli niekoho, povedia – sme pocestní a prešmyknú sa popri ňom prv, než si ten domyslí, kto sú... Tak sa pustia medzi kroviská a myrtovie. Zapadnú do veľkého húšta. Už by si mohli i oddýchnuť. Hľa, tam je i voda! I pramienok sa nájdete... Ale nie, nie! Nemožno si sadnúť! Nemožno vystrieľ ukonané údy! A ak kapitán Gemanner rozposlal svojich vojakov? A ak sa tí ženú, kutajúc po celom okolí? Slniečko sa níži, níži – ale ešte nezapadlo do šíreho mora. Myrty a pinie hádžu dlhú a vždy dlhšiu tôňu na sýtu zeleň okolo. Ale človeka možno ešte jasne zbadať a streliť naňho, ako na jačka.

– Ešte Janko? Ešte?

– Len ďalej, Tobiáš, – mrkne Simonides. – Čím ďalej, tým lepšie!

A oni idú, idú, kam ich oči vedú. Prebíjajú sa krovím, nekrovím. Dotrhajú sa i skrvavia. Čo však to? Navykli na rany, na krv, na všetko. Vycivené, chudučké svaly sa pružia, oči im horia tajomným ohňom nezdolnej túžby žiť, žiť, žiť! A to na – slobode!

Obloha je už vyhaslá, keď zastanú. Rozhliadajú sa smelšie okolo seba. Na severovýchode pne sa

do výšin mohutný Monte Petroso. Na západe je už more, širočizné – diaľne more. A vôkol kúzlo pekného južného večera, ako v prvej dni májové.

– Sme slobodní, – vzpriami sa Masnicius, ako by len chcel zavýsknúť od radosti. – Je to možné, Janko?

– Pán Boh je dobrý, – vzdychne si Simonides a padnú si do náručia.

Dlho, dlho stoja takto v objatí a plačú. Teplý večer chláholí ich bolest a sladký slávičí spev pochládza roztrúžené duše. Ked' sa utíšia, sadnú si na pažiť pod rozrastlé myrty. V svojich handrách sháňajú, či niet tvrdého chleba, čo si opatrili cestou u dobrých ľudí. Gemanner i päť krajciarov diurna zriedkakedy vydá. Márne!

– Vypadol nám cestou, – vraví smutne Tobiáš. – Vypadol!

Zajdú k prameňu, priľahnu si k vode. Uspokoja telo, ako sa dá. Dnes necítia hladu pre radosť.

– Ba čo robí náš kapitán?

– Bije našich kamarátov pre nás!

– Chudáci!

Na oblohu vychodia veľké, jagavé hviezdy. Masnicius vystre sa na pažiti a zdriemne. Simonides sedí a položiac si ruky na kolená, hľadí kam si do tej sivej diaľky. Ta za Monte Petroso... ta... ta... ta, kam si na severovýchod, za mohutné Ab-

ruzy. Pred jeho zrakom vystupuje z šera príjemná tvárička peknej mladej ženy. Žiaria očká drahého dieťaťa. I pohľady priateľov tam od brehov Hrona šero prenikajú.

– Ach! – zavzdychnie zhlboka, – Katuša, Samko môj, keby ste vedeli! Keby ste tušili! Modlili by ste sa dnes na holých kolenách z vďačnosti – za milosť!

Vtom začuť štekot psa. I vravu ľudí nesie vetrík a to dosť určito.

– Tobiáš, – potrasie Simonides druha. – Vstaň!

– Čo je, čo? – skočí ten zo spánku.

– Gemannerovci sliedia za nami!

Čo tu počať? Pustia sa do behu v inú stranu, než zkade štekot čuť. Zapadnú do ohromného pichľavého krovia. Tu trnú a modlia sa. Zaspia len nad ránom.

Ked' sa prebudia, slniečko už vysoko stojí nad Monte Petrosom a pevnou reťazou abruzských hôľ. Zpočiatku nevedia, čo sa to deje? Kde sú? Ohliadajú sa po svojich druhoch, na nich navykli už, ani na údy svojho tela. O tých však ani chýru. Okolo tŕnistá húšť, nad nimi široká, belasá obloha.

Posbierajú sa so zeme, kde si vyležali miesto. Zlažka im to ide. Údy zoslabnuté. Ani spánok nenahradil, čo mal. Vo vnútornostiach zaškvrcí im čosi.

— Počuj, Tobiáš, — vraví Janko, — mali by sme si niečo najst.

— Zjest? — pozre trpko.

— Veru! Nie si hladný?

— Hrozne som hladný, — prisvedčí. — Ale to prejde, ako vždy, keď nám Gemanner nedá krajciara. Azda je tu nejaké ovocie. Čerešne, višne o tomto čase mohly by už byť.

— Mohly.

Dolu medzi krovím leskne sa tenký pás vody. Sídu k pomalému potoku. Napijú sa i umyjú. V počnom zrkadle uzrú, ako visia handry na ich vycivenom tele. Jednako sa vzpriamia a vystrú smer úbočím neveľkého kopca, rozhliadnuť sa krajom.

Cestou postretnú kŕdeľ kôz. Tieto mûdre zvieratkové pozrú obozretne na nich. Nikdy im neboli milšie, ako práve teraz. Obzerajú si ich rozumné hlávky a neplné vemiakta. Nepovedia slova, ale sú jednej myšlienky. Pastiera nikde, kozy rozlesené. Keby si odviedli takú kozičku niekom do húšta a nadojili mliečka, hoci do priehrstia! Nebolo by to hriechom v ich ľažkom stave!

— Na, na, na! — privráva sa Tobiáš jednej. A tá aj ide za ním prítomne, domácky, ako by ho znala.

Niekoľko krokov a sú v kroví. Rektor Ján ob-

divuje zručnosť druhovu. Myslí, jednako sa len posilnia niečím. Kozie mlieko je zdravé a výživné. Tobiáš kývne mu rukou príšť k nemu.

— Nadlož priečrst, — povie mu, — stisnem vemiakto.

A už si i priklaknú ku krotkému zvieratku. Len chvíľočku a mali by po starosti. Vtom ich ovalí hrozný krik a divé oči akéhosi otrhanca, skoro ako oni — vyrútia sa na nich.

Kozička odskáče. I pastier ustane nadávať a ide ďalej. Len oni ostanú za krovím bez pomoci a zahanbení.

Čo majú robiť? Keby hned i vedeli prehovoriť s tým rozhnevaným človekom, márne — pokazili si to uňho nacelkom. Posbierajú zbudlé sily a pustia sa hore kopcom, kam ich oči vedú. Hľadajú si šťavnaté lístky. Tými koja hlad.

S kopca je pekný výhľad na rovinu, tiahnucú sa na Capuu k Neapolu. Na severovýchode zas začierajú horizont mohutné Abruzzy. Najvyšším zdá sa Monte Petroso, keď je najblížšie. Vyššie za ním sú — Salmoda a Gran Sasso...

— Tie sú azda vyššie, než naše vrchy tam doma,
— poznamená Masnicius.

— Možno!

Slnko pripeká a oni vysilení vlečú sa, vlečú. Kdesi v diaľke vidieť krovy Capracotty. Tu im

hrozí hlad, tam istý žalár. Pohnú, byť čím ďalej! Trochu sa im však uľaví i na hlate. Jedno prejde ich to, ako už býva. Druhé – mimo šťavnatých lístkov najdú aj iné niečo.

Ako sa túlajú hore dolu, zrazu len vyletí z krovia akýsi väčší vták. Inštiktívne idú k tomu miestu. Najdú hniezdo a v ňom niekoľko bodkavých vtačích vajec.

– No, Janko, – vykríkne Tobiáš, – nebojme sa hladu! Nech je tu ohňa a nejaká pavnica, upražíme si ich.

– I tak nám budú dobré, aké sú, – vytreští tento oči na pohľad. Vezme z hniezda vajce, naštrbí nehtom a prevalí obsah na hlavu.

Vajce mizne za vajcom. Napokon neostane len jedno jediné.

– To ty, – vraví Janko. – Si starší!

– Nie, to ty, – odvetí tento, – ty si ich našiel.

Naštrbí ho kaplán a vypijú spolu.

– Boh má starosť o nás, ako o Eliáša! – vzdychne si rektor.

– Má! – doloží kamarát. – Nech je jeho meno od nás pochváleno!

Po zvláštnej hostine zalesknú sa oči. Stratené sily počnú sa im vracať. Zamieria nedaleko k výčnievajúcim tmavým piniam a ľahnú si do trávy. Jest kedy, môžu si pohovieť podľa vôle.

Dlho neprevravia slova. Myslia však na jednu vec: ako ďalej?

– Kamarát, – sadne si Tobiáš zrazu a ukazuje na juhozápad, – tam musí byť more.

– Iste i je, – zdvihne sa a pricloní si oči. – Ten tmavomodrý pruh, to je ono!

– Ta by sme sa mali dostať.

– Načo?

– No, sú tam rybári. Stali by sme medzi nich.

– A ak nás chytia?

– A tu ak zhynieme hladom?

– Vedť to!

– Tak pôjdeme k moru?

– Pôjdeme, – odpovie Ján. – Len si ešte po-hovme trochu. Tak je tu dobre. Ako som zahnal hlad, obkľučuje ma spánok.

– Ba povedz pravdu, – usmeje sa Masnicius priateľsky, – chceš si zajstť niekam aspoň vo sne.

– Keby Boh dal!

Za chvíľu usne Simonides. Jeho kamarát skoro za ním. Ukonané a vyhľadovelé telo hľadá náhradu. Iste i duch. V zapadnutom vonnom zátiší dobre sa spí a sladko sníva.

Ako si tam hovejú, zapraští čosi nablízku. Nevyruší ich. Ani výstrel by ich nevyrušil. Z krovia vynoria sa dva urastlí chlapi, ozbrojení po zuby. Iste zbojníci.

— Pst, — položí prvý prst na ústa a potrhnúc druhého za ruku, podídu k spiacim.

Uprene dívajú sa na hľbku kostí, kože, handár a rán. Nejdú im odreniny na nohách a rukách.

— Zbudiť ich? — povie jeden.

— Nechaj! — mrkne druh. — Sú biednejší než my!

Po ich obchode nastane pokoj. Len drobné vtáčatko sadne si na vrchol tmavej, štíhlučkej pinie a spieva a spieva.

Slniečko sa už nakláňa k moru, keď sa preberú. Vstanú osviežení a dajú sa na cestu, ako si umenieili. Na mori najde sa i loď, čo ich vezme, ako sluhov a odvezie daleko s tohoto nebezpečného miesta. Najdú prameň, občerstvia sa a vykročia za svojím cieľom. Obraznosť ich sa rozjarí. Vyprávajú si, ako ľahko mohli by i do Janova a potom cez hory domov.

— Áno, Tobiáš, — mrkne trpko Simonides na priateľa, — či my však máme domova? Čo by spravil Kollonič, nech sa zjavíme — ty v Ilave a ja v Brezne? Čo?

— No, dal by nás chytiť, — odvetí Masnicius rezignované.

— Tak to máš, — skloní rektor hlavu. — Sme vyhnanci a bez vlasti!

— Šli by sme do Nemecka, — premýšla mladík. —

Do Vittenbergu... do Vratislavi, kde sú Sextiusovci, Trusius, Milochovský, aj iní...

– To už hej, – usmeje sa rektor, – sišiel by som sa s kmotrovci a bola by radosť. Dozvedeli by sme sa niečo o svojich. I o našej cirkvi, ako je. Tí sa tam musia mať!

– Myslíš, zahynie tá naša cirkev, keď ju Leopold a jeho kolloničovci tak prenasledujú?

– Nemyslím, Tobiáš, – zdôrazní Ján presvedčivo. – Slzy a krv nevinných mučeníkov len zúrodňujú jej pôdu. Tak to bolo i za prvých kresťanov. Cirkev začne kostnatieť a hynúť, keď sa dostane do rúk veľkých pánov, kniežat a biskupov. Od čoho ráč nás uchovať milý náš Otec nebeský!

– Mohlo by to azda byť i s našou cirkvou?

– Prečo nie? – pozre naňho rektor, ako človek v svojom elemente. – Duchovné prúdy sú, ako láva pod Vezuvom. Najprv sú tekúce, potom skamenejú. Ľudské sa usadí na božské. Tak je to i s kresťanstvom. Preto bola potrebná reformácia.

– Tá však mala tiež svoje kniežatá, – nadpriada Tobiáš. – U nás v Uhrách nebude dobre, kým sa nezjaví nejaký mohutný defensor fidei. Leopold a jeho kolloničovci nedajú nič na dôkazy ducha, kým nepovstane proti nim človek, ktorý má v ruke posekán. A povstane...

– Koho myslíš?

— No, Imra Thökölyho, — zasvieti tvár Masničiusovi. — Azda ten zabudne na Oravský zámok a na to hrozné krvipreliatie pod ním? Zabudne na svoje majetky, shabané cisárom a jeho ľuďmi? To, čo sa deje u nás, nebije len farárov a rektorov. My sme len toho obeťmi. Ale uráža a bije do tvári uhorské zemianstvo, ktoré neodpúšťa! Ved' je u nás horšie žiť, než pod Turkom. Turek pachtí len po tvojom striebre a zlate, ale Leopold a jeho Kelio po tvojej duši.

— Eh, slabí sú naši zemani, — krúti Simonides hlavou, — neodvážni. Boja sa o svoje kúrie. Kým im nehorí krov nad hlavou, nepohnú sa.

— A ja myslím, pohnú! Uvidíš! — presviedča Tobiáš svojho druha. — Leopold seje vietor — búrkou bude žať. Povstane mocné knieža na obranu našej náboženskej slobody. Boh vždy pošle niekoho, keď je s jeho pravdou zle. Ani u nás nebudú cisárski generáli beztrestne hospodáriť. A vtedy, Janíčko môj, — utkvie na rektorevej tvári s nadšením, — vrátime sa i my do svojej rodnej vlasti.

— Amen, amen! — zdvihne rektor hlavu. — Hovoríš, ako prorok. I ja z toho tuším niečo. Mal som kedysi sen. Strhla sa veľká búrka a my so ženou a synkom boli sme spolu v našom Drakšiari. Potom sa zasa pekne vyjasnilo. Ale tá búrka bola hrozná!

— Bude i táto! — zaostri tmavé oči kam si na ďale-

ko. – Mnoho sĺz vyleje, mnoho krvi na čiernu zem. Tá krv i slzy však raz azda prehovoria. Ked' nie dnes, tak po storočiach – k svedomiu nášho potomstva.

– Lenby porozumelo odkazu! – zamýšla sa Simonides. – Človek je zvláštny tvor. Potrebuje obete. Hľadá ich jak šelma raz tam, zas inde.

– Historia est magistra vitae, – neupustí Tobiáš z optimizmu. – Ak sa nenaučia na biede nášho pokolenia, pochopia to na svojej škode.

Takto zabudnú na svoj hlad, i na trápenie. Kráčajú neznámym krajom cestou i necestou. Niekdy by chceli stretnúť človeka. Ked' ho zbadajú, skryjú sa pred ním, ako divá zver. Pomaly siahajú zasa po šťavnatých listoch a korienkoch. Ked' sa zotmie, radi by nocou ďalej. Naďapia však na pastierske koliby. Psiská i rozzúrení valasi vrhnú sa na nich. Prenasledovaní ľahnu si do brázdy, kde vyčkajú rána.

Na druhý deň blízko akéhosi mestečka stretnú mládenca. V uzlíku nesie kus chleba. Zdá sa im prístupný a prívetivý.

– Čo je to? – ukážu mu na mestečko, sbieraný svoje rečové vedomosti.

– Majorana! – odpovie ochotne.

– A toho chleba by ste nám nedali? – dávajú mu posunkami znať, akí sú hladní.

— Ale áno, — zasmejú sa mu čierne oči. Rozlomí chlieb a polovicu dá im.

To je prvy človek, čo sa im dostał do cesty.

Na tretí deň postretnú tuláka, ako oni. Predajú mu vrchný odev, dostať niečo groša na chlieb.

— Kam idete? — spýta sa ich, z akého tuláckeho súcitu.

— K moru! K moru! — ukazujú.

— Ta nechodte, — krúti hlavou a temperamentne posunkuje. — Chytia vás. Ta chodte, — ukáže k severu. — Na Rím!

Prikývnu mu, ale nedôverujú. Ďalej idú len po svojom. Hlad sa po čase ozve znova.

Strcajú sa ani opití. Ak si kde sadnú, ledva sa odtrhnú od zeme. Žpočiatku tešia sa slobode, riešia problémy a debatujú. Pomaly však nevládzu jazykom hnút. Idú, vlečú tie údy, nie ako ľudia, ako stroje. Myšlienka, ak sa im zrodí v mozgoch, rozplynie sa prv, než by si ju celkom uvedomili. Napokon nemajú nijakej myšlienky. Len svaly pracujú a túžba horí v nich: K moru! K moru!

Predchodí im, je už dávno, čo utiekli zo smutného húfu tých najnešťastnejších. Tí sú už iste v Neapoli a majú to najpotrebnejšie. Alebo aspoň niečo z toho. Kým oni — iba nádej! Prebíjajú sa horami, lúkami, barinami. Ako tak putujú, zrazu zastane Tobíáš, vytreští oči, trhne svojho druha za rameno a

ukážuc pravicou na čosi belasého medzi stromami, zvolá podivným, hrdeľným hlasom: more! more!

– Kde? – ohliada sa Ján rozrušene.

– Tam! – hodí tento rukou smerom, kde tuší rozliatu hladinu. – Sadneme na loď a pôjdeme do Janova... Z Janova cez vrchy domov, domov...

– Blúzniš, Tobiáš, – zachveje sa Ján, ktorý má slabšiu obraznosť, ale tým silnejšiu mysel'. – Nestrácaj ducha! Tu niet nijakého mora. Zato sme v ochrane božej.

– Ale prečo nás Pán Boh takto skúša? Povedz! – utkvie na Simonidesovi zvláštnym zrakom.

– To je jeho vec.

– Keď už nedoliem nohy dvíhať.

– Tak si sadníme, – najdú si miesto pod akýmsi suchým krom.

– To je nás život, – ukáže na ker Masnicius.

– Nehreš, Tobiáš, nehreš!

– Co nehrešiť? – vyšľahne mu oheň z očí, žiar zranenej mladosti, boriacej sa o sebezachovanie. – Janko, Janko, – lapí ho prudko za ruku, – čo sme my spravili Pánu Bohu, keď nás takto tresce? Co Savonarola? Co Hus? Tí zhoreli naraz! My však zhárame tolkí – celé dni! Celučké týždne, ba mesiace...

– Tobiáš, nezúfaj! – objíme ho prudko a pozre sa mu do zakalených očí. – Co to vravíš?

— A povedal som niečo? — ozve sa naraz, ako zo sna.

Ako tak sedia, akýsi človek, iste pastier, zastane pri nich.

— Mare? Mare? — posunkujúc, ide k nemu Simonides.

— Nie, — pokrúti tento hlavou udivene. — Capracotta!

— Capracotta? — pozrú utečenci zúfalo jeden na druhého. — Tam sme, odkiaľ sme vyšli! Chodíme okolo Capracotty!

Posunkami prosia neznámeho, či by im nedal niečo jest. Ten sa však len usmeje a ukazuje, že nič nemá. Keď sa stratí, ponoria nešťastníci hlavy do dlaní. V suchom kroví zašuští vetrík. V slchu im zaznie príšerne. Ich dlane sú vlhké, celkom vlhké...

— No! Čo teraz? — prevráví Tobiáš.

— Pôjdeme do Capracotty vypýtať si niečo, — mieni Ján, ktorého neopúšťa rozvaha ani v tom najväčšom vyprobovaní. — Takto to nevydržíme ďalej.

— Poznajú a chytia nás.

— Nech! Ak nechceš, pôjdem sám. Ty ma niekde počkaj!

— Nie, — lapí sa ho Tobiáš, ako decko otca. — Pôjdeme s tebou.

Pred večerom prikradnú sa do mesta. Stanú na ulici a držiac otrhané čiapky v rukách, oprú sa o ne-

jaký starý, šedivý múr – udržať sa na nohách. Ľudia si ich obzerajú. Niektorá pani i hodí im tam niečo. Ich úbohý zjav jednako len vylúdi i súcit z ľudského srdca. Telo do nemožnosti vycivené a na ňom handry, handry!

– Azda to tu nebude najhoršie, – mrkne Ján.

– Azda!

Vtom ide niekoľko vojakov. Žobrajúci inštiktívne pritlačia sa o múr, nestáť im v ceste. Márne! Tí sa pristavia a obzerajú si ich.

– A sú toto nie tí vtáci, čo ulietli z klietky rakúskejmu kapitánovi? – hľadia im do tvári. – Ktože ste vy?

Sotvaže otvoria ústa, vojaci sú hned' načistom. Soberú ich a oddajú mestu, ktoré má Gemannerov príkaz tulákov lapiť a uväzniť. Mestskí drábi postrkujú úbožiakov z kúta do kúta. Okujú ich do pút a vrhnú do tmavého, vlhkého žalára. Slutujúc sa nad ich biednym stavom, dajú im niečo jesť. Potom ich strčia na noc do drevenej klady, takže sa nemôžu hnúť. Ani len potrebu nemôžu si vybaviť. Tak ich týrajú niekoľko týždňov.

– Tobiáš, – vraví Simonides kamarátovi, – tá naša sloboda nebola lepšia. A tí v Neapoli možno vytrpia viac!

– Nič to, – odvetí tento. – Navykli sme na to! Jednako ich tu trápi čosi, na čo ešte nenavykli

celkom. To sú vši, čo sa v nečistote rozplienia do nemožnosti. Vžierajú sa im do ranavého tela a strovili by azda i poslednú kvapôčku ich krvi.

— Janko, — zastone istej trápnej noci Tobiáš, ako tam ležia sovretí v drevenej klade, — a spíš?

— Nespím, — šepce tento, ako z polosna, — myslím na Boha a svojich.

— A nezdá sa ti, tie vši nás zjedia?!

— Byť mi se dostalo jítí přes údolí stínu smrti, nebuduť se báti zlého, neboť Ty se mnau jsi... spomnie rektor odovzdane slová žalmistu a ukája si trpezlivou bolesti živou predstavou na svoju ženu a dieťa.

Nad ránom sadne úbožiakom tvrdý sen na oči. Ked' im otvoria kladu, ostanú nehnute ležať na zemi. Ich údy sú dlho meravé a necitné, jak z dreva.

XI

V prvej polovici mája roku 1675 istého večera preberá sa bohatý neapolský obchodník, Juraj Weltz, na najvyššom poschodi svojho veľkého domu v rozsiahlej knižnici. Je to starší, štíhly, prešedlý pán, nápadne mäkkých očí. Vyberá knihu za knihou, listuje si v nich — tu dlhšie, tu kratšie a pochladiac, vkladá ich zpäť do radu k ostatným. Na-

pokon vyberie si veľkú, koženú knihu, tlačenú potriadnym švabachom. Pritiahne olejovú lampu a začíta sa. Ani nezbadá, ako vrznú dvere a do svetnice vstúpi človek, jemu veľmi podobný. Len trochu mladší a tmavších vlasov.

— Si doma, Jurko? — vľúdne pozdraví príchodzí.
— Čo robíš?

— Ako vidíš, braček, — pohladí tento veľké, potlačené strany Lutherovho prekladu biblie. — Čítam a čakám na teba, Filip. Kde si chodil? Čo nového v Neapoli?

— No, v tomto meste je toho vždy dosť, — pohodí rukou a sadne si proti nemu k stolu. — Miestokráľ, De los Velez, sháňa vojakov na pomoc Španielom.

— Stará vec, — pozre Jurko mäkko.
— Áno, brat môj, — prisvedčí Filip, — ale akých vojakov! Mal by si ich vidieť. Sú len košť a koža. Už sú však šťastlive po tom.

— Koho myslíš, hovor! — obráti sa prudkejšie k nemu.

— Asi pred týždňom priviedli rakúski vojaci tridsať väzňov z Uhier v hroznom stave. Hroznejší si ani nemožno predstaviť.

— Nejakých zločincov?
— Čo by, — stiahne Filip obočie. — Farárov a učiteľov, evanjelikov, ako my.
— Preboha, — ustrnie Juraj. — A čo vykonali?

– Nič zlého. Chcú vernými ostať svojmu náboženstvu. I povolaniu.

– A vradili ich medzi vojakov?

– Oni vzdorovali, hoc od hladu a rán ledva stáli na nohách. Včera ich však už zapísali do lajstra smrti, predajúc ich na galeje po päťdesiat šudov. Dnes im železom vypálili na chrbát znamenie. Ostrihali ich a oholili, ako Turkov a prikovali na lavice k veslám.

– To je hrozné, – zamieňa sa mu v očiach úžas s nesmiernym záujmom o vec. – Hovoril si s nimi na lodi?

– Tam sa už nedá, – pohodí rukou. – Ono je to veslovanie ťažké. Keď príde prudšia vlna, dobre ruky nevytrhne z tela. Preto im oficieri dávajú rubík do úst, nekričať. Oni ti iné nevedia vyrieť, len hu-hu-hu! Ten rubík rozpukne sa im v ústach a rozšíri. Vyberú im ho len, keď majú jesť.

– A čo dostanú?

– Napchajú im do úst vo víne, alebo v octe namočených suchárov, – vykladá Filip bratovi, ako je obyčajne na galejách. – Po pätnásť-dvadsať hodinovej hroznej práci v čas oddychu nasypú – či už nalejú – do válova pred každých šesť vesliarov niečo otrúb, fazule, alebo nejakej kaše.

– A koľko ich je, vravíš? – zbledne Juraj a zamyslí sa.

– Keď som bol s nimi predvčerom, hovorili tri-dsať. Ale v Theate ich ostalo šesť. Pri Capracotte traja utiekli. Z týchto dvoch lapili a držia ich v žalári.

– To je úloha pre nás, – skloní Juraj hlavu a po-hladí si čelo. – Vieš, Filip, – zdvihne po chvíli po-hlad, žiariaci akýmsi pevným rozhodnutím, – prá-ve čítam v bibli o bohatom mládencovi. Ako je ľažko vojsť bohatému do kráľovstva nebeského. A tu hľa príležitosť dokázať niečo. Pozri, ja mám toho bohatstva a mimo teba nemám nikoho. Tým nešťastníkom mohli by sme pomôcť. Dúfam, sú-hlasíš!

– S radosťou, Jurko, – objíme ten brata. – Len ako sa k tomu dostať?

– Ako? – hotový je s plánom za chvíľu. – Filip, – pozre mu významne do očí, – vojaci vždy potre-bujú peniaze. Pôjdeš k nim zajtra, či by nám tých dvoch v Capracotte nepredali?! Týmto na gale-jách pomôžeme, ako budeme vedieť. Pôjdeš?

– Vďačne, – prisvedčí ochotne. – Vykonáme niečo pre Krista.

Na druhý deň zajde Filip k vojakom, ktorí mu hned zjavia, že sú s výsledkom a opaterou na svojej ceste naskrze nie spokojní. Prepustiť tých v Ca-pracotte za dobré peniaze? Čo by nie! Ale kapitán Gemanner odišiel s kompániou vojska proti povstal-

com k Messíne. Bez neho to nejde. Treba naňho počkať.

Ked' sa však minie týždeň za týždňom a kapitán len nechodí, ba dojde i zpráva, že tam zahynul – zariadi sa vec i bez neho. Filip vyplatí slušnú sumu oficierom a vojaci zajdú do Capracotty pre väzňov, oddať ich novému pánovi.

Mladší Weltz čaká na nich v postrannom hostinci na neapolskej ceste. Ked' ich vojaci privedú vycivených, ostarlých, zarastených – srdce mu stisne nad ich stavom. V očiach ľad ľahostajnosti, na rukách povrazy. Postavy nalomené, ledva stoja na nohách. Hľadí na nich Filip, hľadí. Rád by ich hned potešiť. Jednako musí byť k nim tvrdým.

– To sú vaši väzni? – vraví vojakom. – Akože tí budú na našej lodi veslom zaťahovať? Ved' je to len hľba kostí a kože, čo som kúpil od vás?

– Hja, – stisnú títo plecmi, – to nám povedali i v Neapolí. Čo však my? Čo máme, to dáme...

– No, dobre, – pozdraví sa s vojakmi, ktorí vykonali svoju úlohu. – A vy, – obráti sa tvrdo k privedeným, – rúšajte hen do izby! Obriadite sa...

Tobiáš a rektor Ján sa pohnú, ani stroje. Vedia, nečaká ich nič dobrého. Im je už jedno. Ľahostajne pozrú na nového pána, ktorý ide s nimi. Ako však vojdú do izby a zavrú sa za nimi dvere, jeho tvár

sa zmení. Miesto tvrdosti, kmitne na nej priateľský úsmev.

— Lační ste, pravda?! — počne im snímať povrazy a retiazky s údov. — Hned vás opatria. Musíte však byť pozorní i pri jedle — neprezradíť sa! — vraví im dobrou nemčinou.

— Nemáme sa prečo skrývať, — povie Simonides.
— Sme otroci a vy ste naším pánom.

— Mýlite sa, dobrí ľudia, — stíši Filip hlas. — Od dnes je vaším pánom iba Ten, ktorý je pánom všetkého na nebi i na zemi. Len poslúchnite, čo vám poviem. Najprv si zajedzte, potom sa dáte ostrihať, oholiť a preoblečiete sa do rúcha, čo vám prinesú.

Na tieto slová miesto radosti zjaví sa v ich očiach tá najhlbšia nedôvera. Ján a Tobiáš pozrú významne na seba. Sväte sú presvedčení, tu je nové pokúšanie. V ich duši vynorí sa Triest. Kapitán Ge-manner, jeho holičia, vojenské šaty a ostatné.

— Čo váhate? — vraví im vľúdne, viďiac ich hrozne rozpaky. — Nie ste viac väzňami! Ide len o to, aby ste mohli so mnou do Neapola. Tam býva Juraj Weltz, bohatý obchodník, ktorý je vlastne vaším dobrodincom. Ja som jeho brat, Filip. Máme vás do mesta... Hned by vás poznali. Poslúchnite a spravte, čo treba.

– Pane náš, my podobné reči nepočujeme prvý raz, – odvetí mu Simonides odmerane. – Pravda, Tobiáš? – zasvieti mu tvár jasom presvedčenia. – To sú praktiky našich nepriateľov, ktorí nás chcú obrať o vieri a o náš duchovný stav! A my sa tej viery nezriekneme a svojmu stavu za žiadnu cenu na svete nespreneveríme. Vojakmi nebudem! – vrváví rozhodne užaslému Filipovi. – Ste naším pánom, robte s nami, čo chcete. Najlepšie, zavedte nás čím skôr za ostatnými na galeje. Či tak, Tobiáš? – obráti sa k piateľovi.

– Tak! – prisvedčí mu tento bez rozmýšľania.

– Chápem vás, – usmieva sa Weltz prekvapený. – Vytrpeli ste veľa. Nemôžete len tak dôverovať. Ale pozrite, ja som nie vojakom, – vytiahne akúsi knižku z bočného vrecka a položí ju pred nich na stôl. – Som toho istého náboženstva, ako vy. Idem obstaráť, čo treba. Zatiaľ si vec mûdre rozmyslite!

Ked' ostanú sami, inštinktívne siahnu za knižočkou na stole.

– Arndtova „Rajská záhrada“, – konštatuje Tobiáš, vezmúc knihu do ruky.

– A naozaj! – zadiví sa Ján. – Ale i v tom môže byť faloš. Oni nás obchodia v rúchu ovčom, združky sú však vlci hltaví. Čo ty na to?

– Vydržali sme – vydržíme!

Filip, ked' sa vráti, najde, ako ich nechal. Ne-

vie si s nimi rady. Ostrihať, oholiť a preobliecť sa musia, ináč ich do Neapola nedostane.

— Tak, priatelia,— vraví im mäkko, — keď mi ešte vždy nedôverujete, oblečte si to rúcho na tie svoje handry. Až budete u nás, môžte ho zasa shodiť so seba.

— Ozaj môžeme? — zasveti im v očiach.

— Naozaj! — prisvedčí tento. — Ale s vašimi bradami, fúzami a povesmami na hlave neviem si inak poradiť. Nebudte deťmi. Teraz sa najedzte, v noci si pospíte a ráno sa obriadte. Nech nebudíme pozornosť zvedavcov, akých je vždy dosť v Neapoli. Dobrú noc!

Keď ostanú nanovo sami, večera ich už čaká na stole. Užaslí hľadia si do očí a nevedia najst' slova. Veriť tomu, či neveriť? — mihá sa im v mozgu. Ani k jedlu nemajú odvahy sadnúť. Hlad a dobrá vôňa jednak ich len prevládne. Keď sa najedia, pomodlia sa skrúšene a ľahnú si spať. Po prvý raz od dlhého času na prichystané a upravené lôžko.

— Tak čo, Janko, — ozve sa ešte Tobiáš. — Čo to má znamenať?

— V rukách božích sme, — odpovie tento, ako zo sna. — Nech Boh spraví s nami sám, čo ráči!

Vyspia sa ani v oleji. Ráno vstanú čerstvejší a spokojnejší na myсли. Zpočiatku nevedia sa spamä-

tať, kde sú. Keď však vidia na stole raňajky, na stolcoch pripravenú bielizeň a odev, príde im všetko na myseľ. Zaklope holič a oni nevzdorujú. Odozvadajú sa mu do rúk a ľahostajne hľadia, ako im v chlpoch padajú na zem vlasy, brada i fúzy.

— Ako ste spali? — vojde Filip Weltz a oslovi ich kamarátsky. — Raňajkovali ste?

— Raňajkovali.

— A šaty sú vám dosť? — ohliada si naobliekaných, keď si ponechali i svoje handry na sebe.

— Dosť, — dívajú sa na človeka, nevediac, čo počať.

— No, vidíte, ste celkom iní, — všimne si ich intelligentných tvári. — Tak by sme mohli ísť. Pred hostincom stojí zavrený voz. Sadnete si so mnou. Až prídeme k bratovi, Jurkovi, do Neapola, myslím, budete uspokojení.

O chvíľu švihne pohonič bičom ponad kone a oni opúšťajú šedivé múry Capracotty. Idú nadol — nadol cez Capuu peknou úrodnou rovinou. Stromy, vinič, kozy, somáriky a usmievavý, pekný južný deň všade ich stretajú. Cestou hovoria málo. Iba pán Weltz privraví sa niekdy k nim a upozorní ich na zvláštnosti. Neskôr i na more, čo sa modravo rozlieva do diaľky. Oni snažia sa ukázať vďačnú tvár. Odpovedajú však len krátkymi slovy. Vhľbení do seba uvažujú, čo sa to vlastne deje s nimi? Je to

prechod k novému utrpeniu, či radostná skutočnosť? Človek normálneho života uveril by iste radšej to druhé. Oni, ktorí už toľko podstúpili, ne-prestali veriť v Boha, prestali však dôverovať ľuďom. Už sa im zdá, sú nerozdielnymi druhmi svojho majstra z Nazaretu, ktorý kráča na Golgatu. Rektor Ján žije sice kúzelnej predstave o svojich, Kate i Samkovi. Ako však u Tobiaša, i v jeho duši dozrela túha – nech je už voľajaký koniec tomuto hroznému divadlu! Keby i duch vydržal, to telo už dlho i tak nevydrží. Márne sa Filip snaží chovať k nim čo najpriateľskejšie. I keby chceli, nemôžu mu veriť. Nevedia...

Vezú sa oni, vezú, bojujúc v hlbinách strápenej duše so sebou. Na obzore vynorí sa kúželovitý, dynamiaci vrch, pod ním ohromný belasý záliv, ovŕubený domami a domami.

– Vezuv, – upozorní ich Filip. – Skoro vojdeme do Neapola.

A skutočne. Onedlho vhrčia do ulíc rušného, prístavného mesta. Kade idú – všade vojska a vojska. Vidieť na prvý pohľad, mestokráľ don De los Velez má iste dosť starostí. Pútnici si pritiahnú vrchné rúcho, aby ich neprezradily spodné handry pri vyhliadnutí oknom.

Zrazu len Tobiáš potrhne druha, mrknúc smerom na ulicu.

– Poznáš ho? – ukazuje na vojaka, stojaceho pred akýmsi krámom.

– To je on! – prisvedčí rektor. – Ten nás najviac bil a trýznil, keď nás vliekli z Pescari cez Abruzy. Bože, odpust' mu, – zavzdychne, – nevedel, čo činí!

Voz napokon zastane pred vysokým, niekoľkoposchodovým domom v rušnej, obchodnej ulici.

– Doma sme, – skočí Filip a pomáha tým dvom.
– Nech sa líbi k nám!

Vojdú na prízemie, kde sú rozsiahle obchodné miestnosti, plné najrozličnejšieho tovaru i ľudí. Tu ich pristaví svieži, usmiaty, starší pán. Juraj Weltz!

– Boh vás pozdrav, priatelia! – privítá došlých ochotne a ide s nimi na najvyššie poschodie. Vovedie ich do svojej najmilšej svetnice, kde je knižnica. – Šťastne ste došli? – spočinie na udivených mäkkým, modrým pohľadom. Vyobjíma ich i vybozkáva, ako vlastných bratov. – Mám radosť, veľkú radosť, – utiera si zaslzené oči. – Viem, idete z jamy Ľvovej. Pán mi vás posiela a ja vás ako takých prijímam. Cíťte sa tu, ako vo svojom...

– Len či sa ti budú, Jurko! – pozre naňho Filip významne.

– A prečo by nie? – ponúka ich, složiť sa. – Vedť sme deti jedného Otca, ktorý je v nebesiach!

– Ale oni – po tom, čo prežili – ešte vždy nechcú veriť, – vykladá bratovi. – Keby si bol videl, čo

som s nimi mal, kým sa dali ostrihať a oholiť! Odev vzali len na svoje úbohé handry. Až sem prídu, hned ho vraj složia. Pozri, – ukáže na hostí, ktorí v rozpakoch nevedia, čo robiť. – Pod vrchným odevom majú svoje mučenícke rúcho. Mysleli si, chceme ich za vojakov zverbovať. A radšej vraj pôjdu rovno na galeje, než zriecť sa svojej viery a povolania.

– To je krásne! To je krásne! – žasne Juraj nad ich heroizmom a vyobjíma ich znova. – Dúfam, bratia, presvedčíte sa skoro, že ste na omyle. Ste u svojich, kde niet miesta pre nedôveru. Dom môj je domom Pánovým a domom vaším. Ani neviete, aký som dnes bohatý, keď vás mám za hostí... – prejavuje až detinskú radosť nad ich príchodom a opatrí ich všetkým potrebným a dobrým.

Hostia divia sa jednej veci viac, než druhej. Pomaly roztápa sa im na tvári nedôvera, ani ľad na slnku. Počnú sa konečne tešíť i oni. Večer, keď ostanú sami, otvoria knižnicu a prezerajú knihy. Sú to dobre opatrené sväzky v koženej väzbe a v peknom poriadku. Prvé, čo im napadne, je Heilige Schrift, Lutherov preklad biblie. Potom Concordia, evanjelické spevníky a postílie...

– Janko, – pozre zrazu Masnicius so slzami v očiach na kamaráta, – to je divné!

– U Boha je všetko možné, Tobiáš, – odvetí rek-

tor a strhne ho s plačom do náručia. – Všetko! I naše vyslobodenie, vieš!?

Dlho tak stoja rozcítení a šťastní. Nikto ich nemýli. Vezuv nesoptí a rušný Neapol spí. Vo snách je celý Weltzov dom, keď oni padnú na kolená. Pochopia konečne, čo sa stalo a ďakujú vrúcne dobrému Pánu Bohu.

Simonides a Masnicius nehnú sa z pohostinného Weltzovho domu niekoľko dní po tom. Jedno – aby ich niekto nepoznal. Druhé – nech sa trochu posbieranajú z útrap a nedostatku, keď sú len kost a koža. A oni predbežne ani netúžia po inom. Zahrebú sa do krásnej knižnice, žijú spomienkam a radosť.

– Rozprávajte mi dačo o svojej vlasti, – povie im istého dňa hostiteľ, keď si prisadne k nim do svetnice. – Najbližšie k vám bol som vo Viedni.

A hostí, prichodiacich už pomaly k sebe, netreba ponúkať. Tobiáš rozpráva o krásnom Považí. O prudkom, striebropennom Váhu. O bielych kostolíkoch v hlbokých dolinách a o pevných hradoch na skalnatých kopcoch. Rektor Ján zas zajde v reči na mestá, plné hmotného i duchovného bohatstva. Spomenie i svoje Brezno, ako si leží pri ťumiacom Hrone pod vysočiným Ďumbierom

medzi horami. Vykladá o jeho udatnom rychtárovi, kmotrovi Chmeliusovi a rozumnom notárovi Gronellovi. O patrovi Housenkovi, ako odobral evanjickým mešťanom pomocou Collaltovho vojska chrám a jeho potisol pred hrozný prešporský súd...

– A máte more? – zvedavý je Juraj.

– Len more Turkov, – pokračuje Ján, vďačný dobrodincovi za toľký záujem. – Hranica Mohamedovho mocnárstva je na dva dni cesty od nás. Jeho janičiari robia útoky na naše územie a berú, čo môžu – zlato, striebro, dobytok i ženy. Ale kostoly neberú. Našich pre náboženstvo ani na svojom území neprenasledujú.

– Tak je cisár Leopold horší než sultán Mohamed IV.?

– Žiaľbohu horší! – prisvedčí Tobiáš. – Alebo má veľmi zlých radcov. Ved len čo sme nevinne prežili my! A ešte tí na galejách!

– A to je jediná vaša vina, že ste evanjelici?

– Jediná!

– Tak viete čo? – zvážnie Weltz. – Musíme sa veci ujať. Napíšeme o tom našim protestantským panovníkom do Nemecka a Holandie. Podám prosbu na jeho jasnosť nášho miestokráľa, De los Veleza, preskúmať vec nešťastníkov súdne. Dobre?

– Veľmi dobre, – súhlasia ochotne.

– Vy ostanete mojimi hostmi, dokedy chcete.

- Ste priláskaví, – ďakujú oba pohnute.
- Konám si len svoju bratskú povinnosť, – zdôrazní Weltz. – Máte nejakú žiadosť?
- Radi by sme navštíviť našich na galejách a uľaviť im.
- Stane sa, – prikývne ochotne. – I ja pôjdem s vami. Pravdepodobne i brat Filip. A čo ešte?
- Nechceli by sme príliš využívať vašej dobrotiosti, – poznamená rektor Ján. – Radi by sme bližšie k svojej vlasti. Do Nemecka, k našim vyhnancom...
- Dobre, – neodporuje hostiteľ. – Musíte však počkať na príležitosť. Nemôžem dopustiť, prísť vám do nejakého nového nebezpečenstva. Ináč myslím, tu máte všetkého, čo potrebujete. A vaša vlast je vám macochou. Čo vás ťahá domov? – pozre na Tobiáša.
- Tí, ktorých sme zanechali, – zvlhnú mu oči. – Rodina! A potom naše rodné kraje, hory, mestečká, dedinky. Náš pekný ľud, ktorému sme pastiermi. Oň by sme sa mali starať.
- Na tú prácu neprišiel ešte čas, – zachveje sa Jurajov hlas. – A čo zve, brat môj, v rodné kraje vás?
- obráti sa k zamyslenému Jánovi.
- Mám doma ženu i dieťa, – odpovie, chvejúc sa ako štep vo vánku.
- Rozumiem, – prikývne Weltz.
- Rád by som, – tlmí svoje vzrušenie Simoni

des, – vidieť aspoň z diali vrchy, pod ktorými oni žijú. Aspoň oblaky, ktoré sa nesú v ich stranu. A keby som im mohol hoc len slovíčko napísat!

– To môžete, brat môj, – zjasnie hostiteľova tvár.
– Postarám sa, dostať váš list do Viedne. Odtiaľ už dôjde do vášho domova.

– Ale ozaj? – zažiari rektorovi tvár, na nej sú ešte hlboké stopy utrpenia. Dostáva však už svoju niekdajšiu farbu. – Môžem svojej Katuší napísat, čo sa stalo s nami? – zalejú ho slzy od radosti.

– Môžete! – usmeje sa dobrácky Juraj, šťastný, keď im môže vykonať takú maličkosť. – Napíšte si svojim oba. Napíšte aj iným. Tam je papier, všetko. Černidla i husích pier jest. Zastrúham vám...

– O, nie! – bránia sa oni. – My si to už spravíme. Predsa sme od toho?!

Večer, keď ostanú sami, položia si lampu naprostred stola a píšu. V svetle, padajúcom na ich črty, objaví sa pokoj a šťastie. Tobiáš píše svojej počernej Alžbete, ktorá ho už iste dávno oplakala na krásnom Považí. Rektor Ján zas svojej drahej Kate a kmotrovi Danielovi Chmeliusovi do Brezna. V poslednom poznamená – akže žena odišla do Prešova k rodičom, poslať ta list za ňou!

Na druhý deň Juraj Weltz zapečatí listy svojím veľkým prsteňom. Pošle ich obchodnou poštou na Rím, Triest, do Viedne a tak do Uhier.

XII

Na dobrej strave pri všeestrannom pohodlí Weltzovie hostia rýchlo prichodia k sebe. Pomaly by nik neuveril, že im len nedávno hrozná búrka prehrmela ponad hlavu. Zpočiatku sú len doma, študujú v bohatej knižnici a naučia sa čo-to i miestnej reči. Neskôr sa už nevedia zdržať a vyjdú nenápadne do rušných ulíc, plných domácimi, ale, ako v prístavnom meste, i príslušníkmi tých najrozličnejších národov, Španielcov, Francúzov, Grékov a Afričanov. Pre zovňajšok naši môžu sa slobodno pohybovať. Ak by ich niekto pristavil, kto sú – v najhoršom páde povedia, Nemci! Tak si oni poobzerajú chrámy a bohaté obchody pekného mesta. To je však všetko len na oko. Kam ich tiahne, to je prístav a morský breh. Srdce im prudkejšie bije, keď uzrú na modrastých vlnách stožiare vojenských, i obchodných plachetníc. Niektoré sú celé koráby, iné menšie, ako veliké tekvice. Ešte prudkejšie udre im krv do tvári, keď vidia vchodiť do prístavu loď s dlhými veslami po oboch bokoch.

– To je galej, – ukazuje Tobiáš. – Tam budú naši. Podme na jej stanovište, vidíme ich!

Pozorne sa priblížia. Aké však sklamanie! Loď je nákladná a po pristaní, okov zbavení vesliari vynášajú ľažké bedny tovaru na ohnutých chrbtoch.

Vyholení, vystrihaní bedári. Len na vrchhlave majú ponechané niečo vlasov, ako copf. Prihovoria sa im, tí však nič. Slovka nerozumejú. Sú to Turci, predaní na galeje. Keď niektorý z nich klesá pod bremenom, alebo ho nevládze zdvihnúť, hned je tam vojak. Zatne ho býkovcom, až mu krv vymokne z preťatej kože.

- To sú galeje! – hrozí sa rektor Ján.
- Tak bijú i našich?
- A ako inak?!

Rýchlo sa poponáhľajú z miesta. Všimnú si však druhej vesliarky, šinúcej sa po hladine, ako korytnačka. Niekoľko holých hláv žltie sa zpod krytu, kde hýbu veslami.

– Azda tu budú! – myslia si priatelia, pristúpiac bližšie ku brehu.

Ľodča pristane, ale i tu len neznáme, cudzie tváre. Idú teda ďalej do prístavu. Obzerajú sa vpravo – vľavo, či by kde jednako len neshliadli nejaký známy obličaj. Dobrodinca dal im niečo groša. Aspoň to by nechali bratom.

– Počuj, kamarát, – vraví rektor Ján. – my tých azda ani nepoznáme!

- Prečo?
- No, iste sú zas vyholení a ostrihaní, ako v Trie ste. Oni nás tiež nepoznajú, – mieni Simonides. – A azda už i zabudli hovoriť.

Pri istom novom skladišti však vidia skľúčené, biedne postavy, ktoré sa im zdajú známe. Mlčky vláčia s lode ohromné bremená a padajú pod nimi, ako Ježiš pod krížom.

– Chudáci!

– To sú oni! – uistuje Tobiáš. – Ja mám dobré oči.

– Podľme teda k nim!

Pristúpia bližšie a zastanú, ako by sa podivovali práci. Oni však vlastne poznávajú tváre mlkvych, shrbených otrokov. V svojej duši necítia radosti. Skôr výčitka sa im ozýva, keď sú nie medzi nimi. Akým právom sa majú oni lepšie, než títo nešťastníci? Hľadia na nich, hľadia a váhajú: – upozorniť ich na seba? Pri lodi i pri skladišti stoja vojaci s býkovcami. A ten býkovec neraz zasviští. Chrbát sa ohne, hoc sinavé pery i nevydajú hlasu.

– Baránok, vedený na smrť bez slova, – poznamenaná Masnicius.

– Desné, čo sa to tu deje, – šepce rektor Ján. – Kým sme boli v tom, ani sme to nepoňali! Ako si to povedal pri Capracotte? Majster Ján Hus zhorel na Rýne, ale zhorel naraz. Naši svedkovia pravdy božej zhárajú po kuse – za dni a dni. Až sa telo navráti do zeme, z nej je vzaté a duch k Otcovi nebeskému, ktorý ho dal. Martýrium za presvedčenie, a to vo veľkom...

Vtom priblížia sa k nim dvaja galejníci. Tobiáš využije príležitosť. Pristaví ich, ako náhodou, a strčí jednému do ruky peniaze.

– Vezmi si pre Krista, – povie mu nemecky, aby ich prekvapený neprezradil.

Clovek sa splašene pozre naňho. Odtisne mu ruku. Potom však prijme.

– Korody, – blysne Simonidesovi. Pozná ho hned po tmavej pleti. Nepovie však slova.

– Danke, – podákuje shrbený väzeň. Ide s druhom na loď, snášať ďalšie bedny.

Prečo však Korody zprvu odtískal dar a hľadel splašeno – zaraz pochopiť. Sotva sa nešťastníci priblížia k lodi, skočí na nich ohromný, surový vojak s krikom a počne ich sekať býkovcom, vydať mu, čo dostali. Oni mu i dajú. To ho však neuspokojí. Zazerá, vykrikujúc i na dobrodincov a býkovcom šľahá preúbohé telá. Prestane len, keď sa Korody zrúti na zem k jeho nohám...

– Podľme, – potrhne Tobiáš druha. – To je ohonné miesto.

Kráčajú dlho, dlho mŕkvo, zamyslene po morenom pobreží. Slnko rastie a pomaly skláňa sa k nesmiernej morskej hladine vždy nižšie a nižšie. Biele lodné plachty zružovejú a na vlnách zahýri tisíce jagavých farieb. Čajky v kŕdľoch poletujú veselo a škriekajú radosťou zo života. Nedaleko opravujú

rybári siete a do diaľky nesie sa plnučkým, skvelým tenorom :

O dolce Napoli,
o sol beato...

Iba more hučí neprestajne svoju mohutnú piešenť, presýtenú večným tajomstvom o živote i smrti. Nech vie ľudsky prehovoriť, povie rozcíteným pútnikom, ako včera o tomto čase vyvrhli s galeje úbohé, nahé telo, býkovcom dosekaného vesliara. Nikdy ten už neuvidí svojho rodného kraja. Hlboko na dne dostalo sa mu odpočinku v húšťave morského rastlinstva, v kruhu podivného vodného tvorstva.

– Requiescat!

Ohromný zarudlý kruh slnka dotýka sa už dýchajúcej, rozvírenej hladiny a stavia podivný purpúrový most od konca horizontu k ich nohám. Nádherná apoteoza dňa!

– Pekný je skon spravodlivého, keď neraz i hrozný! – poznamená ticho rektor Ján.

– Ale kým k tomu príde! – zavzdychnie Masnicius.

– I to sa prenesie, kde nechybí viery, – všimnú si, ako i posledný pás slnka včlupne do kovového mora a ostáva len rozprstená gloriola na znak veľkosti a krásy. – Všetko sa zdolie. A po nádhore večera nasleduje veleba večného rána...

Nad mestom zošedivie kúželovitý Vezuv. Na oblohe však, vysoko nad morom, zaskveje sa krásna, veľká hviezda. Priatelia vracajú sa do ulíc a po hostinného domu svojho dobrodincu.

— Tak čo, už poznávate Neapol? — spýta sa Juraj Weltz svojich hostí toho večera, keď sa i s bratom Filipom sídu v knižnici, ako obyčajne. — Pekné mesto, čo? A sotva kde krajšieho kraja.

— Veru sotva, — prikývnu mu. Len akosi smutne.

— Stalo sa vám niečo? — vystihne domáci nepokoj v ich očiach. — Pozri, Filip! Museli skúsiť i čosi nemilého...

— Boli sme s našimi, — ozve sa ticho Simonides a rozpráva, čo sa im prihodilo.

— Hja, moji milí, — položí si Juraj ruku pod bradu, — to sa musí inak. Galeje sú iste tým najhroznejším miestom, kde ľudský život nemá ceny. Vrávite, vojak ich zbil a vzal im peniaze?

— Áno, — odvetia smutne.

— Počkajte, priatelia, až bude času, pôjdeme ta spolu. Pôjdeš i ty, Filip?

— S radosťou.

— A poznali vás bratia?

— Nepoznali.

— Musíme im nejako dať na vedomie, že ste tu a

my všetci chceme im pomáhať. Tak si i oni zariadia, ako sa stretnúť. Prípadne i pohovoriť.

Na druhý deň pred večerom dá Weltz zapriahnuť do koča. Vezme hostí i brata Filipa a vyhrčia ulicami z mesta po morskom pobreží. Večer je, ako včera, príjemný, vonný a teplý. Slaný dych rozkoľisaných modrastých vĺn a morský vánok – schládzajú rozpálenú zem. Znova sa zjaví podivná hra a tisíc farieb. Kade ženú, z očí mimoidúcich vycítať, žiť sa sladí!

– Pozrite, – ukazuje Juraj rukou smer na mori, – tam je krásny ostrov Capri so svojou amethystovou jaskyňou. Najbližšie prevezieme sa a potešíme v božej prírode.

Pekné, čierne tátoše hrčia s nimi hlboko do kraja. Už je šero, keď sa vracajú. Z rozhučaného mora nesie sa čerstvota. Veľký, bledý mesiac vystupuje z vĺn. Z rybárskych chát nesie sa spev a rozcítí i srdcia na kočiari. Ako sa v prístave priblížia k miestu, kde by mohli byť na noc galejníci, posepne čosi Tobiáš svojmu druhovi. Ten poprosí záprah pristaviť.

– Čo chcete? – zvedaví sú Weltzovci.

– Upozorniť našich, že sme nablízku. Prosíme počkať.

Hostia sídu s cesty. Podídu pomedzi staviská, kým Weltzovci čakajú pri koči. Tiché, pokojné šero

rozlieva sa vôkol, len hukot vln preruší ho s času na čas. Odrazu ozve sa zvučne pieseň, silná, prudkého rytmu:

Nezaufej stádečko malé,
byť tvých nepriatelia vúle
byla konečne tě shladit...

vyšvihne sa Tobiášov tenor a Jánov baryton nad krovom pošmúrnych skladíšť, vysoké stožiare zakotvených lodí a letí ponad široký záliv, ožiarený zlatým mesačným svetlom. Letí rovno pred trón Hos-podinov:

Nechť v zlosti své, jak chtí, běží,
to však, co chtí, neobdrží.
Bůh ví, jak svých má ohradit...

Dojatí poznávajú bratia Weltzovci známu pieseň švédskej vojsk za Gustava Adolfa. Nezdržia sa. Podídu za spevom, až i užrú svojich hostí, stáť v mesačnom svite. Ešte viac ich však prenikne velebnosť chvíľe, keď s jednej zo zakotvených lodí ozve sa slabunko, zakriknute:

Amen, popřejž to, Ježiši,
jenžs' náš ochránce nejlepší...

udre im v sluch zrejmá odpoved' galejníkov. Pri tom nevedia sa už ďalej zdržať. Prídu za hlasom až k samej vesliarskej lodi, stojacej mŕkvo na tichej, tmavej hladine. Necítia obavy. Voľačo mocného priťahuje ich vidieť a potešiť tie utrápené, rozspievané, najdené bratské duše. Akási nevysvetliteľná radosť prejíma ich všetkých, že tí nešťastní už vedia a na spev odpovedajú:

Bychom vší lsti, i chyrosti
nepriateľ našich ujíti
mohli a v tvé ochraně žíti
po vše dni k tvojí líbosti!

— Stoj! Kto tu? — ozve sa vtom vojenský hlas. Blysnú oči, i zbraň. Nemilo prekvapených pristaví strážnik, ako hora.

— Som Juraj Weltz, neapolský obchodník, — hlási sa hned tento. — Tu je môj brat, Filip. A to sú naši hostia.

— Čo tu chcete? — zneje drsno ďalej.

— Radi by sme vidieť tých, čo tamdnu spievajú.

— To je zakázané!

— Ale, — strčí mu starší Weltz peniaze do hrsti, — ved' len na chvíľu!

— No, — vystúpi sa im hned s cesty, — nech sa páči! Nech sa len páči! Oficieri zabávajú sa v meste.

Vojak ich celkom ochotne vyvedie na galej. Zapáli i svetlo. Vo vesliarskych kútoch zarazí ich smrad. Z otrokov väčšia časť už leží na laviciach, i pod lavicami, ako uťahané zvieratá. Len niekoľkí sú hore, ktorí prekvapene vyvalujú oči, nevediac, čo si myslieť o tejto návšteve. Či ich predávajú na inú lodť, či čo?

— Nepoznáte nás, bratia? — zašepce rektor Ján v rodnej reči.

Na to zabodne sa niekoľko podbehnutých, kálnych očí do jeho tvári.

— Si-mo-ni-des, — zašepce v kúte hlas. — Mohlo by to byť?

— Tak je to, Baltazár, — rozpozná i v pološere črty dolnostrehovského Nikleciusa. — A ako je s vami?

— Predvčerom hodili s galeje do mora mŕtvolu nešťastného Timkoviča, — vraví mu tlmene. — Nevydržal ďalej šlahy býkovca a hlad. Ostatní čakáme, kedy príde rad na nás.

— Netraňte nádej! — povzbudzuje ho i s Tobiášom. — Pán Boh sa smiloval nad nami, ani vás neopustí! My tiež nezabúdame na vás. V týchto pánoch, — ukáže na Weltzovcov, — našli sme svojich i vašich dobrodincov. Rozpísali sme listy protestantským panovníkom — do Nemecka, Holandie, Anglie i Švédska. Celý svet sa dozvie o vašom utrpení.

Pán Juraj Weltz zas požiadal miestokráľa De los Veleza omilostiť vás. Len neklesať na duchu! Deň božej milosti a vyslobodenia zasvitne i vám...

— Pán Boh uslyš! — vyhíknu slzy z očí chatrnučkého Nikleciusa.

Weltzovci hľadia na úbohých, ako prikovaní. Juraj nezdrží sa sĺz. Keď vidí, vojak zavesil lampáš na klin a vyšiel von, nechá Nikleciovovi niečo groša preňho, i pre bratov. Lúčia sa s uistením, najbližšie ich navštívíť zas.

— Prídte aj inokedy, — povie im siahodlhý vojak, keď schodia s lodi. — Proti takej návšteve nemajú nič ani páni oficieri.

— Prídeme!

Mesiac je už vysoko nad morom. Zalieva ho striebrom, jak ohromná lampa. Na východe vyčnievajúci Vezuv však počína sa mračiť. Vietor sa obrátil a nesie možno i búrku. Nad sopkou sa sucho zablýsne.

— Nedivil by sa, — vraví Juraj, keď sadajú na koč, — keby z toho vrchu vybuchol stlp ohňa, vychflila žeravá láva a pochovala všetko, ako niekdy Herculanum, Pompei a Stabie... Taký je človek zlý k svojmu bližnému, k — človeku!

Od toho času Tobiáš a rektor Ján navštevujú

väzňov slobodne deň po deň. Poznajú už ich galie. Pomocou Juraja Weltza poznajú sa aj s ich dôstojníkmi, ktorým sa groš, alebo pekný dar, vždy dobre zíde.

Istého dňa vezú sa s nimi na ostrov Capri. Veslá zaprú sa do vĺn, úbohé tkanivo vycivených svalov sa vzpruží a – šoú-člap... a šoú-člap... razí si loď cestu k ostrovu.

Väzni zdajú sa necítiť. Oči vpadlé, tváre vyžltlé, okovy ťažké a loď len musí ísť za svojím určením. Vojaci sú však k nim dnes nie takí suroví, ako bývajú. Nenarábajú býkovcami a nenadávajú im, ako vyvrheľom. Márne sa však smeje obloha a hladina belasie ani ultramarin. Jednako len príšerne znie nôta vesiel : šoú-člap... šoú-člap...

Na Capri vyberú vesliarom rubík z úst. Nasypú do válovcov varenej fazule. Kým oni jedia, využijú Weltzovci chvíle, pohovoriť s nimi.

– Len vydržať, bratia, – zasveti dobrotu ducha Jurajova tvár. – Mnoho sa robí za vás, ešte viac sa bude. Priniesol som vám prosbu pred nemeckých panovníkov. Tu je verne opísané, ako nevinne trpíte. Podpíšete to?

– Podpíšeme!

– A viete, Holandania idú španielskemu kráľovi na pomoc proti Francúzom. Ich lode plavia sa už do Stredozemného mora. Budte istí, všetko spraví-

me: pomoc Španielsku musí byť i vaším vyslobodením!

— Pán Boh zaplatí, — zalesknú sa väzňom slzy v očiach.

Predloženú prosbu trasúcou rukou podpíšu. Niektorí splašeno pozrú, kde sú oficieri. Či býkovce nezašvištia na ich úbohej kostre? Ale nie! Tí sa ani neobzrú v tú stranu. Za dobrý groš — všetko! Upíjajú si na palube ohnívě červené vínečko.

Kým sa Tobiáš rozpráva s bedármí, rektor Ján hľadí na všetko, ako vyjavený. Ostrov Capri je iste krásny kút sveta a div boží. Ale vidieť Weltzovcov a najmä dobrácky pohľad Jurajov, i čo vie svoju štedrosťou a zanietením dosiahnuť, presahuje zázrak.

— Azda je to ani nie človek, — zamýšľa sa Simondes, — lež anjel boží na zemi! Čím sme si len zaslúžili, že sa nám tak venuje?

Z citného dumania vyrušia ho len povely a trhnutie veslami. Vidí, zas sú všetci na svojom mieste a nasleduje monotónne — šoú... šoú... člap... šoú-šoú-člap...

— — — — — — — — — — — —

Ešte však len doma otvárajú hostia oči, čoho je schopná láska, v Bohu pracujúca. Míňajú sa týždne, i mesiace sa míňajú, ani nezbadajú ako. Všetci žijú

v napnutí za veľký plán – vytrhnúť nevinných z pece ohnivej. Galejníci vyčkávajú v nádeji, kým oni pracujú.

Dušou všetkého je neúmorný Juraj Weltz.

– Viete, čo nového? – povie im istého večera, keď zasadnú v knižnici, ako obyčajne. – Kráľ pruský, i kráľ švédskej písali do Viedne cisárovi Leopoldovi smilovať sa nad nevinnými väzňami. Naša vec nie je už len našou. Vedia o nej v Anglii, i v Holandsku. Pomaly prenikne do celej Európy. Môj advokát i ja – chodíme k miestokráľovi, dať ich vec – ak nie inak – vyšetriť riadnemu súdu. Už nám to i slúbil.

– Ich a tým i naša nevina iste sa dokáže, – poznamená Tobiáš.

– To by bolo dobre, – pokračuje Juraj. – Napokon zrevidoval by svoj súd i sám Leopold. Nemohol by zavrieť oči pred faktom, čo uznal celý svet.

– Dal by Pán Boh!

– A ešte vám poviem niečo, – usmeje sa domáci pán dobrácky. – Zajtra bude u nás hostina.

– Ach, braček, to je novina, – ozve sa Filip. – Kohože si pozval?

– Rakúskych generálov, – stísi hlas. – No, a z nich najvyššieho. Štaremburga. Oni totiž hovoria, že sú galejníci ich väzňami. Mohli by ich teda za dobrú odmenu prepustiť.

— Mohli, ak do toho nepríde niečo, — upozorňujú hostia.

— A čo by mohlo prísť?

— Zákrok jezuitov.

— No, uvidíme! — nedá sa Juraj odstrašiť. — Všetko musíme skúsiť, čo je po ruke. Vy všetci, pravda, budete i tam mojimi hosťami. Ty, Filip, postaraj sa o najlepšie víno. Nech sa tí páni cítia u nás čo najlepšie.

Druhého večera síde sa u Weltzov v priestrannej, pekne prizdobenej obedovni, čakaná spoločnosť. Generáli na čele so Štarembergom štrngajú šabľami a chvália láskavosť domáceho pána. Tobiáš a rektor Ján necítia sa v ich prítomnosti najlepšie. Pripomnú si ich krvavých druhov tam pod Tatrami, ako v mene kráľovom pustošia nešťastnú krajinu. Jednako, ako ich dobrodinca, Juraj, i oni sa tvária veselo. Keď prinesú na stôl výborné jedlá, i dobré vína, jedia i oni. I štrngnú si s ostatnými. Na čo však najviac dávajú pozor, je rozhovor hostiteľa s kráľovskými vojenskými hodnostármi.

— Ozaj ste k nám milí, Herr Weltz, — vraví zdvořile Štaremberg, keď je už hostina v plnom prúde. — Veľmi by nás tešilo, keby sme sa vám vedeli nejakо odslúžiť, — vykrúti si fúzy à la Leopold I.

— Ale maličkosť, — bráni sa hostiteľ. — Som šťastný, keď sa mi dostalo tejto cti od tak vysokých vo-

jenských hodnostárov jeho cisársko-kráľovského veličenstva. Ak by vás, páni moji, však smel o niečo prosiť, dovolil by som si ...

– Čujme! Čujme! – ozve sa so všetkých strán.

– Je tu v Neapoli na galejách niekoľko nešťastných ľudí, – načne vec Juraj v najvhodnejšiu chvíľu. – Sú to bývalí farári a učitelia, odsúdení prešporanským súdom. Títo ľudia, ak i mali nejakú vinu, svoje si už vytrpeli. Sú kosť a koža. Niekoľkí z nich zaplatili to životom. Zaslúžili by už milosť jeho jasnosti. Ale čo vám, páni, vykladám? Iste viete o nich!

– Vieme, – prikyvujú hostia v najlepšej nálade. – Ako by sme nevedeli?!

– To sú naši väzni, – vraví Štareemberg. – Vydáme vám ich, keď chcete.

– Nechcem darmo. Za každého z nich dám sto dukátov, – prisľúbi hned Weltz, zajasajúc v duši.

– Co peniaze! – počuť od bohatého stola, až sa veľký luster so sviecamí pohne z miesta. – Dáme vám ich darmo. Robte si s nimi, čo chcete!

Hostina sa vydarí báječne. Generáli sa rozídu. Weltz čaká deň, i dva. Navštívi galejníkov. Keď je však i na tretí deň len všetko po starom, zajde za Štarebergom.

– Tak čo, môj drahý pane, – pokloní sa mu, – vydáte mi tých slúbených väzňov? Povedal som, dám sto dukátov za jedného a jedného.

— Hm, môj milý Herr Weltz, — prevráti tento oči s úškrnom, — čo je tu už z toho! Náš spovedný otec prišiel hned s tým na nás, to sú väzni jeho veličenstva cisára Leopolda a nie vaši! Z jeho vôle majú ostať na galejách. Čo tu robiť? — stisne plecmi. — On má pravdu. A my ešte dnes ideme na Sicíliu proti Francúzom. Ale prisahám, nezabudneme na vec. Požiadam miestokráľa v Syrakuzach odpísať miestokráľovi v Neapoli najsť spôsob prepustiť nesťastníkov.

Juraj Weltz vráti sa domov sklamaný.

— Mali ste pravdu, — vrváv svojim hostom. — To niečo prišlo.

— A čo? — zachvejú sa títo, očakávajúci lepšej zvesti.

— Zákrok Jezuitov, — svesí hostiteľ smutne hlavu. No, nič! — zažiarí mu dobrácka, biela tvár, — veci už nedám zaspäť a čo by ma stála celý môj majetok. Vydržím do konca. Chyba, tí miestokráli rýchlo sa menia. Jedného nakloním, hned je tu druhý a práca sa musí znova počať. Dnes je tu už don Antonio Pedro Alvarez. Miesto neho má v krátkom čase prísť miestokráľ Ferdinand. Oňom sa hovorí, je vraj ľudský. S ním sa dá skôr vyjednávať, než s týmito. Ináč dostal som zprávu, vec má na starosti holandský vyslanec vo Viedni. Dnes — zajtra pripluje s pomocným lodstvom do Neapola ho-

landský viceadmirál Ján de Haen. Potom má prísť sám admirál loďstva Adrian Ruyter. Už si len s božou pomocou nejako poradíme. Cítim, úsvit vyslobodenia nevinne zotročených blíži sa. Ale vy, – zadáva sa na nich ostrejšie, – ako vidím, chcete mi niečo povedať.

– Áno, dobrodinca náš, – odvetí rektor Ján. – Už sme vám tu dlho na starosti. Dlhý čas, čo využívame vášho dobrodenia. Radi by sme už ďalej.

– A kam? – zmäkne mu pohľad.

– Do Nemecka, – sklopia hostia oči. – Tam sú mnohí z našich. Iste ta prídu i tunajší naši bratia, až im svitne radostný deň oslobodenia. V Nemecku nás pritúlia všetkých, kým časom môžeme do vlasti...

– Darmo je, – zvážnie Juraj. – Vás tiahne sila rodnej vašej hrudy. Aspoň bližšie sa dostať k svojeti. Verte mi, nič nám tu s bratom nechybuje. Jednako i ja zatúžim neraz po svojom rodnom Nemecku. Boh vás teda šťastne sprevodí! Pozajtre vypluje loď do Ríma. Dám vám odporúčajúce listy na našich v Ríme, Siene, Florencii, Padue, až po Curich. Všade sa postarajú o vás, ako ďalej. Tak pôjdete. A... – vystúpia mu slzy do očí, – pozdravte Vittenberg!

Lúčenie s bratmi Weltzovci je ťažké. Ešte ťažšie s tými na galejách.

— Pozdravte našich, ak sa vrátite domov! — upre na nich v slzách vycivený Baltazár Niklecius čierne, smutné oči. — A povedzte im, nás ani tu v tomto pekle nič neodlúči od lásky Kristovej. Ani smrť, ani život, ani anjelia, ani kniežatstvo, ani mocnosti, ani nastávajúce veci, ani budúce! Nech sú i oni verní až do smrti! Zaneste im tento náš odkaz a pozdravte ich!

— Pozdravte! Pozdravte! — rozplačú sa zrazu všetci, hoc im už slzy vyschly a zabudli plakať.

Na Vezuve sedia mraky a z krátru vystupuje čierny ťažký dym, keď loď ich vytiahne kotvy a plnými plachtami pohne sa z Neapola.

— Čo nás to len ešte čaká! — vraví Tobiáš priateľovi. — A čo doma? Toľké hriechy Leopolda a jeho radcov neostanú bez božieho trestu.

— Na čo myslíš?

— Na to, čo som ti neraz povedal, — odvetí tento. — Zemianstvo to nevydrží. Vypukne povstanie. Ak už nevypuklo.

— Tobiáš, ty rád prorokuješ, — usmeje sa Ján shovievavo. — No, nebol by div, keby sa ti to splnilo.

– Splní sa, pamätaj, – zasvetia mu hlboké oči. – U nás je toľko krívd a neprávostí nahromadené, len vodcu treba. I ten je!

– Thökölyho myslíš... Imra Thökölyho?

– Áno, ak ho neposlali dosiaľ za Nádasdym, Zrínyim a Frangepanom...

– V rukách božích sme, – zakľúči Ján ako obyčajne.

Tak sa oni plavia, brázdiac rozčerené modrasté vlny. Prejdú večné mesto Rím. Obzrú si i jeho pamiatky. Odtiaľ idú rovno na Sienu, Florenciu, Bolognu, Feraru, Paduu, až po Benátky, kde sú práve okázalé slávnosti pri úvode Jeronyma Justinianna, novozvoleného dožu benátskej republiky. Odtiaľ vrátia sa na Piačencu, Veronu, Bresciu – do Bergamo. Potom na Mezolto cez vysoké zasnené Alpy. Priesmykom Sv. Marka počiatkom októbra dorazia do Curichu, kam ich predíde Weltzov list. Tu ich prijmú, ako poslov božích, obdarujúc ich všetkým možným. Zdržiavajú ich pobudnúť. Oni však pokračujú v ceste.

Počiatkom roku 1676 sú už v stredisku evanjelického sveta, Vittenbergu. V izbici kláštora, kde žil dr. Martin Luther, najdú svoj nový, tichý domov. Zapíšu sa oba za poslucháčov univerzity. Pracujú, študujú a vyčkávajú svoj deň, keď sa môžu do rodnej zeme vrátiť. Robia si plány, ako využiť

svoje podivné zažitia literárne. Píšu listy. Tobiáš svojim do Ilavy. Rektor Ján žene do Prešova, veď iste bude tam. Kmistrovi i bratovi Baltazárovi do Brezna. Milochovskému do Vratislavi.

Po odoslaní listov žijú v jednostajnom očakávaní.

– Dostali ich, či nedostali? Žijú a sú zdraví? Majú, čo im treba. Čo sa robí doma? Odpíšu, či neodpíšu?

Čakanie, netrpezlivé, stále vyčkávanie!

Istého večera počuť klopať na dvere.

– Voľno!

Vstúpi vysoký, plecitý mužský v uhorskom odevе. Pozre na prekvapených a priateľsky podáva im ruku.

– Jurko, – vykríkne Tobiáš, – Jurko Láni, kde sa tu berieš?

– To je radosť, – zvolá rektor a padnú si do náručia. – Nuž, ako si sa dostal z tej jamy Ivovej? – Usadia ho k práska júcemu krbu.

– Hja, kamaráti, to je dlhá historia, – usmeje sa srdnatý Jurko. – Niekdysám to všetko porozprávam. Teraz len čo – to. Okolo Capracotty som sa nablúdil. Aj ma chytili, aj ma pustili. Dňa 21. mája dostal som sa do Ríma. Tu som sa pridal k istému pútnikovi. Šli sme s dedinami na dedinu, z mesta do mesta. Živili sme sa: on spieval na uliciach a predo dvermi, ja som mu sekundoval. Tak sme prišli do

Benátok, kde sme sa rozišli. Potom som šiel sám na Lublaň, po horách, po vrchoch, kde nás vliekol kapitán Gemanner. Na Jána bol som už na uhorskéj pôde. Dobrí ľudia pomohli mi všade. Istý človek nielen, že mi opatril uhorský odev, doviedol ma i k Matejovi Langovi, kazateľovi v Šoprone. Tu som pobudnul 14 dní. Medzitým tajne zašiel som i na Branč za človekom, ktorému som nechal svoje písma. Keď som videl, že mi vo vlasti hrozí nebezpečenstvo, šiel som s istým kupcom do Viedne. Prešiel som do Lipska. Počul som o vás, že ste vo Vittenbergu. Vyberiem sa ich reku navštíviť.

— Pekne od teba, Jurko, — objíme ho rektor znova. — A povedz, ako je tam doma? Je to pre nás ozaj ešte také nebezpečné?

— No, je! — prisvedčí Láni. — Keby si si šiel pozrieť ženu, Kollonič by ťa iste našiel a znova oddal katom. Ináč, ako mi vravel Lang, už je dobrá páhreba pod popolom. Tyranstva a hrabivosti Leopoldových generálov majú už naši po krky. Čaká sa vraj len na človeka, čo by odporu stal na čelo. Potom to už pôjde a azda my tiež vrátime sa domov.

— Dal by Pán Boh! — pomyslí si Simonides na svoju žienku, i synka a zvlhnú mu oči. — Dal by Pán Boh!

Tak sa oni rozprávajú v spomienkach i dúfani dlho do noci.

XIII

Jurko Láni ostane začas so svojimi kamarátmi vo Vittenbergu. V kláštorenej izbietke zmestí sa i on a dobre im je tak žiť vo troje.

Všetci pracujú na svojom. Tobiáš študuje, rektor Ján píše svoje „Collegium apostolico-lutheranum“, disputaciu proti Keliovi. Jurko si najradšej zajde do mesta za kupcami, ktorí chodia až do Prešova a Levoče na jarmoky a prinesú odtiaľ najnovšie zvesti. Od nich sa dozvedia naši vyhnanci, ako je v Uhorsku. Ako hospodária a trápia ľud Leopoldovi generáli, krvožížniví Cob, Špankau! Čo najnovšie navaril kancelár jeho veličenstva, surový Pavel Hocher a úskočný pán z Lobkovicov uhorskému zemianstvu, protestantom i poddanému ľudu! Čo nového na Spiši, ale i v Sedmohradsku, kde pod tureckým protektorátom panuje knieža Michal Apaffy. Kde a ako sa hýbu kuruci a čo za boje majú s cisárskymi labancmi...

– Tak čože nového, Jurko? – zvedaví sú vždy kamaráti, ked sa vráti. – Čo si počul?

– Ej, hriech je na Uhriech! – odpovedá tento. – Po toľkých vraždách a nevinne vyliatej krvi hýbe sa zem. Generál Cob vyslovil sa vraj, zbojníkovi šibenica, živáňovi kôl. A viete, čo mu povedali kuruci?

– Ozaj čo?

– Ak si vraj ty, Farkaš Cob, myslíš, že zbojníkovi patrí šibenica a živáňovi kôl, tak najprv sám seba daj obesiť a seba naraziť na kôl. Lebo ty si zo zbojníkov a živáňov všetkých čias najväčší zbojník a živáň!

– Ide to tedy ozaj doostra, – poznamená rektor.

– Ešte len pôjde, priatelia, – zdôrazní Jurko, pevný v presvedčení. – Niet zločinu a krivdy, čo by nepomstil spravodlivý Boh! Kuruci vraj hľadajú len vodcu. Keď ho najdú, pohne sa lavina. Ľud sa k nim pridá, i zemianstvo. Leopold je zamestnaný vojnou s francúzskym kráľom Ludvikom XIV. Len toho vodcu najsť!

– I ten už dorastá, – ozve sa Tobiáš.

– Koho myslíš?

– Imra Thökölyho, – zamieša sa Simonides do reči. – Násť Tobiáš má akési prorocké tušenie. Ne raz mi hovorí o tom.

– No, Thököly je kežmarský gróf a bohatý magnát, – zamýšla sa Láni. – Narodil sa, tuším, roku 1657. Všimnul som si, keď gróf Eszterházy obliehal Oravský zámok. Otec umierajúc oddal mu svoj meč a on ako chlapec ušiel na zámok Likavu. Je to dobrá krv i dobrý duch. Lenže sotva bude mať viac, než 20 rokov.

– A jednak ten bude naším Gedeonom, – neupustí Tobiáš. – Uvidíte!

— Uvidíme! — snažia sa vyhnanci z rozličných chýrov nazrieť do práznej, žičlivejšej budúcnosti. Tak si užaviť ľažkú prítomnosť. Pomáhajú im v tom i dobrí Vittenberčania. Starajú sa o nich, mať aspoň to najpotrebnejšie. Zvú ich do svojich domácností, i škôl. Pohostia ich a poprosia vždy i rozprávať o svojej ujarmenej, nešťastnej vlasti. Ich veľká pozornosť stratený domov jednako len nevynahradí. Najmä Simonidesovi nie, ktorý neraz stane vo vittenberskom veľkom chráme pred oltárom, pri hroboch dr. Martina Luthera a Filipa Melanchtona. Poštojí si tam v zadumaní so zvlhlým zrakom, prosiac Boha v skrúšenej modlitbe, navrátiť sa k svojim. Domov, domov!

V prvej polovici februára 1676 stihne ho radosť. Dostane list z Vratislavi od spolu vyhnanca a kmotra, Jána Milochovského. Ruky sa mu zachvejú, keď ho otvára v tichej kláštorej cele. Ved je to prvý list, čo má od tých, ktorí v Brezne patrili spolu.

....*) Mužu výtečný a výborne učený pane kmotre a priateľu vyprobovaný, — číta známe písмо svojho niekdajšieho farára. — Tenže pozdrav so šťastným začiatkom a priebehom tohto 1676 a ešte prajnejším ukončením mnohých liet prajem, plniac

* Výpis z lat. -slov. pôvodiny.

dielo ľudskosti a pobožnosti. List písaný rukou cteného pána kmotra a priateľa, dávno vytúžený a milý, dňa 26. januára som hned ráno s veľkou radosťou obdržal. Z toho som zvedel, že ctený pán kmotor po mnohonásobnom väzení, mnohých nepríjemnostach a prenasledovaní je konečne už na slobode. Bud za to pochválený Pán Boh náš a požehnaný na veky! Lebo pripustil pred seba vzdychy prenasledovaných a synov smrti vzkriesil k životu. Nech ešte pridá v stave ťažkého vyhnanstva svätej trpežlivosti a nás v krátkom čase vráti na naše miesta. Nech sa smiluje aj nad ostatnými na lodiach, galejách vzdychajúcimi, za oslobodenie ktorých neprestávame ho prosiť. Nech navráti rozptýlených do ich otčiny! O domáčich nech nemá ctený pán kmotor trápenia a starosti. Počuť, sú zdraví a chýr o príchode cteného pána kmotra do Nemecka spôsobil im iste veľkú radosť. Bude im duševným liekom v macošskom stave. Pani kmotra i so Samkom bavia sa vskutku v Prešove. Keby na vašu žiadosť ozaj mali do Nemecka cestovať, boli by cestou do Vratislaví nielen opatrení, ale mojím prostredníctvom i na cestu potrebnými vecmi obdarení.

Medzitým dá Pán Boh, nebude treba paní kmotre k nám prísť, ale my sa vrátim k nej. Shliadajúc sa na svojom prvom mieste, spolu s ľhou podáku-

jeme sa za vyslobodenie. Dôvera, složená v Bohu, neskame nás. Môj a mojich domáčich údel je smutný a tvrdý. Ako takých, čo vyše dvoch rokov z božieho dopustenia bývajú v cudzine. Tažko je nám uživiť sa. Jednako, keď ruka božia na plecia moje svalila, musím to jarmo trpeživo niesť a šlia-pať po ceste vyhnanstva, ktorú svojím vyhnanstvom posvätil i náš Spasiteľ... Skorej znesieme hoc aké ťažkosti v cudzine, než by sme v slzách vzdychajúc, mali hľadieť v domovine na žalostnú biedu našich opuštených veriacich... – číta rektor riadok po riadku, kým vládze. Keď mu oči zajdú slzami, musí prestať chvíľu, utrieť zrak a utísiť sa.

O breznianskych známych mnoho, ale tým menej milého dostávame, – pokračuje. – Na nový rok obnovila sa breznianska vrchnosť. Pozostáva z rychtára a štyroch katolíckych radných. Rychtárom je z Hlohovca prišlý Franciscus Padlicius. Vedľa neho katolícki radní sú – Johannes Pelionis, Posch z Hronca, Czáki z Beňuše a Maretinský, ako nato zrodení senátori. Pán kmotor Chmelius šiel do Viedne. O ňom sa toto píše: obávam sa, aby pán Chmelius nevrátil sa inakším človekom. Honores enim mutant mores... Apostata Vŕbovský ostal rektorm školy a veľkým nenávistníkom, i prenasledovateľom svojich vlastných. Pán Srnka pilne chodí do kostola na omše a kázne. Dňa 10. febru-

ára iste sa vrátia naši kupci s prešovského jarmoku.
Čo prinesú, to čím skôr odpíšem pánu kmotrovi.
Moja Apolonia veľmi pekne ďakuje za pozdrav a
uisťuje pána kmotra o svojej úslužnosti. Počujúc
o vašom väznení, vyliala mnoho sŕz. Prijmúc chýr
o vyslobodení, plakala od radosti. Želá si z úprim-
ného srdca s pánom kmotrom a milou paní kmot-
rou ako s osvedčenými a drahými priateľmi, čím
najskorej sa shliadať. Mne sa často sníva s pánom
kmotrom, že sa spolu prechádzame v Drakšiari.
Dá Boh, ešte my spolu poslúžime cirkvi. Nech
nám božská milosť umožní tento rok 1676, ktorý
sme z vôle božej začali pod cudzím nebom, za-
končiť v Uhorsku. Každému v svojom dome. Amen!
Ináče do milosti božskej a do ochrany jeho otcov-
skej porúčajúc cteného pána kmotra, ostáva verný
ctiteľ

Ján Milochovský.

P.s. Pani Čermáčka vydala sa za pána Rostariusu,
kde dietky sotva, podagru však iste bude pestovať.
Náš Jacobus stal sa P. Chmeliusovým zaťom.
V rýchlosti vo Vratislave Anno 1676 d. 2. febr.
Ak z Uhorska dačo počujem, bezodkladne vám to
oznámim do Vittenbergu.

Po prečítaní kmotrovho listu zavládne pokoj na
Simonidesovej tvári. Oči mu zažiaria, ako po do-
brej kázni v chráme pod Dubravkou.

— Keď sa ozvala Vratislav, ozve sa i Prešov a Brezno, — myslí si a pracuje si v tichu ďalej. Píše znova svojej žienke, Kataríne, i kmotrovi Chmeľiusovi. Z Prešova čaká niečo o rodinke. Z Brezna o tamojších pomeroch. Pri tom zamýšla sa už na druhom svojom dielci: Exul praedicentalis — povestné vyhnanstvo, — v ňom chce zaznačiť niečo z utrpenia pre potomstvo. I vyrobí si niečo odpisovaním na školách. A keď stretne kupca, čo sa strojí na prešovský jarmok, pošle od neho svojim voľačo groša.

V takomto vyčkávaní míňajú sa mu týždne, ba mesiace. Svitne i máj a mimo od Milochovského a od brata Baltazára Simonidesa — čo mu dá znať o biede rodičov na Spiši, niečo i o tých v Prešove — nedostane riadka odnokiaľ. To ho počne mrzieť. Naplní až nedôverou. Zamýšla sa a často celý deň nepovie slovka. Najmä keď Masnicius dostane list od svojej Betky a on nič.

— Cože ti je, Janíčko? — napadne už i Tobiášovi jeho stav. — Keď sme prechodili cez Alpy, bol si veselší. Čo ťa trápi?

— Nič, — odpovie mu krátko.

— Aké nič, keď chodíš ani zarezaný? Nepíšu ti z domu? — zadíva sa mu dôverne do hlbokých, precitlivelých očí. — Len maj trpežlivosť! To je k nám nie ako z Brezna do Bystrice.

– Ale iba kúsok ďalej, ako z Ilavy do Vratislavi,
– svesí smutne hlavu.

Masnicius poteší druha, ako vie. Pomaly sa však začne oňho obávať. Vidí, píše svojej Kate znova a znova. Poverí i kupca, idúceho v tie strany, dať jej 15 toliarov, z nich 5 utrápeným rodičom. On mu to potom svojim časom všetko vráti. Pozor jeho je však pri tom prísny. Až zlostný. Keby už prišlo niečo! Už je i on nespokojný. Istého dňa koncom mája však vrúti sa k Jankovi s radosťou v očiach.

– List si dostał, – zamáva ním v ruke, – list!

– Odkiaľ? – skočí tento ako podstrelený.

– Z domu.

– Ukáž!

– No, na! – podá mu ho.

– Aha, kmotor Chmelius, – i teší sa, i hľadí sklamane. – Iba žena, Kata mi nepíše...

– Napísala ti možno hockoľko listov, len si ich nedostal, – prevráva ho Tobiáš. – Pacienza jest bylina hojiteľná. Poteš sa s kmotrom, potešíš sa i so ženou. Azda ti píše niečo i o nej.

– Však už nejako ešte vydržím za čas, – zašomre rektor. Otvorí list a číta najprv len očima sám pre seba. Tobiáš stojí vedľa a čaká, či mu povie niečo. List z domova, to nie je maličkosť. I ked' nie je jeho, jednako vždy je v ňom niečo, čo patrí i jemu.

– No, Janko, čo nového? – vystúpi mu netrpežlivosť na počernú tvár. – Už mi len povedz niečo!

– Poviem, poviem, ty netrpezlivec, – zadíva sa teraz už i on pokojnejšie naňho. – Len dočítam, no! List sa i tak viac ráz číta. Tak počuj! ... Výborne učený milý a drahý pán kmotor, – číta mu teraz už nahlas a s dôrazom. – Milostivý a dobrovitý je Hospodin, ktorý činí divné veci. On vyslobodil malého Dávida z rúk hrozného Goliáša. Tak isto i vás. Nech mu je za to česť a chvála! Už vám tretí raz píšem a s podivom čítam, že od nás ničoho nedostávate. I pani kmotra píše nám z Prešova, že jej vytýkate to isté. Pani Kata i so Samkom sú zdraví a čakajú vás s vrúcnosťou. My tu u nás sme ešte ako u vôd babilonských. Nástroje hudobné zavesili sme na vfby a čakáme, čo nám prinesie budúcnosť. U nás sa tiež plnia slová – bítí budou pastýře a rozprchnou se ovce stáda! Pater Hanacius volá neraz i našich popredných na hostiny do kláštora. Tak si on rozmnožuje čísla v matrike konvertitov. Za poslednej reštaurácie na jeho žiadosť vyprostredkovala komora kráľovský mandát, voliť magistrát len z katolíkov. Keď sme mysleli, v meste nato súcich katolíkov ani niet, oznámil si na naše veľké prekvapenie ako svojich – Tomáša Padliciusa, Baltazára Taxnera, Juraja Závod-

ského, Martina Gratzu a iných. Tak ostal rychtárom Padlicius, notárom komorský úradník Eördögh, senátormi Posch, Závodský, Pelionis, Taxner, Gratzu a Maretinský, ktorý je i kapitánom. Z nás starých znajúcich dobre pomery mesta, keď už nemali svojich, nechali – Staxa, Fašku a mňa. Podnátorom ostal náš múdry Jakub Gronell, keď ho tiež niet kým nahradíť. Taxnerovcov a Poscha, ako úradníkov donútila komora spraviť to. Čí vraj chlieb ješ, toho pieseň spievaj a ako on, modli sa! Ináč si rozumieme. Raz oni, raz zasa my, chceme si svoje mesto brániť. Páni piaristi majú zato dosť ťažké časy u nás. Svoj kostol nám márne nanucujú. O svoje potreby musejú sa najčastejšie sami starať. Mesto je jednako len naše. Pracujeme za vás a chceme vás mať tu čím skôr. To sa i stane. Znaky časov sa ukazujú. Kuruci sa množia a tí, kam prídu, vracajú evanjelikom odobraté chrámy, katolíckych kňazov vyháňajú a bijú. Náš opatrný Hanacius vydobyl pomocou Kolloniča pre mesto osem kanónov a cisársku posádku. Strach je mrcha! Dňa 15. mája t. r. napadli kuruci susednú Valaskú. Vyrobovali kostol, faru i blízky Hámor. Plebana Štefana Višnóczyho, kántora a dvoch spevákov chytili, sviazali a odvliekli. Pustili ich vraj len za 3000 toliarov. U nás sa búchalo z kanónov. Kuruci na ten hluk utiekli. Náš Hanacius napísal verš – Duma

captivorum Valascensium ad Brezno A. 1676. - z ne-
ho podávam aspoň toto :*)

Zlé noviny od Levoce,
od Muráňa, i od Boce,
ale jesce horší z Brezna,
neni tam hodina rezna.

Rebeles často bivaji,
rabujú, bijú, morduji,
z Jelšavy, Hnušca, Klenovce
prez hori chodi z Tisovce.

Veselem maju v mesici,
patnacti den po pulnoci,
v den slavnej, svate Sofie
ve Valasce se zle deje.

Kuruci mnoji pribiehli,
kostel i Faru oblehli,
pana patra valaskeho
chitili jakobi sveho.

Život bil jako na vlasku,
však prece obdrzel lasku,
zie mu hlavicku nestiali,
ale hrdlo darovali.

*) Výpis z pôvodiny.

Všecku Faru zrabovali,
konie z maštale pobrali
a niceho nenechali.
I reverendu mu vzali.

Z Fari do kostela prišli,
tam nemielo dobre misli,
vzali kalichi, ornaty,
i kostolne Aparati.

Nevineho organistu
z parobkem, mate vies istu,
i dvuch Šoltišuv poiali,
jako barani svazali.

V ten den kdi vzali Farara
z Hamra svazali Safari,
Cisarskeho služebnika,
pisara i robotnika.

Škodi Jasnosti cisarske
pocinili nekrestianske,
bieda vam za to kurici,
varujte se Bantovnici.

Ešte je toho veľa, čo koluje u nás z veršov patra Francisca. Nateraz nestačím viac písat, keď on má i celkom iné písmo, ako my. Spieva sa to, ako –

Jesu dulcis memoria -. To vám posielam, pán kmotor, poznať, ako Boh nikomu nedaruje a vaša krivda vyvoláva odplatu. Chystá sa všeličo. Ja však dúfam a dúfajte i vy, že sa skoro uvidíme v Brezne.

Tu rektor Ján zastane. Ruka mu sklesne a dlhým pohľadom zadíva sa na kamaráta.

— Čo ty na to, Tobiáš? — prehovorí k nemu, ako by sám mal už dojmov priveľa a nevedel si to pousporiadať.

— No, už sa to začína, — zvážnie tento. — Ešte je z toho len ohník. Až bude požiar, popáli nielen našich hanaciusovcov, ale i szelepcsényich, i koloničovcov a samého krvavého Leopolda. Kto vietor seje, búrku žnie! Myslím, Janko, i ty si spokojnejší. Dozvedel si sa voľačo o svojich.

— Voľačo, — vzdychne rektor. — Len mi je to málo.

Niekoľko dní trpezzivo čaká — príde čo od Katuše, či nepríde? Ked' len nechodí, osmutnie zas. Ani práca mu nejde od ruky. Mesiace sú už od tých čias, čo jej písal. Koľko listov! I peniaze jej poslal. Nech vie, má o nich starosť i vo svojom vyhnanstve. Doma nenajde si miesta. Vychodí sám do prírody a díva sa smerom, kde myslí, pnejú sa strmé končiare Vysokých Tatier. Napokon hľadí ako do prázdnna. Zjaví sa mu prešovské colegium,

Široká ulica s veľkým gotickým chrámom i Mach-nerovie dom. Dnu sú však len rodičia a malý Samko. Kde je Katuša? Azda si našla niekoho? Azda sa zabáva práve v spoločnosti šťastnejších, preto mu nemá času napísat riadka?!

– Uh!

Domov sa vráti otrávený.

– Vieš, čo nového? – víta ho Masnicius s netajenou radosťou v očiach.

– Čo?

– Adrian Ruyter, holandský admirál, vyslobodil našich galejníkov, – zvestuje mu, nevediac skoro slov najst. – Počul som na univerzite. Previezol ich do Holandska.

– Naozaj? – zakmitne na chvíľku svetlo v očiach, tvár však ostane chladná, ako prv.

– A ty sa ani netešíš?

– Teším, brat môj, veľmi teším, – pozre naňho smutno. – Ale vieš, mám ľažkosť ma srdci. Pôjdem do Vratislavi, Tobiáš, – prekvapí ho naraz. – Tam sú kmotrovci. Azda mi to nejako prejde.

– Dobre, chod, – nezdržiava ho. – Pani kmotra Apolonia ťa rozvraví.

– Akby mi však prišlo niečo z Prešova, pošli to za mnou, – pohliadne naňho prosebne.

– Pošlem, – povie Tobiáš so súcitom. – A sa nevrátiš?

– Možno hej, – zamyslí sa. – Možno i nie!
Lúčenie je ľažké. Ak však pomôže?!
A potom – nelúčia sa na veky.

XIV

Rektor Ján, objímuc svojho verného druha, vy-
sadne na poštový voz a hio! Takto cestovať je mu
už len hračka. Najmä ked' ide k svojej vlasti vždy
bližšie a bližšie.

Dojdúc do Vratislavi, prekvapí kmotrovcov pri
skromnom obede. Deti s oteckom sedia za stolom.
Mama, Apolonka, vyšla práve do kuchyne.

– Ach, podívajme sa, – skočí pani kmotra od
sporáka. Pobledlá a krotká, len niečo pustenejšia
ako prv. Na prívetivej tvári poznat' vrývané brázdy
starostí. – Však je to nás' pan kmotor! Pán Boh vás
priviedol, – víta ho srdečne a ponúka do izby
k ostatným.

– Pane Bože, – skočí Milochovský, okrúhly a
biely, ako vajíčko od stola a objíme milého hosta,
kým Janko a Helenka hľadia akosi nerozhodne. –
Deti, krstný otec z Brezna! Poznáte ho...?

– Áno! Áno! – osmelia sa už i oni, živé a pod-
rastlé napodiv. Pobechnú pobožkať mu ruku.

O chvíľu sú už ako v Brezne. Nevedia sa, pravda,

dosť naspytovať. Toľko je už toho za nimi, i v duši, čo sa nevideli! Milochovskovci zmenili sa málo. Len tie deti! Najmä Helenka. Rodičia sú, ako prv. On, tichý filozof, ona, starostlivá gazdina. Iba šedivých vlasov pribudlo im obom. Rektor Ján je strhanejší. To, čo pretrpel, otrhalo ho, ani korunu pekného stromu sychravý jesenný víchor. I snežku má v bujných, tmavých vlasoch. Jest od čoho! Nevedia sa dosť nahľadieť na seba. Čítajú si z očí, i z obličaja. Zvedaví sú na všetko.

– Tažko vám, kmotrovci? – spytuje sa Simoni-des. – Niečo viem z listu. Máte, čo vám treba?

– To najpotrebnejšie, – usmeje sa Milochovský. – Sme medzi dobrými ľuďmi. Ináč musíme pracovať. Niečo si vypíšem a niečo vyhľadám...

– Otecko píše knihu, – ozve sa Helenka, s mandlovým zrakom, na matku.

– Vytlačia mu ju, až bude s ňou hotový, v Dráž-danoch, – doloží o niečo mladší Janík s hrdosťou v očiach.

– Ach, knihu? – prekvapí krstného milo. – I ja som sa pokúsil o čo to. Ved my máme o čom písat! A, – obráti sa k hostiteľovi, – ak sa smiem spýtať, na čom pracujete, pán kmotor?

– Na spise *Ornamentum magistratus politici* – Ozdoba vrchnosti svetskej, – odpovie tento skromne, keď Janko už vec vykričal.

— Viete, pán kmotor, mne sa zdá, na svete sú len dve nationes, alebo národy. Jeden, z neho sú verní, pobožní, úprimní, statoční a tak dobrí ľudia. Druhý, kam patria ľudia neverní a zlí.

— Hlboká pravda! — zažnú sa silné rektorove oči.

— Len to spracujte, pán kmotor. Zíde sa o tom niečo vedieť i našej vrchnosti tamdoma.

— A pani kmotra ako sa má? — zamieša sa prívetivo Apolonka do reči. — Čo píše?

— Nič, — osmutnie kmotor. — Nič veru.

— Naozaj? — zjaví sa jej údiv na tvári. — Čože je s ňou?

— Však som preto prišiel do Vratislavi, — snaží sa skryť výraz bolesti na tvári. — Vo Wittenbergu nemohol som už ďalej čakať.

— Ach — ach, — kývne Apolonka prešedlou hľavou. — Nebude to azda nič zlého? Len je nie nemocná!?

— Neviem, — zanemie kmotor, ako by odťal.

— Nič to, — pochopí zrazu farárka svoju úlohu. — Len nezúfať! Túžba za domovom a svojimi je exulantská nemoc — vraví môj muž. Listy sa i nám trátia. Dnes — zajtra vyjaví sa všetko a bude dobre.

Simonides vynajde sa hneď vo Vratislave. Do stane byt, i prácu si najde. Obznámi sa s vyhnanckou slovenskou kolóniou — so Sinapiom, bratmi Sextiusovci, Hiobom Trusiusom a inými. Chodí

za kmotrovci, kde mu najskôr prejde chvíľa. Vyprávajú si a majú vždy o čom. Tu o galejách, tu o vyslobodení väzňov admirálom Ruyterom z otroctva, tu o patrovi Franciscovi Hanaciusovi a jeho starostiacach v Brezne. Iba o Katuši hovoria vždy menej. Simonides pri tom zanemie a nepovie viac slova, hoci za celý deň.

– Pán kmotor, vy akosi marniete. Čo vám je? – pozre mu Apolonka sústrastne do očí. – Však ste pomaly ani tí na galejách. Čo by ste ostali u nás. Potrebujete opateru.

– Eh, prejde to, – pohodí ľahostajne rukou.

Istého dňa však víta ho kmotra so žiariacim zrazkom.

– Pán kmotor, voľačo máte tam v izbe na stole, – dobre ho nevyobjíma od radosti. – Chodťte si to vziať.

Simonides myslí, nejaký milodar, čo dostávajú vyhnanci od miestnej cirkvi. Rezignovane pojde dnu. Ako však zastane pri stole, dobre nespadne s nôh. Na stole je list a už z kmotriných očí vie, od koho. Siahne po ňom a trasúcima rukama otvorí ho. Srdce mu prudko zatlčie. Jemné písmo svojej ženy pozná na prvý pohľad.

– Konečne! – vydýchnie si, ako by spadlo s neho ohromné bremeno, čo ho už išlo pridusiť...

„Dobrého zdravia, v smútku a prenasledovaní

Potešiteľa D. Sv. vám, ako milému a vždy úprimnému manželovi a pánovi svojmu, vinšujem a svoje manželské, vždy hotové služby oferujem, – prechodí Simonides zvlhlým zrakom so slova na slovo.*.) – Toto je už siedmy list, čo som prijala. Na každý, ako teraz na tento, odpoved, ako ste mi kázali dať, som sa usilovala. Však že ste žiadneho nedostali, s veľkou bolesťou srdca svojho z vášho terajšieho listu musela som vyrozumieť. Kde tie moje listy zostaly, sám Boh Všemohúci najlepšie bude vedieť. Mňa za omlúvenú majte. Píšete, že mi niečo peňazí posielate. Neprijala som nič. I ja som vám bola niektorý Kremnický dukát (ako ste si žiadali) odoslala. Či ste to prijali, rada by vedela. Čo sa mňa a stavu môjho týka, ešte zostávam u svojich rodičov. Nášho synáčka podľa najväčšej možnosti v bázni Božej a v ctnostiach kresťanských podľa napomenutia vášho vychovávam. I nadalej, keď pre Náboženstvo nijakého nemám prenasledovania, u týchže svojich rodičov chcem zostávať. Jestli by Pán Boh niečo protivnejšieho na nás dopustil, hotová som všetko zanechať a ísť za vami, akožto za svojím úprimným a milým manželom a Pánom. Len sa príliš odo mňa nevzdialujte. Tej som však nádeje, i to Pán Boh môže dať, že nie ja k vám, ale vy k nám pousilujete sa prísť. Čoho ráč

* Prepísané z pôvodiny.

nám Boh Všemohúci popriať a daj sa nám shliadať veselo v krátkom čase. Eperjesini 3. Juni A. 1676. Manželka vaša úprimná Catharina Simonideska.“

Dočíta list a složí na stôl. Dívá sa naň a hladká písmeny očima. Čo písmeny? Ju, svoju Katušu, čo mu už siedmy raz odpovedá a dostáva to len teraz. Ju, i so synáčkom, Samuelkom. Vynoria sa mu ako z hmly a zdá sa, sú v svetnici na dosah ruky. Ona biela, zazorená mladá mamička a ono decko, ako decko. Veľkooké, zlatovlasé, štebotavé. Nech sa nechveje, že je hned po všetkom, vstane a zobjíma ich. Vybozkáva. Lepšie však povoliť duši, nech sa pokochá v najmilšom zjavení.

— A ja som ti tak prísne písal, — utkvie mu zrak v diaľke a prosí odpustiť. — Nevedel som sa dočkať tvojich slov. Myslel som, si mladá, krásna a opusťtená. Červ žiarlivosti zavftal mi do duše, kým mi ty posielaš posledné dukáty. Eh! — zakryje si tvár rukami a zaplače.

Ked' zdvihne hlavu, list je celý mokrý.

— No, pán kmotor, — otvorí vtom Apolonka dvere, — už vám je srdce na mieste? Čože píše paní kmotra?

— Dobre! Všetko dobre, — podá jej list prečítať. — Chuderka, dobrá, verná duša, ako to ona všetko znáša trpezlivou! A ja som už i zle myslel o nej.

— Ved' ste vy, chlapi, takí! — počne hned ona ká-

ravým hlasom. — Myslíte si, žena je len na to — pochabiť sa! Katuša je pekná, ale má dosť trápenia, nedáť sa na daromnice. Má chutného synka. Čo jej treba viac? A len ste jej to, pán kmotor, nena-
písali?

— Ba napísal, — prizná sa Simonides stydlivo. — Napísal ja veru! Keď som odchodil z Vittenbergu.

— To ste jej priliali blenu do pohára, — zvážnie Apolonia. — Nemali ste, kým sa neprezviete, čo je vo veci. Teraz jej len rýchlo napíšte! Nech sa zbytočne netrápi pre chlapské vrtochy.

— Napíšem, pani kmotra, napíšem, — neodkladá rektor Ján chvíľočky. Vezme papier, ostrúha husie pero a do obedu napráva a napráva, čo tá mužská netrpezlivosť pokazila.

O niekoľko dní príde istý vittenberský obchodník a prinesie mu tri kremnické dukáty, od pani Simonidesky z Prešova. Hľadal ho vo Vittenbergu. Sem do Vratislavi mohol to len príležitostne priniesť. Preto sa oneskoril. Skoro na to ohlási sa uňho známy obchodník vratislavský a prinesie mu pozdrav od pani manželky i s listom. V ňom číta medzi iným: ... Som zdravá i so synáčkom. Bud Pánu Bohu chvála*... slieva sa mu jemné písmo pred očima. — Veľmi sa z toho radujem, že i Vy ste zdraví. Ako by sa ja mala spravovať — z Vášho

* Z pôvodiny.

poučenia, môj milý drahý Pane, a z rozkazu božieho – usilujem sa pomocou božou každú hodinu. Obcovanie moje je spokojné podľa duše i tela, každodennej živnosti, i v zachovaní dobrých vecí, sverených nám od Pána Boha. Takže nepotrebujeťe preto zarmucovať sa a vystarávať. Vašu veľkú pozornosť, môj milý drahý Pane, poznávam v tom, keď mi kážete od vratislavského kupca vziať 15 toliarov a dať z nich 5 zarmúteným rodičom. Z požehnania božieho ja však mám pri svojej pozitívnej práci toľko, čo každodenne potrebujem. Preto Vás prosím, o to sa nestarajte. Ja Pánu Otcovi radšej dám zo svojho a dlžoby Vám nenarobím. A tak vedzte, môj milý Pane, nevzala som ani peniaze od toho kupca. Zčiastky mám radosť, zčiastky však zármutok. Ale poznávam, že je to božia próba ako na Vás, tak i na mne. Na Vás, keď ste ešte nijakého listu neprijali odo mňa. Na mne zas, keď ste ma teraz priveľmi a nad mieru zarmútili svojím odchodom a prísnym domlúvaním, pripisujúc mi nedbanlivosť. No, utešujem sa tým, že milý Pán Boh nenalozí na mňa viacej, mimo toho, čo vie, že môžem zniesť. Ved on dobre vie o našej krehkosti. Pre potechu Vašu i moju, máme každodenne príklady pred očima. V ktorúkoľvek príležitosť môžete sa u nás pristaviť. V tom všetkom verím a dúfanlivo verím, nás zármutok obráti sa

za krátky čas v radosť. Lebo spravodlivé je slovo božie. Vaša úprimná a vždy verná manželka

Catharína Machner.

P. S. Naši spoloční rodičia sú zarmútení. Pozdravujú Vás na stotisíckrát, so mnou, i so Samuelkom.

— Vidíš, Johan Simonides, — uškrnie sa sám na seba, — čo si hľadal, našiel si! Ty si už-už na ňu skálím a ona — na teba chlebom, — díva sa chvíľu do práz dna, ako by ju zas mal pred sebou tichú, pokornú a milujúcu. — Ach, Katuša moja, Katuša! — otvorí náruč soviet ju. — Seba som ponížil, nie teba! Ty si čistá, jak madona. Oči tvoje dožiaria až sem, ku mne. Cítim ich dotyk kdesi na dne duše svojej. Prosím ťa, odpusť mi!

— No, čo pán kmotor, — vyruší ho Milochovský, — nešli by ste sa prejst' ku Odre? Človek nemôže vždy pri knihách vysedávať. Krv by sa mu obrátila na cmar. Šli by ste?

— Prečo nie? — odkladá rektor list uspokojene.

— A čože to za list? — usmeje sa naňho dobrácky.

— Len nie zas od pani kmotry?!

— Ba! — zjasá mu radosť na tvári. — I tri kremnické dukáty mi poslala.

— No, počujte, pán kmotor, — doberá ho, — to je už ozaj zlatá žena. A čo píše? Sú zdraví?

— Sú, chvalabohu.

– A majú, čo im treba?

– Musia mať, – pregľga slová, – keď nevzala ani tie toliare, čo som jej ponúkol kupcom vratislavským.

– To je žena! – diví sa farár. – Takej azda ani niesť viac. To ja mojej Apolonii ani nepoviem.

– Pani kmotra dala by vám tiež i to najposlednejšie.

– Povedzme, – idú ulicami na nábrežie. – Tu je však hotový fakt. A je rada, že sme takto spolu? Neprišla by za nami?

– Prišla, – zvážnie tento. – Na všetko je hotová. I sa teší – a keď vám mám pravdu zjavíť – aj ma hreší!

– Hja, pre tú netrpezlivosť, – vyhrnie bledé obočie. – Dúfam, slová jej nie sú pritvrdé...

– Čo by, – prihladí si vlasy, rozcuchané vetrom. – Nie sú tvrdé vôbec. Tým však horšie pre mňa.

– Nič to, pán kmotor, – teší ho druh. – Zaslúžili ste si to. Zaslúžili. Naše ženy nevedia, čo je nevernosť. No, nič – len keď je už dobre.

Príjemný jesenný večer zadíva sa na nich, ako idú raz pri rozprave, a zas mlkvo hore tokom. Niekoľko zastanú a zahľadia sa v priezračnú diaľ. Kamsi na juhovýchod. Vratislavské kroviny a veže už sú za nimi. Na západe zapáluje sa obloha a slnko primaľúva bielučké oblaky.

– Tam asi je Oderberg, – ukazuje po chvíli Milochovský. – Odtiaľ ďalej na juhovýchod – Tatry. Hen bude Prešov. Oniečo hlbšie na západ – Brezno.

– Brezno, – vzdychne si rektor Ján. – Či ťa len kedy uvidíme!?

Dlho tam stoja na nábreží s obnaženými hlavami. Postavy ich odrážajú sa v blednúcej hladine, čo preberá farby chladnej, lesklej ocele. Vody šumia tajom. Jesenný vetrík pohadzuje im k nohám nažltlé, šuštiace lístie s nedalekej lípy.

Zachváti ich melancholia. Pozrú na seba a zaplačú.

– To je naša exulantská nemoc, – utrúc si oči, zamrzí sa farár na svojej precitlivosti. – Človeku ani nevyjsť do božej prírody. Hned ho tá zem volá. Tá rodná, drahá zem...

Vráťa sa do mesta. Ked' sa majú rozísť, klopne si Milochovský prstom na vysoké čelo.

– Skoro by som zabudol na čosi, – zastane kmotrovi cestu. – Ved' ma moja poslala za vami. Nech sa vám, pán kmotor, páči večer k nám! Sídeme sa u nás.

– Kto?

– Nuž bratia, – lapí ho za ruku, ako by mu nechcel dať ujsť. – Sextiusovci, Sinapius, Trusius. Celá rodina! Poslúžime Pánu Bohu a potešíme sa.

– Príde i niekto cudzí? – zvedavý je rektor. – Ked'

som ja dnes akýsi rozcítený. Nechcel by kaziť spo-
ločnosť.

– Budeme len svoji, – upokojuje farár kmotra. – Iba Peter Sextius mi vravel niečo. Tu je vraj istý
brat z galejníkov, ktorí šli s Ruyterom na Ho-
landsko.

– A kto je to? – ožije hned Simonides.

– Neviem, pán kmotor, – stisne plecmi. – Ak
príde, uvidíte. Podľe!

– No, tak už musím, hoc o jednej nohe, – usmeje
sa a povolí.

– Výborne! – potľapká ho po ramene. – Apo-
lonka bude mať radosť, – zajasá a pojmúc kmotra
pod rameno, vydú úzkymi schodmi do bytu.

Pani kmotra má prácu v kuchymi. V izbe – mimo
detí – nikoho ešte. Skoro však čuť kroky na vŕz-
gavých schodoch. Dvere sa otvoria a do izby vstú-
pia... Sinapius s bradatým Hiobom Trusiusom.
Zapäť za nimi vojdú i veľmi si podobní bratia Sex-
tiusovci, Peter i Ján. S nimi i neznámy host, cha-
trný, vyholený, drobných, zato bystrých očí. Je-
diný, mimo domáceho, čo nepúšta bradu.

– Dobrý večer, – pozdravia sa ticho, ako by sa
obávali niekoho.

– Pán Boh daj, bratia, – privíta ich Milochovský
radom. – A kohože tu máme? – zastane pri no-
vom hostovi.

– Baltazár Niklecius, dolnostrehovský farár, – povie tento ticho.

– Niklecius? Niklecius?? – skočí zrazu Simonides a sovre ho do náručia. – Ach, Baltazár, naozaj si to ty?

– Ja, braček, živý a zdravý, – sadne si s úsmevom medzi ostatných.

– A zkade ideš?

– Nuž z Holandska, – rozpráva ochotne. – Bol som vo Švajciarsku. Možno, ta sa i vrátim. Ale mi už nedalo, – zmäkne mu hlas. – Chcel som sa s vami vidieť. A byť, čo i len na čas o niečo bližšie vlasti.

– Tak i ty? – díva sa naňho rektor Ján s hlbokým porozumením.

– I ja, – prisvedčí prešedlou hlavou.

– I my... i my, – opäťujú ostatní.

– Prišiel si ako na zavolanie, – objíme ho domáci srdečne. – Vieš, o vašich biedach je nám mnoho známe. Menej o vašom podivnom vyslobodení. Aspoň nám to porozprávaš...

Vojde Apolonka a milá, prívetivá ku všetkým, hned začne prestierať. I pri toľkej biede a trápení najde ešte vždy, čím poctiť hostí. I vyhúkla Hellenka, tenká – jak šašina, pomáha jej posnášať náčinie. Modlitba, skromnučká večera, pohľady sa stretnú, rozviažu jazyky. Tu sú, jak najbližší, rôzni

postavou i vekom. Ich tváre majú však jednotnú, určitú črtu, v nej je vážnosť a stopa utrpenia. I keď sa usmejú, tá trpkosť ostáva. Akže spomnú na smutné veci, iba čo sa prehlbuje.

Rozpráva sa o chýroch, čo idú z vlasti. Aké hostiny vraj stroja vo viedenskom Hofburgu a aké skvelé poľovnícke výpravy! Claudia Felicitas, druhá žena Leopoldova, umrela ešte len v apríli. Teraz je už novomanželom po tretie. Pojal si Eleonoru z Pfalz-Neuburgu. Všade ju vodí so sebou. Jej najvrelšou túhou je — stať sa čím najskôr korunovanou uhorskou kráľovnou. A on jej to iste nedopre.

— Korunuje ten i Pána nášho Ježiša Krista, — uškrnie sa Hiob ironicky.

— Nechcel by byť na súdny deň v jeho cisársko-kráľovskej koži, — ozve sa Daniel Sinapius. — Skape ačo zanechá?

— To, čo i jeho slávna Eleonora, — ponúka pani Apolonka hostí. — Krv a kliatby na ich bezsrdcom rode. A kliatba je zrno, ktoré raz dozreje.

— Kde by také zrno nedozrelo?! — rozhorčuje sa starší Sextius. — Keby jeho dvoranstvo usporiadalo poľovky len na nás, biednych predikantov! Ale Cob, Špankau a ostatní ich generáli prepadajú zemianstvo. Ba i magnátov a ich ženy. Uväznia ich, alebo povraždia. Potom už môžu skonfiškovať majetky

pre kráľovskú komoru. Z toho hýri dvor vo Viedni a žijú si v roztopaši i oni. Kde by to mohol Boh strpieť?

— Čo však generáli? To sú ľudia na to. Martalúzi vo veľkom, — vykladá Peter Sextius. — Ale služobníci Pánovi, — uškľabí sa, — arcibiskupi, Szelepcseňi a najmä Kollonič. Viete, aké ten má heslo?

— Aké? — pozrú naňho všetci zvedavo.

— Uhorsko najprv ožobráčim, potom ho spravím sluhom, napokon — pokatolíčtim.

— Ba čo by na to Kristus, nech by tak sostúpil medzi nás?

— Ukrižovali by ho, — volajú zo všetkých strán. — Predali by ho na galeje a tam by skonal.

— Možno, — súhlasi Trusius. — Čo je však v tom, keď si tí ľudia myslia, konajú vraj tým len svoju povinnosť?

— To si azda mysleli i Annáš a Kajfáš, — ohlási sa Sinapius. — A náš Spasiteľ modlil sa za nich na kríži, keď volal — odpust' im, Bože! A že nás stíha prenasledovanie? Kristus to predpovedal! Vypočítajte vás ze škol. Ano prijdeť čas, že všeliký, kdož vás mordovati bude, domnívati se bude, že tým Bohu slouži! Či nie, Janko? — pozre na Milochovského, veľkého znateľa Písma.

— Tak je! — prisvedčí tento. — Ja myslím, na svete sú len dve nationes, náklonnosti dobrej a zlej. Jed-

na je pre kráľovstve božie, druhá pre pohoršenie. Obe prenikajú tvary ľudského organizmu v národe i v cirkvi. Poddaných i vrchnosť. My tiež máme takých i onakých. A pater Adam Zeiler, staručký jezuita, čo sa ujímal našich v Leopoldove, iste ne-patrí ta, kde Kelio, jeho predstavený . . . - spomí-najú, čo príde na mysel. Zabudnú na chvíľu, že sú vo vyhnanstve a cítia sa jak doma. Iba Niklecius nepovie slova. Sedí a naslúcha. Z dumavých očí hľadí mu únava.

- Čo mlčíš, Baltazár? - zadrapí sa doňho Simonides. - Ty vieš toho najviac. Povedzže nám, ako ste sa dostali z tých okov?

- Poviem, bratia, - prebehne mu tieň bolesti po obličaji. - Čo sme zažili, kým ste boli s nami s Massniciusom, - pozre krotko na rektora, - iste si im, Janíčko, rozpovedal. Keď ste odišli, raz sme dúfali, raz sme dreveneli a ostávali ľahostajnými. Bratia Weltzovci - Boh im odpláť - navštevovali nás a zapalovali v nás vieri. Naša bieda však neprestávala a rany sa nám nehojily. Keď bolo s nami najhoršie, dňa 12. decembra minulého roku priplulo do Neapola holandské loďstvo, vedené viceadmirálom Jánom de Haen. Hned vyslal k nám svojho kazateľa, vypýtať sa nás všetko. Keď to zvedel, šiel i so svojimi k vicekráľovi, ktorý ako spojen-covi španielskeho kráľa proti Francúzom prisľúbil

mu prepustiť nás. Holandské loďstvo muselo však k Sicílii, biť sa s nepriateľmi. Hned zas bolo po všetkom. Holanský admirál Adrian Ruyter poslal však svedectvo holanského vyslanca vo Viedni o našej nevine. Juraj Weltz dal to preložiť do taliančiny. Potom predložil to vicekráľovi, ktorý zas postúpil rozhodnúť o veci krajinskému súdu. Súd nás uznal nevinnými a rozsudkom dňa 22. januára t. r. nariadil nás prepustiť na slobodu. Môžte si myslieť, ako sme sa tešili, keď nám to Juraj i Filip Weltz prišli na galeje zvestovať. Ešte i tí vojenskí katani tak ukazovali, ako by sa radovali z nášho šťastia. Vicekráľovi písal za nás i vicekráľ zo Sicílie. Jednako, prepustiť nás na slobodu odkladali so dňa na deň. Mysleli, holanské loďstvo vráti sa domov a bude všetko, ako bolo. Tvrdili, väzni vraj nemôžu byť vyložení na suchú zem pre slabosť tela. Neprepustia nás, iba keď admirál Ruyter príde pre nás do Neapola. A tu nás znova ostríhal, oholili a počali s nami nakladať, ako pred tým. Konečne dňa 11. februára blížilo sa holanské loďstvo do neapolského prístavu. Neapolské loďstvo vyslo mu v ústrety so streľbou k pocte a s veľkou parádou. V ten deň o druhej hodine popoludní sňali nám okovy a usadili nás na galej. Keď sme večer vystúpili na suchú zem, potácali sme sa od slabosti a vliekli údy, ako sme vedeli. Teraz nás už po-

núkali rýchlejšie íť, ako niekdy Egypťania izrael-ských. Ako sa tak vlečieme, vidíme, idú nám v ústrety. Prídeme bližšie a tu vítajú nás holanskí vojenskí hodnostári a dvaja kazatelia, Teodor Westhof a Egýdius Wyret. Slzy radosti vyhfknu nám všetkým. Ideme na holanskú loď so spevom žal-mov 124, 125. Ozaj sa cítime, ako vo snách. Na admirálskej lodi prijal nás najprv viceadmirál Ján de Haen. Na druhý deň, 12. februára, prijal nás všetkých i pán admirál Adrian Ruyter. Prijal s nami i bratov Weltzovcov, z ich lásky dostali sme ešte všetci poriadne, slušné rúcho...

Tu sa Niklecius odmlčí, ako by bol u konca.

– A potom? – tkvejú všetky oči na ňom v nad-šení zvedave.

– Potom? – usmeje sa Baltazár. – No, viezli sme sa do Holandska, kde nás nosili na rukách. Podobne v Švajciarsku. Prečo som doputoval až sem k Odre, povedal som vám. Boh je dobrý, – zvýši hlas, – a všade dobre, ale doma...

Všetky hlavy sa sklonia na to, ako by oťažely. Z očí vyronia im slzy radosti i bôlu. Pani Apolonia tíši rozcítenú Helenku a sama narieka. Tažké ticho leží na nich všetkých, prerývané tlmeným pláčom a fikaním. A tu stane sa niečo, čo zdvihne ducha a slzy osuší.

– Když zase vedl Hospodin zajaté Sionské, – za-

intonuje plným, krásnym barytonom rektor Ján žalm galejníkov, – zdálo se nám to, jako ve snách.. zazvučí z dobrých hrdiel mohutne, ako na najkrajšom organe.

– Tehdáž byla plná radosti usta naše, a jazyk náš plesání; tehdáž pravili medzi národy: veliké věci s nimi učinil Hospodin.

– Učinilť jest s námi veliké věci Hospodin; a protož veselili sme se.

– Uvediž zase, ó Hospodine, zajaté naše, tak jako potoky na vyprahlau krajinu.

– Ty, kteríž se slzami rozsívali, s prospěvováním žiti budau.

– Sem i tam chodící lid s pláčem rozsíva drahé símě; ale potom přijda s plesáním snášeti bude snopy své!

– Sláva budiž Bohu Otcu, i Synu, i Duchu svatému, jakož byla na počátku, tak budíž i nyni, i vždycky, i na věky věku! Amen.

Žalm sa nesie posvätné, mohutne. Naplní miestnosť. Rozleje sa otvoreným oknom do šerých mestských ulíc. Vzlietne nad tmavú hladinu Odry a stúpa hore, hore k hviezdnej oblohe.

A tým dnu zdá sa to všetko, ako vo snách.

– Wer singt? – vystrkujú zvedavci hlavy v uliciach nabízku. – Kto to spieva?

– Die ungarische Exulanten, – vysvetľuje hen

pri lampe akýsi územčistý kupec tvrdým, sonórnym hlasom.

– Und was ist Neues in Ungarn? – ozve sa z viacerých úst otázka.

– Was? – Revolution!!

XV

Príšera vojny a občianskeho povstania valí sa ozaj ako povodeň od Sedmohradská k Tatrám. Leopold, obstatý svojimi radcami z duchovného i svetského stavu, žije si vo viedenskom Hofburgu v presvedčení, že múdrejšie vládnuť, než on, nemôžno. Hoc mu nepriateľstvo s francúzskym kráľom Ludvikom XIV. robí dosť starostí, pamätá i na nepokojné Uhorsko. Pomaly vidí v ňom len len svoju kolóniu, exponovať bezcitných úradníkov a žoldnierov. Posiela sem generálov s úpravou, ako mu odporúčajú Kollonič, Szelepcsényi, Lobkovitz, alebo kancelár Hocher. Sú to tvrdé rozkazy. Keď si to strasie s hlavy, venuje sa polovačke, alebo svojej milej žienke, švrnej Eleonore, ktorej slubuje vyplniť túžbu – korunovať ju na kráľovnu Uhorska.

Hrozné výčiny cisárskeho vojska, takzvaných labancov, vzbudia tvrdý vz dor a odpór, pokračovanie bojov predoších desaťročí. O náboženstvo,

majetok i slobodu obratiť zemani, magnáti i pospolití za príkladom svojich protestantských kňazov a učiteľov stanú sa exulantmi. Utiahnu sa do Sedmohradská pod moc kniežaťa Apaffyho, alebo na Turkom obsadené územie. Hľadajú spôsob a priležitosť vydobyť stratené. Kuruci rastú, ani huby po daždi. Najprv ich je len asi osem tisíc, neskôr viac. Sú to tvrdí, vyprobovaní vojací, ktorým je už všetko jedno. Pred nimi, za nimi teče krv, vznáša sa oheň k oblohe. Večerom rozplače sa do šíre – do diali zázračná fujara – poľnica – rozrýva srdcia, zapaluje duše a zve do boja za slobodu náboženstva, i rodu, i krajiny proti vierolomnému cisárovi. Rebelantsky zneje pieseň v tábore i mimo neho po kúriach a kaštieľoch:

Never, bratku, Nemčískovi,
hoc ti dušu vydá slovy,
i keď spíše čertov priateľ
list, jak ten tvoj veľký mantel,
udre pečať naň, i so párom,
mesiaca jak plný lopár . . .
Niet v ňom virtu, nedabaj lhára,
nech ho Ježiš Kristus skára!!

Letí podivná pieseň, letí z úst do úst, od duše k duši. Kam zasiahne, čiernu zem zafarbí krvou, še-

divú oblohu plameňom. Konské kopytá dupocú, kanóny hučia, šable rinčia a z krásneho, urastlého chlapa ostáva neraz vecheľ rozsekaný. Never, bratku, Nemčíkoví! – volajú tisíce nešťastných strýzenených duší. Hľadajú vodcu, ktorý by si im stal na čelo, miesto neveľmi schopného Michala Telekyho. Kade prejdú, šibenice značia cestu, na nich visia raz kuruci, raz labanci. Len dobrého vodcu a túto ohnivú povodeň nikto nezastaví! Vybuchuje, ako zpod zeme, neskrotnou pomstou i za utrpenie, rany a smrť nevinných galejných otrokov.

Iba v Brezne je ešte ticho. Na fare sedí si superior piaristov, pater Franciscus Hanacius. Útok kurucov na susednú valaštiansku faru trochu ho vyrúšil. Ináč je so svojím úspechom v tomto banskom meste celkom spokojný. Reštaurácia mestského magistrátu sa mu podarila. Rychtár Padlicius, notár Eördögh a časť senátorov sú jeho ľudia. Do matriky konvertitov pripisuje nové a nové mená. I na vidieku darí sa patrom piarum scolarum veľká práca za cirkev svätú. A čo najhlavnejšie, generál Karol Strassoldo porazil kurucov pri Debreckíne. Azda bude s nimi aspoň na čas pokoj! Tu doma pater Franciscus sriadil už i školu, kde má niekoľkých rehoľných pomocníkov. Pre bezpečnosť poslal mu Kollonič 8 kanónov na obranu mesta. Komora zas 100 vojakov. Ba ked šiel Stras-

soldo v júni cez mesto, zanechal tu z deväť kompánií dve, keď vraj do šesťsto kurucov túla sa chotárom. Načo však i to, keď je tento, hoc i cisársky, jednako len nesriadený hyd obyvateľstvu iba na obtiaž? Ta ich poslal. Je pravda, Brezňania, mimo tých niekoľko získaných, nechodia do kostola. Ani dobré obedы na fare nepomáhajú. Azda však navýknú a poddajú sa!

— Tažko to pôjde, reverendissime, — vraví frater Lambertus, učiteľ parvistov, keď sú spolu, svojmu predstavenému. — Brezňania sú zvláštni ľudia. I majú sa k nám, keď vidia, za nami je komora. I nemajú nás radi. Myslíš, oni si nerozumejú? Počul som, ako raz náš Padlicius vysvetľoval Danielovi Chmeliusovi, prečo magistrát má pozostávať z ľudí, čo sú prudentes et circumspecti — mûdri a obozretní . . .

— A ozaj prečo? — zvedavý je superior.

— Keď je vraj vrchnosť katolícka, mesto bránia katolíci. Keď zasa evanjelická, tedy protestanti. Ale oni sú v prvom rade Brezňania.

— Mûdre! Celkom mûdre, — prikyvujú s Hanciusom i ostatní prítomní. — Ved tej protestantskej vrchnosti nedočkajú sa tak ľahko. Generál Strassoldo porazil kurucov pri Debrecíne!

— Nebola to porážka na hlavu, — namieta objemný pater Dominicus, jemu patria v škole scriptura

a principia. – Kuruci sa posbieraný ľahko, keď majú všade spojencov.

– Azda i v našom Brezne?

– Veru, reverendissime, – ozve sa i učiteľ aritmetiky, bystrý Ondrej Bojar. – Márne my tým sriaďujeme skvelé disputaciones. To sú hugenoti – hugáni! I prídu, i pochvália, i toliare nám pošlú z magistrátu ad honorem. Zato hudú si len svoju piešeň. Počúvajú na svojich tajných kazateľov, ktorí nám ich štvú za chrbtom. Myslíte, – rozhňuje sa pri všeobecnej pozornosti celej rezidencie vždy väčšmi, – azda tí zabudli pre nás na svojho farára Milochovského a rektora Simonidesa? Čakajú ich zpäť. A dobrá časť čaká i kurucov. Ja by neveril z nich ani jedinému . . .

– Nono – no, – zdvihne ruky Hanacius, – preháňaš, priateľu. Veľmi preháňaš! Už sme tu len niečo vykonali medzi nimi, nie? Taký Padlicius, Pósch, Taxnerovci . . .

– No, tým by som veril najmenej, – stiahne obrvy nad ostrým zrakom mladý aritmetik. – Padlicius má dve tváre, ako mesiac, jednu jasnú, druhú tajnú. Pósch a Taxnerovci? – uškrnie sa. – To sú komorskí úradníci. Keď je vrchnosť katolícka, pre chlieb sú katolíci. Keď bude protestantská, i oni budú protestanti. Naši konvertiti a Chmeliusovci žrú sa medzi sebou; nás však rovnako nemajú radi. Naj-

mä, keď sa im staráme tu i tu do magistrátu. Ja som presvedčený, nech – nedaj Bože – prídu kuruci, nikto nás nebude brániť. Všetkých nás vyženú, ako ich ľudí vyhnal Collalto . . .

– Pričierny náhľad, – pohodí rukou Hanacius.

– Bol by som veľmi rád, reverendissime, keby tak bolo, – ukloní sa vtom i pater Dominicus. – Ja však tiež mám isté obavy a príčinu nedôverovať. Vieš, jeden z nich napomínal už našich dbať na kalichy a kostolné náčinie. Keď sa vraj čo stratí, budú za to zodpovední. To už dal pocítiť, že si oni na náš kostol ešte uplatnia svoj nárok.

– Daromnice! – uspokojuje svojich Hanacius. – Cisár je mocný pán, Cob, Karaffa, Strassoldo sú po ruke. Aké tu obavy? Len sa treba pričiniť a naša spravodlivá, pre spasenie aj ich duší užitočná práca prinesie svoje ovocie. Vydržať! Ked sме presvedčení, že pracujeme v záujme tohto poblúdeného ľudu, i ohrozenej krajiny – vydržíme. Viete niečo o pokútnom kazateľovi? Kedy má prísť?

– V nedelu večer, – ohlási sa frater Lambertus. – Kapitán mesta Maretínsky mi vravel: – z Prešova príde sem pani Simonideska na návštenu ku švagrovi. Večer má byť veľké shromaždenie. Len ešte neviem, kde.

– Prezvedť sa, – nakladá pater Franciscus vážne.
– O ostatné sa postarám. Teraz vám ale ja vyjavím

niečo. Nech vidíte, ako pracovať. Počuli ste o Fintokovi?

— O tom sukničkárovi? — pozre posmešne Bojar.

— O tom, — prisvedčí Hanacius. — Tento človek chodil za Uľou Čermáčkou, ešte slúžila u Chmeliusov. Vtedy ho nechcela. Ako sa však vydala za starého Rostariusa, oddala sa mu. Rostarius ich však prichytil v stodole a milého Ondreja Fintoka proste udal magistrátu pre cudzoložstvo. Tento človek sedí v mestskom kriminále. Čaká na svoj ortiel, čo je smrť. Tak je to v paragrafoch mestského trestného práva. A zajtra má byť súd . . .

— A čo ty teraz, reverendissimé? — hľadia naňho všetci zvedave, tušiac, ako vždy, i teraz prekvapí ich niečim.

— Uvidíte, — vstane s tichým úsmevom na perách.
— I také niečo musí sa pre našu vec zúžitkováť. Dokážeme i Fintokovi, i celému magistrátu, naše náboženstvo je viac, než ich paragrafy. Laudetur, — pozdraví sa a ide.

— Ten chce Fintoka získať, — poznamená, keď zavre dvere, pater Dominicus.

— Len aby mu tým nepokazil, — ozve sa aritmetik Bojar.

— On vie, čo robí, — zažiari obdiv a úcta k tomuto mužovi v očiach Lambertových. — Ten vie

pracovať za cirkev o hläde a smäde, v Poľsku, v Uhorsku, i v žalárnej kutici.

Hanacius skutočne ide rovno do mestskej väznice. Drábi si ho obzrú podozrivo. Keď však povie, že chce navštíviť nešťastného Fintoka, úctive ho vpustia dnu k nemu. I tak vedia, rychtár Padlicius je len tieňom tohto patra. Opravdovým rychtárom mesta je dnes pater Franciscus Hanacius.

Keď vojde do väzenia, najde obžalovaného v okovách. Je z neho len hŕbka nešťastia. Ako by i nie? Stalo sa, čo sa stalo a on vie, čo je mestská spravodlivosť. Dopálený Rostarius bude nástojiť na paragrafe a jemu nepomôže, že má ženu, deti, gazdovstvo ...

— Tak čo, priateľu, — osloví ho, ako iných ľudí Hanacius. — Zle sa máte, zle?

— Zle veru, — pozre tento na prišlého prekvapene.

— A ako ste do toho prišli?

— Či ja viem?! — vraví Fintok, ako by sa hneval sám na seba. — Neviem. Uľa mi azda porobila, keď bola ešte u Chmeliusov. Zajedol som sa do nej očima, ani do chleba.

— A čo ona teraz?

— Bráni sa, že som ju prepadol, — stisne väzeň plecmi. — Iné však ani nemôže. Napichli by ju na kôl. Mne by to nepomohlo. A jej?

– Tak sa nemáte čím brániť?

– Mám, – stiahne pery trpko. – Starým Rostariom! Načo si taký človek v rokoch a s podagrou vezme ženu, ani pahreba?

– To môže byť pravda, – uškrnie sa Hanacius. – Lenže pred zákonom je to nie dôvod. A čo vaši priatelia?

– Ved' im odkazujem, – svesí hlavu. – Aj ich prosím, zastať sa ma u sudcov a senátorov! Oni vraj spravia, čo sa dá. Ked' sa ma však stránia, ako pršíveho. Niet pre mňa – zdá sa – pomoci.

– Čo by len nie, Fintok, – potľapká ho piarista. – Je u Boha. Ak chcete, i u mňa!

– Mohlo by to byť? – pozre naňho teplejšie.

– Pod jednou podmienkou . . .

– A tá je?

– Stanete sa katolíkom, – díva sa mu priateľsky do očí. – Neľakajte sa, nemusí to byť hned'. Len mi slúbte, ostatné ja zariadim. Ak nie, nič ste nestratiili. Ak áno, poznáte, kto je vaším opravdovým priateľom.

Fintok nepovie dlho slova, ako by uvažoval – voliť smrť, či konvertovať a žiť teraz už sporiadaným životom ďalej? Napokon však ako zbudený zo sna zdvihne podbehnuté oči, upre ich na piaristu. Prikývne hlavou na znak, že – áno!

Hanacius, vyjdúc z väzenia, teraz sa už chytí do

práce. Predne zajde za Padliciusom a rozpovie mu vec. Ale len toľko, že si u Fintoka želá zmeniť prípadný trest smrti za peňažitú pokutu. Tá prirodzene pripadne cirkvi. Ak sa to stane, cinz – čo patrí komore – vymôže obrátiť na opravu mestského opevnenia. Padlicius to pochopí. Ešte v ten večer svolá si všetkých katolíckych senátorov. Len s chmeliusovci, najmä s Faškom, musí si už zajtra pater Hanacius sám poradiť.

Na druhý deň je súd. Síde sa magistrát, i radní a sudsedia. Tváre sú prísne a vážne. Žalobcom je na cti poškodený starý, nahrbený Rostarius. Keď drábi privedú zlomeného Fintoka, len sa mu tak zablysne v očiach. Všetci tušia, tu môže byť len jediný ortieľ: – smrť, a to ukrátením o hlavu. Pojednávanie je už v prúde, keď sa otvoria dvere a vstúpi dôstojne pater Hanacius.

Všetky oči obrátia sa naňho. Na prvý pohľad vidieť, to je nielen superior miestnej piaristickej rezidencie, ale i skutočný pán mesta. Pri jeho príchode za rychtárom Padliciusom a katolíckymi senátormi povstanú i evanjelici, hrdý Chmelius, i jeho zať Jakub Gronell, podnotár mesta. Iba zarytý orator Faško i vstane, i nevstane.

Ondrej Fintok na lavici obžalovaných ožije za chvíľu. Vie, ten mnich nejde sem darmo. Nemrzia ho už natoľko tí dvaja drábi, čo mu stoja za chrbotom.

Spokojne vypočuje tvrdú obžalobu z úst starého, šedivého Rostariusa, ktorý si tu bráni svoju česť a pokoj svojej rodiny. Vypočuje i ortiel smrti nad sebou. Len sa trochu zachveje a poobzera po prítomných. Napokon upre oči na Hanaciusa.

– Slávny súd! Slávny magistrát, – vstane tento, prosiac si o slovo. Ked' mu ho dajú, pokračuje: – Váš výrok, pánovia, je správny v smysle mestského trestného práva. Kto prestúpi zákon, musí niesť následky. Jednako orodujem u vás za tohoto nešťastného človeka. Je právo litery a je právo srdca. Keby nás Boh súdil podľa litery, zavrhol by nás všetkých. On nás však súdi podľa svojho otcovského srdca a tak podľa milosti. Preto ako sám odšudenec, i ja vás týmto prosím – nech mu je rozsudok smrti zmenený na peňažitý trest . . .

– Hodný je smrti, – zaškripie ostrý hlas oratora Fašku do hrobového ticha.

– Kde by potom boly právo a spravodlivosť? – protestuje proti návrhu Rostarius.

– Právo? – neuhne Hanacius. – Magistrátny súd má právo zmeniť trest smrti na peňažitú pokutu. Použije tedy len svojho práva, keď to vykoná. Ináč ak sa to stane, osvedčujem sa u kráľovskej komory vymôct', nech by jej patriaci cincový poplatok ostal pre mesto a obrátený bol na opravu mestských múrov.

Hrobové ticho. Na mnohých tvárách badať, ako im odľahlo. Hlavy klonia sa k hlavám. Iba Faško a žalobca Rostarius nechcú ustúpiť. A tu použije pater ešte posledného prostriedku.

— Pánovia, dovoľte, — narovná sa a zmerá zrakom protestujúcich. — S mojím návrhom — tak viďím — katolícki členovia magistrátu súhlasia. Ktorí ste evanjelici a nesúhlasíte, otvorte si bibliu, o nej tvrdíte, je pravidlom vašej viery i života. Prečítajte si teda, čo povedal Ježiš farizeom v VIII. kapitole ev. svätého Jána, keď chceli ženu hriesciu podľa zákona ukamenovať. Kto je z vás bez hriechu, najprv hoď na ňu kameňom! Farizeovia ticho sa rozišli na tieto slová. A vy, Brezňania, boli by ste horší, ako oni?

Účinok týchto slov nevystane. Najmä Gronellovi veľmi sa pozdajú. Nakloní sa k tesťovi, Chmeliusovi. Keď i ten prikývne, vec je vyhratá. Napokon súd vypovie: Ondrej Fintok pre cudzoložstvo na smrť odsúdený zaplatí pro redemptione capitis 50 zl. in Aeclae muros convertenda — čo sa má na opravu kostolnej ohrady vynaložiť!

— No, už ho má! — poznamená Faško zlostne pri rozchode.

— Ale Maco, — tíši ho Gronell s úsmevom. — Druhí nás mordujú, máme sa i my?

Výsledok súdu prirodzene rozruší celé mesto.

Jedni to schvaľujú, druhí a najmä ženy, protestujú. Hanacius nerobí si však z toho ani zbly. V rezidencii prijme blahoželanie svojich verných a ešte toho dňa zapíše nové meno do matriky konvertitov.

Sotva však skončí jednu vec, stará sa o druhú. V nedeľu má dojsť tajný kazateľ do Brezna. Porobí teda potrebné poriadky. Nech sa mu odnechce viacej sem prísť.

Nedeľný deň uplynie pokojne. Ľudia nadchodia do Simonidesov, kde u švagra Baltazára hosťom je pani Katarína so Samuelkom z Prešova. Sídu sa panie, Zuzanna Chmeliuska s dcérou, Gronellovou. Poschodia aj iné, počuť, čo je s nešťastnými vyhnanci. Do kostola veru nejde, len tých niekoľko konvertitov. Ani z tých nie všetci. U Simonidesov je to rušnejšie. Jedni prídu, druhí odídu. I mužskí sa tu obrátia. Vyprávajú sa a potešujú do samého večera. Márne chodia prestrojení vojací po meste i okolo mesta. O nejakom náboženskom shromaždení nevedia do rezidencie nič priniesť.

Zato keď sa zmrkne, vychodia ľudia dvormi a prikrádajú sa ako tiene k ohromnému Futasovie humnu. Tu sa oni sídu v šere a nabijú sa do humna hlava ku hlave. Svetla niet. Iba na konci holohumnice je stolík s dvoma sviečkami a bibliou. Za ním stojí ešte človek mladý v luteráku s bielymi tabličkami pod bradou. Káže, modlí sa a prislú-

huje večeru Pánovu . . . Vôkol je hrobové ticho. Mimo kazateľa nikto ani nehlesne. Zástup kľačí na kolenách. Medzi kľačiacimi tam je i Katarína Simonideska. Miesto nej, rozovie všetko kazateľ. Kto príde, ide na oferu, čo sa má poslať do Vratislavi pánu farárovi a rektorovi. Nech si pomôžu! Neraz cvengne i ťažký toliar na bielym prikrytý tanier medzi ostatné.

– Kto je ten farár? – spytuje sa Zuzanka matky šeptom.

– A ho nepoznáš? – nakloní sa k nej. – Miško Srnka.

– Ved on podpísal reverz!

– Podpísal, keď musel, – šepce Katarína. – Nedalo mu to. Prišiel. Ja som už dnes bola s ním. Ľutuje toho, veľmi ľutuje . . .

Ľudia pristupujú tichí, pokorní. Ponechanou medzierkou odchodia. Prijímajú chlieb a víno. Ka-lich zablysne v rukách prisluhujúceho v podobe kríža nad sklonenými hlavami. Ozve sa tlmený plač.

– Vojaci sú tu, vojaci! – počuť naraz zvonku.

– Nebojte sa, ľudia! – tíši splašených Chmelius, ktorý je v zlých časoch i duchovnou hlavou mesta.

– Slúžime Bohu, čo sa nám môže stať?

Hrad přepevný jest Pán Bůh náš,
zbroj výborná i síla,

ozve sa smelo z mnohých hrdiel a nesie sa po lúkach. Pieseň sa rozlieha. Zato je zmätok úplný. Niektorí chcú ujsť.

– Obstatí sme so všetkých strán! – volajú tí, čo vracajú sa zpäť.

Vtom sa už vojaci pretískajú pomedzi ľudí k stolíku, kde je Michal Srnka, obstatý staršími.

– Čo tu chcete? – spýta sa ich prísne Daniel Chmelius.

– Hľadáme kazateľa tohto shromaždenia, – odvetí komandant.

– Tu som, – postaví sa Srnka smelo, ako by to čakal.

– V mene jeho kráľovskej jasnosti zatýkam vás, – zmerá ho, odseknúc. – Idete s nami.

– Kam? – zastane im cestu Chmelius.

– Do rezidencie, – odvetia, poznajúc hned najväžnejšieho mešťana, o niečo tichšie. – A potom? Uvidíme!

– Čo to robíte s nami, mešťanmi? – okrikujú ich ľudia. – Kde sú naše práva? Za kráľa sa modlíme a vy nás rozháňate!? – počuť zo zástupu, ožiareného vojenskými faktami.

Pohoršenie lapá sa od srdca k srdcu. Niektorí pláču. Iní nábožne spievajú. Chmeliuska soberie dcéru, i Katarínu Simonidesku a idú domov. – No, pani kmotra, – vraví cestou. – Už máte čo našim do Vratislavi napísat.

– Oni z toho budú mať len radosť . . .

Chmelius so začom Jakubom nenechajú Srnku na seba. Idú za vojakmi do rezidencie. Táto, ako vidia, celá je vysvetlená. Vo fare najdú ľudí a ľudí. Superior má dnes i hostí okolo seba. Mimo domáčich tu sú, a to v najlepšej vôli, i prespolní – lopejský pater Mikuláš Housenka, dubovský Michal Bajmóczy, z Predajnej pater Mattheus a frater Emericus. Keď vojaci predvedú Hanaciusovi kazateľa Srnku, všetci sa shľknú okolo nich.

– Tak ste to vy?! – pozre na zatknutého superiora vyčítave. – Podpísali ste reverz v Prešporku! U nás videl som vás zas neraz na omši svätej. Čo to má znamenať?

– Nemal som spraviť ani jedno, ani druhé, – zdvihne kazateľ odhodlane hlavu. – Od tých čias svedomie nedalo mi pokoja. Musel som prísť a poslúžiť osiralým Brezňanom.

– A viete, čo vás čaká za to?

– Nech čaká, čo chce, – narovná sa mladík. – Nemohol som vzdorovať ďalej tomu vnútornému hlasu.

– Viete, mám právo poslať vás do svätokrízskej biskupskej väznice, kde mladosť vaša môže zhniť?

– Nech!

– Pán komandant, – zatne nato ostro, mrknúc na oficiera, – tak ho ta zavediete!

– Pán superior, – vystúpi vtom zpoza vojakov Chmelius, – vy to nesprávite! Moc je nateraz vo vašich rukách, – hovorí mu odmerane, vyvolajúc údív prítomných piaristov. – Ak chcete s nami, Brezňanmi, v pokoji nažívať, nesprávite to!

– A čo mi chodí, ako vlk, do košiara? – očervenie Hanacius. – Proti takým je cisársko-kráľovský reškript a biskupská väznica!

– Odpusťte, pánovia, – ohliadne sa Daniel po piaristoch, – my sme nie vaším košiarom. My sme protestanti!

– Ja som však farár mesta Brezna, – pokračuje superior povedome. – Nechcem vás mať po humnách, ale v chráme. Či vám ja kážem zle robiť? Nekážem vám evanjelium? Aká je to škoda takto cirkev krušiť! Čo si potom pomyslia Turci, ktorí sa dívajú na to?

– Žiaľbohu, pán môj, my to tu nerozriešime! – stíši hlas Chmelius.

– To veru nie! – pokyvujú si i piaristi, z nich niektorým zdá sa výjav zbytočným a trápnym. Gronell hľadí raz na testa, raz zasa na nich. Žnovu mu prídu na myseľ dve obrovské vlny, rozbehnuté zo šíreho sveta, čo sa tu stretajú, hukocú a penia.

– Tak čo spraviť? – pozre Hanacius nerozhodne raz na kolegov a zas na Chmeliusa a Gronella, k nim cíti úctu i rešpekt.

— Nechajte Srnku voľne odísť, — navrhuje Chmelius. — On neprišiel k nám zo svojej vôle. My sme si ho zavolali, poslúžiť našim duševným potrebám. Vinníkmi sme teda vlastne my!

— Dobre, pánovia, — podíde Hanacius k Srnkovým obrancom. — Vám k vôle to spravím. Ale mi musí vydať na písme, že sa tu viac neukáže. Lebo ak ho ešte raz tu dostanem, nebude smilovania!

Srnka sa zdráha čokoľvek podpisovať. Radšej nech ho vraj odvedú do Sv. Kríža. Chmeliusovi sa to i páči. Napokon však prehovorí ho mûdry Jakub. Podpíše a aféra skončí sa pokojne.

Pater Franciscus takto bdie nad Breznom. Jeho ruky zasahujú všelikde. Jeho oči vidia všetko. Neraz sa ide utrápiť, keď sa mu práca nedarí. On v nej žije a hlboko je presvedčený, úlohe na tejto háklivej pozícii svojho poslania musí víťazne dostáť.

— Čo sa toľko trápiš, — pozre mu raz do ustarostenných očí okrúhlučký pater Dominicus. — To je starosť pre mnohých a nie pre jedného.

— Eh, — pohodí on rukou, — ty to nevieš! Pozri, keď sa mi to nedarí, vždy sa cítim, ako človek, pod ním sa prepadá most, po ktorom ide.

Pri starostiah v drobných mestských bojoch míňajú sa časy.

A kurucké povstanie zatiaľ plazí sa zo Sedmo-hradiska a zpoza Tisy, ako had. I keď on, Hanacius, priviera pred ním oči. O tomto čase zavíta do Brezna s dvoma Poliakmi frater Ladislaus, ktorý v Tepličke na Spiši dostal sa do rúk kurucom. Podarilo sa mu však ujsť. O krutosti boja rozpráva hrozné veci. Košický kapitán Farkaš Cob odsúdil na smrť šesťdesiat dva zajatých kurucov. Rozkázal im stáť na košickom rýnsku. Prizerať sa, ako ich jedného za druhým štvrtia, narážajú na koly, vešajú. Čakať, kým príde na nich rad.

— Bolo by to možné? — zakryje si oči Hanacius.

— To je pravda, — pokračuje skleslý Ladislaus. — Odtedy kuruci každého labanca, i katolíckeho kňaza, ak im padne do rúk, proste zabijú. A čo len to! Keď však nedávno kurucké vojsko grófa Bohama nabilo cisárskych pri Nálabe a v Satmári, z tisíc-päťsto zajatých skoro šesťsto z pomsty za svojich druhov odpravili tým istým spôsobom, ako to spravil v Košiciach Farkaš Cob s ich kamarátmi.

— Hrozné! — zbledne superior. — To je už nie viac boj. To je vraždenie národa. Dúfajme, po nás to nepríde!

V ten večer modlí sa Hanacius dlho — dlho s hostami, i so svojimi za odvrátenie hrôz a nebezpečia. V noci nemôže zohnúť oka. Tretej noci nad ránom počuje netrpezlivo búchať na farskú bránu. Domáci

spia, ako zarezaní a buchot je vždy netrpezlivejší. Napokon vstane sám, zažne sviecu a vyjde na širokú chodbu.

— Kto je? — zavolá, mysliac, niekto je zle. Idú pre posledné pomazanie.

— Frater Emericus z Predajnej, — znie odpoved.

— Otvor, reverendissime!

Klúč zaškripie, dvere zavízgajú. Do fary však vstúpi miesto fratra — sedliak, vykrpcovaný a v halene.

— Kto si? — zasvieti mu do tvári prekvapený Hanacius.

— Nenaťakaj sa, reverendissime, — hovorí prišlý udychčane. — Som vskutku Emericus. Idem z Predajnej, kde sa zle robí. Kuruci prepadli Dubovú. Na Michala Bajmóczyho, ako šiel od nás, strelili. Možno, je už mŕtvy. Prepadi i Predajnú. Hľadali nás na smrť. Naši ľudia nás však ukryli. Pater Mathaeus preobliekol sa tiež do sedliackeho. Ostal na svojom mieste potešovať našich. Ja som tu . . .

— Desné! Rebélia — zdá sa — blíži sa i k nám! Pod, Emericus, — pojme ho popod rameno, — slož a vyspi sa!

— Čo je? Čo je? — zjavujú sa na chodbách ospalé tváre piaristov. — Čo sa deje?

— Nič! — upokojuje ich superior. — Alebo ešte nič. Keby sa však dialo čokoľvek — neustúpime,

iba presile! Chodte, bratia a vyspite sa pokojne!
V rukách božích sme. Uvidíme, čo nám prinesie
zajtragšok!

XVI

Hanacius zajde navštíviť patra Štefana Bajmóczyho do Dubovej. Najde ho na lôžku medzi životom a smrťou. Keď sa vráti do rezidencie, kolegovia vidia, chodí zadumaný.

— Čo ti je, reverendissime? — osloví ho dobrácky pater Dominicus, rodený optimista. — Chodíš zamyslený a slovka nepovieš.

— Čo mám hovoriť? — upre naňho prenikavé oči. — Vidíš, čo sa robí. Kuruckí zbojnici prepadajú naše fary. Tu vo Valaskej, tu v Predajnej. Dubovského farára bezmála zabili. Katolícky kňaz nie si je istý životom.

— A nie je to pomsta pre cisárskych? — podotkne ticho mnich.

— Aká pomsta? — pozre naňho skoro urazene. — Cisárski, pravda, odstránili z fár a škôl protestantských kazateľov a učiteľov. Ale ich aspoň nevraždili.

— Odpusť, domine superior, — skloní Dominicus pokorne hlavu, — po Brezne sa však roznáša, na galejách vraj len z jedného transportu do Neapolu

zahynulo dvanásť protestantských predikantov. Veľký počet ich je vo vyhnanstve.

– To je iné! To je iné! – pohodí rukou. – Keby to však hned i pravdou bolo všetko, Dominicus, – položí mu ruku na plece, nazrúc sa mu bôľno do očí, – či jeden omyl a zločin ospravedlňuje druhý? Prenasledovať niekoho pre náboženstvo ja som nikdy neodobroval. Pozri, pamätáš sa, keď som mal toho kazateľa v rukách. Prepustil som ho na reverz, oňom viem – nedodrží ho. Keď však Cob popraví 62 kuruckých rebelantov, oni popravia tým istým spôsobom skoro šesťsto cisárskych, brániacich legitimné právo panovníka. Nie je to už úplná zdivelosť?

– Iste, – zdvihne mních hlavu. – Farkaš Cob však nemal to tiež spraviť. Či ten človek nechápe, ako zle robí i jeho jasnosti, i nám?

– Ak on i nie, náš Leopold to chápe, – pokračuje Hanacius. – Kráľ vidí, národ takto vykrváca, a to pred očami pohanských Turkov. Nedávno už Cob odvolal. Veliteľom cisárskych je Strassoldo, s ktorým sa dá hovoriť. Na královskú žiadosť povolal kancelár Hocher predných ľudí do Prešportka poradiť sa o uhorskej otázke a riešiť ju pokojne. Miesto štvaníc veľkovaradínskeho biskupa, Bársongy, prijal radu Jána Gubasóczyho, vacovského biskupa, ktorý odporúča slušne pokračovať. Pán

Boh však vie, čo je v tom! Na porade, kde sa mala najšť cesta k vyrovnaniu, musel Tomáš Pálffy, nitriansky biskup povstať na obranu cti shromaždených proti urážajúcemu, surovému Hocherovi. Schôdzku, čo mala priniesť nešťastnej krajine pokoj, rozbil kancelár sám!

— Čo robiť? — skloní Dominicus hlavu ešte nižšie, na nej mu lisnie už rozšírená tonzúra. — Obloha je chmúrna, a vždy chmúrnejšia. Niet však čo zúfat. Bude, ako bude!

— Vidím a nezúfam, — poznamená superior a zadumaný, ako prv, ide si po svojom.

Hanacius dohliadne teda ďaleko a dobre, zato neupustí od svojej úlohy. Naopak! Rastúce nebezpečie ešte ho pobáda k väčšej húževnatosti — získať a zachrániť, čo sa dá. On vie, Brezňania spravia všetko dostať zpäť svojich vyhnancov, farára Milochovského, rektora Simonidesa. Potom i faru a všetko ostatné. Zato pri najbližšej výročitej reštaurácii pomocou kráľovskej komory postará sa o potvrdenie Padliciusa a jeho ľudí v mestskom magistráte. Svoj s roka na rok rastúci vplyv snaží sa upevniť v meste i v rodinách. Dňa 7. júla 1678 odsúdi magistrát Annu Sobotskú pre zavrazenie svojho nezákonného dieťaťa na smrť kolom. Pater Franciscus, ako niekedy za Ondrejom Fintokom, ide do väzenia i za touto nešťastnicou. Navštívi ju,

poteší. Keď mu slúbi prestúpiť, ide na magistrát. Sľubuje, prosí, oroduje za ňu. Nepodarí sa mu viac, lenže odsúdenú nenanazia na kôl. Zotnú jej hlavu na Viselniciach. Mrzí ho, keď sa mu nepodarilo zachrániť ju. On si však vykonal povinnosť a do matriky konvertitov zavedie si spokojne nové meno.

Obloha sa však mračí a vždy silnejšie mračí. I ohnivý blesk sa shadí a tupo zahrmí zdaleka. Hanacius tým tvrdšie stíska pästi, ako by chcel celé mesto na úzde držať. Chýry sa valia Pohroním. Nosia ich kupci a furmani, od nich nesú sa s dom na dom. Sú ľudia, čo si posedia v mestskom hostinci. Nikto nevie, za čie pijú. Zato vídať z nich raz toho, raz zasa onoho zajst si do rezidencie za pánom superiorom.

– Čo nového, pán Závadský? – privítala pater Franciscus došlého hosta. – Čakajú Brezňania krukov?

– To by ani netvrdil, – upíja si starý, plešivý Ďuro víンka z farskej pivnice. – Niektorí i možno. Taký krvnatý Matej Faško, orator ľudu . . .

– A Daniel Chmelius? Jakub Gronell? – snaží sa hostitel vybrať z neho, čo sa dá.

– Ani tí veru, reverendissime, – odkašle si preštvaný mešťan. – Ak vám mám pravdu povedať, poviem vám.

– Povedzte! – hľadí naňho superior zvedavo.

– Nuž viete, – otvorí oči naširoko, potrhnúc ústa ironicky, – my, Brezňania, bojíme sa rovnako i cí-sárskych, i kurucov. S nami je to, ako s líškou: byť za psa, či za polovníka? Vždy je strach o kožu.

– Ale niektorí sú za tých kurucov! – prižmúri Hanacius oči.

– Sú, pravdaže sú, – uškrnie sa Ďuro. – Tí však proste nenumerujú.

– A pani Simonideska je ešte tu?

– Ach, tá už dávno odišla do Prešova, i so synkom, – diví sa na otázke, čo to môže pána superiора zaujímať?!

– Pekná žena, – usmeje sa tento. – Keby bola naša, prizdobiaľa by nám chrám. Iste písala tu i listy. Vo Vratislave asi všetko vedia o nás.

– Ako by nevedeli, reverendissime? – mrdne sta-rý plecom. – Píše kmotor Chmelius, píše podnotár Jakub, píše žena. Musia všetko vedieť.

– Tak vlastne neviete mi nič nového povedať, – pichne ho hostiteľ.

– Akože by nie! – zamrzí sa Ďuro. – Azda darmo vysedávam v hostinci? Prišiel som vám zvestovať, kuruci majú vraj nového kráľa, slovenského krá-ľa ...*

* Thökölyho volali i Maďari — tót király-om, slovenským kráľom.

— Ba kieho? — skočí Hanacius a počne sa smiať, tak od žalúdka. — Ozaj kráľa? Hahaha! A koho, prosím vás?

— Akéhosi Imra Thökölyho . . .

— Thökölyho Imra? — zdvihne ruku k čelu, ako by si ho len chcel lepšie predstaviť. — To je predsa kežmarský gróf. Jeho zubatý zámok znám. Ale je to ešte len chlapčisko. Neviem, či má dvadsať jeden rokov!

— No, a ten chlapčisko má vraj už do dvadsaťtisíc vojska okolo seba a bije cisárskych, ako žito.

— To sú chýry, čo sa ešte len majú stať, — upokojuje Závadského, i samého seba. — Strassoldo má vojska dosť. Ten mu ukáže, — prechodí sa s rukami na chrabte dlhým krokom po izbe. — Ale jednak, — zastane naraz a pozre vážne starému do očí, — povedzte Padliciusovi, i mladému Maretínskemu, treba ísť medzi ľud. Informovať meščanov. Kuruci nie sú ochrancami slobody a náboženstva. To je zbojnič, ktorá — kde môže — vraždí, rabuje a páli. Nech sa Brezňania zbytočnými nádejami neotrvujú daromne. Poviete to, Závadský?

— Poviem, — prevráti tento pohár na hlavu. — Čo by nepovedal?

Za Ďurom príde Padlicius. Príde i Maretínsky, mladý a snaživý kapitán mesta. Fintok, ktorý od toho súdu je pánu superiorovi veľmi vďačný a ho-

tový k službám, prikvitne tiež. Hanacius je teda informovaný o všetkom. Pozná i háklivé veci po domoch, hoci evanjelici nechodia k nemu na ušnú spoved. Takto vie vplyvať na jednotlivé meštianske rodiny. Ináč popri svojej úradnej povinnosti skoro denne sadne zamyslený v svojej pracovni. Vezme brko a píše listy kráľovskej komore v Banskej Bystrici, generálovi Strassoldovi a iným potentátom, s ich mocou tu vlastne hospodári.

Zlá zvest o kurucoh, pustená po meste, nesie sa z mestského hostinca po krčmách i po domácnostach. Kto im verí, kto zas nie. Niekde sú ľudia splašení, či im neodoženú statok a dobytok s hôľ a so salašov. Inde sa z toho len vysmejú.

– Je to pravda, čo hovoria o tých kurucoh? – upre mladé žieňa u Gronellov krásne belasé oči na svojho Jakuba.

– Ale duša, – ovije jej muž ruku okolo hrdla, pritiahnuc ju k sebe. – Len sa mi nebojíš? Vojaci, ako vojaci! Ked' prídu cisárski – berú, ked' prídu kuruci – berú. A kde si to počula? – pohladí ju po gaštanových vlasoch.

– Bola som u našich, – stiahne plné, červené pery.
– Tam to vedia od Maretínskych.

– No, pravda, Hanaciusovi posli, – usmeje sa Jakub. – Neboj sa, nedám si ťa im! – vtipne jej bozk na rumenné ústka. – Nie veru.

Thökölyho čaty zpoza Tisy víťazne prenikajú. Nieto dňa, že by neprišiel nový chýr do Brezna o kurucoh a ich úspechoch.

— Thököly vraj zaujal Tornu, — zvestuje Padlicius v rezidencii.

— Kuruci sú už v Putnoku, — prinesie zas kapitán Maretínsky. — Vypálili košické predmestie a zaujali mesto.

— Na Spiši sú, — koná si verne svoju úlohu i Ďuro Závadský.

— Oravu zaujali. Idú na banské mestá, — príde Fintok, celý zmätený. — Pri Banskej Bystrici je ich veľký tábor. Už razia i svoje peniaze!

Piaristov to, pravda, poriadne vyruší. Vedia, ich moc v Brezne závislá je na úspechoch cisárskych. Pozerajú na seba, snažiac sa vyčítať si z tvári, čo nového? Zlé, či dobré . . . ?

— Zle je to, zle! — vrvá frater Lambertus vzrušeným patrom. — Z Bystrice je k nám už len skok.

— Musíme azda niekam do Podolína, — potešuje druhov aritmetik Bojar.

— Na to ešte jest času, — neustúpi len tak Ľahko Hanacius. — Opustiť pozíciu znamená skoro — stratiť ju!

— V rukách božích sme, — svesiac hlavu, zašepec pokorne Dominicus.

A rozliate vlny kurucov nedajú dlho na seba ča-

kaľ. Istého októbrového popoludnia r. 1678 len keď sa bleskurýchle rozletí chýr mestom: kuruci sú tu, kuruci!

— Zavrieť brány a nepustiť ich! — rozháže hned drábom Chmelius, ktorý hoc je len senátor, v rozhodných chvíľach vždy je vlastne rychtárom mesta. Tu je už i Hanacius bezradný a pošle k nemu posla — zariadiť to nejak.

V domoch je zmätku a zmätku. Padlicusa nevidieť. Kto vie, kde sa skryl. Poplašné zvesti, roznášané z rezidencie, nesú ovocie. Mešťania myslia najviac, ako si uchrániť najcennejšie. Na lúkach niže mesta skutočne koní a koní. Vojakov fúzatých, počerných, tmavého pozoru. Vyšujtášovaných, v pestrej rovnošate — v operených kalpakoch, alebo kučmách a ozbrojených po zuby. Na nohách čižmy s vykrojenými sárami. Na čižmách ostrohy, len im tak brinkocú. Dajedni sú i nažltlí s vystatými lícnymi kostami. Hovoria slovensky, maďarsky, i akousi podivnou rečou. Vodia svoje hladké, pekné kone k Hronu napojiť a hľadia, čo bude. Ich vodcovia, Fabian Farkaš a Ondrej Géczy, junáci pri sile, čakajú na príchod mestského posolstva, s ním vyjednajú, čo treba. Mestské brány sú zavreté. Keby sa však neotvorily, kuruci a Tatári udrúna ne a vylámu ich rukami. Osem kanónov síce ponuro hľadí s múrov na nevítaných hostí. Čo je

to však oproti troma práporom vojenskej sily, odhodlanej na všetko?

Dolná brána sa však otvorí. Niekoľko starších senátorov na čele s Danielom Chmeliusom a Jakubom Gronellom, kráča k hlavnému stanu. Za nimi, pravda, hned i niekoľko vozov, na nich chlieb, maslo, syr, údenina, súdky piva i vína a čo všetko.

Kuruci a Tatári vedia, čo to značí a sú spokojnejší.

V hlavnom stane prijmú ich priateľsky.

— Vidíme, Brezňania, viete, čo sa patrí, — víta ich Farkaš, vzpriamený vojensky.

— A čo treba nám vojakom, — doloží Géczy, spokojne sa usmejúc. — Vy ste tu evanjelici.

— Sme, pánovia, — odpovie vážne Chmelius. — Preto vás i prosíme, majte ohľad na nás. My vám dáme, čo len môžme. Vašich ľudí opatríme, ako priateľov. Vám nech sa páči na noc k nám. Ale vojsko nevpúšťajte nám do mesta!

Komandanti, najmä keď im mûdry Jakub oddá pekné líšcie kože do daru, pristanú. I pohostia posolstvo dobrým vínom. Iba vytýkajú, prečo sa Brezno nepridá hned k Thökölymu, ktorý bojuje za ústavu a náboženskú slobodu? Chce im vrátiť chrám i školy a osadiť v nich vyhnancov, Milochovského a Simonidesa . . .

— Prečo? — prehovorí Jakub za všetkých úprim-

ne. – Viete, pánovia, my sme srdcom s vami. Čo však také mesto, ako naše? Dnes ste tu, zajtra odídete a príde Strassoldo so svojimi cisárskymi.

– No, tým my už stupíme na krky, – poznamená Géczy povedome.

– Ále majú pravdu, – zastane sa ich Farkaš. – Bit' sa musíme my a nie oni.

Tak sa pri sklenke skamarátia. Vojsko dostane prísny rozkaz nocovať na lúkach. Komandanti potom idú s posolstvom do mesta na nejakú večeru a na pokojnejší nocľah. Nezbadajú pri tom, ako najmä Tatárom – turecký sultán Mohamed dal ich do pomoci Thökölymu – nezdá sa dosť proviantu. Od Ďumbiera pofukuje chladom. Na lúkach nocovať nie im je po vôle.

– Skúsili oni už i horšie veci! – uškrnie sa Géczy, keď ho upozorňuje na to strážmajster.

Ako spríjemniť v meste večer vzácnemu komandu, do toho sa už rozumie i Padlicius. Pani Andráška, okrúhla, buclatá, najlepšia kuchárka na okolí navarí a napečie, čo treba. Maco Faško, temperamentný orator ľudu, postará sa o dobré víno. Zo senátorov prídu tiež mnohí. Jedni zo zvedavosti, čo sú to za ľudia tí kuruci, druhí zo sympatie. Tu sú i Chmelius a Gronell, ktorí sa vedia s hostmi najlepšie porozprávať. Mesto je v tme. Mešťania utiahli sa pokojne na odpočinok. I rezidencia je

vo tme. Zato pri jednom z okien, keby zablyslo, bolo by vidieť napnutý, prenikavý pohľad Hanaciusov. Tento človek nemôže spať. Čaká čosi. Vyčakáva, kým sa v hostinci ozýva hluk i spev a je veselo, veselo.

Vojakovi dobre je,
nič nerobí, len pije . . .

počnú mladší od komanda.

Najdú sa hned i Cigáni a spustia do melódie :

Štyri groše na deň má,
ešte z toho milej dá.
Ale sedliak chudobný,
každému je poddaný . . .

halačí už i Fabian Farkaš, až mu nôta srší z očí, Géczy sa len furtácky usmieva, či by tu nebolo nejakéj švárnej kamarátky? Ale niet. No, tak vpadne i on do spevu :

Príde vojak, príde pán,
služnodvorský, vicišpán . . . Ichuchú!

Ked' je nálada na najvyššom stupni, vhupne zrazu medzi rozzabávaných kuruc. Zastane pred Gé-

czym, hrkne opätkami, brinkne ostrohami a zasalutujúc, spustí :

— Pán kapitán, poslušne hlásim, — hľadí, ako hrom, — v tábore je nepokoj! Vojaci sú okolo väčier. Nie sú spokojní s proviantom.

— Ale, syn môj, — vstane Géczy a potlapká ho po pleci, — vypiješ si pohár vína. Potom pôjdeš a povieš im : — dostali rozkaz, nech sa toho držia! Ráno ideme ďalej.

Kuruc vyprázdní pohár na dúšok, hrkne ostrohami a ide.

Never, bratku, Nemčískovi,
hoc ti dušu vydá slovy,—

vykrámi zas Fabián a už i hučí slávna rebelantská. Kuruci výskajú, kým Brezňania dívajú sa pokradme jeden na druhého, ako Gronell na Chmeliusa, či by tomu nemohlo už koniec byť.

Vtom vhupne do izby nový kurucký posol :

— Pán kapitán, — odsekne rezko, — Tatári chcú do mesta a idú proti dolnej bráne. Čo sa má robiť?

— Vypi si braček, pohár vína, — vraví mu Farkaš.

— Potom chod' a povedz tej tatárskej sberbe : ak sa opovážia do mesta, korbáčom ich vyženiem . . . Tu sme nie vojaci. Tu sme hostia.

— Na rozkaz! — brinkne ostrohami a zmizne.

Brezňania už típnu, blednú a jeden po druhom tratia sa z hostinca. Najmä, keď o chvíľu vhupne i tretí posol a úsečne oznamuje:

– Poslušne hlásim, – iskria mu čierne oči a picha-jú namastené fúzy, – vojaci vylámalí bránu, vrhli sa do mesta . . . jedia, pijú, rabujú . . .

– A Krisztusát nekik! – skočia kapitáni, opášu si šable a za chvíľu sú v meste. Chmelius a Gronell s nimi.

Svetlá sa zažihajú po domoch. Zdola počuť krik, i spev. Vidieť, nie je dobre. Pohnú nadol – brána dosekaná, vylámaná a otvorená dokorán. Posledné čiastky kurucov tisnú sa ešte dnu.

– Čo to robíte, blázni? – okríkne ich Farkaš. – Nedostali ste rozkaz?

– Dostali, pán kapitán, – znie odpoved. – Tatári to vykonali. Zima je i hladní sme. Čo máme len my ostať von z mesta?

– Jakub, – potrhnne Daniel zaťa za kabát, – bež domov, čo je u nás! Ja ešte v záujme mesta ostanem s nimi chvíľu.

– Dobre, – porúča sa tento, hnaný najmä túžbou zaviesť si svoju mladú žienku do bezpečia.

– Čo ten už ide? – mrknú komandanti na Chme-liusa.

– Vidíte, čo sa robí, – stisne tento bezradne plec-mi. – Máme svojich doma.

– No, nebojte sa, – uistujú ho oba. – Naši kuruci sú nie zlí ľudia. Len si už s nimi neporadíme. Zato nič! Dajú sa pohôstiť, zaspievajú si a ráno ideme.

– Čo sa tu však všetko porobí do rána?!

A veru! Vojaci splašia gazdov. Zasadnú si po niekoľkí do zlakaných domácností. Dajú sa hostiť. Vyžiadajú si to, i to – na pamiatku. Ešte dobre, keď si, ako Tatári, čo vidia, nesoberú sami. Niekde si i zaspievajú a zatančia. U starého Rostariusa gazda musí do pivnice pre víno. Uľa, žena ani pahreba, tá zas obsluhovať vojakov. Tančiť s nimi a vyhovieť im, čo si zažiadajú. A dnes už ani starý nedbá. Vedť by mu ináč vyrabovali majetok.

– Jak si mohla ísť za takého starého? – objíma ju svedčný, mladý kuruc a dobre nezje očima.

– Keď ma iný nechcel, – vynajde sa žena.

– Čo by len nie, – udre ju po chrbte. – A ja ťa chcem.

Ponižej Fričovec vykvitnul jedlovec,
počekaj ma dzivče, však ja z Bertanovec ...

spustí, za ním i kamaráti, kvaterkujúci za stolom
a Uľa už letí naokolo.

Kedz ti z Bertanovec, ja zos Širokeho,
budzeme še ľubic do rana bileho.

Do sobotí večer, do ňedzeli rana,
ked še ci zachciva teho ľubovania . . .

duní v izbe.

Kamaráti tlieskajú do taktu a pári sa zvíta a zvítia.

Jaki ti parobek, taka i ja dzivka,
podzme še poľubic do hušeho chlivka.

Ked sme še ľubili, ta huši gagali.
Bodaj tote huši šicke pozdichali, –

ide Uľa z rúk do rúk. Starý Rostarius bledne. Raz musí pre to, raz pre oné. Čo však robiť? Majetok je majetok a žena je len žena! Kto tým dnes rozkáže nerobiť, čo chcú?

A tak je to v nejednom dome tejto bláznivej noci. Vojsko je vojsko! Hospodári hľadia vyjsť s ním, ako najmúdrejšie. Neskrblia najmä nápojom. Ked sa požerú, zaspia!

V rezidencii je všetko pevne pozamykané. Piaristi sú všetci hore. Môže sa stať všeličo a ujsť niet veľmi kam. Všetci sú spolu na poschodi, čakajúc, čo bude. Prišli im i dvaja noví patri, staručký Thomas a Stephanus, čo je ešte chlap pri sile.

– Vidíte, ako dobre, že sú tu kuruci, – vraví Hanacius so zadosťučinením. – Evanjelici čakali ich,

ako osloboďiteľov a tu ich majú. Dobre im – tak!
Aspoň si zapamätajú, čo sú to za rebelanti!

– Len by z toho nebolo horšie, – složí ruky Thomas, ako by sa modlil!

V tú chvíľu ožiari sa tmavá obloha. Všetci sa viaja v izbe, ako vo dne. Z rýnku vniká hluk veľkého zmätku.

– Horí! Horí! – vrhnú sa do okien. – Ešte i to?

– Áno i to, – ozve sa Hanacius vážne, hľadiac, ako ľudia pobehujú po rýnku. – Aspoň pochopia v Brezne, čo hovorím, je pravda!

– A ak to príde i k nám? – začuť udierať na zvon.

– Ak príde, príde, – obráti pater Mattheus oči k červenej oblohe. – V rukách božích sme!

Do rána je v hanbe niekoľko domácností, v rúmoch 11 domov, 12 koní na uhol, i dvaja kuruci, ktorí nápojom dorezaní – nevládali už vyjsť z hořiaceho domu.

Vojaci sadnú na kone a rýchlo sa stratia. Zanechajú po sebe smútku, trápenia, no, i smiechu. Najviac si podávajú v meste starého Rostariusa. Jeho Uľa je vraj, ako vechet. Ba či si starý len pôjde pred magistrát znova česť ratovať?

Hanaciusova autorita zvýši sa o niekoľko stupňov. On si ju však chce i udržať. Uistí meštanov o cisárskej pomoci, ktorá príde na jeho slovo. Aj

hned' sadne a píše komore, i generálovi Strassoldovi. Od neho dostane uistenie, ak Brezno ostane verné cisárovi, postará sa oň.

XVII

Pater Hanacius zaumieni si takto brániť svoju pozíciu, ako sa dá. Nielen v chráme a na magistráte, ale i využitím cisárskej vojenskej moci proti divokým nájazdom na mesto. Chrániť majetky a životy Brezňanov, myslí, tým si najistejšie získa ich srdcia. Azda zabudnú i vratislavských vyhnancov, s ktorými stoja v stálom spojení. Preto dobre nevyskočí z kože, keď istého dňa pred obedom zazre zo svojej rezidencie do 150. dragúnov na koňoch, mieriacich z valaštianskej ulice rovno k jeho fare.

– Strassoldo, – svitne mu v hlate. Schytí klobúk a beží privítať vojakov.

– Ach, pán generál, pán generál! – nevie najst' slova od radosti, poznajúc ho hned', urastlého plecititého chlapa. – Aké šťastie, že sa k nám uponížite.

– Chcem si obzrieť opevnenie mesta, – ide so superiorom do fary. – A potom okolie, okolie! – vyladá, ako skúsený vojak. – Kuruci nás môžu napadnúť od juhu. Pozrem, či by sa tu nedala na ceste z Tisovca nejaká pevnôstka vystaviť . . .

– Môžem i ja s vami?

– Ale nech sa páči . . . nech sa páči, reverendissime! – usmeje sa, vypnútý po vojensky. – Lenže my ideme na koňoch.

– Ja si už najdem spôsob, vaša eminencia, – dá hned pocítiť vysokému hostovi, že mu nechce robiť nijaké starosti. Naopak, ak dovolí, postará sa i oňho.

Po krátkom obede sa pohnú. Na rýnku zaznie ostrý povel a konské kopytá počnú svoj trapový rytmus. Hanacius usadí Strassolda do koča a pri-sadne si k nemu. Nech Brezňania vidia, kto im je ochrancom!

Vyjdú hronskou bránou na tisovskú cestu. Kde len pozrú, všade hory, husté jedľové hory. Iba biela stuha cesty z Gemera delí ich na dve strany. Touto cestou vezú sa na koči, vezú. Za nimi 150 dragúnov na koňoch v trape. Na „Čiernom blate“ rozkáže generál zastaviť.

– No, tu, – rozhliada sa Strassoldo, keď sídu, – tu treba vystaviť pevnôstku! Na východe bráni prechod Muránsky zámok. Juh zasekáme tu a na západe sme my pánni.

– Aké šťastie bude to pre Brezno, vaša eminencia! – ukloní sa mních. – Aké šťastie!

– Treba to vystaviť čím skôr, – zdôrazní generál, pozrúc na Brezňanov, čo sú tiež prítomní, i s rych-

tárom. – A neodkladať! Časy sú zlé. I ja vám poslém pomoc z Bystrice.

Generál dostane od mesta krásneho koňa do daru. On zas o niekoľko dní pošle poručíka s 22 dragúnmi dohliadať na stavbu. Hanacius prijme i tých a pobáda, len pečivo vystaviť, čo treba. Rychtár ich počastuje za mesto. Hned na to niekoľko mestanov s tesármami a robotníkmi už s chuťou pracuje. Zarubujú cestu, kopú zákopy a krešú brvná na pevnôstku.

Poručík je tiež k nim na ceste. Príde mu však na myseľ, tam sú jeho dragúni a dosť mûdrych majstrov – vráti sa z polcesty. Lepšie bude kvaterkovať si v mestskom hostinci. Čakať, kým pani Andraška navarí dobrý obed a ešte lepšiu večeru.

– A vy ste už zpäť? – diví sa okrúhla, bystrá kučárka, ked' ho vidí pred sebou. – Pred polhodinou ste šli na koni, – zmerá si ho od päty do hlavy.
– Štramák!

– Počkám si na obed, pani, – hrkne ostrohami. – Bude dobrý?

– Dobrý, – usmeje sa táto. – Aspoň vám ho nemusíme posielat.

– A večera?

– Ešte lepšia, – otočí sa Andraška, ako vreteno. – Len aby to nebolo ako v tej rozprávke, viete? Variš tú kašu, variš? Ale ju nebudeš jest!

– Prečo?

– Kedť sú časy také neisté, – berie varechu do builatej ruky. – Človek nevie, na čo vstane, na čo ľahne.

– No, len vy pokojne navarte, pani Andraška, – pohodí poručík rukou povedome. Sadne si do hostovskej, rozkáže si holbu vína a baví sa s hostinského dcérou. Po dobrom obede zdriemne si v svojej izbici. Kedť sa zbudí, príde mu na myseľ, večera pre tých na „Čiernom blate“ mohla by sa poslať a oni tam nech prenocujú. Čo majú toľkou cestou čas strácať? Zariadi, čo treba a pošle hajdúcha, oznámiť im to. Potom si zas spokojne sadne do hostovskej a kvaterkuje. Nazre i do kuchyne, pohodiac, – teda bude dobrá večera?

– Bude, pán poručík, bude, – čistí pani Andraška moriaka.

Ako si tak dragún diškuruje, len sa dvere otvoria a vhupne hajdúch, čo šiel na „Čierne blato“, bledý, ako smrť, trasúc sa na celom tele.

– Zle – zle – zle je, po-poslušne hlásim, pán-pán poručík, – ledva vykoktá, čo chce povedať. – Ku-ku-kuruci napadli . . . ve-veľká streľba . . . za-zabili . . . na-naši utekajú . . .

– Čože? – skočí dragún na rovné nohy. Kedť však vidí, z hajdúcha je nič, sadne na koňa a pohne cvalom cestou na „Čierne blato“.

Nemusí však ísť ďaleko. Skoro stretne robotníkov s kopáčmi, s lopatami. I dragúnov, kde jedného, kde druhého.

— Čo sa stalo, preboha? — spytuje sa ich.

— Pán poručík, poslušne hlásim, — oznamuje mu desiatnik, — kým sme my všetci boli zamestnaní, kuruci nebadane pretiahli sa horou a udreli na nás. Mešťana, Ondreja Dolňana, nám zabili. Bránili sme sa proti presile, kým sme mohli. Keď sme však zbadali, kuruci valia sa na nás horami so všetkých strán, za múdrejšie sme považovali ustúpiť.

— A ste všetci? — nevie prísť na iné poručík.

— Všetci.

— Tak za mnou!

Na mrku je už celé mesto splašené. Na lúkach pred hronskou bránou kurucov a kurucov. Vraj až sedem zástav. Vyrikujú zpoza Hrona, vyhrážajú sa šabľami a kopiami. Vypália, vyplienia a rozsekajú všetko! Magistrát zasedá. Čo spraviť? Sprostribiť sa im? Ani Hanacius, ktorý je bledý, ako smrť, neradí to. Zas len vyjde na to, ako minule: — nech páni Daniel Chmelius a Jakub Gronell vyjednávajú s nimi!

Idú teda do tábora za komandantmi — Adamom Ráczom, Michalom Zetényim, Michalom Kassaym a Pavlom Nagyom, ináč i Bernátom menovaným.

Jednajú sa o výkupné, vysoko jednajú, až sa roz-hodnú – dojednať to nejako v mestskom hostinci. Zatiaľ pani Andraška peče a varí, len sa tak kúri v kuchyni.

– Pán lajtnant! Pán lajtnant! – volá na dragúna, ktorý so svojimi je už hotový na cestu. Kone osed-lané, dragúni pri nich placho hľadia vôkol. – Pán lajtnant, – volá dobrosrdečne kuchárka, – zavo-lajte pána rychtára Padliciusa! Môžte sa navečerať. Polievka, ryby, moriak, všetko je hotové!

Miesto odpovedi však začuť s rýnku dupot kon-ských kopýt. Do hostovskej vstupujú kuruckí dô-stojníci s Chmeliusom a Gronellom.

– Pani Andraška, – zavolá Jakub do kuchyne, – nejakú večeru. Ale nás je viac!

– Ježišmária, kuruci? – spľasne kuchárka rukami, keď sa rozhliadne. – No, nedarmo som tušila, ten dragúnisko nezje tej večere! Mne je však jedno, – stisne plecmi. – Keď sú také časy!

Kuruci sadajú si k dobrej hostine a dvadsaťdva labancov na čele s poručíkom hornou bránou vy-razí k Banskej Bystrici. V hostinci to nechýba. Ve-selo sa je a pije. Vojaci sa rozspievajú a príde hned i Cigán, ako pri takej príležitosti.

Never, bratku, Nemčískovi,
hoc ti dušu vydá slovy . . .

zaštrngajú pohárky a zahučí spev, ako obyčajne. Je to, zdá sa, hymna, čo ani pri jednej slávnosti nesmie chybieť. Dôstojníci spievajú ju od žalúdka. Najmä jej záver:

Niet v ňom virtu, nedabaj lhára,
nech ho Ježiš Kristus skára!

Príde i rychtár Padlicius. Prisadne a tvári sa, ako by sa nič nestalo. Zato jednostaj žmurká na Chmeliusa.

— Tak pánovia, — obráti sa tento už niekoľko ráz k dôstojníkom, — čo žiadate od nás za výkupné? Povedzte!

— A však sme sa ešte ani neohriali u vás, — vraví Zetényi, vykrútiac si fúzky.

— Dosť ešte času na to, — hrknú si ostatní. — Musíme u vás i niečo užiť, nie? Nech vieme, čo ste za ľudia!

— A zaspievať si musíme, — skríkne Kassay, ktorému víanko ženie krv do hlavy. — Počkajte! Hej! Cigán, — obráti sa k mordošovi, — túto iste neznáš:

A ti Cigán, a ti Cigán, dobre hraj,
na nevesti, na nevesti, pozor daj, —

spustí z plného hrdla:

na nevesti, na nevesti, na šumne,
naj nechodza, naj nechodza po humne! –

vpadnú i ostatní, ktorí i keď sú Maďari, peknú slovenskú pesničku vedia zaspievať.

A ti Cigán, a ti Cigán šaleni,
čerajme še, čerajme še na ženi!
Tvoja čarna, tvoja čarna – kaňdrata –
moja bjela, moja bjela – bohata . . .

Kuruci dvíhajú pohárky. Pochytajú sa okolo krku a spievajú, halačia.

– No, pán rychtár, – nakloní sa Gronell k Padličiusovi, – tí sa vedia zabávať!

– Za naše peniaze, – pošepne mu tento. – Drahá to bude pre nás muzika!

– Čo to? – nahne sa Zetényi zvedavo.

– No, vrváme si, akej ste dobrej vôli, – vynajde sa Jakub.

– Však sme medzi svojimi, – ozve sa Kassay. – Vy ste tu protestanti!

– Sme . . . sme, – prisvedčí Chmelius.

– A prečo ste nie za Thökölyho?

– Keď máme na krku Strassolda.

– No, dobre, – zaiskria oči Ráczovi. – A patrov tu máte?

– Prečo? – stípne Chmelius, kým Padlicius zrovna ozelenie.

– Vieme, sobrali vám kostol, vyhnali farára i rektora, – pokračuje Adam, dosť už nachmelený. – Pomohli by sme vám od nich! Chcete?

– Ach, – pozre obozretný Daniel na svojich druhov, – naši patri sú patri, ako patri. Ale sa ešte dosť snášame . . .

– To ste vy tu divní ľudia, – krúti kapitán hlavou. – Bránite patrov? Tak ste labanci. Nuž a keď ste labanci, zaplatíte nám za ustávanie sedemtisíc toliarov!

– Sedemtisíc! – zhíknu Brezňania, vytrezvejúc v chvíli, ak mali niečo v hlave.

– Azda ste nie hodní toľko? – smeju sa im kuruci. – Nestoja viac vaše kone, kravy, svine, dobytok? Nestoja vaše domy a čo máte v nich, až po dievky a ženy? Keď pustíme tých sedem zástav na vaše mesto, nič je nie vaše. A peniaze oddáme pánu Thökölymu i na vaše oslobodenie . . .

– Ved-ved, – premôže sa Chmelius, – len kde vám ich vezmeme?

– To je vaša vec, – smraští čelo Adam Rácz. – Ak nepristanete, povedzte! Najdeme si ich sami.

– Vyjdeme sa poradiť, – utiera si sperlené čelo rukávom rychtár Padlicius.

– A privedeťte nám i nejaké dievčice! – volá za nimi Kassay, horiac už, jak fakľa. – Zabavíme sa – nič sa im nestane!

Idú z hostinca a tu vidia, kurucká stráž stojí na všetky strany a niekoľkí dôstojníci tisnú sa za komandom. Krásna májová noc. Na rýnsku je ticho, ale v domoch všade sa svieti, hoc je už polnoc. Za Hronom žiary a žiary. Vojaci sedia, vyčkávajúc svojich – pri táborových vatrách. Tancujú tak – chlap oproti chlapovi. Spievajú a hrajú. Prenikavý hlas polnice nesie sa ponad mesto do nočného ticha: trarara-trarara...

V rezidencii je tma. V temnom okne však svietia čiesi hlboké oči. Nedôverivé, bdelé oči patra Františasca.

– Tak čo? – pozre Chmelius na svojich druhov. – Máme pristať, alebo...

– Podme do rezidencie, – radí Padlicius. – Nejaký spôsob len najdeme.

Hanacius je skutočne hore. Trápi ho, čo teraz Brezňania? Nezvalia to naňho pre pevnôstku na „Čiernom blate“?

Pozdnú návštevu prijme bledý a rozochvelý. Jednako sa prevládne. Keď mu zjavia žiadosť kurucov, odporúča hned – neodporovať.

– Kde my tu však dnes shrnieme toľké peniaze, reverendissime? – zalomí Padlicius rukami.

– Pôjdem do Bystrice za Strassoldom. Vymôžem vám pôžičku.

– Lež dotial?

– Dáte, čo máte...

– Na ostatné ponúkneme im dlžobný úpis, – hľadá mûdry Jakub nejaké východisko. – Azda pristanú!

Kým Padlicius s Chmeliusom sháňajú v mestskej pokladnici, i po jednotlivcoch nejaké tie toliare, zatial Jakub zajde do Rostariusov. Zaklope na okno.

– Čo je? – ozve sa starý, ktorému i tak nejde sen na oči.

– Ujec, – vykladá mu Gronell opatrne, – pustite Ulianu! Potrebujeme ju pre mesto.

– Aha, – zdvihne hlas, – azda pre kurucov, nie? To si Jakubko tadaj svoju Zinku. Nepôjde ani na krok!

– Tak vám podpália dom!

– Podpália? – splaší sa hned gazda a skočí z posteľe. – Uľa, Uľa! – budí ženu. – Nože vstaň! Potrebná si magistrátu. Chod!

Uľa je raz-dva von. Keď vidí pred sebou podnotára, prejde ju všetka nedôvera.

– A kamže to mám ísť?

– Do mestského hostinca zatancovať si so švárnymi vojakmi.

– A ak nepôjdem? – počne váhat.

– Vyrabujú a vypália nám mesto, – lapí ju za ruku. – Pod!

– Ved' keby nás šlo viac!
– Zavoláme ešte so dve, – uspokojí ju Gronell. –
Také, vieš, čo sa neboja. Nemudruj! Toto musí
byť. Ináč môže sa stať všeličo.
– No, – poddá sa Uľa, – ked' sa vám už len i ja
zidem na voľačo!

Svedčná Rostariuska vyberie si kamarátky sama.
Také k sebe – na veľkú radosť Jakubovu, ktorý si
svoju plachú žienku nemusí búriť. Ked' vojdú do
hostinca, tam je už všetko hore nohami. Cigáni
hrajú. Hostinského dcéra vykrúca sa s kurucmi.
I pani Andraška musí do tanca. Ked' sa ukáže Uľa
a jej kamarátky, schytia ich ani verbunkoši a ide
čardáš, až sa zem otriasa.

Činom Paľko, činom Janko,
sladkým s karabínom...

hafrí sa i spieva, až vakovka padá so stien. Najmä,
ked' to spustia všetci :

Tasa dobrí vojendoši,
napime sa v zdraví!
Nech sa každý s milou svojou
vytančí a baví!!

Brezňania sedia v kúte, ako sprážení. I Chmelius

má dosť. A ten vie toho uniesť. Oddajú kurucom 800 toliarov, ktoré horko ľažko našli a vypožičali. Podpíšu dlžobný úpis na celú požadovanú sumu. A nie im je dosť, potvorám! Ešte žiadajú i dvoch rukojemníkov, ktorí by stáli životom za mesto.

— Povedal som, — chmúri sa Padlicius, — drahó nám príde táto muzika!

— Ba tá pevnôstka na „Čiernom blate“, — poznamená Gronell ironicky.

A zábava zúri veselo ďalej. Hudba sa leje, piesne sypú. Kuruci výskajú, dubasia nohami. Rozlietané ženské sukne robia vietor a prach.

Za hurami, za lesami –
tancovala Marijana s husarami,

vyspevuje svedčný vyšujtášovaný vojak, krešúc nohami a tlieskajúc si do dlaní proti rozohnenej Uliane Rostariuske.

Prišli po ňu ocec i mac,
Marijanko, moja dzivko, poc domu spac!

vpadnú do toho i ostatní.

Ja ſe idzem – ice sami,
bo ja budzem tancovala s husarami.

Bo husare šumne chlapci,
budzem s nima tancovala do pulnoci.
Od pulnoci do svitaňa
zarekla še Marijanka tancovaňa –

Cha-cha-cha!... Ichuchú! – otriasa to celým stavaním.

Kuruci sa vyzabávajú. Uľa Rostariuska vráti sa nad ránom spokojne domov. I záručníci sa najdú, ľudia obetaví a odvážni. Sú to mladí mäsiarski majstri – Ján Štefanko a Ondrej Fašang. Do večera ostanú len v srdciach stopy po zbojníckych kurucoch, ktorí idúcky zpäť k Jelšave natrafia na čriedu mestských koní. I tie soberú so sebou.

Hanacius cíti, musí za mesto čosi spraviť. Celá jeho autorita letí nadol. Jeho ľudia prinesú mu skoro, ako ho všade obviňujú, že pevnôstku len vyprovokoval kurucov. Preto hned na druhý deň s rychtárom a dvoma mešťanmi ide do Banskej Bystrice za Strassoldom oznámiť, čo sa stalo. I pôžičku u tamojších bohatých mešťanov vyprostredkovať. Aj sa mu to podarí. A keď kuruci súria zavislosť vyplatiť, mesto si dobrú časť vyrovnaná. Koncom júla Fašang dostane sa už domov za výmenu. Štefanko zas kurucom s pomocou božou utečie...

– Ako sa ti to podarilo? – sptyujú sa doma.

– Utiečť ľahko, – vrváví s úsmevom, – ale domov sa dostať!

– Prečo? – spovedajú ho senátori.

– Jaj, viete, – siahne si Štefanko rukou na zadok, – zatratená vec. Idem od Jelšavy, – natiahne ustaranú tvár, – prídem ja do prvej dediny. – Kto si? – pristavia ma chlapi. – Kuruc, a či labanc? Myslím si, tu asi budú kuruci. Kuruc, – poviem, – kuruc! A tu tí mňa stiahnu na dereš a vylepia mi päťadvadsať. Idem na druhú dedinu. I tu ma pristavia čo si? Kuruc, a či labanc? Labanc, – poviem, – labanc! Labanc? – zgáňa na mňa. – Dolu s ním! Znova dostanem päťadvadsať. Na tretej dedine zas len – čo si? Kuruc, a či labanc? Vravím im: ani sa nespytujte, len bite!

– Nič sa neboj, – potešia ho prední mešťania. – Však sa ti odmeníme!

A slávny magistrát upováži obetivosť svojich najvernejších. Odhlasuje – ako bolestné – Fašangovi 5, Štefankovi 10 zl. v striebre z mestskej pokladnice vyplatiť.

– Časy sú zlé, – vzdychajú Brezňania, neodvážia sa z mestského chotára. Ani dobytok nevyženú na hole. Pasie sa len bližšie mesta. Pri reštaurácii r. 1679 vyvolia si za rychtára svojho Daniela Chmeliusa, ako človeka pevnej ruky. Eördögh sa vzdiali a notárom je múdry Jacobus. Pater Hanacius

by i protestoval, ale vidí, Padlicius je slabým a časy sú zlé. Zato on neupustí zo svojho a usiluje sa svoju pošramotenú autoritu upevniť. Je to kňaz, ale i vojak, ktorý je s cisárskym vojskom v stálom spojení. V mešťianstve budí dojem, ako by ho on sám sem komandoval.

Lenže dojem tento je nie bez nebezpečia. Patrovu vážnosť v chvíli stavia, v chvíli zas rumí. Cisárské vojská prevláčajú sa mestom, ako ľažké mraky po Dumbieri. Mraky, z nich raz prší, raz zasa hromy bijú. 1. júna 1679 dorazí Strassoldo s peším plukom Tyrheimovým do Brezna. Vojsko rozloží sa na neskosených lúkach pod Čachovom. Za tri dni žije na útraty mesta, čo ich opatrí potravou i pivom. Po odchode vojska ostane v meste posádka, pravda, na jeho útraty. V júli tiahne vojsko pod generálom Kufflandom na Horehronie a prirodzene, usalaší sa v meste na čas. Títo obrancovia proti kurucom ubytujú sa zčiastky na nepokosených lúkach, zčiastky po 10-30 v meštianskych domácnostiach. Mestský účtovník má čo značiť – výdavky do mestských lajstrov. Nebyť silného rychtára, gázdovia nie sú pánni v svojich domoch. Chmelius vždy rázne zakročí na komande proti akýmkolvek vojenským prechmatom. Starý Rostarius však i tak má dosť trápenia s tou nesriadenou vojenskou čeliadkou. Jeho Uľa, ako s kurucmi,

i teraz musí prinášať obete za mesto. Ešte dobre, nepadne jej to veľmi na ľarchu. Nikdy si tak nevyberala v gavalieroch, ako teraz...

— Vojaci a zasa vojaci! — zalomí rukami i statná pani Zuzanna Chmeliusová, keď sa jej všeljakí dôstojníci hrnú na dom za pánom rychtárom. — Povedzte, pán manžel, — volá za Danielom, — kedy bude tomu už dáky koniec?!

— Bude, bude, moja drahá, — upokojuje ju, ako i mešťanov. — Len trpezlivosť!

— Pán rychtár, — vchodí pred žatvou niekoľko, ináč dobrých gazdov do Chmeliusov deň po deň. — Požičajte nám groša z mestskej pokladnice! Nech si kúpime múky na chlieb. Deti nemajú čo do úst vložiť. Vyžrali nás tí obranci prašiví...!

— Dám... dám, — pomáha hned Daniel. — Len majte trpezlivosť!

— A vo Venecii* za Hronom šíri sa akási hrozná choroba, — zvestujú zas. — Ľudia chorejú a mrú. Vravia, je to mor. Umieráčik ozýva sa s veže každú chvíľu...

— Prosme Boha o smilovanie, — upravuje zúfalič rychtár, ktorý je dnes i duchovnou hlavou oviec bez pastiera. — Pomodlime sa k Nemu!

— Kde? Ked nám vzali kostol?

— Doma! — nepohne brvami, ako tvrdý kapitán

* Časť mesta Brezna.

na tonúcej lodi. – Každý čeľadný otec nech je kňazom v svojej domácnosti!

– A čo naši v Nemecku?

– Dúfajú, – pobledne trochu od rozcítenia. – Dúfajte i vy!

Pod Dubravkou zahlaholia zvony. I patri piaristi prosia Boha odvrátiť všetky pokuty, skrúšeno sa modliac. I Hanacius prosí, pozrúc niekedy do skoro prázdnych lavíc, kto je tam. V jeho duši tiež buráca. Vidí chyby, čo robia cisárski. Chápe ten chlad mešťianstva k nemu, a tak i k veci, ktorej slúži. Pri pozdvihovaní sviatosti zatmie sa mu v očiach. Zdá sa, na chóre vedľa organa vystupujú z hmly dve postavy, dve tváre, dvoje podivných očí. Nikdy ich nevidel, nikdy nepoznal. Čosi mu však šepce, to sú Milošovský a Simonides! Čo tu chcú? – prebleskuje mu myslou – kým si ako stroj koná svoju povinnosť. Ach, tak mu je ľažko v duši! Čo sa jeho práca, jeho svedomitá práca nemá dariť? To klenutie ako by sa malo sosutiť. Nech nehľadí, pretrhne obrad. Vrhne sa na schodík oltára a zaplače. Kto je toľkému trápeniu na vine? Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum... adveniat regnum tuum... fiat voluntas tua...

A po domácnostiah všade otec, matka, deti okolo stola s hrubým, obíjaným Tranosciusom. Spievajú litánie :

Od moru a hladu,
Od boje a mordu,
Od rozbroye a ošemetnosti – zachovej nás,
Pane!

Tě prosíme, uslyš nás!

Abys neprítele, Turka, daleko od nás zahnati ráčil,
Abys za dní našich pokoj dáti ráčil,
Abys nevinne zajaté vězne vysvoboditi ráčil,
Tě prosíme, uslyš nás!

A všetky tieto spevy i modlitby z katolíckeho chrámu i z evanjelických domácností vznášajú sa, ako dym obetný, k nohám jediného Boha.

Generáli a ich vojská mašírujú ďalej po doline – hore-dolu, hore-dolu. Najmä za jari r. 1680. V máji baví sa v Brezne generál Aeneas Caprara. Počiatkom júla Ludvik Schewerelli. V septembri povestný plukovník Antonio Caraffa, ktorého hordy nedabajú na mestské ochranné listy a drancujú, kde môžu. Rychtár im dá zabíť desať volov. Im sa to však malí. Prepadnú proste ľudí, pracujúcich na jesenných poľných prácach. Odoberú im deväť volov a zabijú v tábore.

– Akí obrancovia? Odrancovia sú to! – vravia si Brezňania rozhorčene. – Ved ani chlieb, ani dobytok, ani šatstvo a odev, ani žena – nič nie je isté pred nimi! Tě prosíme, uslyš nás!

– Ba tí kuruci by boli azda lepší, – počne sa znovu povrávať. – Keby len prišli!

A ono nedajú na seba dlho čakať. V meste je stála posádka cisárskych, čo má brániť s mestskou strážou Brezno i pevnôstky, vystavené na okolí. Takou je i pevnôstka vyše Mýta. 10. nov. 1680 dostane veliteľ chorvátskej pechoty Arnold Wolf zprávu, kuruci vraj z liptovských hôr chcú na Brezno udrieť. Nato on odvolá odtiaľ svojich a nechá len občiansku stráž. Kuruci sa zjavia, napadnú pevnôstku. Deviatich Brezňanov porúbu. Desiaty – Matej Porubský, zranený preťažko, ostane na pažiti ležať.

Smutný je to pohreb v Brezne, keď pochovávajú svojich junákov. Žalostne zakvília zvony pod Dubravkou. Ale kuruci neodvážia sa ďalej na mesto.

Kto sa však odváži, je Mikuláš Vukovitš, kráľovský komisár. Tento príde vykonať reštauráciu. Prečíta shromaždeným mešťanom kráľovský mandát, vydaný v Linci, dňa 19. dec. 1680. V smysle tohto majú sa voliť rychtár, senátori, úradskí mesta zas len z katolíkov, ktorých je už dosť. Chmelius a jeho druholia v prítomnosti ustrnutého meštianstva ďakujú. Rychtárom sa stane drobný, chatrný človečik, Ján Ochrnial.

V meste, kde sa mnohým zdalo, pri toľkom súžení bude mať už aspoň kráľ nejaký ten ohľad, vy-

buchne vlna nespokojnosti. Ani sám Hanacius neteší sa novému úspechu. Chodí, ako by si nevedel najst' miesta. Vie, sympatia ku kurucom rastie a po stodolách odvážnejší spievajú:

Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy...
Niet v ňom virtu – nedabaj lhára,
nech ho Ježiš Kristus skára!

Tak sa živorí so dňa na deň, týždne, mesiace. Nikto nevie, čo je ozaj jeho a najmä – čo prinesie zajtrajšok. Nikto nevie napokon smyslu týmto hrozným, neľudským bojom. Imro Thököly postupuje od úspechu k úspechu a stáva sa obdivovaným vodcom. Opravdovým slovenským kráľom, ako ho menujú jeho ctitelia. Kde sa len obráti v operenom kalpaku, v mentieke a čižmách na svojom vraníku tento vzdelaný, kvitnúci mladík, zrak jeho raní ženské srdcia. Mužské zažíha ohňom žiť alebo mrieť! Jemné ľahy na jeho tvári, neveľké fúzky, jamôčka na brade a v duši odvaha. Hovorí sa všeličo o ňom a krásnej vdovici, Ilone Zrínyičke. Tá je až štrnásť rokov staršia od neho. To je však už ich vec. Hlavné, mladý gróf nehľadá pohodlie, nie výhody života. Vidí hrozné krivdy, čo páše Leopold na nešťastnom ľude. Vystihne násilie namýšľa-

vého, či krátkozrakého panovníka, ktorý na slovo svojich radcov je hotový sputnať rozum, i srdce a nadiktovať i náboženstvo. Preto nestačí v pokoji užívať svojej mladosti. Roznáša oheň a meč v boji za slobodu...

Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy!

Také sú pomery, keď Leopold v svojej jasnejšej chvíli rozhodne sa na deň 28. apríla svoláť snem do Šopronu, kde by sa pokazené napravilo. I mesto Brezno dostane povolávací dekrét, dať sa zastúpiť. Rychtár svolá mešťianstvo a sotva vec spomenie, už je poslanstvo hotové.

– Daniel Chmelius a Jakub Gronell nech idú! – hučí hromove so všetkých strán. – Chmelius a Gronell! Tí nech povedia tam, čo nás bolí! Nech vrátia slobodu mestu a magistrátu! Nech nám vrátia nás kostol, faru a školy! – vylejú si mešťania, čo sa za roky nasbieralo v duši. – A nech dovolia vrátiť sa k nám nevinným vyhnancom, Milochovskému a Simonidesovi!

– Prosím o slovo! – hlási sa vtom pater Hanacius, pobledlý v tvári, rozochvelý v duši. – Slávny magistrát! Drahí mešťania! – pokračuje v hrobovom tichu. – Nie som proti navrhovaným poslan-

com. Uznávam, oni sú najpovolanejší a najschopnejší zastúpiť naše mesto na krajinskom sneme. Ale každá stolica a každé mesto vysiela už zo zvyku aspoň jedného poslanca náboženstva rímsko-katolíckeho. Želal by som si, nech je tento zvyk zachovaný i v Brezne.

— A kohože chcete ta poslať? — zavolá naňho Faško, prudký orátor ľudu.

— Bývalého rychtára, Tomáša Padliciusa!

— No dobre! — súhlasia mešťania. — Nech tedy idú v mene božom! A nech nám prinesú, čo sme stratili — právo i slobodu!

XVIII

V druhej polovici apríla 1681, istého daždivého dňa pohne sa z Brezna mestský koč s poslancami na šopronský snem. Vyvolení zástupci mesta v priestrannom, krytom voze zmestia sa pohodlne vedľa seba. Cesta je dlhá, k tomu dáždivým počasím premoklá, majú sa teda kedy vyrozprávať. Preberú domáce veci, i krajinské, ako sa patrí na poslancov!

— Ej, lepšie by bolo doma sedieť, — omyká sa Padlicius, dobitý heganím. — Keď už človek ťahá do sedemdesiatky, pocíti každú skalku.

– Hja, ujec, – zasmeje sa Jakub, – pre slávu musí sa vždy i niečo vytrpieť.

– Len sa nedáť! – mrkne Chmelius na Tomáša významne. – A v ničom sa nedáť! – povie so zvláštnym prízvukom.

– Daniel, Daniel, – pochopí hned jemnú narážku Padlicius, – myslíš na to, keď som sa stal konvertitom! Ale či vieš, prečo naši magistrátni majú byť prudentes et circumspecti?

– Niečo viem, niečo nám ty povieš...

– Nuž aj poviem, – narovná sa bývalý rychtár. – Pozrite, – vykladá im prostodušne, – moc je raz v rukách katolíckych, raz zasa protestantských. K jednému Bohu sa modlíme. Pre mesto je však dobré mať svojich zástancov raz v tých, raz zasa v oných. Ako príde!

– Taktika je dobrá vec, – uzná Daniel.

– A my, – zadŕha sa mu trochu hlas, – keď sme i katolíci, nie sme proti mestu. Ba ani proti vám. Leda taký Vfbovský. Ale ja? Idem žiadať s vami naše mestské slobody. Odstrániť nové, ťažké dane, i cudzincov z komorských a vojenských úradov, nemeckých žoldnierov z krajiny. Som katolík, ale s vami som za náboženskú slobodu, ústavu krajinu!

– I za to, vrátiť nám odobraté chrámy a pripustiť našich vyhnancov k nám?

– No, s tými kostolmi neviem, ako bude, keď sme ich už prerobili a nanovo vysvätili?! – zamýšla sa Tomáš. – Leda by mesto vystavilo ešte jeden pre vás, alebo pre nás. Milochovský a Simoničes, tí zavadzajú azda patrom piaristom, ale nám veru nie. Ani Taxnerovi, ani Póschovi, ani starému Ďurovi u Gratzov, ani Maretínskemu. Čo sa stalo, stalo sa a svet je veľký. Všetci sa pomestíme v ňom, katolíci i evanjelici. Len Pane Bože, chráň nás od Turka, a od kurucov!

– Od labancov nie, ujec? – uškrnie sa Jakub.

– Horkýže nie! – pohodí Padlicius rukou. – Ved mi minule všetku slamu vynosili. I do komína sa mi dostali a pôlt slaniny je tam. Na slúžke Dore šaty dotrhalí...

– No vidíš, – povie Chmelius, – jedno je nám, Brezňanom, či nás kto derie zprava a či zľava.

– I či nám spievajú na pohrebe circumdederunt a či tú: O, smrti bolestná! – poznamená Jakub.

– Naposledy jedno, – prikývne Tomáš hlavou.

– Hio, – potrhne kočiš kone, vezúc bolesti celého mesta. – Čože, neviete cestu do Komárna? Hio!

Prešporku musia vyhnúť pre peštiš. Pred ním i královský mestodržiteľ Gašpar Ampringen uffkol radšej do Viedne. Idú dva dni a dve noci, len čo si trochu oddýchnu a nakŕmia kone v pricestných hostincach. Takéto povozy ubierajú sa po

cestách-necestách so všetkých strán k Neziderskému jazeru a za týmto k starobylému, Keltami a Rimanmi Scarabanciou menovanému mestu – Sopronu. Tak sa sem sváža nesmierna bolest nešťastnej krajiny a nábožensky rozbitého, trpiaceho ľudu.

Na tretí deň pred obedom zahrkoce i brezniansky povoz po ulici šopronského predmestia. Všade plno kočov a nevídaneho stisku. Do vnútorného mesta, obohnanejho vodnou priekopou a opevneného poriadnymi baštami, ani sa im dostať. Ostanú teda na predmestí a ubytujú sa v hostinci k Čiernemu koňovi. V prvý deň ani nevyjdú z domu. Len čo sa obriadia, zajedia si niečo a ľahnu si spať. Po toľkej ťažkej ceste zíde sa to pre telo i ducha.

Na druhý deň už včas ráno idú do vnútorného mesta, kde má byť snem. Ľudstva je už všade natiskané. Ako poslanci však majú cestu voľnú. Prejdú popod mohutnú kamennú bránu na rýnok, kde im udre do očí starobylý benediktínsky kostol a pekný mestský dom. V jeho zasedacej sieni majú sa síst poslanci slobodných miest a žup zákonodárne zasedať. Pre pánsku snemovňu pripravený je Zelený dom. Pred mestským domom je najčulejšie. Tu sa poznávajú účastníci. Tu si vykladajú svoje bolesti a žiadosti, prečo sú sem vyslatí.

– A vy zkade ste? – sputujú sa Chmeliusa.

– Sme zástupci mesta Brezna.

– Hja, Brezno! – poznamená poslanec Banskej Štiavnice. – Tam sú krásne hory a báječné polovačky.

– A najlepšia bryndza, – doloží Kremničan.

– Eh, čo priatelia, všade je niečo dobrého, – zamieša sa naraz do rečí ušľachtilého zovňajšku veľmož Ondrej Zay. – Vcelku je to u nás všade zle. Ide o to, napraviť to nejak. Ste evanjelici – nože potom držme spolu, ako retaz! Za ústavu, i za naše náboženské práva!

– Za prinavrátenie kostolov a pripustenie do krajinu našich vyhnancov! – pritiahne sa i staručký šedivý Gressner, jeden zo zástupcov mesta Prešporka. – Ja som, pánovia, videl, ako ich vliekli na vozoch pod šibenice. Masniciusa, Simonidesa, Lániho, tak so dvanástich! A vy ste prosím z Brezna?

– obráti sa ku Gronellovi dôverne.

– Z Brezna, – odpovie Jakub.

– Poznáte Simonidesa?

– Akoby nie?

– A čo sa s ním stalo?

– Z Neapola sa šťastne vyslobodil a je vyhnancom i s naším pánom velebným, Milochovským, vo Vratislave.

– Pozdravte ich, ked im napíšete, – zapne sa im

trasúcimi rukami do ramien. – Že som rád, keď som sa dožil aspoň tejto zvesti. A pripíšte im: moje slová sa vyplnia, – zdvihne oči k nebu, – vyplnia!

– Len neustúpiť, – zdôrazňuje vedľa magnát Zay.

– Tak i vyhnancom pomôžeme najistejšie.

– Tak je! Tak je! – podávajú mu ruky radom na znak vernosti.

I Padlicius mu podá. On je sice katolík, ale z Brezna. A Brežnania si to žiadajú. Ostatne ani iní katolíci nie sú proti tomu. Každý má takého života, ako od niekoľko rokov – vyše hlavy.

Povolaní údovia nastávajúceho snemu shromaždujú sa pomaly. Len tu i tu zastane koč, z neho vystúpi nejaký zástupca. Zvedavcov je však plné mesto.

– Ozaj, príde kráľ? – dopytujú sa na každom kroku.

– Predbežne nie, – vysvetľuje starý Gressner čerstvo. – Tu má predsa svojho zástupcu!

– A Thököly?

– Ten čaká výsledok, – vraví Zay. – To je podmienka ďalšieho.

– Čo by sa ten teraz sem ustával, kým mu nemá kto dať salvus conductus? – poznamená Gronell. – Ešte palatína nemáme.

– I keď ho budeme mať, nepríde tak ľahko,

ozve sa bansko-bystrický poslanec. – Teraz je prímerie. Dobre je tomu niekde v Munkáči dvoriť krásnej vdovici, Ilone Zrínyičke.

– Ten má šťastie na pekné vdovy, – poznamená ktosi. – Vedľa sa zasnúbil s Telekyho dcérou. Vdovou po Mikulášovi Apaffy.

– Ked' videl pani Ilonu pred troma rokmi, hneď vrátil prsteň Telekyčke.

– A Zrínyička je o štrnásť rokov staršia, ako on, – počuť okolo.

– Ej, pekná je to žena! A bohatá!

– To, to, – letí úsmev s úst na ústa, – bohatá veru! A Imro má smysel pre ženskú krásu, ale nie menší pre majetky a dukáty!

– To máme všetci, – pohodí Zay, vycítiac ostrie narážky. – On však na svoje peniaze dal aspoň vyrýť, čo sa nás všetkých týka.

– Čo?

– No, pro justicia, et libertate!

– To je pravda, – prisvedčia i katolíci.

V označený čas vojdú údovia snemu do starobylej, peknej zasedacej siene. Len teraz vidia, ako ich je málo.

– Kdeže sú poslanci, čo sa mali dostaviť? – obzerá sa múdry Jakub a ráta hlavy. – Však je tu len časť!

– Nechce sa ľuďom, – mrkne otec Daniel. – I naši

už majú po krky všetkého a sú radi, ak môžu doma
ostať.

— Nie div, — nakloní sa Padlicius, ktorý si ináč
zakladá na tom byť údom tak významného telesa, —
veru tú cestu niet čo závidieť! Ale víno je tu dobré!

Práca sa začne rýchlym tempom. Snem sa utvorí
a ide to. Pri všeobecnom súhlase vyvolia najprv
grófa Pavla Eszterházyho za palatína. Nech je už
koniec nenávideným královským mestodržiteľom. Ved pán Ampringen i tak nevydržal. Ani krajine
nerozumel a keď ho nevyhnali kuruci, vyhnal ho
peštiš. Nasledujú žaloby protestantov i katolíkov,
o nich sa môže každý člen vydričiť do sýtosti. Nieto
tomu, pravda, konca. Všetci rečníci hovoria o žia-
dostiach, ktorými sú župami, či mestami pove-
rení. Nástoja — navrátiť ústavné slobody. Občiansku
a stavovskú, i náboženskú. Deň za dňom sa
miňa. Keď je účastníkov i málo, ale rečníkov
vždycky dosť. Priebeh je rušný. Súlad naštrbia
len vzájomné žaloby o náboženských krivdách.
Protestanti vykladajú svoje, katolíci svoje. Krívd
je totiž ~~to~~toľko, že vystačia pre obidve stránky
dokonale. I Chmelius si zareční, ako dobrý latinák,
o krivdách a bolestiach mesta Brezna. Za prin-
vrátenie odobratého kostola evanjelikom a za slo-
bodný návrat vyhnancov, Jána Milochovského a
Jána Simonidesa....

Gronell nereční, on len podáva všetko otcovi Danielovi a pracuje v komisiach. Tomáš Padlicius sedí si hrdo a prikyvuje, prikyvuje...

— Azda len bude niečo lepšieho! — vraví Jakub druhom v hostinci — u Čierneho koňa.

— Dúfajme, — prisvedčí otec. — Stavia sa tu nový kameň na schodoch k lepšej dobe. I k návratu našich z Nemecka.

— Stavia, stavia, — prisvedčí Padlicius.

Večer potom píšu všetci traja listy. Padlicius svojej o dvadsať rokov mladšej Bete, dať pozor na domácnosť i na hospodárstvo, kým si on tu vykoná významnú povinnosť. Jakub píše domov pani matke i svojej Zuzanke. Nech im je nie smutno, kým sa oni vrátia! Otec Chmelius zas píše do Vratislavi kmotrovcom o všetkom, čo sa tu deje. I o pánu Gressnerovi, ktorý tu bojuje a spomína si na nich.

— Len trpežlivosť, — značí medzi iným husím perom na papier. — Bojujeme za vás verne a to nielen v Brezne. I na najvyššom mieste. Na diete! A nie len my, Brezňania. Mnohí, veľmi mnohí! I staručký pán Gressner, niekdajší váš domáci. Pekne vás pozdravuje. Dá Pán Boh, vidíme sa skoro...

— Chudáci, — vraví kamarátom, keď pečatia listy, — ako tí len to svoje vyslobodenie musia vyčakávať. Páni kmotrovia, pani kmotra a najmä deti, — utre

si oči, zvlhlé od rozcítenia. – A ešte i literárne tvoriť! Sú to otvorené hlavy – majetok pre cirkev i národ a nemajú mať ani len domova?!

– Smutné, – zdvihne Jakub so súcitom hlavu. – Najlepší synovia národa vytrpia vždy najviac. Tak je to i v historii. Voľačo sme však zabudli, otec...

– Čo synak, čo?

– Odpísal pani kmotre do Prešova, – zvýši hlas. – Katuši!

– Á, máš pravdu, – dotkne sa prstami čela. – No, to už, Jakubko, ostane na teba. Ty sa i tak do takých vecí najlepšie rozumieš. Napíš jej, chuderke, že si ju spomíname. Do ochrany božej ju, i Samuelka porúčame. A nech nezúfa! Bojujeme tu ako za tých v cudzine, i za ňu. Nech sa čím skôr sídeme v breznianskom chráme pred Hospodinom. I u nás s deťmi okolo nášho stola. Napíš jej, syn môj. Nech sa poteší!

Svitne pekný máj a snem len zasedá a zasedá. Poslanci i mesto čakajú krála. Konajú sa prípravy – prijať ho, čo najokázalejšie. Počúvať, strojí sa do Sopronu i so svojou, už treťou manželkou, Eleonorou z Pfalz-Neuburgu, ktorú tu chce slávnostne korunovať. Prirodzene, celé mesto i snem sú vo veľkom napnutí. Prídu, či neprídu? – ked' sa to tak ľahko môže všetko zvrtnúť.

V deň pred 22. májom obsadia mesto vojaci. Na druhý deň pred obedom trúbia heroldi po celom

meste a zvestujú: – ide kráľ! Ľudstva nabije sa do ulíc. Vojsko a mestskí drábi upravujú ich v pevný špalier. Nech vysokí hostia majú kade a ľud zasa vidí jeho veličenstvo Leopolda I-ho a kráľovnu Eleonoru.

Vtom rozhručia sa zvony na početných staroby-lých chrámoch.

– Nech žije kráľ Leopold! Nech žije kráľovna Eleonora! – nesú sa špaliermi výkriky a sypú sa kvety na cestu, kade pod ochranou troch vojen-ských plukov vezie sa kráľovský pár na šestorke po preplnených uliciach. – Nech žije kráľ! – pozdravuje ho shromaždený národ, nie z lásky, ani vdaky – len z úfnosti, azda nastane nový život! Ústava sa vráti a hrozné prechmaty úradov, i vojska prestanú. Krivdy sa zahoja a pre náboženstvo rozbité, Kolloničom ožobráčené, generálmi v krvi potlačené, jarmené občianstvo najde sa v jednote. – Nech žije kráľ!! – volajú s ostatnými i Padlicius a Jakub Gronell. – Nech žije!

Iba staručký Gressner a Chmelius stoja nemo, i keď kráľ a pani Eleonora zasadnú v krajinskom sneme.

– A čo ty, otec, – hrkne ho zať lakťom, – si jakýsi mŕkvky. Nevoláš?

– Až vykoná, čo má, – odpovie chladno Daniel.
– Never, bratku, Nemčískovi!

Na galerii sedia vznešené dámy. Obzerajú kráľa chatrného zovňajšku, bledej tvári s čiernymi fúzkami, s ovislou spodnou gambou a ospalošťou v očiach. Pani Eleonora je rozhodne zaujímavejšia. Sedí si hrdo vedľa muža v drahocenných šatoch s kniežacou korunkou na hlave.

— Svieža je a mladá, — šepcú si dámy, — koľko ona môže mať rokov?

— Dost, — zneje odpoved.

— Dost, dost, ale koľko?

— No, asi dvadsaťšest.

— A on?

— Vyše štyridsať.

— Slušný pár, — poznamená ktosi pichľavo. — Ona je ta. A jeho cisársko-kráľovské veličenstvo krásy nepotrebuje!

Vyholený palatín v nakučeravenej parochni pozdraví veličenstvo a jeho manželku pri povinných ováciach snemu. Kráľ povie, čo má. Prisľúbi vrátiť ústavu i všetky slobody. Nastane jasot, pochopiteľný len tomu, kto vie, čo Uhria vytrpeli od niekoľko rokov. Nato protestantské stavy predložia kráľovi svoje krivdy písomne. I katolíci svoje. Potom to už ide, ako na sneme. Debatuje sa v tomto smysle. Nástojí — vrátiť krajine ústavu, zaistiť náboženskú slobodu, odovzdať zhabané kostoly, školy, i majetky a práva, povoliť vyhnancom vrátiť

sa slobodne do vlasti, i k svojmu predošlému povo-
laniu. Poslanci rečnia, hádajú sa, doplňujú. Pracuje
sa i na konečnej štylizácii paragrafov, ktoré majú
byť základom pokoja a spolužitia národa s korunou.

Tu to už nejde tak ľahko a súladne. Breznian-
skym poslancom, najmä starému Padliciusovi, je
pridlho vysedávať. Bolo by už doma sená kosiť.
K tomu prídu z domu nedobré zvesti. 20-ho júla
bol tam zasa búrny deň. S kurucmi je prímerie,
zato pod vodcovstvom Bartóka dovalili sa vraj od
Tisovca a udreli na mesto. Drancovali od domu
k domu. Vtrhli i do chrámu. Mníchov nabili, kos-
tolné náčinie, kalichy, monštranciu a prikrývadlá
sobrali. Z mestského domu zas ukradli vzácné li-
stiny. Všetko to sa muselo vymeniť za 86 zlatých,
a za anglické súkno v cene 25 zl.

– No, to tam muselo byť! – zaochká Tomáš.

– Dobre, že životy nepadly v obeť, – potešuje
Gronell.

– Mali by sme byť doma, – zamýšľa sa Chmelius.
– Čo však robiť, keď nás sem poslali? Musíme vy-
držať.

A snem sa preťahuje v samých hádkach a škriep-
kach, ďalej. O tom je reč, protestanti dostanú zpäť
len tie chrámy, ktoré mali v rukách v r. 1670. Tým
by si z 880 kostolov zachránili len niečo vyše päť-
desiat. Na nové stavby vyznačili by sa miesta.

V každej župe dve . . . Leopold Kollonič i proti tomu podá hned protest v hornej snemovni.

– To je pekná spravodlivosť! – okríkne ho Andrej Zay. – Najprv nám chrámy soberiete. Keď by ste ich mali vydať, hľadáte formulky, ako nám ukázať straku na kole.

– Apelujte, pán gróf, – pohodí mu arcibiskup ironicky. – Nás je tu väčšina.

– Nás je tu zas práve dosť, – odvrkne mu veľmož. – Ak odídeme, spravíme vám dieru, v ktorej sa prepadnete.

– Probujte!

Koniec snemu je naozaj taký. Protestantské stavby a poslanci sa soberú a vzdialia, keď podali kráľovi až deväť protestných listín. V týchto vyratujú svoje krivdy a podvračajú tvrdenie katolíckych stavov. Nástoja na práve a spravodlivosti.

V peknom benediktínskom chráme slávnostne korunujú pfalzkoneuburskú Eleonoru za kráľovnu Uhorska. Tejto slávnosti sa však už protestanti nezúčastnia. Rozídu sa s trpkosťou v dušiach po svojich župách a municipiách.

I Brezňania vrátia sa šťastne do svojho mestečka. Veru poriadne vypočinutí.

– Ved sa tam len jedlo, pilo. No, a rečnikovalo! – vysvetluje starý Tomáš svojej Bete doma. – Nuž ako s takými pánnimi na sneme!

— A čože ste nám už len vykonali? — zvedaví sú páni senátori, s nimi i ostatní. — Už sa nám nebudú patri miešať do magistrátu?

— Nesmú, — vysvetľuje shromaždeným notár Gronell.

— A to odieranie dve na tri vojskom a čím — prestane?

— Áno!

— A chrám, faru a školy nám vrátia?

— Nám by malí, — zamieša sa Chmelius. — V roku 1670. bol v našich rukách.

— Ak nám ho nedajú dobrotky, vezmeme si ho sami, — ozve sa hned prudkokrvný Matej Faško. — A naši z Vratislavi môžu sa vrátiť?

— Môžu, — prisvedčia otec i zať. — Len by tò kráľ podpísal. Už akokoľvek, neboli sme tam darmo toľký čas. Azda bude inak!

U Chmeliusov je radosti. Píšu sa listy do Prešova, i do Vratislavi, ako by už bolo všetko v poriadku. Ženy si robia plány, ako privítať kmotrovcov — pani Apoloniu a Katarínu i s deťmi. Budeže to, keď piaristi musia oddať chrám, i školy starým majiteľom! Najmä však, keď sa naši vrátia a sadnú si do svojho! Budeže to!

— Patri už i chodia, ako zarezaní, — vraví švárnna Zinka Gronellová.

— Raz oni, raz my, — sedí mať pod kúdeľou a šúľa

vretienko. – Raz oni, raz my! Deti, tak je to na svete. Ale toho Hanaciusa od istého času ani nevidieť. To je pravda.

Pater Franciscus sedí ozaj najviac doma, čo sa toto deje. On vie o všetkom, ako by mu to len vietor nosil do ucha. Brezňanom vidí do žalúdka – jako tu dnes rastie vlna nádeje, že sa všetko vráti. V prednejších domácnostiach čítajú sa pilno spisy Miločovského a Simonidesa, vydané v Dražďanoch a vo Vittenbergu. Všetko to je superiorovi dobre známe. Neraz si prejde rukou v zamyslení po chmúrnom čele. Naoko nestará sa do ničoho. Zato veliteľ miestnej nemeckej posádky, pán Straub, naznepokojuje sa meštanov. Najmä – ak sa odvážia síť na súkromné služby božie. Hned sú tam jeho vojaci a rozháňajú shromaždených bez milosti.

Tak minú Vianoce.

Prichodí čas reštaurácie a vlna povedomia stúpa. Čo by i nestúpala? Načože bol šopronský snem?

– Ochrnial, – zavolá Faško za rychtárom posmešne, – už pôjdeš! A my si veru už vyvolíme svojho!

– Pre mňa? – obráti sa chatrný človečik pokojne. – Maco, vieš – byť breznianskym rychtárom nie je nijaká lakota.

– Ale zo zlatých ostávaš nám dlžen!

– Ked' budem môcť, zaplatím.

Koncom roka sídu sa mešťania voliť nový magistrát. Chmeliusov dom je plný, plnučký. Pani Zuzanna okrúhlučká, červenkavá, ako jej muž, privítala ich vďačne, keď jej i nanosia nečinu. Vedľa je to v roku tá najvážnejšia mestská udalosť!

— Napredok, napredok nech sa páči! — ponukuje tých, čo zablúdia až do kuchyne. — Vitajte, ujec Futas, i vy Oleríni. A pozrime sa, i báťa Rostarius zanechali posteľ! To je povedomie povinnosti — to je! A Uľa akože sa má? Počúvam, chrchle akosi!

— Eh, — mávne starý rukou, — akási je od istého času skapatá! Akoby i nie od toľkých tancovačiek? A vždy ju čert bral za tými vojakmi, či boli takí, či onakí.

— Vedľa to robila za mesto, ujec!

— Horký ho za mesto, — kašle i on. — Ona má už takú krv. Teraz si to odskáče doma.

Pomaly sú plné izby, i kuchyňa. Tu sa obalkuje Ondrej Fintok.

— Vy, vy, — okríkne ho pani Zuzanna, — museli ste to vykonať?

— Musel ja veru, — uškrnie sa ešte vždy rezký chlap. — Vedľa by ma boli Brezňania pripravili o hlavu.

— Ale, — pichne ho táto, — najprv vás pripravila Uľa! A ten ortiel? To bolo len na špás.

— Hej, u nás je všetko najprv na špás, — poškrabuje sa Fintok za uchom. — A potom človeka obriadia

na Viselniciach – ani – Bože odpust’ – brava! Ale pani Zuzanna, – flôchne do zadnej izby, kde sú ženské pod kúdeľami, – máte len švárne tie dievky! Neúrekom . . .

– Starosť je s tým, starosť, – zamračí sa Chmeliusová.

– Aká starosť? – zabúda pomaly, načo prišiel. – Na fašiangy vydáte Helenu za Fabriciusa. I Kata už má svojho. Ostanú vám len Judka a Miško. Také deti mať! – zdvihne hlavu. – A vy ešte aká ste svieža, ani dobrá jabloň . . .

– Eh, chodte, vy pochlebník, – zaženie sa naňho metlou. – Vedľ máte rychtára voliť! Ani nezviete a je po voľbe.

Ondrej sa vtíne medzi ostatných. Voľba je už v prúde. V samej prednej sedia, i postávajú najväžnejší mešťania. Ostatní kde-ktorí môžu. Predsedá ako obyčajne Daniel Chmelius. Značí Gronell. Z katolíkov prítomní sú len Taxner a Maretínsky, syn Jakubov, vystretý, jak struna. Vedľa Chmeliusa sedí zdravý, vysoký šestdesiatnik, Gottfried Stax.

– Páni mešťania, – hovorí vážne predseda, – poslali nám i mandát voliť, ako prv. Ale ja myslím . . .

– Aké mandáty? – strhne sa krik po všetkých kútoch. – My máme právo! Tu je zákon! Nikto nám nemá čo rozkazovať!

– Myslím i ja, – prisvedčí Chmelius. – A tak na-

vrhujem, vyvoľme si teraz už nášho vzácneho človeka, – pozre bokom za kandidátom, – pána Gottfrieda Staxa za rychtára.

– Nech žije! Nech žije! – hučí po izbách, i v kuchyni, i na dvore, až okná rinčia. – Nemá detí, nech sa stará o všetkých nás! Nech žijeé!

Stax, keď vidí toľkú jednomyselnosť, vstane, poohladí si briadku a podakujúc za dôveru, teraz už on upravuje ďalšie. Všetko ide, ako po masle. Z katolíkov, i keď neprišli, ponechajú viacerých v senátorstve. Nech je tu pokoj a spravodlivosť!

Na druhý deň zasvitne jasnučko, až sneh oči slepí. Celé mesto je v bielom a v nálade, ako na Nový rok. Senátori, vyvolení úradskí i mnohí mestanía po druhom zvonení kráčajú vážne do chrámu. Nech tu duchovná osoba podľa doterajšieho obyčaja vyhlási zvoleného rychtárom mesta, „prijme jeho prísahu a v svätej omši vyprosí preňho božie požehnanie! Vstúpia do kostola, dnes je výnimovočne plný. Chmelius vojde do sakristie, kde sú len dvaja, pater rektor Valerian a pater Venceslaus, oba len nedávno prišli. Oznámi im žiadosť mesta. Vďačne ju vezmú na vedomie.

Služby božie sa začnú a pater Venceslaus vyjde na kazateľnu. Shromaždení ho poslúchajú. Iba za organom sedia dvaja ľudia, čo majú celkom iné stárosti. Padlicius a Vŕbovský.

– Pater Venceslaüs asi nevie, čo sa stalo, – šepce zarytý Vťbovský, tiež organista, svojmu druholovi. – Mali by sme mu dať znať.

– Ale nechaj! – vraví Tomáš. – Nech majú raz i oni radosť! Podľa zákona im to i patrí.

– Kráľ Leopold vraj ešte nepodpísal zákon.

– No, sprav si ako chceš, – stisne starý plecmi. – Ja i tak musím dolu!

– Tak to pošepni patrovi Valerianovi, – nástojí Vťbovský. – Stax je protestant! Len toľko.

– Nedám sa na to, – pokrúti šedivou hlavou. – Ked chceš, pošli si mendíka.

Vťbovský napíše mendíkovi karotku a pošle ho s ňou. Pater Valerian prečíta a pošle kostolníka podať ju kazateľovi. Ten oduševnene káže o veľkej milosti božej v novom roku. Superior, i ostatní patri sú už tu. Poslucháčstvo je pozorné – všetko v poriadku. Zrazu však, keď by bolo ešte toľko čo povedať, Venceslaus skončí, ako by odťal. Ruky sa mu zachvejú, črty na tvári myknú sa nervózou. Čaká sa, oznamí, čo treba.

– Oznamujem nábožnému shromaždeniu, – záchveje sa mu hlas – pri veľkej napnutosti v chráme, – a to v mene jeho velebnosti pána superiora, patra Francisca Hanaciusa, ako i celej svätej cirkvi rímsko-katolíckej, že včerajšiu voľbu rychtára neuznávam za zákonitú. Vyvoleného obvykle úradne

nesprisahám, kým nepríde na náš listovný dotaz odpoveď od palatína a jeho milosti arcibiskupa ostrihomského. Dotiaľ ostane voľba in suspenso!

— Hrozné! To je potom úcta k zákonom! — zašumí shromaždením. Ľudia vstávajú z lavíc a nebyť rozvážneho Chmeliusa, stane sa tu niečo. Ten utíší zmätok, služby božie sa však prerušia.

— Ale páni mešťania, — ozve sa hlasno neohrozený orátor, Matej Faško, — či my už v Brezne nikdy nebudem mať to, čo nám patrí? Však ja to poviem tým pánom! — soberie sa, červený ako fakla rovno do sakristie.

Tu sú už patri všetci pospolu, čakajúc, čo bude. Ked Faško pojde s niekoľko mešťanmi, ovanie ho chlad zarazených pohľadov.

— Čo si prajete? — obráti sa k prišlým Hanacius — bledý, ani stena.

— Pán superior, — seká slová rozrušený orátor, — prišli sme vám oznámiť: voľba mestského magistrátu diala sa v smysle zákona! Vaše dnešné pokračovanie nás práve preto hlboko uráža a proti tomu tu protestujeme.

— Veľmi ľutujem, — ovládne sa Hanacius. — Ja však proti vašej voľbe znova protestujem. Neustúpim vám v ničom. Ked vás už k niečomu mám priпустiť, tak vám povolím ísť na oferu.

V kostole je nová búrka. Už-už to vybuchne a bude zle.

— Ľudia boží, v chráme sme! — prenikne hluk silný hlas Chmeliusov. — Dům můj dům modlitby jest!

To osoží. Rychtár, senátori a za nimi i ostatní so zaťatostou v očiach kráčajú okolo oltára. Cinkajú denare, cinkne i viac. Daniel Chmelius hodí tvrdý toliar!

— Nech majú! — nakloní sa k zaťovi. — Nás však už nemajú viacej. Dnes sa tu čosi zlomilo.

— Ich moc, — pochopí hned Jakub.

— Keď teda nie v chráme, ideme k nám, — ohlási Chmelius na dvore. — Nič sa nestalo! Pán Boh je všade!

Kostol ostane prázdny. Smutne sa to ozýva pod omšou svätou. Rychtár, senátori, úradskí, sprevádzaní veľkým zástupom rozhorčeného i jasajúceho ľudu, kráčajú vážne zpod Dubravky do Chmeliusov. Tu vypočujú prísahu rychtára, ktorý riadne nastúpi na svoj úrad.

XIX

Cervené zore, zvestujúce pekný deň, dohoria skoro. Na vyjasnenú oblohu tisnú sa nové mraky. Šopronské paragrafy ostávajú paragrafmi a nič sa

nemení. Nemecké vojsko vydiera od miest, čo môže, cudzinci ostávajú v úradoch, rakúski žoldnieri v krajine. Chrámy neoddávajú ich bývalým majiteľom, vyhnanci sa nevracajú. Ľudia všade krútia hlavami. O kráľovi a jeho radcoch vraví sa všeličo. Hovorí po banských mestách a tak i v Brezne. Iba pater Hanacius márne vypisuje palatínovi, i arcibiskupovi. Nik si jeho protestov nevšíma. Rychtár Gottfried Stax úraduje i bez jeho súhlasu. Mešťianstvo zas schodí sa vždy smelšie a smelšie na súkromné služby božie. Ba ohliadajú sa už i po dočasnom farárovi a rektorovi. Zákon je raz tu a zákon je zákon!

— Ba kde je len ten Thököly? — príde na um mnohým, keď sa pomery nelepšia, ako sa čakalo. — Azda sa poddal kráľovi?

— Čo by len, — vraví Jakub. — Iste je niekde pri svojej neveste. Ale ten sa ozve, ak nebude lepšie. Uvidíte!

Imro Thököly, comes de Kesmark v kvete svojich mladých rokov miesto v Šoprone a kde inde, mnoho sa baví v Munkáči. Márnemu poslal palatín salvus conductus! Čo po ňom? Alebo sa vyplní žiadosť národa, alebo sa bude ďalej bojovať. Tu je však ešte vec srdca. Tú si chce zariadiť. Prímerie má, i svojich pohromade. Môže si tedy zajstť do munkáčskeho zámku, kde si s nevlastnou mat-

kou, Žofiou Báthory, žije jeho krásna vyvolená. Matka je nie za tento sväzok, keď je on protestant a vodca povstalcov proti korunovanému panovníkovi. Ilona si však nevie rady so svojím srdcom. Urastený, vzdelaný a zápalistý mladík podmaní si ju úplne. Zažnutá jej duša odrazí sa v hlbokých očiach, v jemných črtách na pôvabnej tvári. Ona sa už od neho nevie odtiahnuť. Len ho prosí, vymôcť si svolenie kráľovo k ich sobášu.

A gróf Imro pokúsi sa o to.

V apríli r. 1682. vyhľadajú ho v mene kráľovom potocký kapitán Filip Saponara a sedmohradský biskup s dobrým náveštím. Jeho veličenstvo nemá proti jeho ženbe s krásnou Ilonou nijakých námietok. I krajine a protestantom vyhovie. Dúfa však, že on složí zbraň, stane sa mu verným i so svojimi a čo môže, spraví i u Turka v záujme pokoj udržať . . .

– Dobre! Dobre! – prikývne Thököly, uhostiac poslov, ako sa svedčí. Priateľsky ich ešte i vyprevadí.

– Nezabudnite oddať môj úprimný pozdrav a hold jeho veličenstvu. A na svadbu rozhodne príde!

– Prídeme! Prídeme!

Thököly však spokojný je len s prvou čiastkou zvesti. S tou druhou o čiastočnom vyhovení evanjelikom – naskrze nie. Z chrámov niečo sa vráti,

niečo sa vystaví – aká to sloboda? Vyhnancom zaistí sa návrat do vlasti? Tí už mali tu byť!

– Never, bratku, Nemčíkovi! – skrsne v mladej duši silné podozrenie. Soberie sa rovno do Budína k veľbašovi, Ibrahimovi, poriadne sa zaistiť.

Aj sa mu to podarí.

– V smysle uzavretej dohody stane sa kniežaťom Uhorska. Po jeho smrti vyvolia si Uhria kráľa zo svojej krvi. Ale len protestanta. Sultán dostane ročne 40.000 dukátov, za čo on zasa uzná, i vojen-sky podporí ich knieža, i kráľa . . .

Iba teraz rozbehne sa Thököly, kam ho srdce tiahne. Rovno na Munkáč.

Je máj. Kvetu a kvetu všade. Najkrajšia doba zavesí šablu na klin a pohrkútať si so svojou najmilšou. Aj ich najde nejeden krásny večer v zámockej zahrade samých, samučkých. Mäkkušké, vonné šero hustne. Vtáčatá dospevujú svoje radosti. Svrčky cvrkajú a v dvoch dušiach ozýva sa to najsladšie, čo život môže dať.

– A povedzte, – skloní Ilona peknú hlavu na jeho prsia, – nezamrzí vás to, keď som už bola inému v náručí – hoci ten nežije?

– Ale drahá, – zdvihne jej malú, mäkkú rúčku k ústam a pritisne k hrudi, – viem, koho si beriem a na to som hrdý!

– A keď som ja o štrnásť rokov staršia?

– Ale nechytí ti ani o dvadsať rokov mladšia, – privinie ju tesnejšie k sebe. – Si krásna! Ruža nie v puku, lež v plnom rozkvete. Nech Petrarca vidí teba, neospevuje Lauru. A tá moja mladosť? Dvadsať päť rokov, pravda! Ale cez toľko všeličoho som prešiel a žil toľko, ako málokto. Moje roky možno dvojnásobne počítať. Chcem ti byť dobrým manželom.

– A ja vám dobrou a vernou manželkou . . . – pritúli sa k nemu, chvejúc sa, ako slnka lesk na hladine vodnej.

– Dobrá si, – mäkne Imro pri žhavej krásavici. – Budeš mi strážnym anjelom, – vyderie sa mu vzdych zhlboka. – O mne hovoria všeličo. Vravia, som hmotár, násilník! Pravda, vravia?

– Vravia, – prizná sa mu otvorene.

– Túžim vraj po tvojom obrovskom majetku a nie po tvojich sladkých perách, – svesí smutne hlavu. – Vieš, moja drahá, slobodu bez groša nevybojovať. A boj bez násilia nie je možný. Ale i ja ťa prosím o niečo, Ilonka!

– O čo?

– Pozri, – zadíva sa jej do očí, čo i v šere žiaria, – teraz sme s dvorom ešte ta. Rád by som žiť tebe i sebe. Preto si ťa beriem. Ale keby naša sloboda znova potrebovala obrany, nevyčítaš mi to, akže vykonám svoju povinnosť?

– Nie, – zašepce dôverne, – som z krvi Zrínskych. I môj nešťastný otec, Peter, vždy vedel, čo je povinnosť k svojeti, – schveje sa jej hlas trpkosťou a bôľom. – Musím to vedieť i ja, jeho dcéra . . .

– To som chcel počuť, – strhne ju do náručia a ústami najde jej horúce, drobné pery. – Duša drahá!

– Ty môj héros! – zašepce ešte ona. – Ty môj slovenský kráľ!

Dlho nepovedia slovka, opojení vôňou svojej žhavej lásky. Nikto ich nemýli. Iba slávik rozšervelí sa ešte v kroví, svrčok zacvrká na zvlhlej pažiti a teplý dych od juhu pohladí ich rozohnené tváre. Len keď už kráčajú hradným nádvorím, zakvíli kdesi poľnica tiahlu, bolestnú kuruckú pieseň.

Dňa 15. júna zaskveje sa Munkáč v svojom lesku i kráse. Hrčia pánske koče so všetkých strán – plniac nielen zámok, ale i mesto. Z kočov vystupujú zemianske a magnátske dámy i páni. Skvelá nobilita. Ani kapitán Blatného Potoka nevystane. Kurovskí vodcovia, medzi nimi i Fabian Farkaš, Andrej Géczy, Zetényi, Kassay, Rácz, Nagy – prikvítanú na nebývalú slávnosť, ako sa patrí, na koňoch. Lesku, bohatstva, krásy, na ničom niet chyby. Keď je už všetko hotové, zjaví sa nevesta, pristrojená v bielom. Na hlave diadém, na perách bájny úsmev, v hlbokých očiach – nadčiarnutých dúhou čiernych

obfv – neha. Priestranná ozdobená sieň zmíkne prekvapením. Všetky oči obracajú sa v tú stranu, kde si mladý statný zať, v skvostnom veľmožskom rúchu, prijíma svoju nevestu.

– Kto by povedal, že je medzi nimi rozdiel štrnásť rokov? – šepcú si prekvapené dámy.

– Ba kto, že hen Fraňo a to ružové dievčatko, – mrknú oči bokom, – sú jej deťmi?

– Nieto krajšej ženy ani dnes v celom Uhorsku, – vravia si páni. – Nie je už, jak pena, lež jak žiadostivé ovocie života. Imro je však tiež chlap, že ho pohľadať. Nesišli sa zle.

– Len aby nám ho neodviedla, – šomrú si kruči. – Čertovsky pekná žena! Z tohoto náručia nezachce sa do tábora!

– Eh, však – akže bude treba, pôjde i ona s ním, – poznamená Rácz. – Niet v jej krvi vody.

Zvon hlaholí. Jedny pážatá vezmú do náručia kvety, krásne ruže, druhé siahnu po dlžnej vlečke. Všetci najdú svoj pár, i miesto a hne sa skvelý sprived. Na ceste sa klonia hlavy ctiteľov a kuruckých bojovníkov. V zámockej kaplici stane pekný pár pohnute pred božím oltárom a prisahajú si vernosť až do smrti Imro Thökoly a Ilona Zrínyička.

Dvadsať štyri výstrelov z hradných diel oznamuje šíremu okoliu, že sú už svoji.

Len teraz nastane radosť nad radosti. Hostina

nad hostiny v zámockých sieňach, i na dvore. Je sa, pije sa, od výmyslu sveta. Hudba, spev, všetko sa mieša dovedna. Srdcia poskakujú. Kuruci na dvore, vyspevujúc, tančia a vyhadzujú kalpaky do vzduchu.

— Sláva nášmu vodcovi! — hučí na všetky strany.
— Sláva!

— A sláva jeho krásnej žene, panej Ilone! — vyrází ostrý hlas.

— Sla—áva, — zaburáca po celom zámku, až sa zahvejú jeho základy.

Thököly je veľmi pozorný k svojej žienke. Ale i k vzácnym hostom. Najmä k zástupcovi kráľovmu, potockému kapitánovi — Filipovi Saponára. Nech sa tu dnes všetci cítia dobre!

Po polnoci však, keď sa Ilona venuje dámam, Imro sa stratí. Vyjde do odľahlej časti zámku, kde sú jeho najvernejší spolu. Tu sa radia skúsené, zorané kurucké tváre. Oni, i hoc je v hlave niečo toho vína, nezabudnú na to, čo je na Thökölyho peniazoch vyryté: pro justicia et libertate!

— Všetko je v poriadku, — oznamuje im vodca, z neho sa hned vylupne opravdový vojak. — Pri chystaní sme na akýkoľvek prípad.

— A v takom mäkkom, krásnom náručí nezabudneš na nás, vodca náš? — obracajú sa k nemu oči starých, vyskúsených bojovníkov.

– Nezabudnem, – pokračuje Thököly. – Chcel som si zariadiť vec srdca.

– Vivat! – zašumí miestnosťou tlmene.

– Zato hľadím pozorne na to, čo sa deje. Žoldnierí v krajine, vyhnanci v cudzine, kostoly neoddané, ľud odieraný, – kladie vždy väčší dôraz na slová, – ostáva povinnosť! Viem, až na maličkosti, všetko je po starom. Čakáme so zbraňou u nôh. Ak však kráľ Leopold poslúchne na svojich zlých radcov a nezachová zákony, ani len šopronské – pohneme znova proti nemu pro Deo et patria!

– Pohneme! – zašomrú vojací.

– Na život – na smrť!

– Na život – na smrť! – opäťujú slová.

– Tak nám Pán Boh pomáhaj!

– Tak nám Pán Boh pomáhaj!! – zaiskria oči a kúty prevravia.

V komnatách i na dvore búri svadba ďalej. Na nádvorí horia fakle i vatry. Cigán hrá. Kuruci sa raz roztančia a zas rozspievajú maďarsky, slovensky, ako príde! Práve spustili jednu zo Šariša:

Či ma tu pobožkáš, či ďalej pujdzeme?
draha duša moja, šak i tu môžeme!

Božkal ši mi ličko - keľo še ci chcelo.
Pobožkaj i druhe, šak to jedno celo!

Pobožkaj . . . neukuš, oblap a . . . ſezaduš,
pobožkaj mi ličko, ti draha dušičko! . . .

hučí nádvorím pri hudbe, potlesku i chichote skoro
do bieleho rána.

Svadba trvá niekoľko dní, až jej majú všetci dosť.
Potom sa rozídu na všetky strany. Novomanželia
konečne majú svoj pokoj – vyžiadaný, medový . . .

– Lepšie je takto, ako v tábore, môj milý? – mil-
kuje sa s mužičkom Ilona, ako žena, ktorej sú už
dobre známe všetky fortiele lúboti.

– Lepšie, duša!

– Vedel by si ma nechať samú a íſť? – pristrú jej
ohnivé oči dlhé mihalnice.

– Nevedel, – posadí si ju na kolená. – A ſla by si
so mnou, keby to muselo byť?

– Šla!

Pani Ilona ani netuší, ako skoro jej príde tento
sľub vyplniť. Len niekoľko sladkých týždňov a do
ich šťastia vpadnú časti kurieri i návštevy kuruc-
kých vodcov. Na bezstarostné čelo Thökölyho vy-
stupuje vážnosť. Potfha si neveľké fúzky, chodiac
zamílkly, ako by o čomsi uvažoval.

– Co vám je, pán manžel? – priplichtí sa k nemu
žena, najprv skoro obradne, hned' však, ako oprav-
dová milenka. – Co ti je, holúbok? Leopold sa ne-
drží sľubu?

– Uhádla si, duša, – pozre jej dôverne do očí. – Ten človek mal byť kniazom a nevie, čo je dané slovo. Ešte menej, čo je kráľovská povinnosť! Uhorsko čaká, splní svoje zákonné zaviazanosti? On je však v rukách svojich radcov, kancelára Hochera a arcibiskupa Szelepcsenyho. Palatínom nie je Pavel Eszterházy, ale Leopold Kollonič. Kurucké vojská ak nepohnem proti nim, pohnú sa proti mne ...

– Imro, – oprie si mu hlavu o plece, – viem, čo chceš povedať. Sprav, ako ti káže čest a svedomie!

– Pro Deo et Patria! – nesie sa znova bojovné heslo v táboroch povstalcov, k nim sa, na Thökölyho vyzvanie, pripojujú zemani, aj ich ľud. Agitátori rozídu sa po mestách, obsadených cisársky-mi. Vysvetľujú, čo chce ich pán a snažia sa získať nespokojné občianstvo. Niet sa čoho báť – kuruci nie sú sami! S nimi je i francúzsky kráľ Ludvik XIV.! S nimi i turecký sultán a jeho veľvezír Kara Mustafa! Mestá sa chytajú plameňom, ako stoh od stohu. Povstanie vybuchne nebývalou silou a hrmí po Slovensku revolučne:

Never, bratku, Nemčískovi,
hoc ti dušu vydá slovy...
Niet v ňom virtu, nedabaj lhára,
nech ho Ježiš Kristus skára!

Valia sa odvážne kurucké vojská, vedené ostrie-
lanými vodcami, ktorým je Thököly supremus ge-
neralis – najvyšší generál! Túžba vydobyť slobodu
a nesmierna nenávist proti kráľovskému dvoru sú
hybnou silou bojovníkov, akým ľažko zaťať cestu.
Za pálčivého leta – dňa 14. augusta 1682 s pomocou
i samého obyvateľstva padnú Košice. Tu si supre-
mus generalis založí hlavný stan. Poddá sa i Pre-
šov. Sem ľtiahne Thököly na čele svojich vojsk,
ako opravdový víťaz.

Trúby zahučia, zarachocú bubny, zem zaduní pod
ťažkým krokom čiat. Celé mesto je na nohách.
Mešťianstvo je s kurucmi duševne jedno. Okná
sú plné zvedavcov. Najmä ženy nedajú si ujsť príle-
žitosti. A ani nie pre ohorené, počerné tváre ku-
rucov. Iné je, čo ich vyvábi zrovna pod brány a na
chodníky.

– Aha, – ukazujú rúčky prstom, – hen je Thö-
köly! Ten na tom vranci. Pekný mužský! A aký
mladušký!

– A vedľa neho? – napínajú sa zraky, kým sú ešte
ďalej a len ohorené tváre čo sa mihajú širokou uli-
cou pochodom : raz-dva, raz-dva.

– Vedľa neho? To bude generál Štefan Pe-
trőczy!

– Ale z druhej strany... na tom krásnom be-
lušovi...

– Aha! To je ona! – napne sa zvedavosť do krajinosti. – Jeho žena, Ilona!

V tú chvíľu vybehne zpod brány štíhla pani, oblečená v čiernom i zahalená, ako v smútku. Napne sa ponad hlavy zvedavcov a utkvie pohľadom na Thökölyovcoch. Počká, kým oni prejdú pri ováciach. Potom nedabajúc, čo sa môže stať – pustí sa chodníkom za nimi. Pred Rákoczych domom spravia kuruci špalier. Pod bránu vbehne len Thököly na svojom vraníku. Pani Ilona a generál Petrőczy za ním.

– Tu sú, ako doma.

Mešťianstvo stojí v úctivej vzdialnosti. Ani nik nezbadá, ako žena v smútku ľahúčko dostane sa cez kordon a vbehne za vysokými hostmi pod bránu. Pani Ilona už skočila s koňa. Práve ho kamarátsky potlapkáva po krásnej hrive, keď dáma v čiernom klesne pred ňou a plačúc objíme jej kolená.

– Co je, čo? – priskočia hned muž, Petrőczy i sluhovia, odtfhajúc podivnú ženu od nej. – Co to má byť?

– Nechajte, pánovia, to je moja úloha, – odtisne ich nežne rúčkou, kým druhou zdvíha neznámu so zeme. – Vstaňte, pani! Nepláchte! Co si prajete?

– Len niekoľko slov, osvietená pani, – vraví dáma. – Len niekoľko slov! Prosím vás...

– Hned, len čo sa složím, – pojme ju so sebou

na poschodie, kde ju vyšujtášovaný hajdúch vpusť do komnaty.

Tu si sadne k vyzávanému, pozlátenému stolu. Trochu sa posbiera.

Asi o polhodinku vstúpi i pani Ilona, oblečená prosté, ale výkusne. Pôvab jej krásnej pleti a súmernej postavy uplatní sa nadmieru.

– Pani moja, kto ste a čo si želáte? – pristúpi k neznámej, čo si odsunula závoj, zpod neho zabilie sa pobledlá, krásna tvár a hľadia prosebne veľké, belasé oči.

– Odpusťte, osvietená pani, moju veľkú smenosť, – skoro by jej znova padla k nohám. – Som Katarína Simonideska a žijem tu, v Prešove, u svojich rodičov. Môj muž, brezniansky rektor, Ján Simonides, odsúdený bol Szelepcsenyim a Kolloničom na galeje. Z božej milosti sa vyslobodil. Teraz však už roky žije vo vyhnanstve v nemeckej Vratislave.

– Váš muž, hovoríte, je bývalý brezniansky rektor, – pozre na ňu vľúdne a ponúkne ju sadnúť si. – A čo vykonal, keď ho pohnali pred súd? – príde jej na mysel otec, Peter, popravený vo Viedenskom Novom Meste a – zachveje sa.

– Nič, milostivá... ticho znie odpovedeť.

– Ale našli na ňom nejakú vinu...

– Iba že je protestantom.

– Iného nič?

- Nič!
- Vidíte, tomu už, ako žena, nerozumiem, – vraví hned dôvernejšie. – Ja som katolíčka, môj muž protestant. I vekový rozdiel je medzi nami – na jeho ujmu. A máme sa radi. Čo by i nie. Ved máme jedného Boha!
- Áno! – prisvedčí jej Katarína.
- Jedno evanjelium...
- Tak!
- A jeden krátky život, ktorý si nemáme čo navzájom otravovať.
- Isteže nie!
- Na druhom svete, myslím, niet osobitného neba pre katolíkov a osobitného pre protestantov. Čo myslíte?
- Nieto!
- Ani pekla...
- Ani...
- Ľudia sú dobrí, alebo zlí, – uvažuje pani Ilona, ako by bola rada, že to má komu povedať. – Dobrí, alebo zlí, či sú protestanti, a či katolíci. Jedni patria Bohu, druhí čertovi. O nás ženách vravia, nám vraj len varečka do ruky. Ale, zdá sa, my skôr vystihneme to najživotnejšie a srovnáme s večne božským, než mužskí, čo rozmýšľajú i za nás. Ale ja vás tu kŕmim takýmito vecmi, – strhne sa naraz, ako by zablúdila. – Počujte, máte deti?

– Máme, – skloní Kata zarosené oči.

– I ja mám, – zdvihne vyššie hlavu. – Syna a dcéru po prvom mužovi. A vy čo chováte?

– Synka, – zrumenia sa jej líca, – Samuelka.

– Čaká otca, kedy sa mu vráti, pravda?

– Čaká, – skloní smutne víčka. – Čakáme ho spolu a už dlhé roky...

– A povedzte, milá pani, – pozre Ilona na sklenené dvere, či nejdú pre ňu, – čím by vám ja mohla pomôcť? Nemáte, čo treba?

– Máme, osvetnená pani, – vstane hotová íst. – Nie preto som prišla!

– A?

– Prosím vás, – nezdrží sa ďalej slz. Prepukne v plač a zosutí sa jej k nohám, – budťe strážnym anjelom svojmu veľkému mužovi! A povedzte mu, modlíme sa zaňho. A nech nezabudne na najnenešťastnejších... Na našich vyhnancov! Vy ho môžete nadchnúť v spravodlivom boji. Vy môžete veľa, veľa, veľa...!

V komnate nastane velebné ticho. Len tlmený vzlykot čo trhá srdcia, ked slzy dvoch krásnych žien a matiek, stretajú sa na tlstom koberci.

– Vstaňte, priateľka, – skloní sa a pobozká ju na čelo. – Vykonám, čo si prajete...

A ozaj odtedy akoby len niekto nalieval sily Thökölymu. Nie je len supremus generalis, ale oprav-

dový titan. Vrhá svoje čaty na juh, i na sever. Strassoldove vojská utrpia porážku za porážkou a uťahujú sa na západ. Cestou rabujú, čo môžu. To tiež len kurucom pomáha. Už 24. augusta sypú sa cisárski labanci cez Čertovicu na Banskú Bystricu. Z Mýta, čo sa im zíde, odnesú. Brezno sa obráni proti nim. Všeobecná kurucká nálada preleje sa i ponad breznianske múry. Márne sa snaží pater Hanacius i so svojimi situáciu zachrániť. Zhrozený cíti, ako sa mu trhajú v rukách všetky vlákna moci a autority.

On to nesie ťažko, veľmi ťažko. Ako keď komu ide o život a zacíti studený dych pominuteľnosti. Po meste večerom už verejne počuť kuruckú :

Never, bratku, Nemčiskovi,
hoc ti dušu vydá slovy...

Nikomu nepríde na um spevákov zahriaknuť.
Kto vie, čo bude zajtra?!

– Ved už robte dačo, – vraví istého dňa i starý Tomáš Padlicius Chmeliusovi. – Prečože ste prudentes et circuspecti?

– Ved-ved! – odpovie tento akosi nerozhodne.

– Veru, už treba robiť, – nástoja i senátori na zasadnutí magistrátu, čím je bližšie k jeseni. – Mestá sa pridávajú k Thökölymu. Obklopení sme kurucmi

so severu i z juhu. Skoro budeme zo všetkých strán. Načo ešte čakať? A napokon Thököly bojuje za pravdu. Bráni slobodu a spravodlivosť. Hýbme sa, Brezňania! Nech je nie neskoro!!

— Dobre, — súhlasí rychtár Gottfried Stax ochotne. — Čo tedy spraviť?

— Thököly je práve pod Fiľakovom, — vstane Chmelius. — Pošlime ta svojho zástupcu, nech mu holduje za mesto a vyprostredkuje od neho ochranný list.

— Správne, — súhlasí rychtár. — Kto pôjde?

— Nech ide orator, Matej Fabricius, — navrhne Gronell.

— Nech ide! — čuť so všetkých strán.

Druhého dňa vyvolený dostane poverujúcu listinu a vyberie sa na cestu. Sotva sa vzdiali, rozesie sa mestom: kurucký vodca Ondrej Farkaš lapil v Sl. Ľupči Jakuba Maretínskeho, mestského kapitána na ceste so záprahmi z cis. tábora. Prepustí ho vraj len za 335 zlatých.

— Joj, keby len ten Fabricius vykonal, čo má!! — vzdychajú mešťania.

A on sa i ponáhla, ako vie. Fiľakovský zámok práve dobýajú kurucké vojská, keď dorazí. Prekvapí ho ich množstvo. Ešte však viacej odvaha a chrabrost, ako sa ženú na bašty. Oheň sype sa z diel, oheň z pušiek, oheň i zo zrakov. Takému

náporu ľažko odolať. Zámok im i padne do rúk a oni s ohromným nadšením vykričia Thökölyho za kráľa Uhorska. Ibrahim, budínsky baša, dňom po páde Fiľakova, shromaždí v tábore všetko zemianstvo a v prítomnosti týchto oddá mu sultánske atnáme, ďalej zástavu, meč a kalpak, čo odznaky moci. Thököly však vymenovanie za kráľa neprijme. Uspokojí sa s titulom kniežaťa a správcu Uhorska.

– Teraz si mi už ozaj slovenským kráľom, – ovnie mu nežne paní Ilona Ľaliové rúčky vôkol hrdla, keď sú chvíľku sami.

– Kniežaťom, moja drahá, – sovre ju do náručia.
– A ty si moja kňažna!

– A nezabudneš na tých vyhnancov? – zadíva sa mu nežne do očí.

– Nezabudnem, – pritúli ju ešte úprimnejšie. – Dúfam, skoro sa vrátia domov ku svojim.

Ked sa Fabricius prihlási na výsluch, Thököly ho prijme bez akejkoľvek väčšej obradnosti. Vypočuje hold i prosbu Brezňanov a rozkáže svojmu tajomníkovi vyhotoviť pre nich ochranný list.

– A vy ste tam evanjelici, pravda? – spýta sa ho supremus generalis.

– Áno, vaša milosť, – odvetí tento.

– Prečo sa hlásite len teraz?

– Nie sme dosť silní a mali sme na krku Strassolda.

– Rozumiem, – zaujíma sa o mestské veci Thököly. – Chrám, faru a školy vrátili vám už?

– Nevrátili.

– Povedzte doma svojim Brezňanom, – zdôrazní tieto slová tónom panovníka, – hold ich prijímam, ochranný list im vydávam a za ich vernosť a pomoc postarám sa vrátiť im čím skorej všetko to, čo im bolo neprávom odňaté!

XX

Návrat Fabriciusa čakajú v Brezne, ako božie smilovanie. Kde by i nie? Kuruci tisnú sa už na všetky strany. Najmä k banským mestám, kde tušia zlata a drahého kovu. Z Liptova, i od Tisovca dochádzajú zlé chýry o ich zámeroch. Cisárska posádka je už preč z mesta. Mestská stráž proti takému Bartókovi, alebo Adamovi Ráczovi, je len ako psovi mucha. A bez vážnej ochrany mesto je stratené.

Tým väčšia je však radosť, keď zavíta vyčkávaný orator ľudu živý, zdravý a s dobrým výsledkom.

– Tak nesieš nám ten ochranný list, Maco, nesieš? – volajú už naňho, ako mu záprah uháňa ulicou.

– Nesiem, – kývne im rukou. – Nemajte strachu! V meste zavládne radosť a istota. Celý magistrát

je hned spolu v mestskom hostinci. Páni magistrátni vypočujú, čo je v ochrannom liste a ako prudentes a circumspecti štrngnú si na zdravie jeho kniežacej výsosti a supremus generalisa, Imra Thökölyho, i jeho krásnej manželky Ilony. Vedľa evanjelické Brezno s iným ani nemôže byť, než s ním...

– Ale dnes kdesi nebude radosti, – poznamená orator Faško.

– A kde? – uprú naňho senátori oči.

– No, v rezidencii...

– Hja, pomáhame si, ako vieme najlepšie, – ozve sa Chmelius. – Tí páni nás dnes neochránia...

V rezidencii je ozaj smutno. Ba opravdový zmätk. Patri Dominicus, Bojar, Lambertus pripravujú si potrebné pre školu a nejde im to. Superior pater Hanacius sa ani neukáže. Zavretý v svojej izbe, modlí sa. Iba staručký šedivý pater Thomas chodí si spokojne, ako by sa nedialo nič nového.

Deň na to naplní sa rezidencia prespolnými bratmi. Príde Mikuláš Housenka z Lopeje, Mattheus a Emericus z Predajnej, horko-ťažko uzdravený Bajmóczy z Dubovej. Tu je i pater Stephanus, ktorý zachodí vypomáhať z fary na faru. Najviac sa však zdržuje tu – v Brezne...

– Ideme do chrámu, bratia, – vraví superior prítomným tupým, chorobným hlasom. – Žvonia na svätú omšu.

Zpod Dubravky ozaj ozýva sa hlas stredného zvona, povolávajúc k službám božím veriacich. V očiach patrov tají sa nejedna otázka. Skoro však neprevravia slova. Nemo vystúpia v rade za superirom a složiac ruky na prsiach, kráčajú do chrámu.

V kostole zavanie ich chlad. Na chóre, tam je organista Padlicius. Ináč – ani živej duše.

Vojdú do sakristie.

– Počkáme chvíľku? – ozve sa Lambertus nesmelo. – Ešte tu nemáme ľudí.

– Počkajme, – prikývne superior, obostatý prítomnými. – Azda len prídu! I tak máme si dnes veľa čo povedať. Časy sú veľmi vážne...

– Vážne, – sklonia sa hlavy a ruky složia, ako k modlitbe.

– Mesto Brezno vyžiadalo si ochranný list od Thökölyho, – pokračuje Hanacius, na jeho tvári badať stopy duševného boja. – Kurucké Brezno, to je pre nás nové vyprobovanie. Podstúpili sme už dosť. Teraz ide o to, či sme hotoví i na viac?!

– Ľud náš, – ozve sa ostarený pater Housenka, – je, žiaľbohu, agitátormi navdaný proti nám, – stiahne vráskavé čelo bolestne.

– Tak je to i u nás v Dubovej, – potvrdí pobleďlý Bajmóczy.

– Ani u nás nie je lepšie, – doloží predajniansky prešedlý Mattheus.

– Vidíte, bratia, – hovorí superior ďalej, – celý náš kraj, azda celé Uhorsko sa dvíha proti svojmu zákonitému kráľovi Leopoldovi, a proti svätej cirkev katolíckej. Naša práca je ohrozená, život náš je v nebezpečí. Možno, je to len dočasná búrka. Jednako treba sa nám na všetko prichystať.

– Ak bude veľmi zle, môžme sa utiahnuť na Muráň, – mieni skleslý, až zlomený Housenka. – Ten je, a iste i dlho ostane, v cisárskych rukách.

– Nejde o to, kam sa utiahnuť, – zdôrazní pater Franciscus, ako na také slová obyčajne. – Ustúpiť, to je škodiť veci, za ňu sme sa napracovali. Veci osoží len obeť a hoc obeť samého života. Bratia, – ohliadne sa vôkol, – hotoví sme na to?

– Hotoví! – nesie sa sakristiou vážne, odmerano.

– Tak je dobre, – zdvihne Hanacius hlavu. – Hotový som i ja. Podme odslúžiť svätú omšu! Jest už tam ľudí?

– Dve, či tri ženičky, – vraví frater Emericus.

– Jedno, – oblecie sa superior. – Bratia, ideme!

Smutno ozýva sa priestranný chrám za obradu. Tupý hlas Hanaciusev chvejne dopadá na prázdnne lavice. Podobne i odpoved Padliciusova zpoza organa.

– Dominus vobiscum...

– Et cum spiritu tuo...

– Oremus...

Piaristi kľačia pred oltárom na tvrdom kameni v rade dvaja a dvaja za sebou. Ruky složené, hlavy sklonené. Neveľká tonzúra svieti im na hlavách. Modlia sa v pokore, až v slzách. Po modlitbe nasleduje tichá omša. Po nej monotónne nesú sa prosby Otčenáša pod chladnou klenbou, i v rozechvelých dušiach.

— Kuruci sú tu! — vrazí vtom organista Vŕbovský s krikom do kostola. — Kuruci! Ráczovi kuruci!

— Et ne nos inducas in temptationem, — nezmenene dopadá tupý hlas Hanaciusov. — Sed libera nos a malo!

— I neuvedť nás v pokúšanie, — zdvíha srdcia do prosieb ponorených piaristov, ako by sa nič nedialo. — Ale zbab nás od zlého...!

Nikto sa neohliadne. Nikto nevstane. Nik začiatú modlitbu nepreruší. Pokračuje sa až do konca.

Patri len potom sú zvedaví na to, čo sa robí. Dozvedia sa: od Tisovca dohrnul sem Adam Rácz so svojimi. Ten, čo vydral od mesta šarcu 7000 tolliarov. Iste mu šlo o novú korist. Chmelius mu však dal vyniesť pred zavreté mestské brány ochranný list Thökölyho. Už je spokojný, keď sa mu dostane nejaká podpora.

— Chvalabohu! — oddýchnu si patri a idú ticho, odovzdane do svojej rezidencie.

Ich spokojnosť však netrvá dlho. Do mesta príde pod vedením Štefana Farmadyho šesť kuruckých salvaguardov udržať poriadok. Pristavia sa otrhané kurucké čaty Štefana Kassayho, pre nich rychtár sháňa bielizeň. Vážnejšie však, keď začiatkom októbra vráti sa Chmelius z Thökölyho tábora pri Leviciach. Privedie zajatého Maretínskeho, i nového veliteľa salvaguardov, Jána Horváta, zvaného Pacera, so siedmymi jazdcami. Pater Hanacius so svojimi len teraz vidí, na čom je. Víťazná moc kniežaťa Imricha Thökölyho, ako na juhu, i v Brezne počne sa uplatňovať.

Veliteľ Horvát, územčistý, zdravý chlap malých fúzkov, orličieho zraku – prichytí sa hned, zaistiť mesto a očistiť jeho okolie od tulákov a zlodejov. Ešte len i siete založí na nich. Koho lapia jeho jazdci, nech je to hned i túlavý kuruc, soberú ho a vrhnú do breznianskej šatlavky. To je však len počiatok, čo sa zapáči i v samej rezidencii.

Na tretí deň však rychtár, Gottfried Stax, svolá magistrát, rozriešíť veci, čo nariaduje jeho kniežacia jasnosť v záujme verejnom. Mnoho sa už o tom hovorí v meste a senátori schodia sa so zvedavosťou i obavou v očiach. Podľa toho, či sú evanjelici, a či katolíci.

– Slávny magistrát, – prehovorí k nim veliteľ krátko a úsečne; – keď je mesto pod ochranou jeho

kniežacej jasnosti, nášho pána Imricha Thökölyho, musia byť i poriadky v ňom podľa jeho *nariadenia* upravené. Preto žiadam v jeho mene, nech je utvorená mestská stráž, sto mužov silná, udržať bezpečnosť v meste a okolí.

— Žiadosť jeho jasnosti, kniežaťa Imricha Thökölyho, — odvetí hned Daniel Chmelius za všetkých, — je naším zákonom. Je to návrh v našom záujme. Odporúčam prijať ho a pristúpiť k jeho uskutočneniu.

— Poveriť orátorov ľudu, — doplňuje návrh katolík, plešivý Ďuro Gratza, — nech sú pánu veliteľovi salvaguardov do pomoci, vybrať súčich a smeľých chlapov na útraty a obranu mesta.

— Súhlasíte? — spytuje sa rychtár prítomných.

— Súhlasíme! — zneje jednomyselná odpoveď.

— Splnomocnený som jeho jasnosťou, naším kniežaťom Imrichom Thökölym, — pokračuje ďalej veliteľ za napnutého ticha, — evanjelikom tohto mesta oddať kostol, faru, i školu so všetkým, čo im bolo násilím odobraté. Po odstránení všetkých katolíckych náležitostí uviesť do úradu dočasného evanjelického kňaza, ktorý posiaľ odbavoval súkromné služby božie...

Tieto slová prekvapia prítomných, ako hrom. Katolíci zblednú. Z evanjelikov jedni, ako Chmelius, Gronell, orator Faško — netaja ohromnú ra-

dost. Viacerí však ohliadajú sa s nedôverou. Nech sa nestane niečo, čo bude skoro zas za crimen po-važované. Múdry Jakub vystihne hned náladu. Nakloní sa k tesťovi, ktorý vstanúc, poukáže na jedine správne východisko.

— Vysokoctený pán veliteľ, — prehovorí za všetkých Chmelius. — K prvej žiadosti zaujali sme ľahko stanovisko, keď to patrí nám. Odobrať kostol katolíkom — nepatrí nám, ale moci svetskej. Oni nám ho tiež neodobrali. Odobral nám ho Collalto — ako splnomocnenec kráľov — a oddal im...

— Rozumiem, pánovia, rozumiem, — usmeje sa Horvát Pacera na znak, že je ozaj na všetko odhodlaný. — Prineste mi tedy kľúče od chrámu, fary a školy!

Kým orator Faško prejde s dvoma drábmi do rezidencie, zvesť o chystanom dostane sa na ulicu a bleskurýchle rozletí sa mestom. Ľudia — i ženy — sa schodia, ako na zavolanie. Tieto sháňajú sa na dvore okolo pani rychtárky, nateraz Barbary Staxovej, bezdetnej, vo veku niečo vyše štyridsať. Tu majú svoj snem.

— No, však je už na čase, — vraví všetkými vážená, rumenná Chmeliuska. — Raz oni, raz my. To je spravodlivé!

— To! To! To! — prikyvujú okolo. — Čo si však len teraz počnú v rezidencii, keď ju musia prepustiť?

– Tí vraj už majú všetko sbalené, – zvestuje Uľa Rostariuska, ktorá je už zas ako ruža. – Pôjdu na Muráň.

– S Pánom Bohom! I tak čo by tu robili?

Ked' Matej Faško, celý vyčervenený, prinesie kľúče, Horvát, rozhodnutý vykonať všetko do konca, prevezme ich.

– Tak teda so mnou! – vydá heslo.

Rychtár, senátori – i katolícki – povstanú a vydú na ulicu. Tu sa k nim pripoja ostatní mešťania, i húf zvedavých žien a celý zástup pohne sa vážne pod Dubravku.

– Len by z toho ešte nebolo zle, – škrabú sa čo bojazlivejší tu-tam za uchom. – Časy sú neisté. Raz je hore ten, a zas onen.

– Nerobíme to my, – vravia zasa smelší. – Robí to plnomocník kniežaťa.

– Dobre, dobre – lež my sme pri tom!

– Boli sme i pri tom prvom, – posmelí ich Jakub.
– Tak sme i pri druhom. Historia sa opakuje. Nič viacej!

Rastúci húf hrnie sa po širokom rýnku. Pred rezidenciou stoja už vozy, na ne sa nakladá. Mešťania, pozrúc v tú stranu, robia si poznámky. V tú chvíľu mihne sa akási mníšska postava v okne. Stojí, stojí a hľadí na rýnok, na rozjarený zástup.

— Hanacius, vidíš ho? — mykajú ľudia hlavami. — Ten má deň!

Ozaj je to on. Keby mohli dovidieť, v jeho hlbokých, tmavých očiach uzreli by slzy. Slzy zraneného presvedčenia!

Kto by sa však teraz ohliadal na to? Zástup priberá, priberá, a hučiac ako rieka, valí sa do kostolnej ohrady. Klúč zaškripie a otvorenými dvermi za magistrátom hrnie sa dnu, čo má nohy. Priestranný chrám je za chvíľku plný. Oltáre obstanú salvaguardy, by nepovstal hriech. Horvát s magistrátom a senátormi zastane v sanctuariume, vykonáť, čo mu naložené.

— Slávny magistrát! Vážený pán rychtár, — prehovorí s kľúčami v rukách, obrátený ku Gottfriedovi Staxovi, stojacemu s Chmeliusom a Jakubom Gronellom. — V mene jeho kniežacej jasnosti, Imricha Thökölyho, prevezmite tieto kľúče. Týmto činom odoberám kostol, faru a školu katolíkom a oddávam ich do rúk vašich, evanjelických, — podá kľúče rychtárovi. — Opatrujte si ich verne a svedomite!

— Vysokoctený pán veliteľ! Slávny magistrát, — hlasom od duševného pohnutia rozochvelým ozve sa v túto vážnu chvíľu v mene rychtára a mešťanov evanjelikov podnotár Gronell, prednesúc tento protest: — Pretože kostol brezniansky a jeho

patričnosti, menovite kalichy a rozličné oltárne prikrývadlá pred ôsmymi rokmi evanjelikom katolíkmi pomocou vojska odňaté boly, a teraz k vôle božej z naloženia najjasnejšieho kniežaťa, Imra Thökölyho, oddávajú sa opäť evanjelikom, preto ohradzujem sa slávnostne proti tomu, že by z katolíkov v meste, alebo v okolí obydených behom času smel kto povedať a tvrdiť, ako by evanjelici svoj kostol mocou a silou zaujali!

Prítomní vypočujú protest stojačky. V očiach im horí oheň radosti. Medzi premnohými tam žiaťa i krásne oči Zinky Gronellovej, čo vedľa matere s hrdosťou hľadí na svojho Jakuba.

Keď sa húf vyhrnie z chrámu, hornou bránou práve prechodia vozy. Patri piaristi odvážajú sa na Muráň.

— Šťastlivú cestu! — ozýva sa tu-tam posmešne.
Na veži rozhlaholia sa všetky zvony.

— Hodie mihi, cras tibi, — vypočuje zo súzvuku mûdry Jakub Gronell. — Dnes mne, zajtra tebe...
Dnes mne, zajtra tebe... ! Taký je život a beh historie!

O niekoľko dní v prítomnosti Tomáša Ebecký, notára mesta Zvolena, uvedú do úradu kňaza Michala Ursínyho a rektora Jonáša Sartoridesa na čas, kym sa nevrátia z cudziny vyhnanci, Milochovský a Simonides.

Teraz sa už udalosti rýchlo rútia za sebou. Evanjelici vstúpia do svojho deditva. Zato so svojimi katolíckymi spolumešťanmi nažívajú dobre. Kade sa však valí kurucké povstanie, katolícky kňaz, alebo mních nie je istý životom. Thököly nadchnutý svojou peknou Ilonou, kráča od úspechu k úspechu. Čoskoro padnú mu do rúk banské mestá. Svoju moc rozšíri až k Váhu. Z ukoristenej zlata a drahého kovu razia sa znova Thökölyho peniaze v Kremnici.

— Emericus comes Thököly de Kesmark, Dux Hung., — čítajú i v Brezne, ako po celom Slovensku na kolujúcej minci, v zlate a v striebre. — Pro Deo et Patria — za Boha a vlast!

— Nie je to hocikto ten Thököly, — vraví Gronell v rodine u Chmeliusov. — Boj jeho je nie bojom ctibažníka, hoc bez ctibažnosti ľažko hérosa najst. Jeho zápas má však svoje vysoké ideále. Ved bojuje za slobodu vlasti, i presvedčenia.

— A my v Brezne nerozumeli sme mu dosť dlho, — poznamená Chmelius.

— To je už naša povaha, — usmeje sa zať. — No, nielen naša. Chceme byť vždy prudentes at circum-specti!

— V tom je múdrost slabých!

Pri najbližšej reštaurácii mešťania miesto Staxa vyvolia Daniela Chmeliusa rychtárom. Časy sú ne-

isté a on tak, či inak, vždy je len hlavou mesta. Táto vec je teda hned v poriadku k spokojnosti všetkých.

— Slávny magistrát, — vystúpi na to počerný senátor, Daniel Engler, a poobzerajúc sa po prítomných, trochu neistým hlasom pokračuje: — Z povolenia veliteľa salvaguardov, Jána Horváta, mám vám česť oznámiť rozkaz kniežaťa Thökölyho...

— Čo? Čo za rozkaz? — hľadia naňho všetci zvedave.

— Nuž ten, — odkašle si Daniel, — že veliteľ mesta nemá viac strpieť medzi senátormi nijakého katalíka. Senátormi nech sú samí evanjelici, ktorých mená majú sa kniežaťu oznámiť.

Na tvárich prítomných odrazí sa trapný dojem. Medzi senátormi je niekoľko katolíkov, zaslúžilých o istotu a blaho mesta.

— Historia sa opätuje, — nahne sa Jakub ku Chmeliusovi. — Zachrániť situáciu!

— Slávny magistrát, — vstane na to Tomáš Padlicius, — niet ľahšej veci, ako vyplniť tento kniežaci rozkaz. Veď máme byť prudentes et circumspecti. Dnes je taká doba. Preto v mene všetkých katalíckych senátorov oznamujem, že v záujme mesta srdečne ďakujeme za dôveru.

Na tieto slová prikývnu Pósch, Taxner, Ochrinal, i zaslúžilý kapitán mesta Jakub Maretínsky.

Trápnosť chvíle to, pravda, len zvyšuje. Lebo čo je pravda, je pravda. Brezňania, ak sa i nenašli v kostole, ale v magistráte vždy sa svorne našli.

— Priatelia, — povstane rychtár Daniel Chmelius rozrušený, ako málokedy. — Počuli sme, máme byť prudentes et circumspecti. Takí sme boli, keď sme i v najčernejších chvíľach bránili záujmy svojho mesta s našimi katolíckymi bratmi spoločne. Nemôžeme za Viedeň, ani za to, čo sa robí v krajinе. Či prišli kuruci, či labanci, šlo to vždy na náš účet. Ako bolo dosiaľ v magistráte, tak nech je i nadalej. Prosím vás, — hovorí, obrátený ku katolíckym senátorom, — abdikáciu odvolať. My si to už u jeho kniežacej jasnosti zariadime...

— Tak je! Tak je! — ozve sa súhlas so všetkých strán.

— Historia sa opätuje, — všíma si Gronell priebehu pozorne. — A niekedy i dobre opätuje!

Magistrát a senátori rozchodia sa po tomto v povznesenej nálade. A ako je už obyčaj, usnesenia potvrdia sa i v mestskom hostinci na účet pokladnice, podľa Písma — nezaviažeš volu mlátiacemu ústa!

Takto je to v Brezne, kým sa darí Thökölymu. O krátky čas však roznesie sa zvest, cisárski vraj tiahnu proti kniežaťu s presilou a na západe už mu to nejde najlepšie.

— Môže sa stať všeličo! — počuť v mestskom hostinci.

— Čo by sa len stalo? — okríkne pani Andraška pochybovačov. — Azda má pán Strassoldo takú peknú žienku, ako je pani Ilona Zrínyička?

— Čože ženy! Tých je všade dosť. — odvrkne jej jeden z furmanov. — Vojakov treba, vojakov!

— A tých azda nemá pán Thököly dosť? — narovná sa najlepšia kuchárka mesta, zdvihnuč poriadny tlčik na mäso v builatej ruke. — I ja mu ešte pôjdem pomáhať, — mrkne šibalsky očima. — Tak veru!

— A to by mu ozaj pomohlo, pani Andraška! — ozve sa jedáleň chichotom.

— Piaristi idú! Piaristi idú! Hanacius! — dolieha z ulice, i s rýnku, kde vidieť, ako sa ľudia sháňajú okolo vozov.

— No, pani Andraška, — ohlási sa furman s úškrnom na mäsitej tvári. — Počujete? Tí to už museli vycítiť, keď sa odvažujú...

— Ach, Pane Kriste, — zalomí táto rukama, — tí tu veru zle obídu! Včera prišla sem stotina kurucov. Neviem, či Kassayho otrhanci nie... Tí ich doriadia. Ale načo sem lezú? Načo?

Pred rezidenciou je ozaj trma-vrma. Dva prázdne záprahy stoja, obrátené nadol. Zvedavci sa hrnú. Najviac všelijakí povačiči, a sopár kurucov, ktorí —

ked' ide o patrov – neutíšia veru nikoho. Ak nena-vdajú.

– Kde sú piaristi? – pribehne s dvoma drábmi Jakub Maretínsky, kapitán mesta, bystrý a starostlivý.

– Hen! – ukazuje mu niekoľko rúk na rezidenciu.

Kapitán rezko vojde do fary, kde na prízemí ubytovaný je Michal Ursíny, náhradný kňaz evanjelický. Patrov najde na poschodí. Vidiac na rýnku vzrastať shon, hľadia bezradne na Hanaciusa.

– Laudetur, – pozdraví ich Jakub úctivo, ako katolík. – Preboha, kde sa tu beriete? – spytuje sa ich hned ustarenstený.

– Prišli sme do svojho, – odvetí mu chladno a odmerano Hanacius.

– Reverendissime, – složí kapitán ruky pred ním, – tak neviete, čo je u nás. Veď tu dnes môžte o život prísť...

– Tak sme prišli umrieť, – zachvejú sa stisnuté pery odhodlaním na všetko.

– Ale prečo umrieť? Treba to? – presviedča ich Maretínsky. – Čo z toho? Nie vám je lepšie vyčkať príhodnejšieho času a potom prísť.

Rozumné slovo účinkuje na mníchov. Pozrú na superiora, i na seba a po chvíli mlčky sa soberú. Ako prišli – tak odchodia. Iba staručký pater Thomas a Stephanus nemajú sa za ostatnými.

— A čo vy? — ohliadne sa frater Emericus, — nejdete s nami?

— Len vy chodte, syn môj, — kynie mu starec piateľsky. — My tu ostaneme našich opatriť.

— A nebojíte sa davu? — obráti sa k nim placho. — Ani kurucov?

— Nie, — podá mu ruku Stephanus. — My sme im nikdy nespravili zlého.

Vozy odhrčia, hluk na rýnku však ešte vzrástie. Maretínskemu podarí sa dostať mníchov z mesta. Krik a bohapusté vyhrážky zatiaľ sa len množia. Všelijakí povalači s roztopašnými kurucmi nerobia si z toho veľa. Udrú na rezidenciu, vyboria dvere a idú patrov hľadať.

— Ježišmaria, — zastre si Stephanus oči, keď vidí, rútia sa nahor. — Pater Thomas, — pozre splašene na staručkého druha, — po nás veta!

— Nič si z toho nerob, Stephan, — pohodí ten rukou pokojne a otvoriac si modlitebník, hrkne pátrikami. — Pod, pomodlíme sa...

Modliť sa však nieto času. Dav ich obstane a oči, podliate krvou, zabodnú sa do nich.

— Čo tu chcete? Ako sa opovážite? — sype sa im na hlavu. — Aha, čierni vtáci, to ste sa dostali! Alo s nami! — Dvaja kuruci stanú si za nich a dav postrkujúc ich raz zprava a zas zľava vedie ich po rýnku, s víťazoslávnym hulákaním. Triezvejší meš-

ťania radi by ich utíšiť. Tu sa však nedá nič. Ako by všetci boli smyslov zbavení...

– Do šatľavy s nimi! – kričia ľudia. – Do šatľavy!

Prečo – preto, ozaj ich ta vedú a uvrhnú do žalára.

– Chvalabohu, – vzdychne si Thomas, keď sa ohliadne, kde je, – tu máme aspoň pokoj. Môžeme sa i modliť.

– Ave Maria gratia plena, – zašepce i Stephan, padnúc vedľa staručkého druha na kolená, – pros za nás hriešnych teraz, i v hodinu smrti našej! Amen.

Oni sa modlia a hluk von neprestáva. – Ľudia, čo robíte? – čuľ známy hlas Chmeliusov. – Majte rozum! – Všetci domov! – rozháňa ich kapitán Maretínsky. – Nehanbíte sa? – Daromné je všetko. Iba pustý rehot s nádavkami vniká až do väzenia.

– Co nás len tak Boh trestá? – pomáha Stephan Thomasovi na nohy. – Čím sme sa len prehrešili?

– A čím sa prehrešili svätí otcovia, čo sa stali martyrmi za cirkev svätú? – odpovie mu starec otázkou trochu vyčítave.

V tu chvíľu zaškripie kľúč v dverách. Vojdú dvaja kuruci a niekoľkí z davu. Na ich ústach posmešný úškrnn. Oči im blysnú zlovestne.

– No, patri, – ušklabí sa vyžratý červenák, – schystajte sa na ďalekú cestu!

– Koniec, – zašepece Stephanus, v ňom je ešte chuti žiť. – S Bohom, otče!

– S Bohom, synu! – padnú si do náručia a pobožkajúc sa, vyjdú postrkovani vojakmi medzi hulákajúcich na rýnsku.

– Ty pôjdeš s nami do Rožňavy, – okríknu Stephana. – Uvidíme, na čo sa zídeš! Len sa neohliaď, – buchne ho ktosi pri hahote ostatných do chrbta. – Ak nebudeš poslušný na zemi, pôjdeš na kôl. Rúšaj...!

Pater neodporuje. Bolo by i daromné. Dvaja kuruci ženú ho pred sebou. Bijú ho, kade sa mu len ujde. Kráča, ako vládze. Iba keď je pred rezideniou, obzre sa a vidí, ako dav vlečie úbohého patra Thomasa kamsi k hornej bráne. Okolo krku miesto casule má dva polty slaniny, čo ho kľúčia k zemi. Pokorne kráča a modlí sa. Nedbá na krik a hulákanie, na údery a bitku. V očiach jeho nieto strachu. Naopak, ako by si práve toho prial. Na dne duše ozýva sa mu – dnes budeš so mnou v rají...

– Bože, – vyderie sa Stephanovi z prás, keď ho vojak zatne býkovcom, – čo sme previnili?

– Ty nič, – uškerí sa kuruc. – Ale ako vaši bijú našich, tak my vás...

– A čo si tu hľadal? – zgáni naňho druhý, – kde ťa nevolal nik? Rúšaj!

Kým Stephana vedú hronskou bránou, staručký Thomas vyjde s davom popod hornú bránu. Ponorený do modlitieb stráca sa sám sebe. Na údery a rany neudrží sa na slabých nohách. Padá na tvrdú zem. Musia ho dvíhať.

– Dorazte ma už, dorazte! – obráti na zdivelých mdlé oči prosebne, dobitý a dopichaný.

V tú chvíľu beží rýnkom Jakub Gronell. Starý Rostarius je zle. Bol tedy pre Uľu robiť testament. Ako však zvie, čo sa deje, krv mu udre do tvári a zrýchli krok. Pred hornou bránou dobehne veliteľa salvaguardov, Jána Horváta.

– Čo sa robí? – spýta sa ho rozrušene, čujúc z Drakšiara bohapusté hulákanie. – Čo je?

– Spravodlivosť ľudu, – stisne tento plecmi.

– Tak rozožeňte dav!

– Kto mi ho rozoženie? – kývne beznádejne rukou. – Kuruci si takú korisť nepustia lacno. Kapitána mesta, Jakuba Maretínskeho, keď im to bránil práve nabili . . .

Jakub ho nechá a beží popod bránu. Pod drakšiarskou skalou dohoní zástup, búriaci chichotom a hulákaním.

– Ľudia, preboha, nepoškvrňte sa, – volá Gronell, ako fakľa. – Sme kresťania!

– Neskoro, pán notár, neskoro! – vysvetľuje pani Andraška z hostinca. – Už je po mníchovi. Vojak

ho strčil so skaly, – ukazuje s ktorej, – do priepadiska. Tam leží na zemi. Nie je to pekne, nie veru!

– Budeš ticho, ty pľuha voľáka, – osopí sa na ňu akýsi vojendoš. – Chceš? Shodíme i teba, bosorka! Ale s tej najvyššej . . . !

Podnotár prederie sa stíchlym zástupom. Pristúpi k mníchovi, ktorý lenže dáva znaky života. Ked však zbadá priateľskú tvár, zlažka sa posbiera.

– Historia sa opätuje, – stípne Jakub pri pohlade na obeť rozvášneného davu. – Pre viny iných vytrpí nevinný! Pre Leopolda, Kolloniča, Szelepcsenyiho a krvavých cisárskych generálov – Thomas! A my? – probuje mu pomôcť na nohy. – Radi by sme vytvorili lepší svet. A žiaľ, sme z tej istej hliny! Z tej istej veru!!

Toho dňa večer za horami, za dolami pri rieke Odre v pohostinnej Vratislave nesie sa do úzkych ulíc znova velebný spev pootvoreným oknom s prvého poschodia:

– Dobroreč duše má Hospodinu, a všecky vnitrnosti mé jmennu svatému jeho, – zneje mocne, radostne, ako na organe.

– Dobroreč duše má Hospodinu, a nezapomínej se na všecka dobrdiní jeho.

– Kterýž odpaušti tobě všecky nemoci tvé.

– Kterýž vysvobozuje od zahynutí život tvuj,
kterýž tě korunuje milosrdenstvím a mnohým sli-
továním.

– Dobroreč duše má Hospodinu!

– Wer singt? – napínajú sluch zvedavci. – Kto
to spieva?

– Die ungarische Exulanten, – znie ticho odpo-
ved. – Slowaken!

– Und was ist Neues in Ungarn?

– Revolution! Thököly ide na Sliezsko a Viedeň!

No, nielen to. Kmotrovcom došiel list od rych-
tára Chmeliusa, kde ich v mene magistrátu zve do
Brezna sa vrátiť. Preto sa tohto večera rozlieha po
vratislavských uliciach vďakyplný žalm oslobođe-
ných služobníkov božích.

XXI

Búrka v Brezne utíši sa na čas. Pater Thomas, ukrývaný u Taxnerov za niekoľko dní, ľažko nemocný dá sa dovezť do Prievidze. Cestou však dokoná v Kremnici, kde ho i pochovajú. Pater Stephanus vojakmi dotýraný dostane sa do Rožňavy, kde ho len nariadenie Thökölyho ochráni pred popravou. V smysle toho nariadenia dostane sa do Thökölyho tábora, kde sa s ním ľudskejšie nakladá.

Zima je tuhá i tichšia. Kurucké vojská ležia v zimných táboroch. Vrchy i hory zapadlé sú snehom. Počiatkom februára 1683 vyberú sa z Brezna na troch saniach senátori, Martin Olerini a Ján Taxner pre Milochovského, Simonidesa, aj ich rodiny do Levoče. Mesto žije vo vzrušení slávnostných príprav za niekoľko dní. Magistrát postará sa vyčistiť cirkevné budovy. Pani Zuzanna Chmeliusová zas, so svojou dcérou a ochotnými Brezniankami, naplnia komory a prichystajú všetko, čo kmotrovcov presvedčí o teple domova.

8-ho februára dôjde heslo o príchode vyhnancov. Magistrát sa síde a rozhodne prichystať v mestskom hostinci slávnostnú večeru na štyri stoly. Pod vodcovstvom veliteľa, Jána Horváta, dá sa na pochod banderium zo salvaguardov a mladých majstrov pod Čertovicu, čakaným oproti. Idú na koňoch a cum vexillo – so zástavou. Na Mýte si odpočinú. Zajedia si a vypijú v krčme na troyv mesta. Ked majú dosť, poberú sa ďalej tvrdou, zamrznutou cestou. Vrchy sú biele, až slepia. Cesta vyhľadená svážaným drevom. Jedle a svrčiny zapadnuté snehom, ani v báji. Ľudia neraz zastanú pokochať sa na strhujúcej panoráme.

– Azda sa i tie hory prichystaly privítať našich dnes! – vraví Chmelius Jakubovi.

– Krásne je, otec, – pozre tento naňho. – A ja

mám dnes radosť, ako v deň nášho sobášu so Zinkou.

— I ja, syn môj, — potrhne rychtár koňa za úzdu.
— I ja.

Vyjdú na poslednú brezniansku osadu, Jarabú, obývanú baníkmi. Odtiaľ už vedú nahor serpentíny. Postoja si pred banským kostolíkom. Nečakajú dlho a baníci, vracajúci sa z baní na zlato, zvestujú príchod čakaných. Banderisti, poprivázujuúc si kone o ploty, rozprávajú sa. Pri tom hľadia napnute na nekonečné, sivé hory.

— Aha sú! — ukáže prstom orator Faško na poslednú serpentínu, dolu ſou ženie sa troje saní. — V prvých sú pán farár, s pánom rektorm. A ten chlapec? Hej, to je iste Samko! Aký je už veľký! V druhom pani farárka s pani rektorkou a s faruskými deťmi. Tie sú ešte väčšie. V tretích Taxner a Olerini ...

— Na koňa! — zaznie veliteľsky povel. — Napred!

Dupot sa ozve a banderium ženie trapom po bielej ceste — pod mestskou zástavou. Pod horou sa stretnú. Tu je vítania! Vojaci a majstri stoja v pozore, kým Chmelius a Gronell objímu sa v slzách s prihlými.

— Ach, ste to vy? — Ozaj ste to vy? — nesú sa citné slová. — Páni kmotri, detičky, panie kmotry — mohlo by to byť? — utierajú si oči. — Dobrý Pán

Boh vyviedol vás z jamy Ľbovej. Podte domov!
Celé Brezno vás čaká,

– Vivat! Vivat! – skríknu banderisti a buchne do vzduchu niekoľko výstrelov. – Vi-va-át!

– Vi-va-át! – nesie sa grúňami ozvenou, ako odpoved.

Deti si presadnú do saní k senátorom. Chmelius, pohodiac úzdu jednému z majstrov, sadne si k pani kmotrám, žiariacej Katuši a príjemnej Apolonke. Jakub zas pridá sa k švagrovi Milochovskému a Simonidesovi, ktorí i po všetkom utrpení sú len o poznanie – starší. Banderium sa obráti, zem zadunie a ide sa.

Jarabské banské chalupky s kostolíkom i s vdačnými tvárami miznú. Nasleduje hora, krásna zasnežená, mohutná jedlina. Slniečko kloní sa už nadol – jeho strieborné lúče ihrajú na bielučkých grúňoch, i lesklej Ľadovici. Spiežovce miešajú sa do dupoutu kopýt rytmicky – čim-čam, čim-čam – a sane šinú sa ako po masle. S nimi letia bielou, i ružovou hmlou spomienky, myšlienky, i tisíc otázok.

... čim-čam, čim-čam, čim-čam ...

– Že sme sa len tohto dožili! – nevie sa Chmelius kmotričkám prenadívať.

– Vďaka Bohu! – siahnu mu obe za pravicou, priateľsky ju stisnút. – A pani kmotra ako sa má? A pani Zinka Gronellová ako?

... čim-čam, čim-čam, čim-čam, mihajú sa mohutné jedle a cesty ubúda.

Rektor Simonides na predných saniach sedí zamílkly. Ako by nechcel veriť, že je to nie sen, ale skutočnosť. V duši mu zmihajú podivné, skľúčené tiene. Začuje celkom určite: šoú-šou – člap ... šoú-šou-člap ... Niekoľko ráz prejde si rukou po čele zahnať predstavy a venovať pozornosť Jakubovi, ktorý si odváži každučké slovíčko.

– Dakujem vám za doposlané knihy, – priateľsky stisne ruky obom trpitelom. – Načítali sme sa ich u Chmeliusov. Naspomínali na vás! Ornamentum, i Exul praedicamentalis, sú zodraté. Musí nám ich ujec Padlicius do kože zaviazať. To je pravda, ako tam čítať, – nahne sa k flegmatickému Milochovskému, – vlastne sú len dve nationes, alebo národy na svete, jeden národ dobrých, druhý – zlých. A to ukáže sa všade – v krajinе, meste i v cirkvi ...

– Tak ... tak! – zažiaria farárovi oči radosťou porozumeného autora.

– A tak to bude ešte dlho, dlho, – povie Simonides, – kým nepríde královstvo božie, zaň umrel, i pracuje náš Spasiteľ.

– Premýšľal som o tom, – pokračuje Jakub. – Zdá sa mi, človečenstvo bude ešte dlho trápiť seba. I keď náboženské boje prestanú, veľký národ zlých najde si novú zámienku a titul trápiť svojich bliž-

ných. Hocaký titul, ale si najde! A keby ľudia vedeli – i tí, čo za nami prídu, keby vedeli, aký zlý je potom taký život!

– Hrozný! – prisvedčí rektor Ján.

– Dúfajme, – zdvihne hlavu Milošovský, – národ dobrých raz vyhrá. Potomci porozumejú nás-mu odkazu, až nás nebude. A spravodlivý Pán Boh urovná raz všetko.

... čim-čam, čim-čam, čim-čam ... Na západe rozlejú sa krvavé zore. Banderisti rútia sa dolinou a sane šinú k zamrزلému Hronu.

– Hamor, – všimne si rektor plameňov, vyblku-júcich teraz už z kniežacej železnej maše. – Pane Bože, – vzdychne si zhlboka, – ved sme už čochvíľa v Brezne ... !

– Hned sme doma, doma, – jasajú deti v posled-ných saniach, diškuriujúc veselo so senátormi. – Pozrite, – ukazuje Samko, – hen sú brány a tam pod vrškom kostol.

– Náš kostol, – zašepcú panie.

– A hen je náš Drakšiar, – zdvihne Milošovský ruku. – Ta tiahne jedľová dolinka. Dobre sa mi snilo, pán kmotor, – potiahne rektora za rukáv, – až svitne jar, pôjdeme sa ta prejsť.

– Pôjdeme i s našimi, – svietia Simonidesovi oči od radosti. – Poradovať sa spolu po bûrke.

– Po hroznej bûrke! – vzdychnú si panie.

– Celé Brezno vás čaká, – vraví im kmotor Daniel so slzami v očiach. – Celé Brezno! Hľa, aký veľký zástup pred dolnou bránou! Všetci vás chcú vítať ...

– Ach, Bože! – ponorí si Katuša peknú tvár do dlaní a zafiká. – Kto by to bol mysel ...?

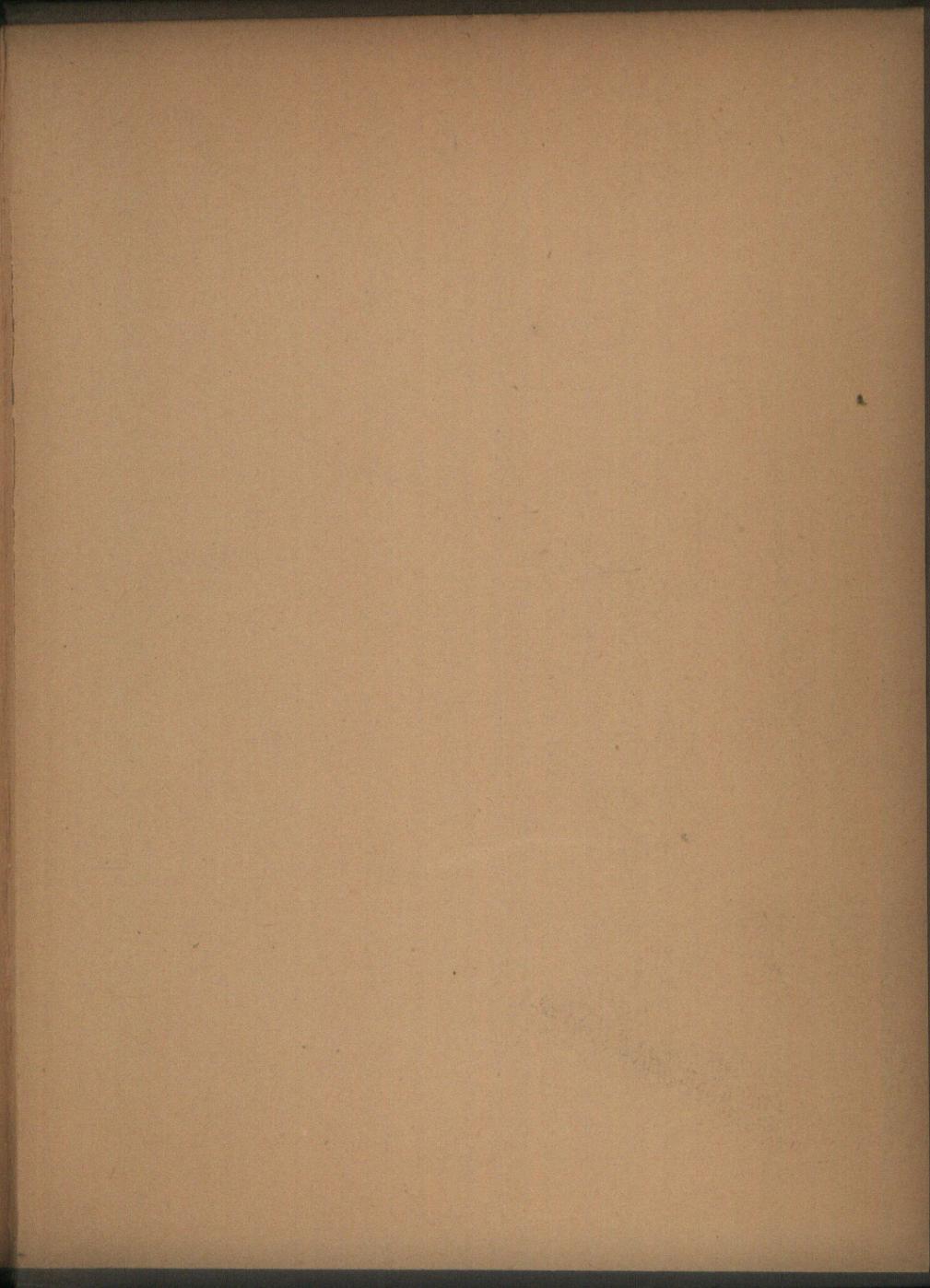
Pod Dubravkou vtom mocne zahlaholí. Päť zvučných zvonov hlásia do rumenného večera radosť, nesmiernu radosť celého mesta.

Koniec

MARTIN RÁZUS: ODKAZ MRÍTVYCH,
román, vyšiel ako 56. sväzok Edície mladých
slovenských autorov, ktorú vedie Ján Smrek
a ktorú vydáva Sväz slovenského študent-
stva v Bratislave nákladom L. Mazáča v Prahe

Kniha vyšla v lete 1936, s obálkou J. Švába,
písmom Garamond, v počte 3000 exemplá-
rov, tlačou Československej grafickej Unie
účastinárskej spoločnosti v Prahe a Prešove

Knihovna univerzity Komenského

S.F.825.

www.books2ebooks.eu